

Európai utas

AZ EURÓPAI EGYÜTTMŰKÖDÉS FOLYÓIRATA

MEGJELENIK ÉVENTE NÉGYSZER

ÖTÖDIK ÉVFOLYAM - 1994. 4.

AZ OSZTRÁK-MAGYAR KAPCSOLATOKRÓL:

BATTA ANDRÁS, PETER BOCHSKANL, ERHARD BUSEK, DOBAI PÉTER, FEJTŐ FERENC,
GERŐ ANDRÁS, GLATZ FERENC, ALEXANDER GIESE, HANÁK PÉTER, KRISTÓ NAGY ISTVÁN,
LÁZÁR ERVIN, LÖTZ KÁROLY, MÉSZÖLY DEZSŐ, NEMESKÜRTY ISTVÁN, POMOGÁTS BÉLA,
KARL POPPER, ROMÁN JÓZSEF, SZABÓ MAGDA, SZEPESI GYÖRGY, SZILÁGYI ISTVÁN ÍRÁSA

KÉTÉVES A DUNA TÉVÉ

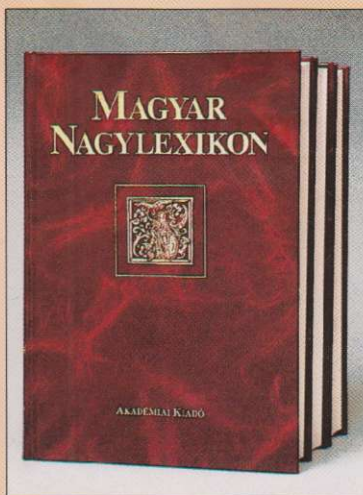
17

a Magyar Nagylexikon 3. kötetét.

Az ezredforduló legátfogóbb ismerettárának 3. kötete luxuskivitelben is kapható.

Ára: 3800,- Ft

A luxuskivitel ára: 6000,- Ft

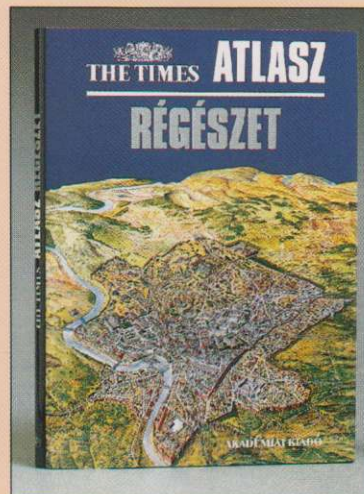
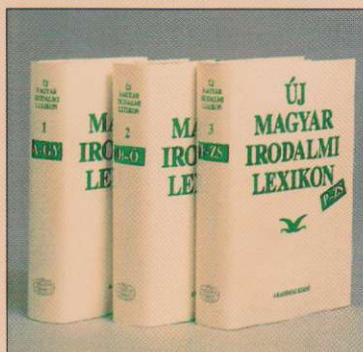
az Angol-magyar, Magyar-angol hangosszótárt CD-ROM-on, amely a floppy megjelent szótár szöveganyagán alapul, és 20 órányi hanganyagot tartalmaz. (A Scriptum Kft-vel közös kiadásban.)

Ára: 10 000,- Ft

az Új magyar irodalmi lexikon I-III. kötetét.

Hosszú évtizedek óta ez az első olyan munka, amely a legújabb kutatások alapján ad átfogó képet irodalmunkról a középkortól egészen napjainkig.

Ára: 5280,- Ft

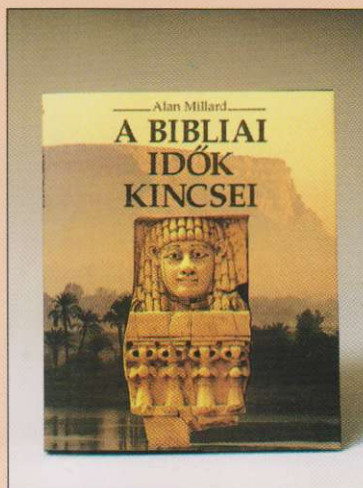

a világhírű Times Atlasz sorozat **Régészet** című kötetét, amely az emberiség történetét kelti életre szemléletes térképek, csodálatos fotók és az ősi települések rekonstrukciójának segítségével.

Ára: 4999,-Ft

A **Bibliai idők kincsei** című magyarra fordított átfogó régészeti művet, amely gyönyörű színes képek, ábrák és térképek segítségével bibliai tájakra kalauzol.

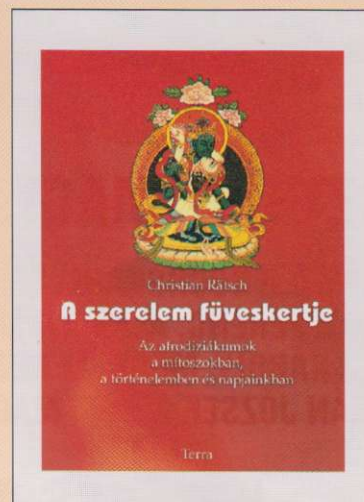
Ára: 2040,- Ft

a **Karácsonyi albumot**. A 600 fotót tartalmazó színes album már a karácsonyra való készülődésnél is örömök forrása lehet az egész család számára.

Ára: 792,- Ft

Kiadványaink megrendelhetők az Akadémiai Kiadó Kereskedelmi Osztályán:
1117 Budapest, Prielle K. u. 19-35.
Telefon: 166-5545

A **szerelem füveskertje** című könyvet. A gazdagon illusztrált mű az egyetemes kultúrtörténetből vett példákkal mutatja be a növények hatását, használatuk módját.

Ára: 2640,- Ft

TARTALOM

PILLANTÁS A LAJTÁN TÚLRA

Pomogáts Béla: Monarchia-nosztalgia és a közép-európai integráció	2
Lotz Károly: Lépcsőfok előtt	4
Glatz Ferenc: Az osztrákok képe a magyarság körében	6
Nemeskürty István: Felix Austria	11

EGYMÁSRA UTALVA

Erhard Busek: Ausztria és keleti szomszédai	13
Peter Bochschanl: Milyen a szomszéd rétje?	15

VÁROSOK, KULTÚRÁK, BELSŐ TÁJAK

Két szomszédvár: Budapest, Bécs Hanák Péter és Gerő András beszélgetése (Farkas János László)	17
Jalovszky Katalin-Tomsics Emőke: Császári Bécs - királyi Budapest	24
Batta András: A zene(b)irodalom fővárosa	32
Román József: A Wiener Werkstätte	41
Mesterházi Máté: Az osztrák-magyar zenei kapcsolatok	49
„Történelem a demokráciáért” - tanulmányi verseny -	53

Dobai Péter: Bécs, hazahozott tűnődésekben	54
Mészöly Dezső: Titánia titka	59
Fejtő Ferenc: Sigmund Freud és magyar „szellemi fia”, Ferenczi Sándor konfliktusokkal terhes barátsága	63
Karl R. Popper: Gyermekkor Bécsben	66
Alexander Giese: Az idő szorításában	69
Szabó Magda: A harmadik gyűrű	73
Kristó Nagy István: Béccsel, Bécsről - hetven éven át	79
Szilágyi István: Kirajzások kora	83
Lázár Ervin: Kufstein	84

A PÁLYA SZÉLÉRŐL

Szepesi György: Fussball-Walzer - Foci-csárdás 90 év labdarúgó-történelem	86
Zentai Péter: Országkampány Mozarttól a Habsburgokig - Kultúra és idegenforgalom Ausztriában	92

TALÁLKOZÁSOK

Sára Sándor, Hanák Gábor, Lugossy László a kétéves Duna Televízióról	96
Számunk szerzői	98
Summary	98
Az Európai Utas első 16 számának bibliográfiája 1990 októberétől 1994 októberéig	101

Európai utas

Az európai együttműködés folyóirata
Megjelenik negyedévenként

A szerkesztőbizottság elnöke:
Pomogáts Béla és Vásárhelyi Miklós
Főszerkesztő: Módos Péter

Számunk szerkesztésében részt vett:
Farkas János László
Jovánovics György művészeti vezető
Kiss Gy. Csaba
Módos Márton
Takács Márta
Újvári Imréné tervezőszerkesztő
Vas János (fotó)
Vujicsics Sztóján főmunkatárs

A szerkesztőség címe:
1062 Budapest, Bajza u. 18.
Telefon/fax: 122-5164, 142-1978

Az Európai utas Alapítvány megbízásából kiadja a Budapest Kft.
Felelős kiadó:
a Budapest Kft. igazgatója
Terjeszti a HIRKER Kft.
az NH Rt., az Extra-Hír Kft., a kiadó
és alternatív terjesztők.
Előfizethető a Budapest Kft.-nél
(1462 Budapest, Pf. 779),
a hírlapkézbesítő postahivatalokban,
a Posta hírlapüzleteiben és a Hírlap-
előfizetési és Lapellátási Irodában
(HELIR, Budapest XIII., Lehel út 10/a, 1900)
közvetlenül vagy postautalványon,
valamint átutalással a HELIR 215-961 162
pénzforgalmi jelzőszámára

Egy szám ára: 149 Ft
Előfizetési díj egy évre: 596 Ft
Külföldön terjeszti a Kultúra
Külkereskedelmi Vállalat
H-1398 Budapest, Pf.: 149
Révai Nyomda Kft.
Felelős vezető:
Bánáti László ügyvezető igazgató
ISSN: 0866-272X

E számunk az Európai utas Alapítvány,
a Nemzeti Kulturális Alap
és a Soros Alapítvány támogatásával
készült

Címlapunkon: A Szent István dóm
Bécsben

A hátsó borítón: A Strauss emlékmű
és a Schönbrunni kastély

MONARCHIA-NOSZTALGIÁK ÉS

A közép-európai régiót legegyszerűbben, pragmatikusan úgy határozhatjuk meg, mint azoknak a nemzeteknek az övezetét, amelyek a német és az orosz birodalom között helyezkednek el. A kis népek övezete ez, amelyben Európa valamennyi nagy nyelvcsaládja képviselteti magát, hiszen élnek itt germánok: osztrákok és kárpát-medencei németek (dunántúli és bánzági svábok, erdélyi szászok, szepességi cipszerek), szlávok: lengyelek, csehek, szlovákok, horvátok, szlovének, szerbek, neolatínok: erdélyi és regáti románok, végül magyarok. Közép-Európa maga is mozaik a népek, nyelvek és kultúrák nagy európai mozaikján belül.

A régió mindig integrációra vágyott és szinte mindig a külső politikai erők befolyására bekövetkező dezintegráció áldozata lett. A középkorban két felemelkedő, majd néhány évszázad leforgása során lehangyoláló középhatalom: a magyar és a lengyel királyság hozta létre az integráció kereteit, hiszen a magyar birodalom keretében nagyszámú délszláv, a lengyel keretében pedig nagyszámú keleti szláv és balti népesség élt, és ez az együttélés nem jelentett alávetettséget, amit az is tanúsíthat, hogy a középkor végi magyar rendi államnak részben délszlávok voltak a vezetői, a lengyel királyi trónon pedig hosszú időn át a litván eredetű Jagello-dinasztia ült.

A középkori regionális integráci-

ókat a történelem buktatta el: a magyar a török invázió, a lengyel pedig (az ugyancsak keletről érkező támadások mellett) a királyság zilált belső hatalmi viszonyai. Ezután kezdett felemelkedni az a hatalmi tényező: a Habsburg birodalom, amely azután hosszú évszázadokon keresztül, tulajdonképpen az 1526-os mohácsi csatától az 1918-as első világháborúig a közép-európai térség vezető ereje és összefogó kerete lett. A Habsburgok monarchiája igen hosszú időn keresztül kereste a maga arculatát és identitását, hiszen tulajdonképpen sohasem lehetett pontosan meghatározni, hogy ennek a birodalomnak mi az igazi hatalmi karaktere és ideológiája: a középkori eredetű dinasztikus (családi) államszerkezet, a németiség vezető ereje, avagy egy „dunai” monarchia gondolata? Történelmi értelemben az lett volna a szerencsés, ha ez utóbbi gondolat válik uralkodóvá, és a Habsburgok birodalma a közép-európai kisállamok és kism nemzetek integrációs keretévé válik. Ennek az integrációnak a kísérletéig azonban csak két esetben jutottak el a birodalom vezetői, akkor is csak ezeknek egy csoportja: a 18. század elején, midőn Savoyai Jenő politikája egyértelműen arra irányult, hogy a birodalom a dunai régió egyesítésének hatalmi kerete legyen (szemben a visszavonuló török birodalommal és a megerősödő francia királysággal) és a 19. szá-

zad második felében, midőn az Osztrák-Magyar Monarchia vált a regionális integráció keretévé (szemben a cári birodalommal).

A Savoyai Jenő által képviselt integrációs program azonban igazából nem valósult meg: a Habsburg birodalom továbbra is identitászavarokkal működött. A dinasztikus stratégia igazából mindvégig jelen volt a politikában, az 1867-es kiegyezés után új erőre kapó magyar törekvések sem tudták elfogadni azt, hogy a kettős monarchia a regionális integráció gyűjtőmedencéje legyen, például útját állták azoknak a cseh törekvéseknek, amelyek a birodalom belül kívánták elérni a cseh nemzeti szuverenitást, és csak a monarchia föderalisztikus berendezésére törekvő politikai gondolkodók: az osztrák Karl Renner, Otto Bauer, a magyar Jászi Oszkár, a szlovák Milan Hodža, a román Vasile Goldis gondoltak arra, hogy a Monarchiát alkalmassá kellene tenni az integrációs feladatok elvégzésére, s ennek érdekében fenn kellene tartani mint európai nagyhatalmat és regionális államkeretet.

A közép-európai integráció ügye manapság inkább az irodalmi képzetek és a kulturális nosztalgiák világában található, mint a gyakorlati politika terveiben, stratégiai elképzeléseiben. Ezek a nosztalgiák általában ma is a Habsburg Monarchia világát idézik elénk, s a 18-19. század politikai és szellemi értékeit emelik magasra a költészet szárnyain. Érdekes, hogy a Monarchia, amelyet közvetlenül összeomlása előtt és után szinte minden politikai tényező és „történelemcsináló” hatalom történelmi képtelenségnek tekintett, és szinte mindenki, Kari Kraustól Musilig és Krležától Majsarykig, úgy látta, hogy bukásával megérdemelt és jogos végzete teljesedett be, lassanként a költői és po-

A közép-európai régiót legegyszerűbben, pragmatikusan úgy határozhatjuk meg, mint azoknak a nemzeteknek az övezetét, amelyek a német és az orosz birodalom között helyezkednek el. A régió mindig integrációra vágyott és szinte mindig a külső politikai erők befolyására bekövetkező dezintegráció áldozata lett. A közép-európai integráció ügye manapság inkább az irodalmi képzetek és a kulturális nosztalgiák világában található, mint a gyakorlati politika terveiben, stratégiai elképzeléseiben.

A KÖZÉP-EURÓPAI INTEGRÁCIÓ

Az osztrák-magyar kapcsolatok kedvező alakulásában és gazdagodásában kétségtelenül szerepe van a Monarchia-nosztalgiáknak is, hiszen a két nemzet együttélésének számtalan gazdasági, politikai, kulturális és emberi előnye volt. Nagy szerepe volt Ausztriának hazánk európai kapcsolatainak építése terén az elmúlt évtizedekben, midőn a gazdaság, a diplomácia és a kultúra területén Bécs közvetítő szerepet vállalt Budapest és Nyugat-Európa között. A nyolcvanas évek második felében bekövetkezett magyarországi politikai, gazdasági és civilizációs (pl. izlésbeli, mentális) átalakulások igen sokat köszönhetnek az Ausztriában szerzett tapasztalatoknak.

litikai nosztalgiák mesebeli országa lett. Karel Čapek, aki pedig a csehszlovák állam alapítójának szűkebb szellemi környezetéhez tartozott, 1932-ben a fennállásának huszonötödik évfordulóját ünneplő Nyugatban adta közre *A kétfejű sas nyomában* című útirajzrészletét, és ebben arról beszélt, hogy a Habsburg birodalom bizony maradandó szellemi értéket is létrehozott, midőn a különböző népek és kultúrák föderatív együttélésének megszervezésére tett hosszú időn keresztül eredményesnek látszó történelmi kísérletet. Legutóbb aztán egy másik cseh író, az 1968 után emigrációba kényszerült Milan Kundera tünődött el *A Nyugat elrablása, avagy Közép-Európa tragédiája* című elégiikus esszéjében azon, hogy a politikai Közép-Európa lerombolása milyen fájdalmas következményeket zúdított a régió népeire.

Mindenesetre, ma már széles körben él az a meggyőződés, miszerint a Habsburg Monarchia az összeurópai kulturális szinkép meghatározó része volt, s bukása kétségtelenül hatalmas vákuumot hozott létre abban a máskülönben is súlyos politikai frusztrációkkal terhes övezetben, amelyben a német és a keleti szláv tömb közé szorult kism nemzetek: a nyugati és a déli szlávok, a magyarok és a románok él-

nek. Bizonyossággal mondható, hogy a Monarchiának, mint európai nagyhatalmi tényezőnek az eltűnése igen nagy mértékben könnyítette meg a Közép-Európa bekebelezésére áhító totalitárius imperializmusok dolgát, és ma is ez a régió teljes szétesésének és hanyatlásának egyik legfőbb oka.

Az osztrák-magyar kapcsolatok kedvező alakulásában és gazdagodásában kétségtelenül szerepe van a Monarchia-nosztalgiának is, hiszen a két nemzet együttélésének számtalan gazdasági, politikai, kulturális és emberi előnye volt. A magyar kultúra évszázadokon keresztül Bécsből kapta az európai impulzusokat, és még a német, a francia, az olasz és az angol hatások is nem egyszer osztrák közvetítéssel érkeztek el hozzánk. Sokatmondó példa, hogy a francia felvilágosodás eszméit a Bécsben élő fiatal magyar testőrök: Bessenyei György és társai közvetítették Magyarországra, és a magyar nemzeti romantika későbbi szellemi műhelye: a Fialat Magyarország köre is a Junge Deutschland eszméin nevelkedett. Ugyancsak nagy szerepe volt Ausztriának hazánk európai kapcsolatainak építése terén az elmúlt évtizedekben, midőn a gazdaság, a diplomácia és a kultúra területén Bécs közvetítő szerepet vállalt Budapest és Nyugat-Európa

között. A nyugati világba látogató magyarok először Ausztriával ismerkedtek meg, és ott sajátíthatták el a nyugati civilizációs mintákat. A nyolcvanas évek második felében bekövetkezett magyarországi politikai, gazdasági és civilizációs (például izlésbeli, mentalitásbeli) átalakulások igen sokat köszönhetnek az Ausztriában szerzett tapasztalatoknak.

Ausztria ma is Magyarország legfontosabb nyugati partnerei közé tartozik, és az Európába tartó „magyar utak” ma is Bécsen át vezetnek. Ausztriának ma is igen nagy szerepe van és talán még nagyobb lehet az európai és közép-európai integrációs törekvésekben. Savoyai Jenő álmait és terveit még nem sodorta el mindenestől a történelem, legfeljebb egy másik: nagyobb, mert összeurópai dimenzióba helyezte át. Ausztriának Lengyelországgal, Csehországgal, Szlovákiával, Szlovéniával és

Ausztria, saját hivatását és regionális identitását hagyományosan a közép-európai, a dunai gondolatban találta meg, egy ilyen szellemi-politikai műhelyben kamatoztathatja óriási történelmi tapasztalatait.

Horvátországgal is vannak kapcsolatai, és noha nem vett részt a visegrádi összefogásban, lényegében „visegrádi országnak” tekinthető. Ennek a közép-európai, európai integrációs stratégiának a közös osztrák-magyar műhelyét lehetne kialakítani. Ausztria, amely saját hivatását és regionális identitását hagyományosan a közép-európai, a dunai gondolatban találta meg, egy ilyen szellemi-politikai műhelyben kamatoztathatja óriási történelmi tapasztalatait. ■

Lötz Károly

LÉPCSŐFOK ELŐTT

Az utóbbi évek gyors változásai nem csupán a magyar diplomácia (és különösen a gazdasági diplomácia) tevékenységének megélenkülését eredményezték. Még a napi gondolkodás számára is kitágult az olykor álmodozással rokon tervezgetés tereje. Ideje, ha csak egy rövid cikk erejéig is hazatérünk és józanul szemügyre vesszük adottságainkat és lehetőségeinket.

Ha tehát hazatérünk és ehhez képzeletben eszünközül a repülőgépet választjuk (vagy épp Ausztria felé hagyjuk el repülőgépen országunkat), nagyon is sokatmondó térkép a madártávlatból szemlélt táj. Ebből a magasságból szemlélve a határsáv eltűnése a különbségeket nem tüntette el. Aki ismeri a vidéket, az tudja, ott, ahol a mezőgazdasági utak nincsenek portalanítva, ott laknak és laknak festőink, zeneszerzőink és költőink is. Ausztriában a főútvonalakból kiágazó mellékutak túlnyomó többsége aszfaltozott. Magyarországon is van erre példa, de elenyésző számú. Ez a látható különbség korántsem pusztán térképészeti, és a legkevésbé sem nevezhető pusztán esztétikainak. A művelés alá vont területek ott bárhol jól megközelíthetőek, a szállítás nem ütközik természeti akadályba; sárgadagasztásra is képes monstros vizont balesetveszélyessé teszi aszfaltozott útjainkat is. És így tovább, hiszen az infrastruktúra nem öncél, hanem eszköz, amely a nemzetgazdaság legkülönfélébb területeit nem csupán összekapcsolja, de szolgálja is azokat.

A cél tehát nem csupán világos,

Ha hazatérünk vagy épp Ausztria felé hagyjuk el repülőgépen országunkat, a magasságból szemlélve a határsáv eltűnése a különbségeket nem tüntette el. Ausztriában a főútvonalakból kiágazó mellékutak túlnyomó többsége aszfaltozott. Magyarországon is van erre példa, de elenyésző számú. Ez a látható különbség korántsem pusztán térképészeti, és a legkevésbé sem nevezhető csak esztétikainak.

A politikai határ szimbolikussá válása semmit sem változtatott a lényegen: a rendszerek, amelyeknek az osztrák-magyar relációban kell találkozniuk, nem kompatibilisek. A magyar-osztrák infrastruktúra csak látszólag két ország összekapcsolásának a problematikája, nagyon élesen felveti a bizalom problémáját is. Az összekapcsolással ugyanis a rendszerek nem csupán egyé lesznek, de egységesen hozzá is férhetőek. Így az osztrák ajánlat nem egyszerűen a szomszédos országnak, de egy régióknak is szól, amelynek az EU-tag Ausztriával való szomszédosságunk okán képviselői vagyunk.

még a repülőgép elidegenítő távlatából is jól látható: fejleszteni, építeni kell. Természetesen. Azonban Magyarország GDP-je mintegy a fele az ausztriainak. Következésképpen az infrastruktúra területén is szükségszerűnek tűnik a mondás igaza: „akinek van, annak adatik...”. Két dolgot tehetünk ebben a helyzetben. A múltba révedhetünk, és sirathatjuk, hogy az 1918-ban létrejött határok mentén először az addig egységes régió szerves működése két kis ország kölcsönhatásává szűkült, majd 1945-öt, de még inkább 1948-at követően az addig többé-kevésbé azonos fejlettségű térségek eltérő és kényszerű útválasztása következtében már a repülőgépről is jól látható különbségek jöttek létre.

A különbségek létrejöttének ideje azonban két hatalmas, egymástól eltérő infrastrukturális rendszer kiépülésének az időszaka is. Ebből a szempontból a politikai határ szimbolikussá válása semmit sem változtatott a lényegen: a

rendszerek, amelyeknek az osztrák-magyar relációban találkozniuk kell, nem kompatibilisek. Igaz ez a nagyfeszültségű villamosvezetékekre éppen úgy, ahogyan akár a csővezetékekre is. A magyar-osztrák infrastrukturális kapcsolatok kérdésköre tehát csak látszólag két ország összekapcsolásának a problematikája. Két, egymáshoz csatlakozó infrastrukturális rendszer ugyanis nagyon élesen veti fel a bizalom problémáját is, ami már egyértelműen politikai kérdés. Az összekapcsolással ugyanis a rendszerek nem csupán egyé lesznek, de egységesen hozzáférhetőek is. Így az osztrák ajánlat nem egyszerűen a szomszédos országnak, de egy régióknak is szól, amelynek az EU-tag Ausztriával való szomszédosságunk okán képviselői vagyunk. Geopolitikai adottságaink miatt, amelyekkel az infrastrukturális hálózat a szó szoros értelmében láthatóvá tesz, tehát semmiképpen sem léphetünk fel elszigetelt országgént. Akarva, nem akarva egy régióknak vagyunk a tagjai. Tehát a Vranitzky ajánlat, amelynek nyomán a miniszterelnök úrral egy bécsi infrastrukturális konferenciának lehettem a résztvevője, adottságainkból következően ha nem is felszólítás, de olyan ajánlat, melynek komolyan vételéhez előfeltétel közös dolgaink rendezése. Ebből a szempontból talán nem feltétlenül hátrány

határaink holléte. Elsősorban csupán arra gondolok, hogy a Monarchia kiépült és szerves infrastruktúrája legalább nyomvonal kijelölésként feltétlenül hasznosulhat.

Ami mármost a közvetlen magyar-osztrák infrastrukturális kapcsolatokat illeti kétségtelen, hogy Ausztria önmagának, egy infrastruktúrából vett hasonlattal élve, fordítókörong szerepet szán. Közvetítőit, ha úgy tetszik. Erre feltétlenül szükségünk van, és a kinyújtott kezettől dőreség lenne nem elfogadni. Viszont korántsem mindegy, hogy a lehetőséggel hogyan élünk. Hiszen a közös fejlesztés és fejlődés elképzelhető úgy is, hogy a két ország infrastruktúrája közösen fejlődik ugyan, ám a jelenlegi különbségek a fejlődés révén, ha más minőségi szinten is, de megmaradnak. Félreértés ne legyen, a stagnálásnál, ami a két ország közötti infrastrukturális olló további nyílásával egyenértékű, ez egy összehasonlíthatatlanul kedvezőbb lehetőség.

Nem árt azonban egy pillanatra, visszakanyarodnunk ahhoz, amit a bevezető gondolatokkal inkább csak körülírtam. Nagyon világosan meg-

kell értenünk, hogy a vasfüggöny átvágásával legfeljebb csak álmainkban nyílhatott kilátásunk egy szabadabb és jóval fejlettebb régióra. Bármilyen keserves is ezt tudomásul vennünk, a két ország között igen jelentős szintkülönbség jött létre. Lépcsőnél magasabb. Vagy ha lépcsőnek tekintjük ezt, hát olyan magas, hogy a következő fokozatra rálépünk

sunknak olyan projektjeit sikerül kidolgoznunk, amely mindkét fél számára hasznosabbak, mint a párhuzamos, a különbségeket konzerváló fejlődés. Én ebben látom az igazi kihívást. Nem, vagy nem csupán az kérdéses, hogy Ausztria partnerünk-e egy fejlődési pálya kialakításában, hiszen erre a felelet nyilvánvalóan igen. Az igazi, meg-

Ami a közvetlen magyar-osztrák infrastrukturális kapcsolatokat illeti, kétségtelen, Ausztria önmagának, egy infrastruktúrából vett hasonlattal élve, a fordítókörong szerepét szánja. Közvetítőit, ha úgy tetszik. Erre feltétlenül szükségünk van, és a kinyújtott kezettől dőreség lenne nem elfogadni. Viszont korántsem mindegy, hogy a lehetőséggel hogyan élünk.

egyetlen lendülettel biztosan lehetetlen. És ha ennek a különbségnek az eltüntetését célul tűzzük ki, nos, ebben egészen biztos, hogy csak magunkra számíthatunk. A kooperációban mindkét fél érdekelt, a különbség megszüntetésében nem feltétlenül. Pontosabban érdekelt lehet ebben osztrák partnerünk is, de csakis abban az esetben, ha a felzárkózás-

oldandó feladat úgy fogalmazható meg, hogy olyan számunkra előnyös megoldásokat kell találnunk, amely a partner számára is a lehető legkeveset több. Ezt a dilemmát megoldani madártávlatból talán jó mulatságnak tűnhet fel majdan, de most, a munka kezdetén csak annyit állíthatok biztosan, mindenképpen férfimunka. ■

AZ OSZTRÁKOK KÉPE A MAGYARSÁG KÖRÉBEN

*Szaladj kuruc, jön a német
lásd mily lompos, tudós féreg!...*

*Mert hogy tudós, az tagadhatatlan,
de hogy féreg az is való,*

mert szeret csúszni-mászni! - mondotta 1895. január 30-án a Parlamentben Thaly Kálmán, a Függetlenségi Párt képviselője. Thaly Kálmán, aki a kor közefelfogására a legnagyobb hatást gyakorló történész volt, az ún. kuruchagyományok, a Habsburg-ellenes 16–17. századi hagyományok életetője.

A parlamenti felszólalás vers formában elmodott néhány sora magába sűríti mindazokat az emberi jellemvonásokat, amelyeket az újkorban, a 17-19. században a hazai közgondolkodás egyik áramlata rajzolt nyugati szomszédainkról.

Megtalálható a versikében az osztrákok és németek azonosítása, ami Magyarországon lényegében csak 1956 után tűnt el véglegesen. „Tudós féreg”, azaz felkészült, könyvolvasó, többet tud, mint mi, magyarok. Ami kézenfekvően függött össze azzal, hogy a nagy nyugati szellemi áramlatok a német-római császárságon, majd később az osztrák császárságon (1806 után), illetve a kiegyezés után Ausztrián keresztül értek Magyarországra, a német nyelvű kultúra közvetítésével. Nemcsak a tudományos irodalom nevelkedett a német nyelvű irodalmon, de a művészeti áramlatok éppúgy, mint az 1870-es években kibontakozó iparos szakkönyv-irodalom. Hiszen a hazai jólképzett iparos réteg jelentős része az 1900-as évekig német-osztrák-morva eredetű volt. A Habsburg Monarchia munkaerőpiacán a vándorlás - ismert módon - relatíve szabad volt. A polgári szakszerűség igényéhez nehezen tudott alkalmazkodni a vidéki, hanyatló dzsentri, aki a jobbágyfelszabadítás után épp elvesztette atyái birtokát, vagy annak jelentős részét. Nem értett a szakigazgatáshoz a vasút, egészségügy, pénzügy, kereskedelem, igazságügy területén, ahová áramlottak be az „idegenek”. Jobbára a helyi igazgatásban, a

törvényhatóságokban találta meg a helyét.

„Csúszó-mászó” - mondja a versike. Vagyis a polgári tisztviselői feyelmezettesség szabályai szerint viselkedik, szemben azzal az ún. vitéz, asztalra csapó, szókimondó magatartással, amelyet a magyarnak mondott dzsentri tartott életideálnak. (Amely életideálhoz még a titkos szavazás sem passzolt, mivel magyar ember szókimondó és vállalja a véleményét.)

„Lompos” - mondja Thaly Kálmán a nyugati szomszédokra, vagyis öltözetük a német módi. A vitézinek mondott magyar öltözködéssel, csizmával, a passzentes combnadrággal, a zsinóros mellénnyel és mentével szemben: cipő, és „bőrnadrág”. (Ahogy egyébként a kuruc hagyományú dalban is szembeállították a „sarkantyús csizmát” a „kócsagtollas kalapot” a német-osztrák cipellővel és bőrnadrággal.)

Hosszú történeti-művelődéstörténeti fejtegetéseket tehetnénk most arról, hogy a 19-20. század fordulójának osztrák-német képe a magyar történeti és politikai irodalomban hogyan színeződik. Miként van kiszolgáltatva a közös Monarchia két állama közötti politikai vitáknak, milyen eltérést mutat ez a kép a megyei dzsentrihivatalnok fejében és a városi polgári tisztviselőrétegben. S hogy mennyire más - ha egyáltalán megfogalmazták a különbözőségüket csak etnikailag - a kialakuló munkástársadalom, vagy a parasztság vagy az etnikailag még inkább kevert magántisztviselői társadalomban. S hogy vajon a tudós-mivolt, az ún. lompos öltözék például a köztudottan bő gatyát viselő alföldi parasztok körében is olyan megvetéssel tállkozott-e, mint a Függetlenségi Párt szónokának gondolkodásában. De nem az a célunk, hogy egy történeti konferencia vitájához adalékokat szolgáltatassunk, hanem hogy megkeressük a két szomszédos nép állami és magánszférájának adminisztrációja között a gazdasági, diplomáciai, humánpolitikai együttműködés lehetőségeit.

De akkor miért beszélünk a bő gatyáról, a tudós fégekről az évszázaddal vagy évszázadokkal ezelőtti előítéletekről, netán helyes meglátásokról. Válaszom: azért, mert akár egy üzletben, akár zöld- vagy fehérasztal melletti tárgyalásokon nem mindegy, ki milyen prekonceptióval ül az asztalhoz. És főként, hogy kinek milyen képe van a tárgyalópartneréről.

Ezért engedjen meg az olvasó néhány rövid jellemzést a magyar politikai gondolkodásban élő osztrák-képekről.

Első kép: a nemzetté válás befejezése, a polgári államiság kiegészítése előtti korszakról

Thaly 1895. évi beszédének első szavai általánosságban „német”-ről tesznek említést. Ez abból ered, hogy a magyar közgondolkodásban a kezdetektől 1848-49-ig nem élt megkülönböztetés az osztrákok és németek között. Sőt, minden adat arra mutat, hogy 1867 után is elsősorban csak a művelt középosztály különözteti meg az osztrák-németeket a birodalmi németektől. A középosztály újságjaiban az örökös tartományokat bemutató béderekben már elkülönül az „osztrák” a „némettől”, de a társadalom alsóbb rétegei előtt 1956-ig nem világos a németek és az osztrákok közötti nemzeti különbségtétel. (A középosztálynak szánt lexikonok közül először az 1941-ben megjelenő Új Idők Lexikonjában olvashatunk korrekt leírást az osztrák tartományok „szellemének” különállásáról.) A különbségtétel ezen megkétszerezése részben a nyelvazonossággal magyarázható (ahogy minden Magyarországra bevándorlót, a 13. századi szászokat, a 18. századi svábokat, frankokat, 1848 utáni osztrák iparosokat, kereskedőket egyaránt „svábnak” legjobb esetben német-nek nevez a falusi, városi közbeszéd). Magyarázható azzal is, hogy a Habsburgok évszázadokon át voltak magyar királyok és német-római császárok, s az

Az 1864-es porosz-osztrák és dán háború végén a bécsi békekötés is jó alkalom volt az osztrák-német típusok kigúnyolására. Üstökös, 1864

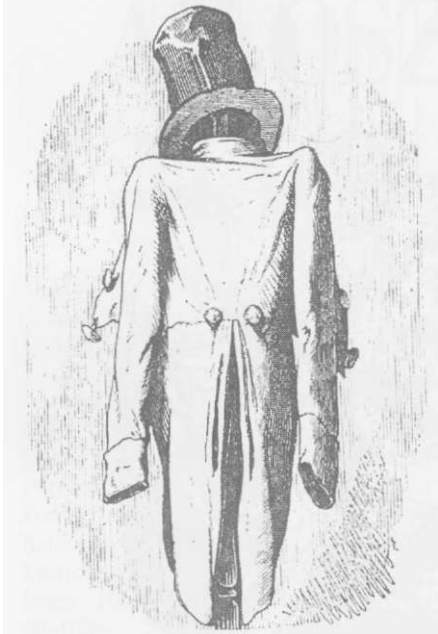
osztrák tartományok természetes részét képezték a birodalomnak. És végül magyarázható az 1938-45 közötti helyzettel, amikor az átlag magyar polgár előtt a németek egyszerűen ismét a régi közös államot hozták létre, „hiszen németek”.

Ennek az alapján az 1848-49 előtt született német-osztrák képnek sok, ám az évszázadok során összerosódott alapszíne van. Ismeretes a történeti irodalomból, hogy a középkori magyar királyok udvarában igen nagy számban éltek idegen lovagok (mindenekelőtt németek), s hogy a magyar főnemesi családok sorában is nagy hányaddal szerepelnek. Az is ismeretes, hogy a magyar köznemesség a maga rétegérdekeit az arisztokráciával szemben nemegyszer nemzeti érdekként fogalmazza meg, mondván: a főnemesek között igen sok az idegen. A német- és idegenellenesség a 14.

századtól kimutatható a magyar köznemesi vezető rétegek gondolkodásában. Ez az érdekelletét fogalmazódik meg a 16-19. századi városi polgári társadalomban is. II. Mátyásnak 1608-ban törvényben kellett biztosítani, hogy a városokban magyarok is nyerhessenek polgárjogot. Ugyanis ezeknek a városoknak nemcsak városi jogai voltak - német mintájú városi jogaik -, de többnyire a polgárai is németül beszéltek. Ebből a korszakból származik a magyarok osztrák (illetve német) képének egyik máig kísértő vonása: a kisebbségi érzés. A német területről bevándorlók egy fejlettebb európai kultúra hordozói: közösségi életük szervezett, szerszámaik jobbakk, termelési eljárásaik hatékonyabbak, házaik nagyobbak, erősebbek. És valószínűleg a kisebbségi érzéssel egy töről fakad, hogy a magyar közrétegek lenéznek és leminősítenek mindent, ami számukra elérhetetlen.

A közös király, 1526 után, javít a szimpátiámról, hiszen a törökkel szemben a Habsburg uralkodó a Birodalom támogatását biztosította. De ezt a vezetőrétegnek csak egyik része látta be, s annál is rombolta a szimpátiát a

kor nagy területi-igazgatási újítása: a fejedelmi abszolútizmus kiépítése a bürokrácia segítségével. A Habsburg uralkodók 16-19. századi kísérletei a centralizált Monarchia megteremtésére birodalmuk minden részén ellenállásra találtak. Magyarországon (és hasonlóan Csehországban) ez nemzeti jelleget is öltött. Tehát a 16-17. századi török megszállás idején a királyi Magyarország, Erdély sőt a török hódoltság magyarságában is élt ugyan a keresztény összetartozás tudata, s élt a király tisztelete is, de az idegen (értsd német) tisztviselők és az abszolútizmus politikusaival szemben már feltámadt az általános ellenszenv. (Jellemző, hogy a Habsburg uralkodók legnagyobb 17. századi támogatója Pázmány Péter bíboros végrendeletében arra inti saját erdélyi magyar ellenségeit, őrizték önmagukat, „mert különben gallérunk alá köpik a német” (1637). Ekkor keletkezik a napjainkig oly nagy erővel élő németellenes kurucmentalitás, amely a királyhű, illetve rendszerhű politikát azonosítja a némettel, idegennel és valami népárulással. (Ezért is kevés a magyar történelemben a maga korában népszerű kormánytámogató politikus, miközben a mindenkorai politikai ellen-

„Múltadban nincs öröm.
Jövődben nincs remény!”

Üstökös, 1860

zéli - még ha korlátolt vagy teljesen haszontalan is - népszerű és nemzeti hős.) Pedig tudjuk, hogy a valóságban sok labanc (azaz kormányhű) magyar, sőt - ahogy mondják - „jó magyar” volt. Külön említést érdemel az ellenreformáció, illetve a katolikus-protestáns ellentét magyar kontra német öröksége. Ismeretes tény: a Habsburgok a közép-európai ellenreformáció vezérei voltak, s a kelet-magyarországi területek már az adminisztratív területi különállás miatt is túlnyomórészt reformáltak, kálvinisták lettek.

Második kép: az osztrák ellenség és a bizalmatlan házastárs (1848-49-1918)

Az 1848-49. évi szabadságharcban tudatosul először a társadalom egy részében az osztrák és német közötti különbség, mégpedig azonnal negatív vonásokat rajzolva az osztrákokról alkotott képre. A közgondolkodás, de sokáig a történészek sem törődtek az- zal, hogy a kivégzett 13 magyar vértanú között négy osztrák-német található, az 1848-49. évi szabadságharc a népemlékezetben máig osztrák-magyar háborúként él. Szinte az egész magyar politikai vezetőség osztrákel- lenes bizalmatlansággal fog hozzá a

kiegyezés előkészítéséhez. (Jellemző e bizalmatlanságra, hogy 1867-ben, a kiegyezés évében Ghiczy Kálmán vezető középbal politikus nem bízik az osztrák pénzügyi adminisztráció őszinteségében és kéri, hogy a pénzügyminisztérium több mázsányi aktáiba, illetve pénzügyi könyveibe betekintést nyerhessen.) A politikusok szintjén ez a bizalmatlanság szinte 1914-ig megmarad: a félelem attól, hogy a fejlettebb bürokrácia becsapja a fejletlenebbet. Táplálja ezt a bizalmatlanságot a bécsi abszolutista bürokráciától való 300 éves félelem is. Mindez persze elfedi a valóságot - nemcsak a korabeli politikai adminisztráció, de sokáig az utókor története előtt is -, nevezetesen azt, hogy az államházas- ságból a magyar állam sokkal több előnyt húzott, mint azt a szerződések körüli megújuló viták (a közös költségekről, kvótákról stb.) láttatni engedték. S ha látták is a politikusok, nem ezekről a saját előnyökről beszéltek, hanem a sérelmekről. (Sokan állítják.

Ehhez a bizalmatlansághoz járul az a kurucos osztrákelenség, amelyet a bevezetőben idézett Thaly-versecske fogalmaz meg. A polgári fejlődés következtében a magyar értelmiségi pozíciókban - egyetemi oktatásban, zenei életben, újságírásban stb. - mind több az ún. idegen, nem magyar származású elem; a polgári Budapest kultúrája mind jobban kozmopolita lesz és a hagyományos magyar középosztály kezdi féltetni a maga pozícióinak elvesztését. És az idegenellenességnek ekkor első számú célpontja a német (értsd osztrák), majd a századelőtől a német mellett a zsidóság, illetve a feltörekvő szláv nemzetiségű értelmiség.

Harmadik kép: az együttérzés és a nemzeti ellenség kora (1918-1955)

Az első, majd a második világháború máig fel nem tárt változásokat hozott a közgondolkodásban. (Ne feled-

Arcképtanulmányok.

Azok köréből, akik az Árpádok, Hunyadiak és Zrinyiek utódainak sorsa fölött akarnának dönteni.

Bolond Miska, 1860

bizonyítani nehéz, hogy a mindig panaszkodó magyar mentalitás, az üzlet előnyeit soha el nem ismerő magatartás e korból származik. De vidám teázások között ugyanezt mondják el a hozzánk haonló nemzeti önkritikára hajlamos osztrák kollégák is a mentalitás-örökségről.)

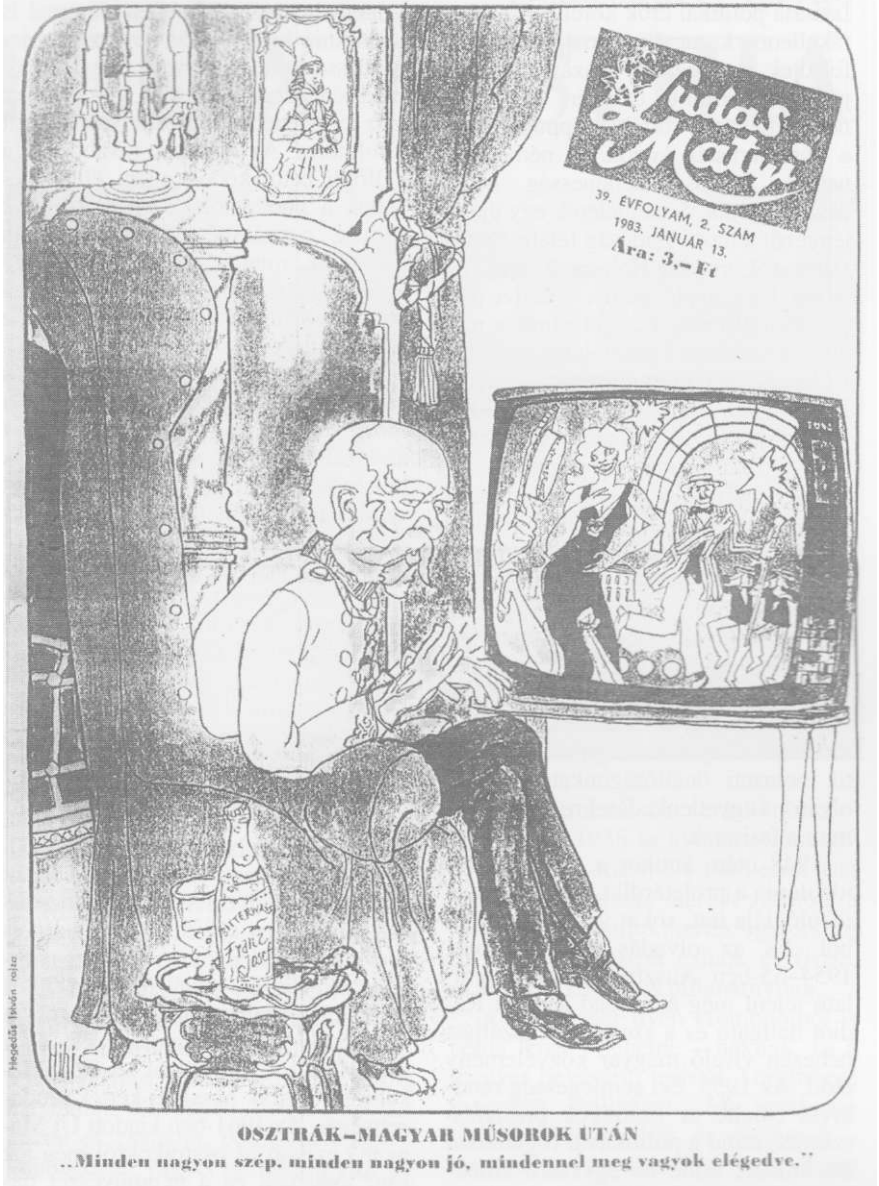
jük, döntően ugyanaz a generáció élte meg a két háborút, s a harcoló nemzetállamok hozzávetőlegesen azonos csoportosításában!) Mind az 1914-18, mind az 1939-45 közötti háborúban a magyar állam az osztrák, illetve a német állam oldalán harcolt. A közös harc ténye a hivatalos propagandával vegyítve, 1914 és 18 között jelentős osztrákok iránti szimpátiát eredményezett.

Az együttérzést elősegítette az osztrák-német-magyar uralkodókkal és -felségjelvényekkel ellátott színes olcsó bögrécskék, emléktárgyak, emblémák terjesztése, és a „közös hadicélok”. Úgy látszott, hogy a konok öreg császár politikai baklövésai („az öreg trotlli korlátoltságai”, ahogy állítólag a pesti kávéházakban mondták) feledésbe merülnek. (Még az is, hogy nem tudott engesztelő gesztust gyakorolni az aradi vértanúk, vagy Kossuth ügyében.) Fokozta az együttérzést az 1918. évi vereség, s az hogy a Magyar Királyság mellett Ausztria szenvedte el a legnagyobb veszteségeket. A közös Monarchiában még csak a lojalisok emlegettek „sógor”-ságot, most ez már általánosan elterjedt, az osztrákokkal kapcsolatban. (Ne felejtsek el, hogy a magyar nyelvben a sógorság nemcsak a családi kapcsolatot jelenti, tehát házastársam testvére, hanem a férfiak között azt is jelenti, hogy közös barátónk, szeretónk volt. Most tudatosodik csak

a magyar középosztályok gondolkodásában, hogy az 1830-1918 közötti időszakban nemcsak az állami-politikai összeütközések és viták voltak a jellemzők, hanem az is, hogy a polgári életben családi összefonódások következtében osztrák, szláv, magyar zsidó eredetű családok tízezrei kerültek rokonságba egymással. Csak a közös államkeret felbomlása után tudatosult, hogy kis közös vállalatok, ma azt mondanánk joint venture-ök ezrei kötötték össze az osztrák és a magyar állam polgárait. Ekkor ébredtek rá, hogy ezekkel a sógorokkal, üzlettársakkal korábban elsősorban családi vitákat éltek meg, s hogy a mostani (1918 utáni) helyzet mennyivel nyo-

AZ ELSŐ ÚJÉVI VIGASZ: BÉCSBEN SEM LÁTTAK JOBBAT...

morúságosabb. Válás utáni vágyakozás volt ez az elvált feleség után.

Az Anschluss ténye is mindenkelelőtt a Német birodalomtól tartó konzervatív-katolikus - polgárokban váltott ki egy új típusú együttérzést. Ugyanakkor ez a közös állami-nemzeti háborús sors magával hozott egy újabb német, és ezzel osztrákellenességet is. A magyar politikai ellenzék már a háború alatt örömmel gyűjtötte meg a kihunyni látszó kuruc tüzek lángjait. (Időközben ugyanis a kuruc-keresztény kurzus, 1906-1910 közötti kormányzása után látványos vereséget szenvedett.) Megerősödött - különösen a dzsentrí sorból származó állami tisztviselő középosztály gyermekeiben -, hogy a magyar nemzeti vereségnek és területeink elvesztésének oka az 1867. évi vegyes házasság, a nemzeti

eszmények irányában nem eléggé fegyelmezett elemek térnyerése. Természetesen megtalálhatjuk e felfogás képviselői között azoknak a frissen magyarra asszimilálódott középrétegeknek gyermekeit is, akik állásokhoz, szellemi pozíciókhoz reménykedtek jutni egy nemzeti őrsváltás eredményeként. E felfogás megerősödése jelentősen hozzájárult ahhoz a népnépélyhangulathoz, amely a Monarchia felbomlását, a magyar állami függetlenség kikiáltását kísérte. Hogy azután mély elkeseredésbe csapjon át az ünnep másnapján, amikor tudomásul kellett venni, hogy nemzetiesülő középosztálynak a volt államterület egyharmada marad felségterületként.

Az osztrák- és németellenesség csak erősödött a magyar középosztályok ellenzéki politikusaiban 1938, az Ansch-

luss után. Ez magyarázza, hogy az antisziszta politikai erők körében az osztrákellenes kuruc hagyományok ismét feledtek, a mozgalmi jelszavak, dalok, politikai brosrák szintjén, a polgári németellenesek soraiban éppúgy, mint a kommunisták között. A németellenesség és osztrákellenesség ismét összemosisdik. S megjelenik egy újabb tényező: a hazai zsidóság félelme a fasisztustól, majd a Holocaust, ami nehezen kitörölhető német- (illetve német-osztrák) ellenességet oltott a magyar társadalom legmobilabb rétegébe. Különösen a kommunista publicisztika járt az élen, hogy a Habsburg-ellenes magyar kuruc hagyományokat mozgósítsa az antisziszta propaganda számára. S ez az összemosis a kommunista Révai József publicisztikájában virágzott ki, de megmaradt - nyomai - az 1990-es évekig, a keresztény nemzeti politika protestáns-függetlenségi szárnyának gondolkodásában is. 1945 után egy ideig élt még ez a német-, osztrákellenesség, amelynek alapfogalmi: gyarmatosítók, felsőbbrendűnek állítják be magukat, fenyegetik nemzeti önállóságunkat s ugyan olyan kegyetlenkedésekre képesek, mint a fasiszták.

1948 után, amikor a németellenes ideológia a proletárdiktatúra hivatalos ideológiája lett, sokat veszített hatásából. És az olvadás első éveiben, 1954-55-ben Ausztria, mint sikeráram jelent meg a Szabad Európa Rádiót hallgató és a szovjet megszállást nehezen viselő magyar közvélemény előtt. Az 1955. évi semlegesség rendkívül emelte az osztrákok presztízs-szintjét, mind a politikával foglalkozó értelmiség, mind az egyszerű emberek előtt. S talán ekkor vették véglegesen tudomásul, hogy az osztrákok nem azonosak a németekkel.

Negyedik kép: a sógor idealizálása (1956-1990)

1956 legalább olyan fordulópont az osztrák-magyar kapcsolatok történelmében, mint 1848-49. S legalább olyan erősen színezte át, s színezi máig az osztrákokról alkotott képet, mint százezernéhány esztendővel ezelőtt 1848-49. Ausztria volt az az állam, ahonnan segítséget várhattunk a felkelés idején, oda lehetett menekülni a bukás után, az osztrák állam tett a legtöbbet menekültjeinkért. Táborokba fogadta őket, annak ellenére, hogy - mint arról itthon is valós hírek jártak - a magyar menekültek nem mindig viselkedtek nemesen, s az osztrák hatóságoknak a

politikai menekülteken kívül számtalan kalandvágyóval és lumpen-elemmel is számolni kellett. Magyarországon legdandássá nőtt az osztrák emberek jószívűsége, segítőkészsége. A különféle igaz történeteknek érdekes hatásuk volt a folklorra. Az emberek továbbra is a külföldi betolakodók elleni élel énekeltek a kuruc nótákat, de most már nem az „osztrák-német” betolakodókra gondoltak, mint korábban, hanem egy egészen más gyarmatosítóra. A kuruc-kultusz osztrákellenes éle ekkor szinte teljesen kiveszett.

Mindez párosult egy másik valós körülménnyel: Ausztria volt a nyugati világ velünk határos állama, amelyet az 1960-as évektől el is lehetett érni. A hrucsovi reformok után Ausztria volt az az állam, amellyel a Kádár-kormányzat kezdte kiépíteni nyugati kapcsolatait. Végére is Ausztria semleges ország volt, nem tagja semmilyen katonai tömbnek. S mi volt az 1956. évi felkelés nagy célja? Nem a NATO-hoz való csatlakozás, hanem a semlegesség. A politizáló értelmiségben az osztrák sógor útja volt a követendő: a két nagyhatalmi tábor között a kis nemzetek semlegességét elérni. Az először Nyugatra utazó közember előtt, Ausztria volt a bevásárlóország. A 60-as években innen származott a kicsit magasabb életszínvonal presztízstermékeinek nagy része: a nylon ing, olcsó karóra, orkánkabát, nyugati rocklemezek, divatos ruhák, majd a 70-es években a nyugati autoalkatrészek, a kvarcórák, olcsó számológépek, és a déligyümölcs. Ekkoriban kezdték értékelni az osztrák házak és kertek rendezettségét. Az 1961-ben kiadott Új Magyar Lexikon az osztrákokról még azt írja: jódliznak és a népművészet nagyon fejlett. De a közember a 70-80-as években az osztrákban már a fejlett nyugati technika hordozóját tiszteli. S ahogy 1966-tól kezdenek a DDR- és BDR-németek, valamint az osztrákok Magyarországra jönni, határozott a megkülönböztetés a szegény, spórolós és rideg DDR-német és a gazdag, de tartózkodó és tiszteletré méltó BDR-turisták, és elkülönítve tőlük, szintén gazdag, megállapodott, de egyúttal kedélyes, énekelni, inni, azaz élni szerető osztrákok között. Nem hiszem, hogy volt valaha is erősebb sógorság érzés magyarokban az osztrákok iránt, mint 1970-89 között.

Az 1989-90-es nyitás igazolni látzott ezt a képet. Ausztria, melynek államközi kapcsolatai 1964 után Magyarországgal is rendkívül kiegyensúlyozottak - 1989-90-ben a rendszer-váltás idején a legjelentősebb partner volt. Nemcsak a diplomácia szintjén.

de a köznapi életben, és a kultúra szintjén is. Nemcsak ígéretekkel, közös TV-nyilatkozatokkal, hanem tettekkel is. Magyarországon az orosz nyelv kötelező oktatásának eltörlése után osztrák-magyar akció indult, mely a művészet és tudomány támogatásával egy időben a konzervatívoknak s a radikális ellenzéknek egyaránt segítségére volt a többpártrendszer kibontakoztatásában. Az 1988. évi társasági törvény után mindehhez felsorakozott a privát joint venture-ök sora.

Ötödik kép: a csalódás után a józan barát képe

Az 1990. évi hatalomváltás a volt szocialista országokban illúziók sorát ébresztette. Sem a közvélemény, de sajnos az újonnan hatalomra került politikusok jelentős része se volt tisztában azzal, hogy a nyugati világ egyáltalán mire képes a volt szovjet zóna megsegítésében. Mint ahogy azzal sem, hogy a váltás a piacgazdaságban a piacviszonyok bevezetését jelenti, nem pedig egyoldalú segélyakciók sorát. Azt pedig végképp nem jelenti, hogy úgy lehet majd dolgozni, mint eddig keleten volt szokás és úgy lehet majd élni, mint nyugaton. A nyugati - köztük a legnagyobb számú osztrák - befektető természetesen ugyanazokat az üzleti elveket követte, melyeket a világ bármely részén eddig is követett és természetesen nem volt hajlandó tolerálni sem a rossz munkaszervezést, sem a lusta munkaerőt. Nehezen szokták meg a magyarok, hogy az osztrákok nem egyszerűen elkölteni hozzák ide schillingjeiket, hanem fiatalítani. Mint ahogy a magyar termelési szféra is nehezen vette és veszi tudomásul az állami-nemzeti protekciónizmust Nyugaton a magyar termékkel szemben. De a Kleider-Bauer üzlethálózat eladói is sajnálkoznak, mesélik a vásárlóközönségnek, hogy a hazai „ránk szabott” ruhák helyett azért árusítanak cinege-vékony bábukra szabott „isten-tudja” honnan származó terméket mert a Kleider-Bauer otthonról meg Olaszországból többbedosztályú terméket hoz be s közben nem a magyar ruhagyárakból rendel. (Pesten a csalódás köznapi szlogenje így szól: „Leider Bauer”).

Akár így van, akár nem, az idealizálást lassan váltja fel a kijózanodás és annak felismerése: a kölcsönös előnyök nem csak házasság, hanem az üzlet alapja is. Kölcsönös előnyök, kölcsönös érdekek és kölcsönös bizalom: ezek a tartós és kiegyensúlyozott kapcsolatrendszerek feltételei. ■

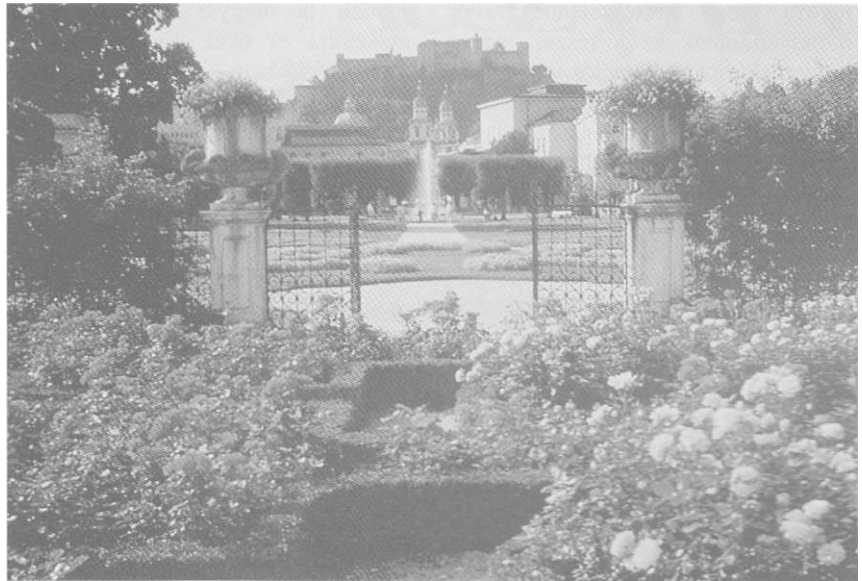
FELIX AUSTRIA

1937 nyarán nyelvtanulás céljából cseregyerekként Ausztriába kerültem. Régi szokás szerint a nyár felét ott töltöttem egy hittanárunk közvetítésével levelezés útján megismert családnál, ahonnan a velem egykorú osztrák fiúval a nyár második felére Magyarországra utaztunk. Én megtanultam németül - pontosabban osztrákul -, cserepajtásom viszont nem tanult meg magyarul, de megismerte hazánkat.

Egy este a Freyung nevű bérház-csoport kertvendéglőjében ültünk, a felnőttek söröztek, mi a Kracherl nevű málnaízű szörpöt kóstolgattuk. A vendéglátó bácsi odaszólt hozzám: - Látod azt a két urat a szomszéd asztalnál? Odanéztem, de nem vettem észre semmi különösét. Két rövid bőrnadrágos, kockás ingű középkorú férfi beszélgett. Egyikük sóskiflit evett és néha megigazította szemüvegét. Ügyet se vetettek környezetükre, elmerültek a maguk választotta témában. Legföljebb az tűnhetett fel, hogy a tanáros külsejű szemüveges úr - akár a közeli, a bécsiiek által skótnak nevezett benecsgimnázium tanára is lehetett volna - többen köszöntik a közeli asztaloktól, feléje emelve kancsóikat.

- Schuschnigg kancellár - világo-sított fel Sepp bácsi. Gyakran jár ide a barátjával, egy ügyvéddel.

Meglepődtem. Ez a pillanat mara-dandóan belém vésődött. A mi mi-niszterelnökünket elképzelni se lehetett nyári kertvendéglőben rövid, vi-seltes bőrnadrágban sörözve. Darányi Kálmán képe díszmagyarban ködlött fel előttem, de legalábbis cilinderben, mert egyszer így pillantottam meg véletlenül a Nagyboldogasszony útja kanyarulatában, ahol a Mányoki út torkollik belé; ott akkor egy hatalmas kerttel övezett régi kastély állt, s ő oda sietett garden-partyra. Nem az le-pett meg, hogy az osztrák kancellárt nem őrzik - pedig őrizhették volna elődjének, az őrizetlenül hagyott Dolffus kancellárnak pár évvel koráb-bi lemészárlása óta -, hiszen akkor még senkit sem őriztek úgy, mint ma segédállamtitkárokat vagy pártkorife-usokat, még Horthy Miklós is magá-nyosan sétálgatott, ha kedve szottyat; hanem az, hogy nálunk áthághatatlan

A Mirabellkert Salzburgban

társadalmi illemszabályoknak fittyet hányva élte nyilvánosan a saját magánéletét.

Aztán elutaztunk nyaralni; *Steinkirchen am Forst* falucskában egy partyparti fürészmalom gazdájánál vettem ki szállást vendéglátóim. Itt pedig azt láttam elképedve, hogy a módos gazda és családja, beleértve a fizető vendégeket, vagyis minket, együtt étkezik a cselédséggel, mindig, mindig egyik munkást, bérest, cselédet úrnak vagy kisasszonynak szólítva.

Más, hasonló élményeimet is sorolhatnám. Egyszóval, leckét kaptam demokráciából. Ez azonban - félreér-tés ne essék - nem politikai demokrá-cia volt - az akkori ausztriai államfor-ma mindennek nevezhető, csak demokratikusnak nem -, hanem az em-beri kapcsolatoknak a népbén élő, terméshozás felfogása és érvényesítése. Keresztényi kifejezéssel élve: a fele-baráti szeretet érvényesült. De talán ennél is fontosabb, hogy az osztrákok mélyen átértékelték, hogy az ország az övék; a mindenkori politikai rendszertől függetlenül, mindig, örökre az övék és azt rendben kell tartaniok, mint a házuk táját, mint az öltözetüket vagy mint a lakásukat. A hazájuk: sa-ját tulajdonuk. A szó politikai értel-

mében másoknál ők se különbek: — következő, 1938-as nyaramról mesélhetnék egyet-mást. De nem erről van szó. Ezért és ezóta maradt számomra máig öszehasonlító mérték egy ország tisztasága. Ausztria csinos és tiszta, akárki uralkodjék is pillanatnyilag.

Ausztria már ilyen szempontból is példa lehet - lehetne - nekünk, ha a magyar bevásárló turisták körülnézve magukba szállnának. Mi azért vagyunk elhanyagoltak és piszkosak - mert azok vagyunk-, mert az ország rég nem a tulajdonuk, illetve, amikor 1990-ben ismét azzá lett, maradt a beidegződés. hogy tartsa rendbe az, aki uralkodik. Mondjuk a kormány. Az osztrák embernek eszébe se jut összefüggést találni vagy keresni a minden-kori hatalom - legyen az a községi előljárási - és a saját környezete között. Ha a magyar politikusok és vezetők között több lenne a lélekgyógyászati képzettség vagy tájékozott ember, tudnák, mit jelent, ha egy -különböző jómódú családból származó - ember piszkos vagy rendetlen, ha arca maszatos, ha körme feketélik, ha kócos. De nem tudják, olyannyira, hogy most már, mintegy dacos csaka-zértisként, kötelező divat lett a pi-szok, a kidöntött szemetesládák, a fel-dúlt vasúti és villamoskocsik. Az ön-érdekből elkövetett pusztításnak leg-alább oka van - a kielégülésként vég-

rehajtott dulás viszont félelmetes. Sok ember mintha azért tartana kutyát, hogy legyen mivel telerondítani a várost. Nézzék meg az osztrák utcát akár száz kutya sétáltatása után - megértik, mire gondolok. Ezt a kellemetlen magunk-bírálatát azért kellett ideírni, hogy kétségtelenné váljék mondandómnak ez a része, vagyis, hogy mekkora civilizációs jelentősége van Ausztria tisztaságának. Ők tudják, hogy az egész ország az övék.

Térjünk vissza arra, amit újfent csak némelyek bosszantására, felebarátai szeretetnek nevezek.

Köztudott, hogy Magyarországnak ugyancsak meggyűlt a baja néha a Habsburgokkal, mint mondani szokás, Ausztriával.

Ritkábban emlegetjük, hogy az osztrák nép, lakosság, társadalom, viszont mindig természetes, józan, köszönetet se váró segíteni akarással gyámolította a rászorulókat: Kufstein rabjait, büntetőalakulatokba sorozott rebellis honvédeket, a mindenkori politika ellenfeleit vagy akár a kuruokat. Számátalan emlékirat tanúskodik erről. De ha valaki kételkedne, idézze emlékezetébe ötvenhat őszét. Amit akkor Ausztria, mint állam, és az osztrák lakosság, mint nép értünk tett: feledhetetlen. Egy évvel korábban, 1955 őszén váltak csak szabaddá, alig egy éve, hogy fellelegezhettek és megkezdheték a megszálló katonák által igénybevett kastélyok, pajták, középületek, kórházak kitakarítását és máris nyakukon a magyar menekült-

áradat. (Lám, ismét a kitakarításnál bukkanunk ki: pár éve, hogy kivonultak tőlünk, de még mindig számtalan ebek harmincadjára hányt épület, terület árulkodik a gondbavétel hiányáról.) A magyar menekülteket mégis befogadták, pedig tizenegy évvel korábban is magyar menekülthullám árasztotta el őket. És most itt az újabb, 1956-ban.

Menekültek... A magyarországi lakosságnak jelentős százaléka hagyta el hazáját az elmúlt világháború után: 1944-45-ben, majd 1956-ban tömegesen; közben és később szivárogva, de szintén nem elhanyagolható számban. Mi magyarok természetesnek vesszük ezt: bántották őket, féltek, tehát odébbköltöztek.

Ausztriát történelme során gyakran érte, ha nem is ekkora, de súlyos csapás. A középkorban néha magyarok, aztán törökök, a harmincéves háborúk nemzetközi zsoldosbada, majd a napóleoni háborúk zaklatásai, végül a szovjet megszállás. Az osztrákok mégse menekültek. Az ő történelmük olyan fejetlen menekülő tömeget, mint a mienk volt, nem ismer. (Talán Amerikába se vándoroltak tőlük annyian és úgy, mint mitőlünk...) Kivárták, amíg a betolakodó távozik. És távozott. Ők pedig szépen éltek (és nyilván szenvedtek, vagy nélkülöztek) a hazájukban, söprögetve a házuk táját és virággal díszítve az ablakokat, erkélyeket.

Mindennek természetesen mérhető anyagi következménye és haszna van. Nevezetesen például az idegenforgalomban. Az osztrák nem úgy lát vendéget, mint a balatonparti magyar,

vagy mint a fővárosi éttermek személyzete; nem kifosztani akarja a vendéget, hanem megtartani. Ha újabban valaki szórakozottságból magyaros vendégszeretetet emleget, akkor az csak üres szónoki fogás lehet. Persze Ausztria sem „szereti” a vendéget, hanem - kiszolgálja. Gondoskodik róla. Ebből természetesen haszna származik. A hasznot nem mulatja el, hanem visszaforgatja a vendéglátásba, az idegenforgalomba.

Feltűnő, hogy az osztrákok szívesen járnak népviseletben. Az osztrák képsugárzó intézmény hetente közvetít népzenei estéket, amikor szereplők és nézők egyaránt népviseletet öltenek. Ez fel se tűnik. Mi más ez, mint az identitás-vállalásnak, önértzetnek megnyilvánulása. Államférfiak is meg-megjelennek népviseletben.

Ehhez képest mi magyarok rettegünk a magyaros ruházattól. Ha valaki mégis megjelenik akár a legszerényebb, zsinóros fekete öltönyben, olyan hajsza indul ellene, hogy azt elviselni nem tudja. Vagyis a közvélemény - vagy a közvéleményt alakító, befolyásoló hangadó - nem akarja, nem tudja, nem meri azt az identitást vállalni, amit az osztrák lakosság magától értetődően vállal. Kérdés, hogy egészséges és hasznos-e a nemzetközi-ségbeolvadásnak ez a foka és módja? Ha az osztrák táj, vendéglátás, életvitel semmiben sem különbözne a svédétől, amerikaitól, vagy magyartól - miért látogasson oda valaki, miért költsön pénzt arra, amit otthon is láthat?

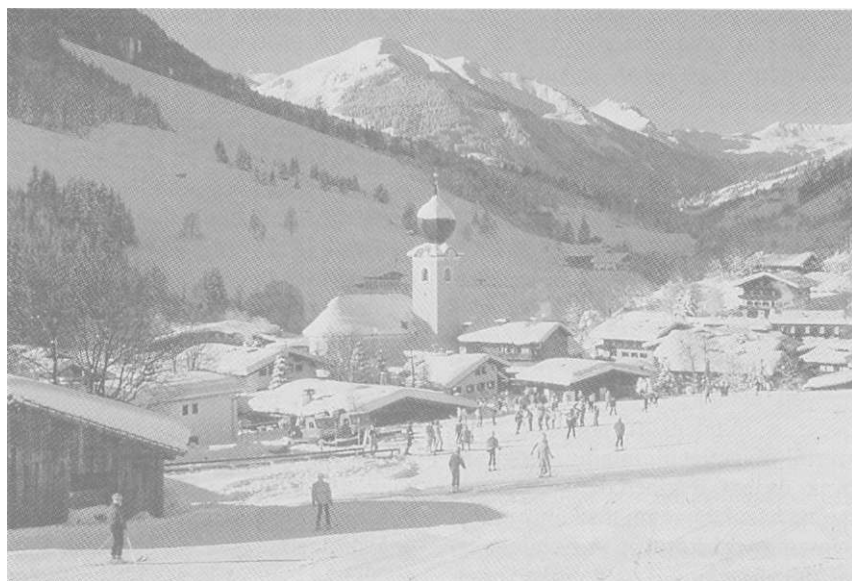
Én még emlékszem arra, hogy a neszmélyi módos gazdák nyaranta fehér gatyát hordtak. Nem hivalkodásból, nem is „gyöngyösbokrétáskodásból”. hanem mert ezt szokták meg, ez volt egészséges és természetes. Nem is volt olcsó, ezért a napszámosok vagy zsellérek nem hordták gatyát. Ily módon az afféle „paraszti díszmagyarnak” számított. Nem sírom ezt vissza. Csak felidéztem.

Ha megkérdeznénk egy osztrák népviseletben - rövid bőrnadrágban, népies zekében, „zergetollas” kalapban - járó osztrákot, milyen pártra szavazott, kiderülne, hogy szociáldemokrata rokonszenvezők éppúgy hordják a népviseletet és éneklük a népdalokat, mint például az osztrák néppárt hívei.

Boldog nép. Nem azért, mert császárai hajdan ügyesen házasodtak. Hanem - mert azonosak önmagukkal.

Felix Austria. ■

Síparadicsom Saalbachban

AUSZTRIA ÉS KELETI SZOMSZÉDAI

Nincs szükség rá, hogy az Európai utas történelemtudó olvasóinak sok szót vesztegessen Ausztria és a szomszédos országok történeti kapcsolataira, bár azt hiszem, közös múltunk felkutatása még sokáig nem zárható le.

Mi, osztrákok, kelet-európai történelmi tapasztalatainkra alapozva olyan szomszédosági politikát folytattunk, amelyet lehetőleg nem terhelnek a kölcsönös sérelmek és az ideológia ballasztjai. A különböző országokat már 1989 előtt egyéniileg igyekeztünk kezelni, ami megkönnyítette, hogy a kapcsolatokat az évek során fenntartsuk és kiépítsük, úgyhogy ma kiváló, baráti és személyes kapcsolataink vannak az új kormányokkal. Az együttműködés palettája rendkívül sokszínű: a gazdaság területén ott sorakoznak az intenzív külkereskedelmi kapcsolatok, a vegyes vállalatok, de további színeket jelentenek a képzési programok, a tudományos együttműködés, valamint az információ- és tapasztalatcsere.

A nyugati államok közül ma Ausztria a keleti kereskedelmi kapcsolatok kiterjedésében az első között van. Miközben az osztrák összkivitel növekedése lassult, és az összbehozatal stagnál, a keleti exportban és importban egyaránt egyértelmű növekedési ráta mutatható ki. A legerősebben közvetlen szomszédainkkal, Csehországgal, Szlovákiával, Magyarországgal és Szlovéniával növekszik az árucserre. Az osztrák gazdasági minisztérium már 1991-ben létrehozta kelet-európai hivatalát a gazdasági információ és kooperáció optimalizálása céljából.

Nem vitás, hogy Ausztria az

1989 utáni kelet-európai fejlődés nyertesei közé tartozik. A rendelkezésre álló legfrissebb adatok is megerősítik, hogy Ázsia és az Egyesült Államok mellett ma Kelet-Európa az egyetlen a láthatáron, amely a „konjunktúra motorja” lehet, így rajtunk, politikusokon is múlik, hogy mindent megtegyünk e motor karbantartása és fejlesztése érdekében. Most nem is annyira azoknak a nemzetközi jogi kereteknek a megteremtéséről beszélek, amelyek a kétoldalú kereskedelmi, együttműködési, beruházásvédelmi és a kettős adózás elkerülését biztosító egyezményekben öltenek alakot. Nem is annyira olyan, a befektetéseket közvetlenül ösztönző intézkedésekre gondolok, mint a kormányzati garanciavállalás vagy hitelnyújtás, hanem az átalakulás folyamatát támogató technikai segélyprogramokról beszélek. Csak a menedzsment- és

szakmai képzés osztrák programjában eddig kereken ezer szemináriumra kerül sor. Ezek nemcsak a kelet-európai gazdasági átalakulás nehéz feladatának megoldásában segítenek, hanem fontos impulzusokat adnak a határátlépő együttműködés elmélyítéséhez is. „Offenzív Közép-Európa” címszó alatt összeállítottunk egy intézkedéscsomagot, amelynek egyik döntő elemeként tervbe vettük az Ausztria Alapok (Austria Fonds) létrehozását. A Marshall-terv jól ismert és Ausztriának oly nagy segítséget nyújtó példáját követve elveszett ráfordításokat lehetne mozgósítani. Ezzel a pénzzel a kelet-európai új és kisvállalkozásoknak hiteleket lehetne nyújtani osztrák berendezések vásárlására. A törlesztések a helyi valutában létrehozott Ausztria Alapba folynának be, ami újabb hitelek nyújtását tenné lehetővé.

Folytatjuk a kelet-európai mene-

dzser-, szakmunkás- és gazdasági alkalmazott-képzés kiépítését. A kelet-európai gazdasági adminisztráció hivatalnokainak szóló program nemcsak a know-how átadását szolgálja, hanem lényegesen megkönnyíti a dolgát a képzési és továbbképzési programok kínálóinak, akik konkrétan érdeklődnek a kelet-európai piac iránt.

Mint tudományügyi miniszternek külön is örömet szerez, hogy az oktatás és kutatás területén kibővültek és elmélyültek a kapcsolatok. Amit évekkel ezelőtt, még a kommunista uralom idején szinte konspiratív módon elkezdtünk, ma minden szinten folytatásra talál. Az oktatás a társadalmi felszabadulás fontos motorja, mely által a politikai modernizálás is előbbre lép. Az egyén kibontakozásának növekvő esélyei a társadalom világát formálják. Úgy látom, hogy a tudományos- és szellemi síkon folyó együttműködés kiemelkedő fontosságú közös társadalmi fejlődésünkben.

A szélesebb értelemben vett gazdasági és szakmai képzésen kívül megfontolást érdemel, hogy nem kellene-e záros határidőn belül létrehozni egy nagyszabású európai csereprogramot a társadalom- és szellemtudományok számára is, hogy kinevelődjék egy olyan új nemzedék, mely európai szellemi életet él és alakít. Olyan lehetőség ez, amely a fiatalságnak hosszú ideig nemigen állt a rendelkezésére.

Ebben az összefüggésben felmerül egy másik probléma, nevezetesen a szellemi erő elvándorlása, amellyel a kelet-európai oktatási intézmények erősen küszködnek. Ha ma a jövő fejlődés tartógerince, a tudomány, a kutatás és fejlesztés szakemberei gazdasági okokból elvándorolnak Kelet-Európából, akkor, legyünk tisztában vele, még nehezebb lesz szomszédainknál az önálló szellemi struktúra helyreállítása.

Tudván tudva, hogy a tudomány és a kutatás és képzés fontos szerepet játszik a modern társadalom fejlődésében, szót emelek a közös történelemszemlélet mellett. Azokban a kétoldalú törté-

nésbizottságokban, amelyek már létrejöttek Ausztria és a szomszédos országok között, új szemmel nézik és vizsgálják a történelmi összefüggéseket. A cél közös történelemkönyvek megalakítása, hogy közös, európai világgépet építsünk legalább a jövő nemzedékek számára.

Hadd szolgáljak egy példával az osztrák történelemből: Ausztria és Olaszország viszonya a kölcsönös tapasztalatok miatt a múltban korántsem volt a legjobb. A történelemtudósok nekigyürköztek a közös történetírásnak. Mára baráti a viszonyunk, melynek alapján a dél-tiroli kérdést nem is oly rég nagyon kielégítő módon sikerült megoldanunk. Olyan példája ez a kisebbségvédelemnek és két európai ország kölcsönös megértésének, amely épp napjainkban kivételes fontosságú.

1989 óta nemcsak a politikai és gazdasági kapcsolatok fejlődtek öröndetes gyorsasággal és átfogóan - különösen Magyarországgal -, hanem új élettel telt meg Közép-Európa társadalmi-szellemi dimenziója is, melynek létezéséről és múltjáról mindig is tudtunk. Ez az emberi dimenzió, melyet oly fontosnak tartok térségünk jövője szempontjából, szintén a demokrácia és a szociális piacgazdaság bázisán növekedhet.

Küszöbön áll Ausztria belépése az Európai Unióba, s ennek kapcsán szeretnék arra emlékeztetni, hogy az Európai Bizottság már 1991-ben úgy ítélte meg, hogy országunk különleges kapcsolatait közép- és kelet-európai szomszédainkkal jelentősen hozzájárulnak az európai egyesüléshez. Azóta kész ténynek vehetjük, hogy az Európai Unió kibővül Ausztriával és három skandináv országgal. Szabad az út, hogy az Unió tovább bővüljön a belépni szándékozó közép- és kelet-európai államokkal.

Valóra vált az Európai Uniónak az az ígérete is, hogy Ausztria szomszédait párbeszédre hívja az Unió szerveibe. Ezekről az együttes ülésektől azt várom, hogy lényeges lökést adnak a gazdasági ökológiai és társadalmi együttműködés elmélyítésének. A biztonság

kérdésében is bámulatra méltó változásokat éltünk át az utóbbi öt évben. A reformállamok tagjai lettek a NATO Együttműködési Tanácsának, részt vesznek a NATO-békepartnerségben, és a Nyugat-európai Unió társult tagjai lettek. Ausztria is megerősítette kapcsolatait szomszédjaival a katonai együttműködésben, különösen a képzés területén.

Milyen hatása lesz mármost azt osztrák belépésnek szomszédaink fejlődésére, Ausztriával és az Európai Unióval kialakított kapcsolataikra?

Belépésünkre, és különösen a tagállamok 1996-ban esedékes kormányzati tárgyalásaira előretekinve, különös jelentőséget tulajdonítunk az Unió keleti kiterjesztésének. Ebben a közép- és kelet-európai államokkal fennálló hagyományos kapcsolatainkra támaszkodunk, és azokra a baráti szálakra, amelyek 1989 óta a politika minden területén még szorosabban kötnek bennünket egymáshoz. Az Unió hamarosan bekövetkező keleti bővülése fontos lépés a béke biztosítása érdekében. Az európai békerend és benne saját biztonságunk elképzelhetetlen a közép- és kelet-európai államok bevonása nélkül. Ausztria ezért fel fog lépni annak érdekében, hogy szomszédait is bekapcsolják az európai biztonsági rendszer kialakítását célzó megfontolásokba.

Az Európai Unió jövő tagjaként Ausztria konstruktívan hozzá akar járulni az Unió ama tervéhez, hogy a közeli jövőben a kelet- és közép-európai államok az Unió teljes jogú tagjává váljanak.

Ennek során két- és többoldalú segítségnyújtás keretében támogatni fogjuk a gazdasági, jogi és társadalmi szerkezetváltást és alkalmazkodást.

Nyilvános- és magánéletemben mindig is kiálltam azért, hogy országaink és népeink egymásra találjanak egy nagyobb Európán belül. Ezért örülök, amikor a szomszédba tett látogatásaimkor azt tapasztalom, hogy az utóbbi években mily rohamosan nő a hasongondolkodásuk száma.

Farkas János László fordítása

MILYEN A SZOMSZÉD RÉTJE?

Hosszú időre van szükség, amíg a nemzedékről nemzedékre hagyományozott sztereotípiákat ki lehet irtani és azokat, akik a sztereotípiákat hangoztatják, meg lehet győzni, hogy a valóságos helyzet jobb. Így van ez azzal a képpel is, amely az átlagos osztrákokban él keleti szomszédairól, a magyarokról; nyilvánvalóan még mindig szerepet játszik ebben az Osztrák-Magyar Monarchia időszakából megmaradt rivalizálás.

Erre a képre nemcsak a leereszkedés jellemző, ahogyan például a cigánybáró alakját szemlélték, hanem sokféle tényezőből áll össze, amelyeknek - egy kicsit még inkább, mint általában a szomszédok esetében - az a céljuk, hogy valamilyen jobbnak érezzük magunkat a másikonál. S ide illik talán az a távolságtartó éberség is, ahogyan a magyarokat szemléljük, akik - meglehet - egy kicsit „ügyesebbek”, s ezért az osztrákok oly kritikátlanul elfogadják az állítólag Molnár Ferencről származó jellemzést: magyar az, aki mögöttünk lép a forgóajtóba, és előttünk lép ki belőle.

Nem kifejezetten a fölényességet táplálja, mégis hozzájárul a saját nemzetünk magasabbra helyezéséhez - főként az idősebb nemzedéknél - az a nagyvonalú segítség, amelyet az akkoriban még ugyancsak szegény osztrákok nyújtottak az 1956-os magyar szabadságharc után menekülő áldozatoknak. Ezért a legkevésbé sem okozott lelkiismeretfurdalást az osztrákoknak, akik időközben legalábbis viszonylag gazdaggá váltak, amikor kemény schillingjeikkel úgyszólván kiürítették a határmenti magyar területek boltjait, abban az időben, amikor ettől még összeomolhatott volna a magyar ellátási rendszer. Most már nyugodtak lehetnek, hogy olcsó bevásárlásaikkal és nyaralásaikkal a magyar gazdasági növekedéséhez járulnak hozzá.

Az osztrákokban, akik egykor minden előítéllettől mentesen segítőkészek voltak, kifejlődött - főként az egykori Jugoszlávia háborús területeiről érkező idegenek áradatának láttán - a külföldiekkel szembeni érzékenység. Önzésüket csak erősítették a különböző pártállású populista politikusok. Úgy látszik, ez a magyaroknak árt a legkevésbé: igaz ugyan, hogy az osztrák, de leginkább a bécsi autósok makacsabbul és ingerültebben ragaszkodnak a saját igazukhoz utaik magyar használóival szemben is, mint belföldi kollegáikkal szemben, és gúnyos megjegyzéseket hallhatunk, ha egy magyar éppoly határozottan vezet, mint egy bécsi autós, avagy egy drága autón magyar rendszám díszleleg. Másrészt ezernyi osztrák vállalja hétfévenként az órákig tartó dugókat, hogy szabadidejét Magyarországon tölthesse. Ez bizonyára nem csupán a kedvező magyar áraknak köszönhető, s még

kevésbé annak, hogy már nem kell megfizetni azt a bírságot, amelyet a magyar rendőrök néhány kilométerrel a határ után szinte minden osztrák autóstól behajtottak a legát-látszóbb ürügyekkel, állítólagos kihágásokra hivatkozva.

Mégis úgy tetszik, az osztrákok még mindig nem tudják teljesen leküzdeni fölényességüket a magyarokkal szemben. Lehet, hogy ennek történelmi gyökerei vannak, s az is lehet, hogy gondolkodásunk átalakulása túl lassan követi a valóságot, s még nem szoktunk hozzá, hogy a kommunista népköztársaság helyett már a reformista Magyarországra kell gondolnunk. De az is lehet, hogy ebben a néplélek más sajátosságai ludasak: az osztrákok képe a magyarokról nem olyan jó, mint a magyaroké az osztrákokról. Világosan tükrözi ezt a Fassel + GFK Institut vizsgálata arról, milyen tulajdonságokkal ruházta fel az egyik nemzet a másikat:

Tulajdonságok

Magyarokra/osztrákokra vonatkozó középértékek összehasonlítása

	Osztrákok magyarképének középértéke	Magyarok osztrákképének középértéke
Rokonszenves - nem rokonszenves	2,15	1,55
Békeszerető - veszekedős	2,27	1,48
Bátor - gyáva	2,38	2,08
Okos - buta	2,39	1,65
Tevékeny - passzív	2,40	1,67
Céltudatos - tervszerűtlen	2,45	1,53
Nyílt-visszahúzó	2,53	2,02
Türelmes - türelmetlen	2,59	2,14
Hangoskodó - halkszavú	2,74	2,66
Sikeres - sikertelen	2,86	1,55
Konzervatív - haladó	3,05	3,32
Komoly - vidám	3,38	2,75
Modern - ódivatú	3,39	1,75

A középértékeket a következőképpen állapítottuk meg:

1 = az első tulajdonság teljes egészében helytálló,

2 = a második tulajdonság teljes egészében helytálló

Ez a vélemény inkább a hagyományos előítéleteken alapul, nem pedig konkrét információkon, amint ez ugyanennek az intézetnek egy másik közvéleménykutatásából kiderül. Eszerint a magyaroknak és az osztrákoknak csak két-két százaléka mondta azt, hogy „nagyon jól” ismeri a szomszédokat, és csak tizenkét százaléka állította, hogy „jól” ismeri őket. Ezt legalábbis az osztrákok részéről jórészt annak tulajdoníthatjuk, hogy a tömegkommunikáció, főként a bulvársajtó és a televízió szelektál az információk között: bőven foglalkoznak a magyar botrányokkal, mint például legutóbb a miniummal mérgezett paprikával, elemzések és politikai információk azonban alig jutnak el a közönség széles rétegeihez.

Abban, hogy a „konzervatív - haladó” tulajdonságpár kivételével a magyarok lényegesen kedvezőbben ítélik meg a szomszédjukat, szerepet játszat valami olyasmi is, mint amit például az unokaöcs érez a gazdag nagybácsi iránt.

Ebben az összefüggésben érdekesnek tűnik az a vizsgálat, amely az 1-től (nagyon rokonszenves) 5-ig (nagyon ellenszenves) terjedő skálán próbálja ábrázolni, hol helyezik el az osztrákok, illetve a magyarok a más nemzethez tartozókat. Míg a magyarok számára az osztrákok a legrokonszenvesebbek (1,90 a középérték), az osztrákok egyértelműen a svájciakat (középérték 1,99) becsülik a legtöbbszörre, az osztrákok rokonszenveskáláján a magyarok csak a harmadik helyen következnek (2,20), a németek után (2,00). Hogy a magyarok számára miért a japán a földkerekség második legkedveltebb nemzete (1,97), arról csak olyasféle feltételezéseink lehetnek, hogy ebben a gazdasági igyekezet iránti csodálat játszat szerepet. A magyarok rokonszenveskálájának harmadik helyén mindenesetre az osztrákok által oly nagyra becsült svájciak következnek. Hogy mi okozza azt, hogy a magyarok még alacsonyabba értékelik az oroszokat, mint az osztrákok, kiolvashatjuk a magyar és az osztrák történelemkönyvekből.

A magyaroknak is, az osztrákok-

nak is erős a történelmi tudatuk, a megkérdozett osztrákok 51 százalékának és a magyarok 57 százalékának meggyőződése ugyanis, hogy a két ország közös múltja „jelentős szerepet játszik” a Magyarország és Ausztria közötti kapcsolatokban. S a közös múlt szerepét inkább pozitívnak látják; mind az osztrákok, mind a magyarok 95 százaléka ugyanis úgy ítéli meg, hogy a két ország kapcsolata „nagyon jó”, illetve „inkább jó”.

Nem csoda, hogy ebben a légkörben virágozik a kölcsönös idegenfogyalom. Az osztrákok 54 százaléka és a magyarok 47 százaléka válaszolta azt, hogy legalább egyszer járt már a szomszédos országban, 30, illetve 33 százalék az elmúlt évben ellátogatott a szomszédos országba. A következő 12 hónapban az osztrákok 33 százaléka szeretne Magyarországra látogatni; az ellenkező irányból a magyarok 32 százaléka indul majd útnak, ha betartják azt, amit terveztek.

Az osztrákok természetesen rózsásabbnak látják Magyarországot, mint maguk a magyarok. Ez a megítélésbeli különbség talán nem annyira a magyarokra állítólag jellemző pesszimizmus rovására írható, inkább abból fakadhat, hogy az osztrákok kevésbé aggodalmaskodnak, ha nem a saját országukról van szó, pláne ha egy olyanról amelyet inkább a nyaraló szemével néznek. Az osztrákok 42 százaléka például úgy véli, hogy keleti szomszédjánál a gazdasági fejlődés „jól” halad; a magyaroknak azonban csupán 11 százaléka osztja ezt a véleményt. Hasonló a helyzet a politikai helyzet megítélésében: ezt az osztrákok 54 százaléka, a magyaroknak ellenben csupán 24 százaléka tartja pozitívnak.

Az osztrák kormány azonban ennél realistábban látja a helyzetet. Ezt mutatja nem utolsósorban az, hogy legutóbb 2,5 millió schillinget fektettek be egy projektumba, ami mintapéldája lehet a szomszédnak nyújtott ésszerű segítségnek: a Bécsi Gazdaságtudományi Intézet elkészítette a magyarországi Nógrád megye válságkövetésének fejlesztési koncepcióját. Ebben rámutatnak, hogyan le-

het az építőipar segítségével rövid idő alatt növekedést elérni, és hogyan lehet a mezőgazdaságot külföldön is keresett termékekre specializálni, hogyan találhat az ipar külföldi partnereket, és hogyan fejleszthetik az idegenfogyalmat azáltal, hogy hasznosítják a megmaradt falusi struktúrát ezen a hegyes, erdők borította területen. Ez a fejlesztési koncepció jelentősen megnövelte a nógrádi válságkövetés esélyeit, hogy magyar állami eszközökhöz jusson, valamint bel- és külföldi magánbefektetőkre találjon.

Bizonyos, hogy ez csak egy apró mozaikja annak az Ausztriában és Magyarországon most is folyó és a jövőben bizonyára még erősödő törekvésnek, hogy tovább csökkentésük az előítéleteket és a szomszédok közötti viszonyt kölcsönös megértéssel és segítséggel optimálissá tegyék. Talán elérhetünk egy olyan légkört, amelyben beteljesül a kívánság, melyet egy magyar író, Nemeskürty István így fogalmazott meg két éve a *Wiener Journal-ban*: „Osztrákok és magyarok politikamentes összehozására régi, bevált módszer volt a gyerekcsere. E sorok írójának is így volt módja németül megtanulhatni. A család a plébános, hittanár vagy cserkészparancsnok, esetleg az iskola közvetítésével levelezés útján megállapodott abban egy osztrák családdal, hogy gyermekét Ausztriába küldi nyaralni; néhány hét után pedig az osztrák családnak a magyarral egykorú gyermeke utazott Magyarországra. Ily módon a német cserepartner ugyan sohasem tanult meg magyarul (legfőképpen a magyar gyerek németül) - viszont egy életre szóló barátság születhetett. Jómagam egy ausztriai erdei falucskában nyaraltam így, cseregyerekként; felejthetetlen élményem maradt az erdei fűrészmalom, a víz csobogása a lapátkerek között, s a szívélyes házigazdák. Steinkirchen am Forst a falu neve. Mintha vízözön előtti időkre emlékeznék, a távoli 1937-re.

Nem kellene ezt a régi jó szokást felújítani?”

Bendl Júlia fordítása

VÁROSOK, KULTÚRÁK, BELSŐ TÁJAK

KÉT SZOMSZÉDVÁR : BUDAPEST, BÉCS

Hanák Péter és Gerő András az Európai utas asztalánál

Farkas János László: Amikor megkértünk benneteket, hogy mint az osztrák-magyar történelmi együttélés tudós ismerői és kutatói üljetek le az Európai utas asztalához, és beszéljete erről a viszonyról, az jutott eszembe, hogy annak idején Széchenyi naplójában olvastam egy részt, amely erősen megragadott. Nem nagy eset: Széchenyi bejegyzi, hogy egy nap reggel gyalogszerrel elindult Bécsből, és este megérkezett Nagycenkre. Büszke volt magára, hogy milyen nagy sportteljesítményre képes. Ez rám azért tett nagy benyomást, mert nem okkal ezelőtt jártam Nagycenken; előbb Sopronba mentünk autón, és az országút jó darabig az osztrák-magyar határ mentén haladt, honnan jól lehetett látni a műszaki zárat. Ez a hetven kilométer - gondolom, körülbelül annyi lehet Bécs és Cenk között -, ennek a távolságak a legyalogolása valóban szép teljesítmény volt. De onnan az autóból kinézve maga az, hogy Bécs és Nagycenk között egyáltalán át lehetett gyalogolni, végtelen távolinak tűnt. Széchenyi Bécsben született, Bécs mellett is halt meg. A bécsi kultúrábannőtt fel, bécsi nyelvet beszélt tulajdonképpen. Aztán öntudatos magyar lett. De legalábbis magyar arisztokrácia szintjén itt egy nagyon erős szimbiózis volt. Ez tulajdonképpen hogy nézett ki?

Gerő András: Ahogy indítod ezt a beszélgetést, az azt sejteti, hogy történelmi áttekintést vagy történelmi részleteket vársz el tőlünk. Én azonban bizonyos értelemben eldöntöttem, hogy mit akarok elmondani. És ez nem Széchenyiről szól.

Természetesen belemehetünk ilyen kultúrhistoriai vagy a közös múltat érintő rétegekbe is. De én pont azon gondolkoztam, és ezt mondanám el, hogy talán elég már ebből az állandó múltbavájkálásból. Úgyhogy most kicsit antitörténelmi álláspont-ra helyezkednék. Ez a múltidézgetés tulajdonképpen leszoktat minket arról, hogy új dolgokat találjunk ki. És az a szörnyű gyanúm, hogy akár a Monarchia, akár az osztrák-magyar viszonyoknak az a szimbiózisos jellege, ami volt, immár folytathatatlan. A magyar politika egyik nagy tragédiája a XX. században szerintem épp az volt, hogy mindenki azt hitte, hogy valamit folytatni tud, ahelyett, hogy lehetőleg valami újat talált volna ki. Pedig szerintem nem folytathatók a dolgok. Ezeknek vége. Illetve csak alárendelten és részlegesen és bizonyos dolgok folytathatóak, az egész nem. Következően, amikor például az osztrák-magyar együttéléstről van szó, nagyon drasztikusan és radikálisan át kell gondolnunk, hogy ez a közös múlt mire ürügy. De ugyanakkor formájában, tartalmában és jellegében vadonatúj dolgot kell kitalálni. Másképp a múltidézés csak ürügy.

Farkas J. L.: Nyilvánvaló, hogy ami elmúlt, azt nem lehet folytatni. Felidézni viszont, gondolom, érdemes. Érdekes is, főleg azért, mert tulajdonképpen elég keveset tudunk róla.

Hanák Péter: Azt gondolom, hogy a történettudománynak nem kell hogy haszna legyen. Nem kell, hogy közvetlen napi gyakorlatban

értékesíthető haszna legyen. Tehát a haszon számomra ebben a tekintetben közömbös. Hogy a történelmi tudást a magyar kultúrpolitika vagy külpolitika egy új kapcsolat építésére miként tudja felhasználni, az az ő dolga. Nem az én feladatomban. Számomra a századforduló vagy a reformkor úgy értékes önmagában, ahogy van, ahogy volt. És ha ez nem használható semmire sem, akkor legalább érdekes és szép volt. Ha használható valamire, akkor az ráadás. Ennyiben nem tudok egyetérteni azzal, amit Gerő András mondott. Mert ha igaz is, hogy most új formákat kell keresni innovatív módon, bizonyos értelemben ez sem új, hiszen az osztrák-magyar kapcsolatok az elmúlt 150-160 évben is óriási változásokon mentek keresztül. Most újra valami egészen mást építünk. De azért meg lehet és meg is kell vizsgálni, hogy milyen alapjai voltak ennek a kulturális és politikai együttélésnek, változó együttélésnek, mert úgy válik csak értelmessé, amit András mond. hogy most mást kell csinálnunk.

Én azt gondolom, hogy legalábbis két olyan, óriási nagy súllyal, vagyonnal, műveltséggel rendelkező vezetőréteg volt, amelyben ezek a kapcsolatok szövődtek: az osztrák-magyar arisztokrácia, a monarchiabeli Habsburg-arisztokrácia, a nemesség, tehát az „első társadalom” az egyik oldalon, és a zömmel zsidó nagypolgárság a másikon. Az „első társadalom” osztrák és magyar felét milliárdnyi családi kapcsolat, politikai kapcsolat, érdekkapcsolat fűzte egymáshoz; és a nyelv, a német nyelv, az üzlet, a bank, a mindennapos érdekkapcsolatok át-

szőtték a felső középosztályt. Ez ma már nincs. Hát akkor mire építjük a kapcsolatokat ma? Ez valóban nagy kérdés.

Gerő A.: Én nem beszéltem a történettudomány hasznáról. Csak egy csapdát szeretnék kikerülni, ne-hogy olyan mintát sugalljunk, amely már rég eltűnt, amely soha nem feltámasztható. Vége a dolog-nak - és ugyanakkor persze vannak konstans elemek. A századfordulón több szempontból versengés folyt a két város között, és ez a versengés nemhogy folytatódik, hanem miu-tán kinyíltak a határok, szerintem bizonyos értelemben új erőre fog kapni. Ezt onnan is gondolom, hogy egy valamirevaló amerikai utazási iroda ma már úgy hirdeti meg az utakat, hogy Budapest és Bécs egyaránt benne van. Tehát összevet-hetővé válik a kettő - ma már nem probléma ide utazni. Ez egyben egy teljesen más típusú konkurenciát in-dít meg a két város között. Ehhez még egyet hozzáfűznék: arról, ami-re Hanák Péter utalt, hogy mi volt itt a viszony az első és második tár-sadalom között. Én azt gondolom, a századforduló világában volt egy lényeges elem, amely elképesztő vi-talitást adott az akkori Közép-Euró-pának és benne Budapestnek és Bécsnek: a *konzolidált rothadás*. Ezen azt értem, hogy miközben minden a helyén volt, a pénz stabil volt, a boltok akkor nyitottak ki, amikor kellett, akkor zártak, amikor kellett, mindenki érezte - ennek legmarkánsabban Karl Kraus adott hangot -, hogy valami nagyon nem stimmel. Tele vannak a kávéházak, de valami nagyon nem stimmel. Ezt hívom én konzolidált rothadásnak. Ennek aztán az lett az eredménye, hogy egy hatalmas, a szó legjobb értelmében vett megtermékenyítő bomlás következett be, ami elképesz-tően innovatív, új gondolatokat, új megközelítéseket eredményezett mind Bécsben, mind Budapesten. A térség nagy tragédiája az lett, hogy miután szétesett a Monarchia, amelyből egyébként ez a rothadás táplálkozott, provincializálódott mind Bécs, mind Budapest. Buda-pest provinciális város lett a két há-ború között, nem beszélve az ötve-

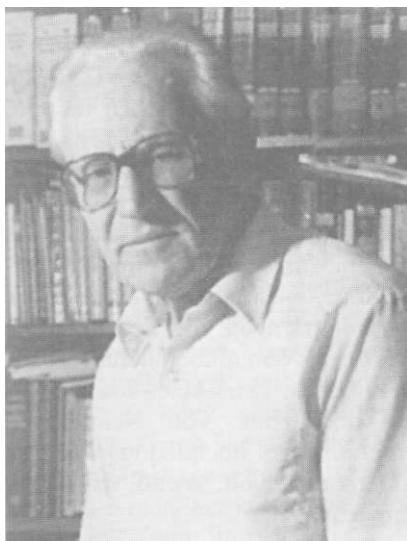
nes évekről, és más okokból ugyan, de Bécs is provincializálódott. Most az a nagy kérdés, hogy ha újból összenyílik a két város, tehát átjár-hatóak a határok, egyfajta vérkerin-gés indul meg a két város között, akkor - és tudom, hogy ez nagyon cinikusan fog hangzani - vajon a jövőben melyik tud termékenyeb-ben rothadni? Melyik tud egy inno-vatívabb, vitálisabb kultúrát létre-hozni? Tudniillik Bécs provincializ-musa megítélésem szerint lassan a jólétbe, a semmibe fullad bele. Egy semleges állam, egy stabil helyzet. Tulajdonképpen semmifajta különö-sebb kihívás nem éri, nem érheti Ausztriát. Ezzel szemben itt van Magyarország, amely a nyolcvanas évekből az egyik zaklatottságból a másikba zuhan. Kérdés, hogy ez kulturális innovatív szinten mit je-lent egy Béccsel való versenyfutás-ban.

Farkas J. L.: Eszembe jutott most egy kevésbé régi élményem, nem olvasmányélményem, Vonaton utaztam nemrég, egy-két hónapja volt, Békéscsabáról jöttem fel Pest-re, és Szolnokon felszállt egy fiatal pár. Németül beszéltek egymással, de valahogy nem németeknek néz-tem őket, és amikor szóba elegyed-tünk, ki is derült, hogy valóban nem azok. Bécsi egyetemisták: egy osztrák lány és barátja, egy orosz fiú, aki szintén Bécsben tanul közgaz-daságot. Pesten voltak egy hétig, in-dultak volna vissza Bécsbe, de rossz vonatra szálltak, valami Ro-mániába menő expresszre, mire ész-revették, már Szolnokon voltak. De ez nem zökkentette ki őket: először voltak Budapesten, és el voltak ra-gadtatva, hogy ilyen nincs, és egy-más szavába vágva magyarázták, hogy ugye, a Nyugat az elidegene-dett, és Moszkvában, ahol már az osztrák lány is járt, ott léteznek ugyan meleg bensőséges emberi vi-szonyok, közvetlenség ismeretlenek között is, de valahogy a nagy nyo-mor szorítja egymáshoz közel az embereket. Budapesten viszont nincs nyomor, de elidegenedés sincs. Ez a legsodálatosabb hely a világon. Hát igen, gondoltam, egy hét után, úgy látszik, lehet ilyen él-ményre is szert tenni. És elmondták, hogy ők szégyellik, de a magyar

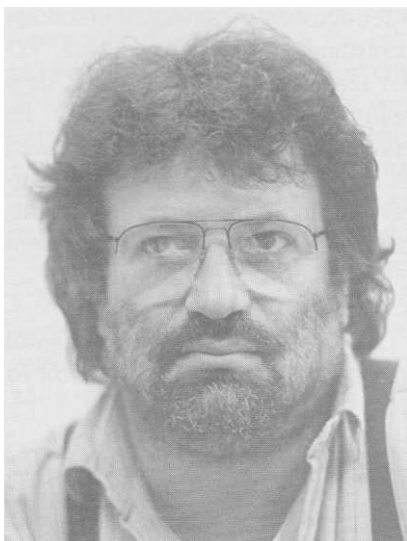
kultúráról tulajdonképpen semmit nem tudnak, pedig ha ilyen az élet, amögött kultúrának kell lenni. Fel-tételezik például, hogy voltak jelen-tős magyar költők, mint az oroszok-nál Puskin, de ők egy magyar költő nevét sem tudják, mondjak már egyet. Mondtam, Petőfi Sándor. Ki-csoda? Petőfi. Hát ők ezt a nevet soha életükben nem hallották. Ezért gondolom, hogy egy történelmi fel-i-dőzésnek van értelme, mert rettene-tes a tudatlanság értelmes és érdek-lődő emberek körében is. Azt hi-szem, Magyarországon se igen tud-na egy átlagos, vagy akár átlagon felüli egyetemista, közgazdász egy osztrák költőt mondani. Ki ismeri például nálunk Grillparzert? Nem a műveit, csak a nevét?

Hanák P.: Én elfogadom ezt, hogy nagyon érdemes foglalkozni azzal is, hogy a két szomszéd város - két szomszédvár - vetélkedésé-ben, együttműködő, családias vetél-keedésében ki milyen előnyökhöz tud jutni, ki mit tud felhasználni, ennek milyen társadalmi háttere le-hetséges. És milyen kulturális alko-tókézség, kreativitás lelhető mö-götte ma, erről is érdekes beszélni. De én mégis makacsul visszatérek ahhoz - amit te mondtál -, hogy a két ország nem sokat tud egymás-ról. Amit tud, az is nagyon gyakran sztereotípiákból tevődik össze. És olyan kulináris közhelyekből, mint a vinersnieli és a borjúpörkölt vagy paprikáscsirke és hasonlók. Ez nem csak az osztrák-magyar vonatko-zásra érthető, de itt a legfeltűnőbb, mert itt a legjobb a viszony. Rop-pant keveset tanulunk középiskolá-ban, egyetemen Ausztria kultúrtör-ténetéről, társadalomtörténetéről, mentalitástörténetéről. És nem tu-dok róla, hogy művelt osztrák kol-legáim - akik nem magyar száрма-zásúak, mert sok ilyen van -, azok olyan nagyon jól ismernék az euró-pai mércével is nagyon magasan ál-ló magyar költészetet, magyar iro-dalmat és a magyar kultúra egyéb jeleseit.

Az előbb szóba került Grillparzer, akinek sok drámájából alig mutat-tak be nálunk egyet-kettőt. Valaha, még a régi világban több Grillparzer-darabot mutattak be, mint most. Pe-

Hanák Péter

Gerő András

Farkas János László

dig Grillparzer mint az osztrák szellemiség képviselője igazán megérdemelné a figyelmünket. Például nagyon érdekes adalék lenne a két nép „lelkületének” vagy mentalitásának megismeréséhez, hogy 1814-ben született meg Katona József *Bánk bán*-ja, 1830-ban pedig az *Ein treuer Diener seines Herm*, Grillparzer *Bánk bán*-drámája. Tessék, játsszuk el egyszer, mutassuk egyszerűen meg, hogy ez, hogyan s miként olt. És mit tudunk Nestroyról? Mit a bécsi operai színházkultúráról, erről a fantasztikus színházkultúráról, amely nagyon nagy volt? És ők mit tudnak a magyar romantikus regényről, a romantikus zenéről? Mondom, inkább csak sztereotípiákat. Mindenképpen érdemes megemlíteni azt, hogy a kultúrtörténeten belül, a tudománytörténetben nem olt rivalizálás, hanem együttműködés volt a legtöbb tudományban. Három-négy példát hadd mondjak: a bécsi orvosi iskola, a nagy orvosiskola, az ezüstkor. A nagy magyar orvosok ott tanultak. Aztán létrejött a magyarországi, külön Korányi körül szerveződő iskola, meg a nagy budapesti orvosi iskola, de ezek állandóan és szorosan együttműködtek. Olyannyira, hogy cseréltek tanárokat, hogy kölcsönösen konzultációra hívták egymást. Itt van a fizika. Boltzmann-nak, a fizikusnak számos magyar tanítványa volt. A húszas években az ő tanítványai tanították az evangélikus gimnázium-

ban a jövőendő magyar fizikusokat. Azt ugye, nem is kell mondani, hogy Freudnak egyik legnagyobb tanítványa Ferenczi Sándor volt. És Budapesten rögtön visszhangra találtak ezek a gondolatok, - és nemcsak Ferenczi Sándorban, hanem egy egész hazai pszichoanalitikus iskolában alakult ki. És voltak követői a jeles osztrák közgazdasági iskolának a Menger határhaszon-elméletének, Böhm-Bawerknek: Zettler és Heller Farkas. S a tudományon kívül: a Vígszínház egyik lábával Párizsban áll, a másik lábával Bécsben.

Amiben nem volt igazán átfedés, az a szorosan nemzeti jellegű magyar irodalom, a nemzeti jellegű magyar költészet. Miért? Mert az osztrákok sosem voltak igazán nemzetiek, kultúrájuk, tudatuk német nyelvű volt, de nem német nacionalista vagy osztrák nemzeti, már csak azért sem, mert az osztrák nemzet nagyon későn alakult, úgy a XIX. század végén, a XX. század elején. Ott a vezérmotívum az emberi kultúra, az egzisztenciális filozófia, a rilkei, hofmannstahli, a schnitzleri hagyományok vagy kifejezőmód, és ez nem nemzethez, hanem az emberiséghez kötődik. Míg a magyar, ha az emberiséget hangoztatja, akkor is nemzeti. Ady Endre, ugye. Az egész Nyugat-kor, bármennyire egyetemesek, európeerek és összegetemes problémát írnak is meg... Ebben nem volt találkozás. Ezt is figyelembe kell venni, ha meg akar-

juk érteni egymást. Mert én mind a kettőt nagy értéknek tartom, párhuzamosan futó emberi lehetőségeknek.

Farkas J. L.: Most Gerő András-hoz fordulok, tovább fűzve ezt a gondolatot: vajon az osztrák és a magyar „jellem”, vagy szokásvilág, mentalitás között ma - mert hiszen a máról szeretnél beszélni - lehet-e valamilyen különbséget vagy hasonlóságot feltárni?

Gerő A.: Előtte hadd jegyezzem meg, hogy ebben én is mélységesen egyetértek Hanák Péterrel: nagy a tudáshiány. Habár, hadd tegyem hozzá, ez egy általános dolog, és más szomszédaink vonatkozásában még erősebb. És az is igaz, amit Péter elmondott, hogy persze függetlenül attól, hogy nem tudunk valamit, attól az még működött. Attól az még volt. De itt azért nagyon eltérő fénytörés volt már abban a korszakban is, nagyon nagy különbség. A két figura, akit említeni fogok, időben csak részben fedi át egymást, de különbségükben nem ez a döntő. A birodalmi bürokráciát, mondjuk, egy német nyelvű Kafka másként érzékelte, mint a magyar bürokráciát, mondjuk, Mikszáth Kálmán. A mikszáthi világban az ember tudja azt, hogy mindent el lehet intézni. Mikszáthnak eszébe nem jutna egy elidegenedett bürokráciát megírni. Kafka képes erre. Nyilván van élményanyaga, impulzusa is hozzá. Mind a kettő a kettős Monarchia

bürokráciája, csak az egyik a magyar oldala, a másik pedig... hogy is nevezzük? a csehországi? vagy a prágai, vagy a birodalmi? Már a megnevezéssel is bajban vagyunk. Ugyanaz a világ, de sokszor nagyon eltérő fénytörésben jelenik meg.

Farkas J. L.: A két bürokrácia összetétele és állaga is más, és más az etosza is.

Gerő A.: Igen, de nem erre akarok kilyukadni. Mind az osztrákok, mind a magyarok előszeretettel használják a „schlamperei” kifejezést, amely azt hiszem, más nyelvre lefordíthatatlan. Hogy mondanánk ezt angolul? Valószínűleg náluk nem volt ilyen, azért nincs rá szavuk. De a magyar slamperáj azért az messze nem áll egy szinten ezzel a Lajtán túli, innen nézve Lajtán túli slamperájjal. Ugyanazok a működési mechanizmusok az eltérő kulturális háttér miatt, az eltérő fegyelem miatt, adott esetben az eltérő belső emberi szabályok miatt más és más töréspontokon vagy más fénytörésben jelenhetnek meg. És ebből az is következik egyébként, hogy ugyanazok a figurák, akiket mondjuk a magyar köztudat nagyra értékelt, azok a Lajtán túl éppen azért, amit a Péter mondott, lehet, hogy nagyon alacsonyra értékelték. Mert a szétrobbantó erőként, az örökség magyar megtestesítőiként tűntek fel, mert nacionalistának számítottak. Miközben a magyar nemzettudat istenítette őket. Pár évvel ezelőtt például találkoztam egy osztrák történésszel - igaz, hogy ő egy furcsa képződmény, mert Brigitte Hamann akiről szó van, ugyan állandóan a Habsburgokkal foglalkozik, de mégsem egészen egy professzionális történész, és ő maga német, csak Bécsben települt le, de hát valahogy azonosult a Habsburg-világgal, és persze ennyiben a századforduló világával is. Azt kérdezte tőlem - soha nem fogom elfelejteni -, hogy ezeknek a megveszekedett nacionalistáknak, mint Kossuth, még mindig él-e a kultusza Magyarországon. Vagyis ebben a fénytörésben Kossuth egy negatív figura. De ebben sem a politika az érdekes, hanem a kulturális nyomaték. Kossuth ebben

a felfogásban a valóságtól elszakadt néptribun, vagy propagandista, ezzel szemben vannak a kisstílű, de a realitásban utazó emberek. És ennyiben, mondjuk, Ferenc József és az ő image-ához közel álló figurák kulturálisan nagyra értékeltének. Még egyszer mondom, ez nem pusztán politikai értékelés.

Farkas J. L.: Arról a Hamannról van szó, aki Erzsébet királynőről írt könyvet?

Karl Kraus

Gerő A.: Igen, Rudolfról, Erzsébetről...

Farkas J. L.: Azért kérdezem, mert akkor bizonyos szimpátiát és megértést is tanúsíthatna az ilyen magyar rebellis figurák iránt.

Gerő A.: Ne haragudj, ebben Hamann értelmezésével értek egyet, Erzsébet önmagát szerette, egyszerűen egy individualista hölgy volt, és azért szerette Magyarországot, mert ahogy megírta, itt szabadnak érezte magát. Itt nem volt rajta burok, nem szorította az otthoni protokoll, az a fegyelmi kötelezettség, az az etikett, amely alól egy császárné Bécsben nem bújhatott ki. Nem a magyarokat szerette, ő azt szerette, hogy itt szabadon jöhet-mehet. És ha úgy alakult, hogy ő ezt a görögöknél találta meg, akkor a görögöket szerette.

Hanák P.: Ez már, gondolom, nem tartozik hozzá a beszélgetésünk gondolatmenetéhez. Egyrészt a nagynénikéje és egyben anyósa, Zsófia annyit kínoztta, annyit szekirozta, hogy Erzsébet csak gyűlölni tudta őt, és ha Zsófia nem szerette a magyarokat, akkor már csak azért is szerette őket. A másik ok, amit András is említett, hogy a 67-es Magyarországon volt egyfajta liberalizmus. Nem álliberalizmus, műliberalizmus, igazi kelet-közép-európai liberalizmus volt. Nem olyan, mint az angol liberalizmus, vagy az amerikai, de volt, és ettől szabadnak érezte magát.

Gerő A.: Visszatérve a Kafka-Mikszáth-példára, és kapcsolódva Péter isménti közbeszólásához, hadd tegyem hozzá, hogy a liberalizmusnak nemcsak politikai vetülete van. Van egy másik is, ami talán fontosabb is, mert míg a politika jön-megy, a mentális vetület állandóbb. Az ember jól érzi magát valahol. A liberalizmus mentális értelemben abban áll, hogy mit szabad és mit nem szabad a társadalom íratlan szabályai szerint. E tekintetben úgy gondolom, és ez a század vég, századelő világára is igaz, hogy Magyarország a magyar közgondolkodás minden régi politikai dogmája ellenére - ezek lehetnek nemzeti dogmák és mindenféle más dogmák - a mindennapi életben egy meglehetősen *laissez-faire* magatartást engedett meg. Ezzel szemben az imperiálisabb Bécs, tehát egy középhatalmi és nagyhatalmi státus határán mozgó államalakulat fővárosa a Ferenc József diktálta spanyol etikett-szerű világképével egy merevebb világ volt. A mindennapi életnek volt Magyarországon egy liberálisabb vetülete, amelyet persze a schlamperei magasabb fokaként is értékelhetünk. Ugyanakkor jól érezhették magukat itt az emberek.

Ez szerintem igen nagy különbség, amelynek hatása volt a polgárosodás jellegére is. Ausztria Magyarországtól eltérő és sok tekintetben sikeresebb polgárosodási pályát futott be, tehát tömegesebb volt. De ez mivel járt? Hogy erősebben - ez az a világképre, nem a társadalomtörténetre tartozik -, szóval erősebben

ben nyárspolgárosodott. Magyarországon ezzel szemben, éppen mert az arisztokráciának azért még mindig döntő befolyása volt, mert a magyar nagypolgárság szintén számottevő kulturális erőt dobott be, sokkal kevésbé nyárspolgári ízlésvilág jött létre. Ebből viszont az következik, hogy az egészen formabontó értelmiségiek kitűnően érezhették magukat ebben a világban. Bécsben közben állandóan panaszkodtak. Karl Kraus leírja *Az emberiség végnapjai*-ban, hogy valami útlevélkérdőíven az a kérdés szerepel, hogy miért akar elmenni, holott, mondja Kraus, azt kellene megkérdezni, miért akar ittmaradni.

Hanák P.: Ez a szál átvezethet ma aktuálisabb kérdésekhez is, nem gyorsan, de átvezethet. Bécs kultúrájában valóban van valami elbűvölő és egyben elriasztó. Egymás mellett és egymáshoz illeszkedve élt és él egy nyárspolgári kultúra, a Biedermeier-kultúra, és egy másik, amely ironikus volt, cinikus volt, ugyanakkor állampolgárai, alattvalói megalkuvóak, megjuhászodóak. A retorika, a romantika nem számíthatott tetszésre. Kossuth az valami szörnyeteg figura volt ezzel a hullámos körszakállal, cicerói körmondataival. És mindehhez ott volt az udvari kultúra, maga is igen összetett, volt egy spanyol ága, voltak benne bizonyos francia utánpótlások, volt német ága. Cseh is volt benne. Az első társadalmat biztos, hogy átfogta ez a fajta udvari kultúra, de nagyon erősen hatott a kulturálisan csak nagyon későn saját lábra álló osztrák - szintén vegyes összetételű - második társaságra, magyarul a nagypolgárságra. Az osztrák egy más kultúra volt, mint a miénk, feszesebb, szertartásosabb, akár az arisztokráciát, akár a nagypolgárságot nézzük. Milyen szál vezetne át a mához? Az első két társaság, az osztrák és máshonnan jött arisztokrácia, valamint a főként zsidókból jött nagypolgárság kipuuszult. Kipuuszultak. Kihalt. Elment, elmentek. Kivégeztek. Bizonyos maradványokban él még egy kis arisztokrácia, csak úgy mutatóban, mint ahogy az állatkertben is tartanak ritka állatokat, vagy a pálmaházban

ritka növényeket. A bécsi társadalomra s bécsi mentalitásra ma sokkal inkább a nyárspolgáriság nyomja rá a bélyegét. Nemességük nem volt, középnemesség, dzsentri nemigen volt. Nagypolgárság sincs nagyon. Vannak fölkapaszkodott gazdag emberek, de ez nem perdöntő.

Budapest azonban más. Budapest a XIX. században valójában három nagy elemből tervődött össze. A vezető rétege, az elitje, a kultúrahordozó, a politikát irányító rétege egy-

Mikszáth Kálmán

részt a magyar nemességből - részben az arisztokráciából, de legalább ilyen részben a dzsentriből, középnemességből és annak értelmiségi és magas rangú tisztviselői tagjaiból - és egy német városiakból elmagyarosodott, gyorsan elmagyarosodó polgárságból állt össze. Buda és Pest lakosságának kétharmada még az 1850-es években német nyelven beszélt, és csak egyharmada volt szlovák és magyar. A századvégen, századfordulón pedig körülbelül 85 százalék lesz Budapesten a magyarul beszélő, tehát elmagyarosodottnak tekinthető ember. A német visszaszorul, de azért elemeiben megmarad a német kultúra, úgy is, mint német tisztviselő, mint német iparos, mint német gyáros, mint német üzletember, mint német technikus, mint német technikai tudás és mint német tudomány. E kettőhöz jött harmadikként az elmagyaroso-

dott zsidó elem az élet számos területén: bank, kereskedelem, biznisz, orvosok, értelmiség stb. Bécsben az 1938-45-ös időszak, az Anschluss időszaka jórészt kiirtotta az arisztokráciát és a zsidó polgárságot, Magyarországon, illetve Budapesten viszont ma is félig-meddig kitapintható az úgynevezett régi úri középosztály maradványa, melynek tagjai már idomultak a kommunista rendszerhez éppúgy, mint az Antall-rendszerhez, és mint ahogy fognak a mostani rendszerhez is igazodni. Erről a rétegről és kultúrájáról bárkinek bármilyen véleménye, tény, hogy nagyon sok tehetség van benne, innovatív kezdeményezés is van benne. A biznisshez is van tehetsége. Igaz, hogy budapesti nemességről már alig beszélhetünk, de azért létezik egy német kultúra. És megmaradt százezer zsidó, amely szám körülbelül a fele a második világháború előttinek. És ez is benne van a magyar kultúrában, akár urbánusnak nevezzük őket, akár kozmopolitának, akár SZDSZ-nek vagy akárminek. Ez kultúráképző és kultúrafenntartó erő. Azért van innen egyszerre rálátás New Yorkra és Nyugat-Európára, Ausztriára és a magyar értékekre, mert ilyen sok elemből tevődik össze Budapest. Ez az egyik oka, nem mondom, hogy egyedüli, de az egyik oka, hogy ennyivel izgalmasabb a külföldi számára Budapest, mint Bécs. Egy másik ok, hogy Budapest keres valamit. A jóléti társadalomnak a szélső peremén, a nyomortársadalomnak a peremén, a kettő között ez is mozgatja. De ha tovább akarunk lépni, azért lesz kicsit nehéz megtalálni az új kulturális kapcsolatok közös nevezőjét, mert Bécsnek más az értelmiségi eleme, származása, kiemelkedése, mint Budapestnek. Mi a hagyományt jobban őrizzük. Őrizzük a magyar nemesi, nemzeti, tradicionális kultúrát, a német kultúra maradványait. Mert ezek egybeolvadnak, és ha ezt egyes szélsőjobboldali politikusok nagy hibának tartják is, én ugyanazt Budapest legnagyobb érdemének, előnyének és értékének tekintem.

Gerő A.: Ezzel nagy vonalakban egyetértek, bár egy kicsit leegyszerűsítőnek tartom a budapesti zsidó

értelmiséget politikailag egy az egyben beazonosítani a szabaddemokratákkal. Mert szerintem legalább annyi köztük a szocialista és van egy MDF-es is, vannak a mostani ellenzéki pártokban is. De ami fontosabb, és ez erősen árnyalja Budapest és Bécs különbségét, az mint már utaltam rá, a második világháború utáni helyzettel függ össze, azaz, hogy Ausztria egy kihívásoktól mentes térbe került. 1955-ben létrejött az államszerződés, s azóta egyértelmű, hogy aki Ausztria helyzetén akar változtatni, a világháborúval játszik, ezt pedig ép elmével senki sem kockáztatta. Ausztria akkor egyfelől rákerült egy gazdasági prosperitási pályára, másfelől viszont egy komoly kihívásoktól mentes vákuumban találta magát. Nincs tét, nem volt tétje az ország helyzetének, az fixálva volt. Ezzel szemben - és ez nem csak Magyarországra igaz, hanem a keleti blokk egészére - itt megmaradt annak a lehetősége, hogy valamifajta alternatív kultúra jöjjön létre. S tegyük hozzá, ez az alternativitás részben politikai indíttatású volt. Ez nemcsak annyit jelent, hogy mondjuk, írók belesodrótak a politikai véleménynyilvánításba, hanem maga az esztétikai szféra politikai jelentésűvé vált. Gondoljunk Ottlik Gézára, aki maga soha nem politizált, de írásai politikai erőterbe kerültek. De gondolhatunk Konrád Györgyre is, aki írt egy *Városalapító* című könyvet, és ennek politikai konotációja is lett. Létrejött egy alternatív kultúra, amelyben volt ilyen és olyan elem is - azt majd az idő dönti el, hogy csak politikailag volt-e érdekes, vagy - és nyilván így van - esztétikailag is értékessé vált. Ez szellemi vitalitást adott a térségnek és benne Budapestnek. Itt kapcsolódom ahhoz, amit Hanák Péter mond. Ahhoz, hogy Budapesten ez az alternativitás, ez az ellenzéki, értelmiségi szubkultúra valamennyire erős lehetett, erősen hozzájárult, hogy ebbe közösen tudott belefolyani mind a tradicionális uralkodó elit, mind a zsidó középosztály, és kispolgárság. Tehát az egész szociológiai háttér adott volt. Óriási kérdés az, hogy amikor kitör a szabadság, és az alternativitás ebben az értelemben el-

veszíti politikai tétjét, tovább tud-e élni más formában. Ha igen, akkor Budapest szerintem messze-messze előnyösebb helyzetben lesz, mint Bécs. Mert minden ilyen alternatív mozgás húzóerőt jelent. Ha belesimul ebbe a butító jóléti szerkezetbe, tehát a biztonságnak ebbe a szerkezetébe, akkor nyilvánvalóan Budapest elkezd majd idomulni Bécshez. Amikor ide bejöttünk, folyóiratokról beszélgettünk, kis példányszámú folyóiratokról. És azt hiszem, hogy

Franz Kafka

egyelőre éppen az a tét Magyarországon, hogy megmaradnak-e azok a fórumok, azok a klubok, azok az alternatív szórakozóhelyek, azok az írásos publikációs lehetőségek, amelyek ezt az alternatív kultúrát tovább éltethetik. És ez az, ami Bécsnek nem volt. Bécsnek nem volt alternatív kultúrája ebben az értelemben a hatvanas-hetvenes-nyolcvanas években. Nem azért, mintha az osztrák emberek butábbak volnának és nem lennének képesek erre, hanem azért, mert nem volt rá szükségük. A magyaroknak meg igen.

Hanák P.: Nem vagyok ugyan aféle bécsi bennfentes, és talán ezért, de én is úgy látom, hogy odaát nem pezseg a klubélet, hiányoznak a társaságok, akár formális, akár informális társaságok, Informálisan azt értem, hogy Budapesten tudok nem

egy olyan intellektuális körről, amely havonta egyszer összejön teljesen magánalapon, tíz-húsz-harminc ember. Ezek alapvetően és nagyon előnyösen különböztetik meg Budapest láthatatlan infrastruktúráját, szociokulturális infrastruktúráját Bécsstől. Éltem Bécsben már egy félévig, megint egy félévig, hónapokig. Vannak baráti összejövetelek, de ezt, amit mi csinálunk, hogy előadnak egy politikai témát, sokszor egy pszichoanalitikus témát stb., ezt másutt nem láttam. De nagyon sok formális szervezet is van, rendkívül sok. És amit én a legeslegfontosabbnak tartok, hogy Budapest kezd egy internacionális tudományos központtá, a térség egyik tudományos központjává válni. S ebben nagyon erős és élénk versenyben állunk Béccsel és a térség más városaival is. Itt Budapest javára említhetek olyan komoly tudományos - kutatási vagy oktatási - intézményeket, mint a Budapest Collegium, vagy a Közép-Európa Egyetem, vagy az Európa Intézet. Úgyhogy Budapestnek minden sansza megvan rá, hogy tudományosan is a térség egyik központjává váljék. Azt is hallottam, hogy gondolkoznak egy orosz kultúrát ápoló intézményen, amit nagymértékben helyeselnék. Igenis, kell a kitekintés az orosz, a keleti kultúrára.

És még valamit. Bécs nagyon erősen Németországra támaszkodik - ez érthető. És Ausztria a következő alternatíva előtt áll. Most bekerül az Európai Unióba, és ha ezen belül azt az orientációt, a nyugatit tartja döntőnek, azt pedig, ami nálunk van, csak olyan mellékesnek, ami a szegény rokonoknak kijár, ez esetben német provinciává válik. Mert Ausztria útja Nyugathoz nem ugyanaz, mint a mienk. Ausztriának ez az útja az, hogy második Bajországgá válik. Egyszer ki lesz írva hogy Freistaat Bayern, néhány száz kilométerrel odább pedig Freistaat Österreich. De ettől függetlenül is a túlnyomó német orientáció egyértelmű, mert a tőke, a gazdaság, a családi kapcsolatok, a nyelv, a kultúra, minden odaköti, de bennünket nem. Mi sokkal több lábbon állhatunk, multikulturális lábakon állhatunk, mert van francia érdekünk, nagy an-

golszász szellemi beruházás van Magyarországon, friss német is van. és ha az oroszot nem adjuk fel. keletet nem adjuk föl. akkor Budapestnek ebből a szempontból nagy gazdagságra van kilátása. De hol van a helye ebben a képben az osztrákoknak? Én legalábbis úgy gondolom, hogy itt talán még feladatunk is lehet. Mert Ausztriának van egy másik útja is. Belekerülve az Európai Unióba, ott ennek az egykori monarchiális térségnek egyfajta vezetőjévé, a cseh, szlovák, magyar, horvát, szlovén térségnek egyfajta szószólójává válhat, és kulturális központjává is alakulhat. Van egy ilyen alternatíva is. S össze is lehet egyeztetni utána a kettőt: Nyugathoz tartozva, de mégiscsak ez lenne Közép-Európa, a hajdani Közép-Európa egyik vezető állama. Ez lehetne az értelme annak, amivel kezdtük, hogy a kapcsolatokat új alapokra kell helyezni, hogy a térség valaha létezett összetartozandóságát vagy összekapcsoltságát teljesen új alapokon kell kiépíteni. Abszolút új alapokon. Nem szocialista alapon, nem dinasztikus alapon, hanem az új Európa-építés alapján mint szubregionális kapcsolatot fenntartani és ápolni. Talán ebben mi is lehetünk kezdeményezők. Nem?

Farkas J. L.: Egy kicsit olykor már *A jövő század regényé*-ben éreztem magam - természetesen Jókaira célok, aki a XX. század közepén uralkodó Habsburg Árpád székhelyét a Budai Várba teszi -, amikor egyébként nagyon szívem szerint Magyarország kulturális centralitásáról beszéltem, és hogy Budapest e tekintetben mennyire fölötte áll Bécsnek - szóval nincs ebben valami utópikus?

Hanák P.: Budapestnek adottságai vannak. Lehetőségei vannak.

Gerő A.: Itt azért szembe kell nézni azzal, hogy hosszú évtizedekig az álmok nevetőbbja Bécs volt a köznapi magyar ember számára. Ez a régió és benne Budapest hátrányhelyzetéből adódott. És hogy ilyen drasztikusan megváltoztak a viszonyok, előállt egy nagyon furcsa

helyzet. A hátrányból kulturális előnyhelyzet lett. Tehát amiről beszéltünk, hogy itt az emberek rákényszerültek az öndefiníciókra. Nem volt készen a világ számukra úgy, mint Ausztria számára és Bécs számára. És a világnak ez az el nem készültsége egy kulturális provokáció, egy kulturális kihívás volt, és ez a hátrány szerintem abban a keretben, ahogy Péter elmondta, előnyre fordítható át, átütő kulturális vitalitássá konvertálható. A másik pedig, amiről szintén szó került, a nemzetközi viszonyokban beállt változások. A nagy közép-európai és kelet-európai változások gyakorlatilag - tudom, hogy ezt egy diplomata soha nem mondaná, de én nem vagyok diplomata, én mondhatom -, szóval gyakorlatilag kitétek egy kérdőjelet, hogy mi az osztrák *raison d'état*. Miért van egy olyan állam, hogy Ausztria? Amíg nem történt meg a kelet-európai változás, ez nem volt kérdés. Addig a kérdés az volt, hogy mi az értelmük „önálló” államként a keleti blokk tagjainak, hiszen minden a szovjet, moszkvai irányítás alatt áll. Megfordult a dolog. Ezek az államok euforikusan úsznak abban, hogy nekik mint államnak van értelmük. Annyira, hogy csinálnak is, ha nincs, kitalálnak, mindent elkövetnek, hogy legyen egy ilyen gyönyörűség játékszerűk, amit államnak hívnak. Míg Ausztria számára, ha bevallja, ha nem, ott van kérdésként, hogy igen, de mit fog ebben a leosztásban csinálni, mi az államrezonja Ausztriának. Megint az a helyzet, hogy egy hátrányos helyzet hirtelen most előnnyé vált. Hogy meddig, ez persze nagy kérdés.

Farkas J. L.: Hadd nyúljak vissza a beszélgetésünk egy korábbi pontjához. Arról volt szó, hogy bizonyos osztrákok a magyar liberális mentalitást szerelve, és benne ott-hon érezve magukat szívesen jöttek Magyarországra, vonzódtak ehhez a mentalitáshoz. Ugyanakkor egy ellenkező mozgásról is tudunk, hogy magyarok szívesen mentek Bécsbe, és nagyon jól érezték magukat. Mondjuk, Nagy Lajos, aki egy rendkívül keserű ember volt. önéletrírásában talán egyetlen zavartalan

és felhőtlen élményének azt az évet írja le, amikor kint volt Bécsben. Ott egész nap ülhetett a kávéházban és nézelődhetett és írhatott, amit Pesten is megtehetett, de Bécsben a kávéházon kívül egy számára rokonszenves szociáldemokrata városvezetést tudhatott. Szóval van egy ilyen fordított irányú vonzalom, és azért is jegyeztem meg az előbb, hogy kicsit tartok attól, hogy Budapest lehetőségeit Béccsel szemben Hanák tanár úr talán túlbecsülte. Mert hiszen én is nagyon szeretném, ha ez így volna, és én magam is szeretem ezeket a lehetőségeket latolgatni. De vajon Bécs tényleg elvesztette a vonzerejét?

Hanák P.: Nem. Ezt senki nem mondta. Nem, Bécs nem vesztette el a vonzerejét. És lehet, hogy amit mondtunk, rendkívül impresszionisztikus megállapítás, lehet, hogy szubjektív vágyak is festegetik, rajzolgatják. De ha így is van, ez nem áll útjában a kapcsolatok építésének, sőt, a találkozásoknak még megadja versenyzésgalmát is. És kétségtelen, hogy Bécs elegánsabb, mint Budapest. Sokkal gazdagabb most, mint Budapest. Rendezettebb, mint Budapest. Gyönyörű kiállításai vannak. Miből? A múltból. Azután zenei esték - Budapest nagyon jó zenében, de a bécsi zenei esték, a templomokban rendezett hangversenyek felülmúlják. De az innovatív készségben, abban hogy létrehozzunk valamit, ami nem volt, ami nem létezett abban nem érzem, hogy Bécs fölényben lenne. Budapestnek potenciális ereje van, Bécsnek anyagi ereje van. Budapestnek elképzelései, fantáziája van. Bécsnek vannak házai, nagy-szerű múzeumai, múltja van. Bécsset, ha jól emlékszem, soha semmilyen megszálló nem rombolta le. Sajat maguk csináltak hajdanán egy kis fölkelést, de nem tudok róla, hogy a tatárok lerombolták volna, hogy a török lerombolta volna. Nem tudok róla, hogy az oroszok vagy a németek a második világháborúban jelentősen tönkretették volna. Budapest hányszor tönkrement - ötször? hatszor? hétször? - az elmúlt évszázadokban. És mégis csak talpraállt. Ebben látok, a vitalitásban, az innovatív fantáziában valami potenciális jövőt.

Farkas János László

Jalovszky Katalin-Tomsics Emőke

CSÁSZÁRI BÉCS - KIRÁLYI B

A Griechengasse torkolata
a Flieschmarkt felől,
1910 körül

Bécs szép, nagyon szép, még mindig nagyon szép, az ultraradikális építések minden amerikanizáló újtási szenvedélye ellenére is, akik a rajzasztal mellől körzövel és vonalzóval a közlekedési útvonalak megjavítására és a városkép könyörtelen megújítására törekcsenek. A gombamód szaporodó, talmi csillogású új épületek mellett még maradt annyi szép régi érték, hogy élvezet a viszonylag sértetlenül maradt városrészekben nyitott szemmel kóborolni. A séta különösen nagy élvezetet nyújt a belső óvárosban, ahol a szűk és görbe vonalú utcácskák kuszaságában oly izgalmas a fények és árnyak játéka, s ahol a keskeny, meredek lépcsők és hűvös utcák félhományában a hirtelen felmeredő, toronymagasságú házfalak zegzugos középkori várrakra emlékeztetnek.

(Arthur Roessler: Von Wien und seinen Garten é.n. 6. o.)

UDAPEST

(...) Rokokó kedvesség, valami szelíd, mindenütt jelenlevő melankólia ül meg ezen a vidéken, e rozsdamarta, idők mohától belepelt kerítések és várfalakkal konkuráló házfalak mögött. Egy nagyváros remegő testében idillikus sziget ez, árkádi pont, szemérmes rózsák, bókók és társasjátékok viruló kertje. Legörbült járdáival, csukott és kiugró erkélyeivel, sikátoraival egy külön világ, ahol ötven évvel út vissza minden, más az erkölcs, az ifjúság, másképp emelik szoknyáikat a nők, sőt nem is emelik, minek emeljék. Az ember itt, ebben a csöndben álmodozó lesz, hívó és ájtatos...

(Dömötör István: Régi házak. A Ház, 1909. 1.0.)

Az Osztrák-Magyar Monarchia két fővárosa a századfordulón

A fenti címmel tervezett, mintegy kétszáz oldalas, korabeli fotográfiákat és korabeli szövegeket tartalmazó reprezentatív kivitelű képesalbum párhuzamosan mutatja be a két várost a századforduló időszakában, történetüknek egyik legjelentősebb, legragyogóbb korszakában. A fiatal magyar főváros a szinte töretlen és viharos gyorsaságú polgári fejlődés eredményeként ekkor lett provinciális kisvárosból európai szintű és rangú világvárossá, az ugyancsak rohamléptekben növekvő és modernizálódó, fénykorát élő császárváros vetélytársává, Közép-Európa második számú gazdasági és kulturális központjává.

A közös állami lét, a gazdaság, a politika, a kultúra ezernyi szálával összefűzött két város arculata ezekben az évtizedekben vált egymáshoz annyira hasonlóvá, hogy a *déjà vu* érzése napjainkban is gyakran elfogja a budapesti polgárt Bécs utcáin, s ugyanúgy a bécsi látogatót Budapesten. Ez a hasonlóság azonban nem csupán a fiatalabb Budapest utóirérsi lázából, Bécs utánzásából ered. E mögött a közép-európai régió szorosán összefonódó történelme, összefüggő kultúrája s az ebből fakadó hasonló értékrend, életforma és szokásrendszer áll. Így kötetünk a régió két központjának bemutatásával erről a sajátos közép-európai városi kultúráról is képet ad.

A kötet a két város külső képének, életének, társadalmának hasonlóságát s egyben eltérő vonásait is tükrözi.

A fotográfiák által nyújtott vizuális élmény a fényképek tárgyára vonatkozó, a korabeli sajtóból és tárcairadalomból válogatott szövegrészletek adnak gondolati háttérrel.

A kötet német és magyar nyelvű változatban, osztrák-magyar közös kiadásban készül.

Az Országház utca a Várban, 1890-es évek
Klősz György felvétele
(Legújabbkori Történelmi Múzeum)

Amikor az ember néhány hetes vidéki tartózkodás után visszatér Bécsbe, az első órákban elfogja valami hisztérikus pánik a hirtelen, minden oldalról rátörő iszonyatos zsvivajban. Akármilyen gyógykúrán erősítette is idegeit, rátör a jeges rémület, amint hátulról hirtelen meghallja azt a földrengésszerű robajt, amellyel az üzletek redőnyének lehúzása jár. Valójában a kontinens egyetlen városa sem produkál annyi felesleges lármát, mint Bécs. Rettenetes, ahogyan az omnibusz kerekei végigdörögnek a gránitkövezeten, de nem sokkal jobb a helyzet az aszfaltozott utcákban sem. Bécsben ugyanis az emberek, a kocsik és a kutyák teljes erejükkel azon fáradoznak, hogy földi létüket oly hangosan jelezzék, amennyire csak telik tőlük, mintha attól félnének, hogy különben észre sem veszik őket.

(Eduard Pötzl: Mitbürger. Neueste Skizzensammlung. Wien, 1900. 64. o.)

*Forgalom a Stock im Eisen
Platzon, 1905 körül*

*A Váci körút, 1900 körül
(Legújabbkori Történelmi Múzeum)*

Hogy Bécs Bábel volna? Kelet Bábele? Hát köszönjük szépen az en bókót! Méghogy a mi szép, jó, kedélyes Bécsünk Bábel? Nem nem, e hasonlat ellen tiltakoznunk kell!

De hiába tiltakozunk, az igazság mégis csak az, hogy Bécs - Bábel S erre megdönthetetlen bizonyítékok vannak. Süketnek és vaknak keli lennie annak, aki nem veszi észre a babiloni tornyot és a nyelvzavart. Volt idő - istenem, de rég is volt - amikor a népek egy nyelvet beszéltek és egyetértésben éltek egymás mellett. S a császárváros a birodalom középpontjaként a népek metropolisa volt, amelyet németek, szlovákok és magyarok közös fővárosuknak tekintettek. De ma már nem érti többé német a szlávot, a szláv a magyart, magyar a németet. Az Úr összezavarta a nyelveket, Bécs Bábellel változott. Ám ebben a Bábelben a káosz ellenére, éppúgy mint a bibliabéliében, minden vígan megy tovább. Bármennyien hagyják el haragosan a várost, jönnek helyükbe mások, dalolva, lelkesen. Legyen a politikai helyzet bármily súlyos, a szociális válság bármily fenyegető, Bécs túllép mindenben. (...) Vidám társaságban, tréfa és kacagás, nők és csevegés közt gúnyoljuk a nyomorúságos időket. Édes bódulatban, kéjes mámorba szédülve nézünk szembe mindennel, s lehet, hogy közben az a bizonyos titokzatos, láthatatlan kéz már ír is a falra - mint a régi Bábelen -, hú, mit is? Mene, tekel?!

(Karl Landsteiner: Die Kaiserstadt an der Donau. Kleine Bilder aus dem grossen Wien. é. n. 6. o.)

Piac a Freyungon, 1900 körül

*A Hal tér a régi belvárosban, 1890-es évek
(Legújabbkori Történelmi Múzeum)*

(...) a régi Hal tér immár csak nevében van meg: lerombolták a határoló házait és most már elvesztette régi karakterét. A halak, úgymint ez a sok gyümölcs és vetemény meg zöldség nemsokára mind elhagyják ezeket a régi jussos helyeket és bevonulnak az új vásárcsarnokba, ahol szép rendben, osztályozva és katalógus szerint elhelyezkedve fogják várni a vevőket. Velők együtt elvonul a nyilvános, sátrás vásárterekről minden vásári holmi és az utca meg tér maholnap nem lesz egyébre való, minthogy villamos kocsik szaladjanak rajtuk keresztül. (...)
(Lyka Károly: Új Idők, 1896. II. 534. o.)

A ligetben és bent a város utcáin, nyáron, télen egyaránt föltűnik - vagy már föl sem tűnik - a bosnyák. Ő a legrégebb és leghűsegebb budapesti egzotikum, a legismertebb idegengúnyás figura. Már csak a tradíció révén is rászolgált tehát, hogy fölvonultassuk az égett bőrű vegyeskereskedőket, akik bárkinél stílszerűbben citálhatnák a klasszikus mondást: omnia mea mecum porto...

(Tábori Kornél: Budapest rejtelmiből. Vasárnapi Újság, 1912. 294.0.)

*Bosnyák árusok a Bomba (ma: Batthyány) téren, 1900 körül
(Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjtemény)*

*A Ring a Parlamenttel, a
Rathauszal és Votivkirchével,
1890-es évek
(Legújabbkori Történelmi
Múzeum)*

*A Lipót körút, 1896
(Budapest Történelmi Múzeum)*

Ma már minden modern vagy modernsége vágyó közép-európai nagyvárosnak megvan a maga körútja, Budapesttől Würzburgon át Kölnig, De az úttörő Bécs volt. (...)

Végig a Ring egész hosszán elszórtan egy-egy főhercegi palota, múzeum, bíróság, operaház, tőzsdeépület, majd egyetlen szakadatlan sorban egymás után: a Burg, az udvari múzeumok, négy hatalmas emlékmű, két park, a parlament, az igazságügyi palota, a városháza, az udvari színház, az egyetem és a Votivkirche. Ez az út párját ritkítja az egész világon. Ide - hogy korszerűen fejezzem ki magam - egy egész hadiköltségvetést építettek be. Minden egyes épület árából hadrendbe lehetett volna állítani egy újfajta legénységi puskát. Ha itt minden ablak négyszögletes helyett ovális volna, s mindegyik egy nullát jelentene, hatosával pedig egy milliót tennének ki, s az ablakokat összeszámlálnánk, akkor talán megközelítőleg kifejezhetnénk a Ringstrasse pénzbeli értékét. (...)

Finnyásabb kritikusok lekicsinylő véleménye szerint a Ring nem több, mint a különféle építészeti stílusok tarka gyűjteménye. Baj ez talán, de nem akkora. A Ring ugyanis valóban hasonlít egy olyan város képére, amelyen évszázadok sora munkált: itt egy gótikus dóm, ott egy gótizáló városháza, a többi korai vagy kései reneszánsz palota. S olyan felgyorsult korban keletkeztek, amikor egy évszázad csupán egy évtizedig tartott. S azután van egy közös tulajdonságuk: mindegyik épület szemmel láthatóan tudomást vesz a szomszédjáról, alkalmazkodik hozzá, hozzásimul, hozzáidomul. (...) Egy-egy épületcsoport olyan egységes tömeget alkot, amely a teljes útszakasz jellegét meghatározza. S mindegyikből kinyúlik valamiféle kar a többiek feje fölé az ég felé, mintha már messziről integetne. Egyikük sem akar meghökkeneni, csupán tetszeni, hiszen bécsiekkel van dolguk. Eltérő stílusuk közös jellemzője a barátságosság.

A hatalmas tér és az óriási tőke, a sokféle gyökerű, de a közös jólétben egygyéolvadt lakosság rugalmas ízlése, az érzeki formák és színek iránti délkeleties vonzalma, s végül az ősi uralkodói székhely nagyvárosi hagyományai megteremtették itt azt a sajátos formanyelvet, amelyet külföldön már „bécsi stílus”-ként emlegetnek. A Ringstrassén született meg ez a stílus, gyötrelmek közepette, de gyorsan fejlődött, hogy napjainkra tündöklővé és hatalmassá növekedjék.

(Ludwig Hevesi: Ein Gang über die Ringstrasse. In: Wienerstadt. Lebensbilder aus der Gegenwart. 1895. 437-441. o.) ■

Batta András

A ZENE(B)IRODALOM FŐVÁROSA

Claudio Abbado, a neves karmester, aki egykor a bécsi zeneakadémia növendéke volt, néhány évvel ezelőtt, amikor a bécsiek, szokásukhoz híven őt is, mint minden bécsi operaigazgatót a történelem folyamán egyre jobban kritizáltak s végül is kiutálták a császárvárosból, egyik interjúban azt mondta, mindegy hogy mit mondanak, mégis jól érzi magát, mert szerinte sehol a világon nem olyan fontos a zene a közgondolkodásban, mint itt. Igaza volt. Bécsben, ha bármi történik az operaház színpadán vagy kulisszái mögött, ha a vendégtenorista bereked, ha a karmester rosszul int be, ha túlságosan költséges a diszlet, az rögtön az újságok előkelő helyére kerül, s rendszerint parázs vita kerekedik az ügyből. Az Opera, nemcsak a térképen elfoglalt helyét tekintve, hanem a szellemi életben, sőt a mindennapi életben is a középpontban áll. Az Opera (a „Staatsoper”), és zenekara a Bécsi Filharmonikusok. Ez a két intézmény (mert a zenekar állami alkalmazotti státusa mellett privát egyesület is egyben) szavatolja a város állandóságát, a rend alapját, mint egykor a kínai császári időkben a birodalom alaphangja, az ún. „sárga harang”. A zene, s ez esetben a világon szinte egyedülálló módon a „komoly” vagy inkább mondjuk így: klasszikus zene alkotja Bécs image-ének lényegi vonását, a Stephansdommal és a Demel-cukrászdával egyenrangúan. Ennek megfelelően alakultak ki a turistacsalogató szlogenek is: „Musikland Österreich”, „Musikstadt Wien”.

Paradox módon azonban a zenetörténet nagy bécsi muzikusai között meglehetősen kevés bécsi születésűt találunk. *Schubert* és *Schoenberg* bécsi, no meg a *Strauss-család*. Am a többiek, *Mozarttól Mahlerig, Beethovenőtől Brahmsig*, mind bevándorlók. Bécs vonzotta, de nem termelte a zseniket, legalábbis zenei téren nem. Egyáltalán, már az is csoda (s nem is könnyű megtalálni rá a magyarázatot), miként vált Bécs zenei centrummá. Úgy a 17. századig alig olvasunk a városról az európai zene fő áramlatait követve. A franciák voltak a középkor urai, a reneszánszon Németalföld és Itália osztozott, a barokk csoportképben már láthatók

egy-egy német tartományok, de Ausztria még 1668-ban is csak azzal tűnik ki, hogy a divatos olasz barokk operaszerző, *Marco Antonio Cesti* egyik nevezetes művét, az „*Il pomo d'oro*” („Az aranyalma”) című monarchista operáját I. Lipót császár esküvőjén mutatják be. Az, hogy később Lipót maga is szorgosan komponált dalokat s más egyszerűbb műveket, az inkább az uralkodó hobbija, a zene történetében nem játszik jelentősebb szerepet.

Persze Bécs, miként Salzburg, Innsbruck vagy Graz, nem nélkülözte a jó muzikusokat; olaszokat, németeket, netán osztrák származásúakat. A Habsburg udvar ezen a téren sem engedhette meg magának hogy a provincializmus vádjával illessék. Bécsben barokk kismesterek váltogatták egymást, akiket ma elsősorban a klasszika nagyjainak valóságos vagy közvetett tanáráként tartunk számon. *Johann Joseph Fux* tevékenysége az utókort nem elsősorban csinos kompozíciói, hanem zeneszerzőestankönyve (*Gradus ad Parnassum*, 1725) miatt hozza lázba, ebből a könyvből tanult ugyanis Haydn, Mozart, sőt még Beethoven is. *Johann Georg Reutter* nevét a 18. század közepéről Haydn bécsi tanáráként vésztük eszünkbe, *Wagenseilt, Monnt, Gassmann*t és a többieket a nagy bécsi klasszika előőrseként tartja számon a zenetörténet, míg a zenei köztudat általában csak a nagyokra koncentrálnak, a második vonallal nemigen törődik.

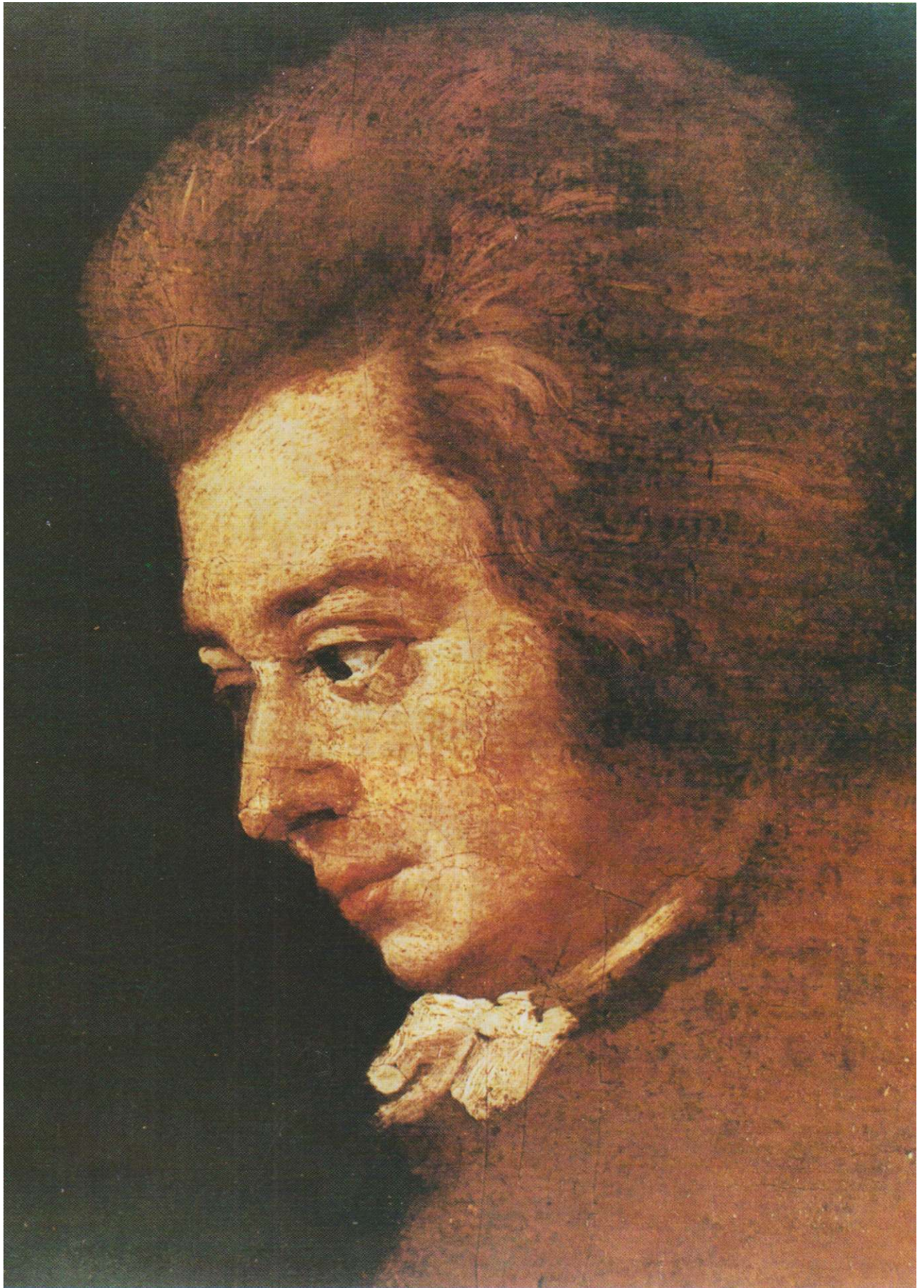
Bécszet, zenei értelemben *Mozart* tette nagyvárossá, miként Salzburg, ennek a tüneményes zseninek a szülővárosa mind a mai napig belőle él. Mi vonzotta Mozartot Bécsbe? Többször is bejárta a korabeli Európát, bárhol letelepedhetett volna. Mégis Bécszet választotta, mert úgy érezte, ez a „világ legjobb helye”. Tény, hogy ez idő tájt, II. József egyeduralmának kezdetén vált Bécs igazi pompás várossá. Mozart provinciálisnak érezte szülővárosát, s a hercegérseki udvart meg, ahol szolgálatban állott, egyenesen börtönnek, amiből ki kellett törnie. Ehhez már csak további motívcióként járult apja egyre terhesebbé váló autokratizmusa, s a házasság egy bécsi leánnyal, amit Leopold rendkívül ellenezett.

Mozart tehát a pályáját és a magánéletét tekintve egyaránt szabadságra vágyott, s az ígéret földjét Bécsben vélte felfedezni. A szó szoros értelmében kirúgatta magát az érseki szolgálatból, és szabadúszóként telepedett le Bécsben, bízva óriási tehetségében (a romantikus Mozart-képpel ellentétben ma már világos: Mozart tisztában volt vele, hogy ő a legjobb). Ráadásul az akkori Bécs szelleme sok szempontból a szabadság illúzióját keltette. Császára egyszerű ruhában, gyalog járta a várost, engedett a cenzúra szorítására (még a császárt is megkritizálták egy röpiratban), „demokratikus” bálakat rendezett az udvar, ahová álarcban bárki bemehetett. „*Viva la liberta!*” - kiáltott Mozart 1787-ben a jozefinista Bécs hangulatában, egyik leghíresebb operahőse, Don Giovanni jelmezébe bújva. A Don Juanban jozefinista bécsi bálakat örökít meg Mozart zseniális librettistája, egy olasz cipész sokadik gyerekéből lett költő, Lorenzo da Ponte jóvoltából. A történelem furcsaságai közé tartozik, hogy a Don Giovannit éppen nem Bécsben, hanem Prágában mutatták be, itt ugyanis - senki sem próféta a saját hazájában - Mozart jóval népszerűbb volt.

Elképesztő, hogy mit produkált Mozart 1781-től, bécsi letelepedésétől kezdve 1791 decemberéig, haláláig! Elsősorban a legnépszerűbb műfajokban, operaszerzőként és zongoravirtuóként akarta meghódítani Bécszet. Egy német daljátékkal kezdte, melyet József császár anyanyelvét erősítő koncepciójának hatására írt, a korban uralkodó olasz operajátás alternatívájaként. De a *Szöktetés a szerájból* nem egyszerűen tandarab, hanem a színes, ponyva-ízű történeten túl a felvilágosodás humanista-ideáljának operai visszhangja. „*Túlságosan sok benne a hang*” - mondta állítólag a császár a bemutató után, mire Mozart öntudatosan azt válaszolta: „*Csak annyi Felső, amennyinek lennie kell*”.

II. József nyilván eredeti figurának találta az akkor huszonöt éves fiatallem-

Wolfgang Amadeus Mozart.
Joseph Lange festménye

Jenger, Hüttenbrenner és Schubert

bert, de azért Mozart nem kapott udvari állást Bécsben. Megbízásban azonban nem volt hiány, noha a Beaumarchais-féle *Figaro lakodalma* még operaként sem hangozhatott balzsamként az arisztokrácia fülének. Nehezen emészthették meg, hogy egy inas leckézteti meg a darabban grófi gazdáját. Am éppen a császárnak nagyon tetszett az 1785-ben, olasz librettóra készült vígopera, annak ellenére, hogy az udvari intrika akkor már erősen dolgozott Mozart lejáratásán. Az operalátogató arisztokrácia azonban sem ezzel, sem a *Don Giovanni*t követő pikáns és frivol *Così fan tutte*val nemigen tudott mit kezdeni. Ráadásul a császár nem sokkal a „Cosi” bemutatója után meghalt. Mozartnak sem sok volt hátra: még megírta a *Varázsfuvolát*, a bécsi népszínházban s egy koronázási operát (*Titus*) II. Lipót tiszteletére.

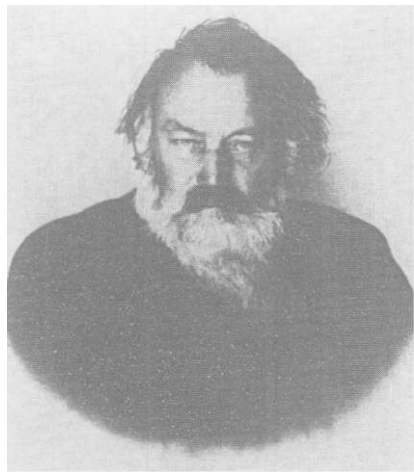

Schubert (hátral) és dalainak első előadója Michael Vogel

Végtelenül kimerült, egzisztenciálisan és anyagilag megingott, elveszett ember lett ekkorra. Érthetetlen, de nem sikerült legyőznie a várost, melyet annyira szeretett.

Szakmai körben persze istenítették. Minél tehetségesebb volt valaki, annál közelebb került Mozart zsenijéhez. Elsősorban *Haydn*, aki már a nyolcvanas évek elején megírta Leopold Mozartnak, hogy fia a legnagyobb muzsikus, akivel életében találkozott. Mozart és Haydn kapcsolata olyan volt, mint ahogyan az két géniusz esetében méltó, mégis csak ritkán valósul meg: tisztelték, respektálták és szerették egymást. Haydn, aki ugyan Bécsben tanult, a Stephansdom kóristájaként, majd nyomorogva, magánórákon, réges-rég Kismartonban, illetve Esterházában élt, hercegi szolgálatban, de föl-följárogatott a császárvárosba. Ilyenkor együtt mentek el a magas rangú udvari hivatalnok, Gottfried van Swieten palotájába kamaramuzsikálni (a kvartettben Mozart hegedült, Haydn brácsázott), s nem utolsósorban a báró nagy kéziratgyűjtemé-

nyéből ismerték meg az előző kor meseterének, Bachnak és Händelnek művészetét. Később Beethoven is megfordult ebben a szalonban, néhány évvel Mozart halála után. Van Swieten báró órákig hallgatta a mokány, barnabőrű, villogó szemű fiatalember rögtönzéseit és megcsodálta, miként játszik a zongorán, fejből Bach-függákat. Akkoriban már Haydn is visszatért londoni diadalútjairól s Bécsben vett házat. A nyolcvanas évektől Haydn Esterházáról irányította a zenei világot, nevét Párizsban és Madridban egyaránt ismerték, s a kilencvenes évek elején két turné következtében a legfejlettebb polgárosult város, London is a lábainál hevert. Visszatérve Bécsbe a nemzet zeneszerzőjének kijáró tisztelettel fogadták, amit Haydn úgy hálált meg, hogy császári himnuszt komponált (*Gott erhalte...*, 1797). Ez a himnuszt egyébként

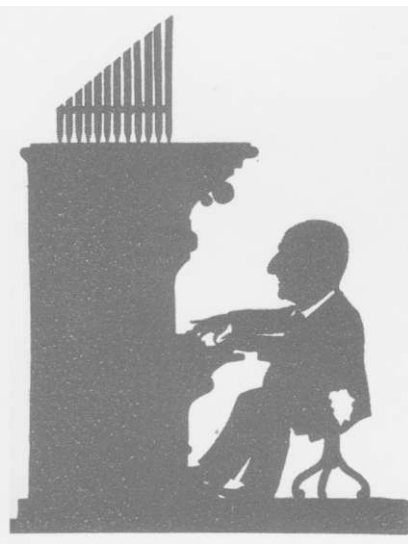
Johannes Brahms.
Fotó 1896-ból

egyike a legkalandosabb életű dallamoknak. Mint zenemű: tökéletes. Maga Haydn is nagyon szerette, késő öregkorában csaknem minden nap rögtönzött rá variációkat a zongora mellett. Nem sokkal keletkezése után felhasználta egyik új vonósnégyese lassú tételében (innen az op. 76-os C-dúr kvartett címlapján a „Kaiser” megjelölés). A himnuszt az osztrák nép egészen a II. világháborúig magáénak tekintette, annak ellenére, hogy 1922-től hivatalosan a németeké lett, új, nacionalista szöveggel („Deutschland, Deutschland über alles...”). 1933-tól, Hitler uralomra kerülésétől aztán annyi rossz emlék tapadt e dallamra, hogy a háború után nemegyszer botrányba fulladt, például az USA-ban még a Haydn-kvartett előadása is ...

1797-ben azonban, legalábbis Bécsben végtelenül élvezték a polgárok az ő

Haydn „papájuk” szép dalát, és valóságos örömműnnp volt, amikor a mester egy évvel később, majd 1801-ben két hatalmas oratóriummal lepte meg a bécsieket, à la Handel: a *Teremtéssel* és az *Évszakokkal*. Mindkettőt Schwarzenberg herceg palotájában mutatták be hatalmas előadóapparátussal (így volt ez divat a kilencvenes évek Angliájában is Handel oratóriumaival), nagy és lelkes (s főként előkelő) közönség előtt. Valamelyik előadáson Beethoven is jelen lehetett, annál is inkább, mert a Teremtés bemutatójának idején éppen Haydntól vett órákat, de hamar ott hagyta.

Beethoven Bonnból jött. Az ő esetében egyértelműen megmagyarázható bécsi letelepedésének oka: Beethoven

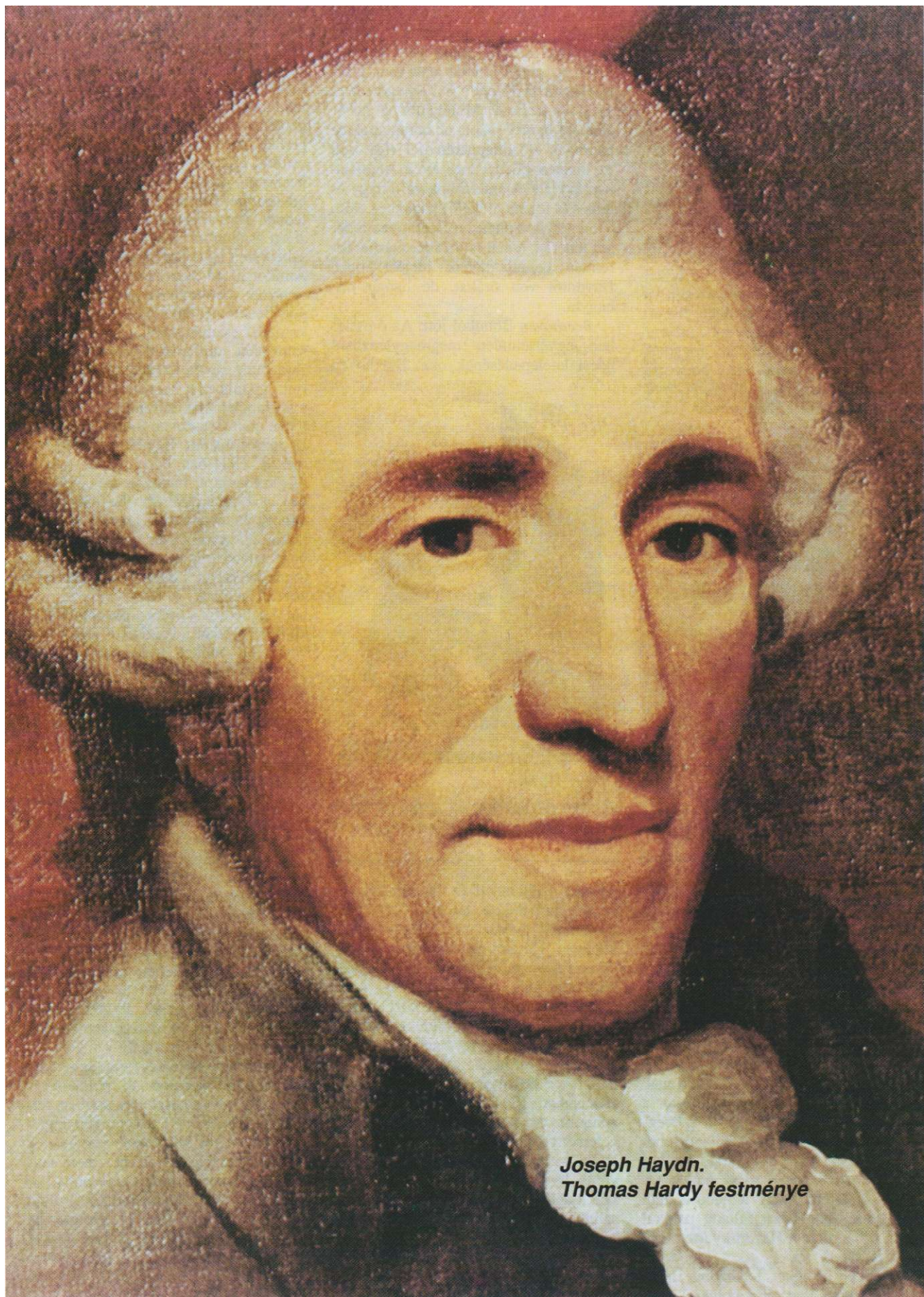
Anton Bruckner az orgonánál.
Hans Schliesmann árnyképe

Mozart szelleméért és Haydn személyéért zarandokolt Bécsbe, 1792-ben, huszonkét évesen. A „nagymogul”, ahogyan Haydn az energikus fiatal embert nevezte, példátlan gyorsasággal hódította meg a császárvárost, noha igen szerény körülmények közt, padlás-szobában, kiszámított fillérekkel kezdte bécsi életét. Csakhogy - amint mondani szokták - volt benne „valami”, ami lenyűgözte környezetét, s nemcsak a muzsikusokat. Először is fenomenálisan zongorázott, a kortársak egybehangzó véleménye szerint messze kora legnagyobb virtuóza volt, s világhírű lehetett volna, ha elhatalmasodó süketsége nem szakítja meg virtuóz pályáját. Mindez azonban csak 1800 körül kezdett tragikussá válni Beethoven életében. A kilencvenes években még élte a sztárok külsőségeivel tarkított életét: divatos frakkban járt. lovagolt, táncórákat vett.

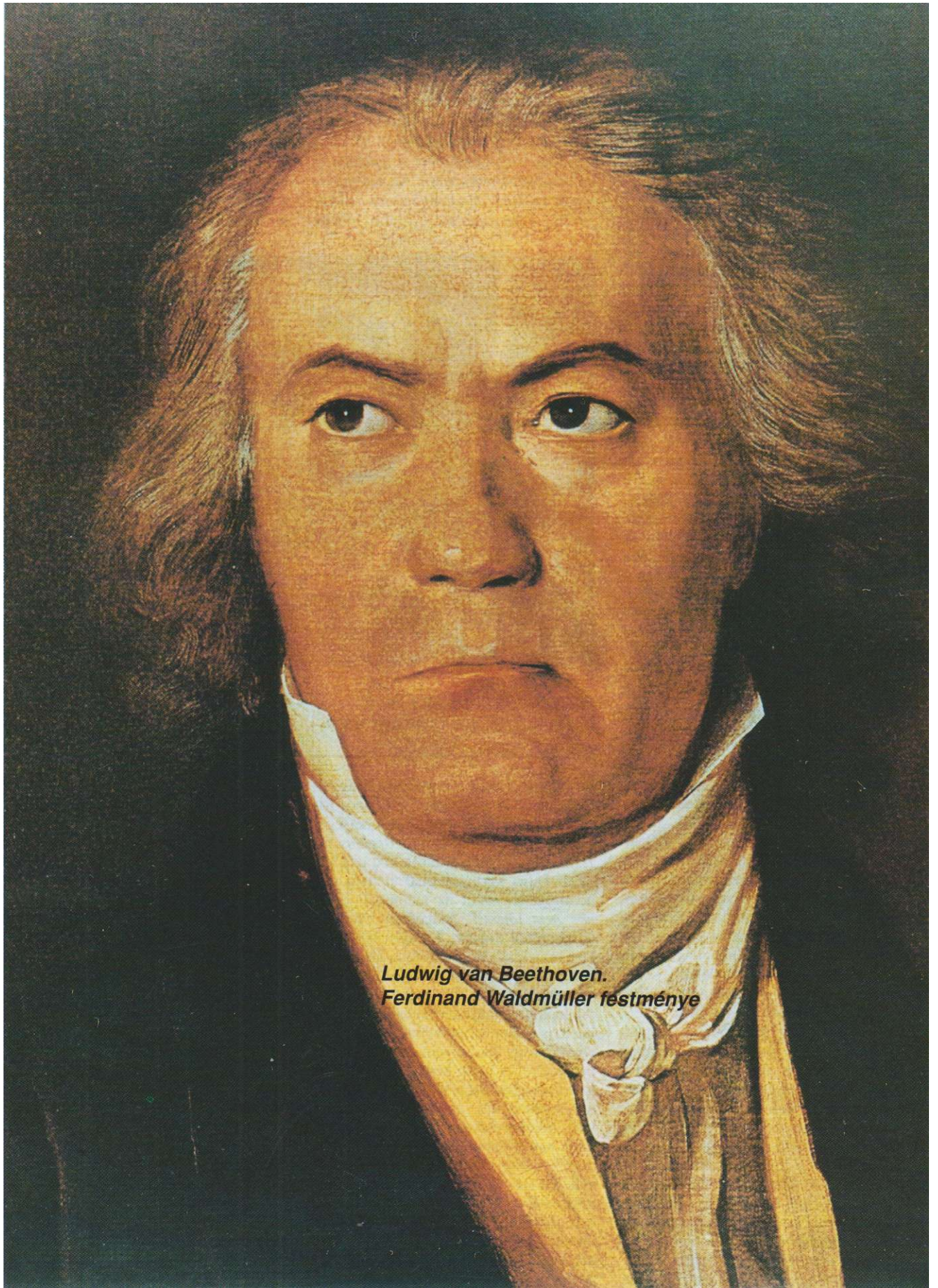
Arisztokrata *barátaival* (velük kapcsolatban ezt a szót Mozart vagy Haydn még ki sem merete mondani) kezdettől egyenrangú félként nyilvánult meg, hercegeknél (Lobkowitz, Lichnowsky) lakott és étkezett, rendszeresen támogatták anyagilag, s még azt is megengedték, hogy a ragyás arcú, „mór”-nak csúfolt, alacsony és erőszakos ifjú zeneszerző olykor-olykor feleségüknek udvaroljon. Beethoven volt Bécs Napóleona, s az arisztokrácia örült, hogy a zenei és nem az igazi Napoleon hódításainak kell egyelőre engedelmeskednie. Amikor aztán Napóleont császárrá koronázták, s elindult meghódítani a világot, Beethoven egycsapásra kiábrándult korábbi eszményéből, s az *Eroica*-szimfónia címlapjáról vadul kitorlolt Bonaparte nevét. Eredeti szándéka szerint ugyanis ez a korszakalkotó remekmű Napoleonnak készült. A nagy csatlódás után Beethoven uralkodói ideálja II. József maradt. Egyetlen operájában, melyet 1804-ben éppen Bécs francia megszállásakor mutattak be, egyelőre *Leonora* címen (később Beethoven *Fideliora* változtatta), az igazságos király küldi el miniszterét a várbörtönbe, hogy ellenőrizze az ártatlanul fogvatartottak helyzetét s hozzon szabadulást a börtön lakóinak. A bonni jövevény tehát meghódítja a bécsi arisztokráciát, és különös módon jelentőségét akkor sem veszti el, amikor virtuózként fülbaja miatt már nem szerepelhet. Zeneszerzői újításait olykor értetlenséggel, de megannyiszor félénk tisztelettel fogadják. Íme az első eset a zenetörténetben, amikor nem a zeneszerző gondolkozik el azon ha a publikum nem ért rögtön valamit.

Egy szó, mint száz, Beethoven. Haydn halála (1809) után Bécs zenei nagyhatalmává vált. Akkorra már túl volt hét szimfónián, zongoraszonátái felén és két jelentős vonósnégyes-sorozatán. Néhány év alkotói stagnálás következtében, majd, immár teljesen elvágva a külvilág akusztikai jeleitől, azok a sajtós késői művek (a 9. szimfónia és a *Missa Solemnis* mellett zongoraszonáták és kvartettek), melyek egy évszázadra meghatározták a zeneszerzés irányvonalait. A 19. század legnagyobb hatású zeneszerzője Beethoven volt.

Vajon milyen érzés volt egy ilyen „nagymogul” kortársának, polgártársának lenni? Nyomasztó és egyben fel-emelő. *Schubertnek*, Beethoven legjelentősebb bécsi zeneszerző-kortársának - legalábbis levelei szerint - nem voltak különösebb komplexusai, noha huszonhét évvel született Beethoven után (gyerekfejjel élte meg az Eroicát, de még a 8. szimfóniát is!), s csak eggyel élte túl Beethoven. Való igaz: Schubert harmincegy évesen, 1828-ban halt meg, úgy, hogy két nyarat kivéve (me-

Joseph Haydn.
Thomas Hardy festménye

Ludwig van Beethoven.
Ferdinand Waldmüller festménye

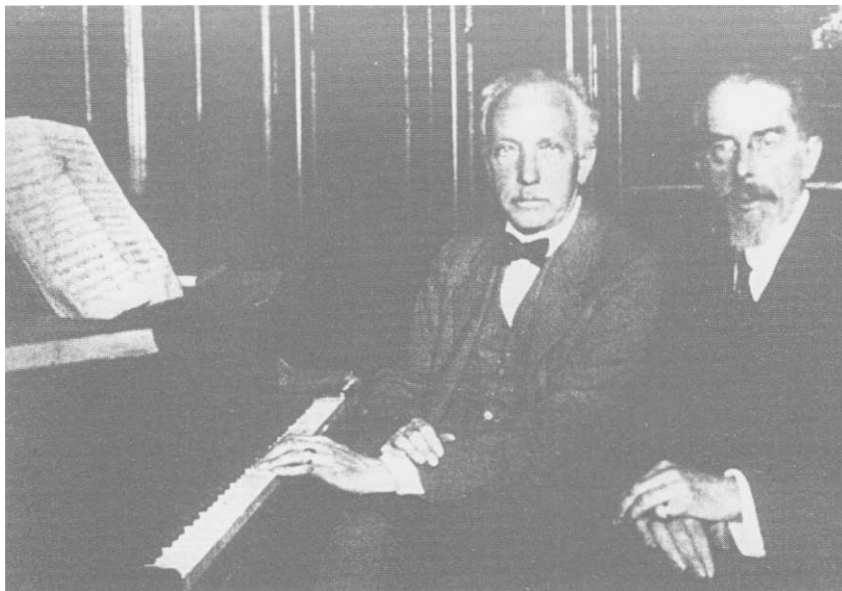
lyeket Zselicén töltött Esterházy gróféknál) alig mozdult ki Bécsből, illetve Alsó-Ausztriából. Minden az álmaiban játszódott le ennek a félszeg, rövidlátó, alacsony fiatalembernek, aki „*ha a szerelmet akarta megénekelni, fájdalommal lett benne, s ha a fájdalmat, akkor az szeretetté vált*”. Így jellemzi Schubert saját magát éppen egy álma elbeszélésével. A nagyok közül a kevés igazi bécsi származásúak közé tartozott. Währingben, Bécs egyik külvárosában született, s gyerekeivét egy soksalados, gangos proletárházban töltötte el. Tehetsége révén a császári internátus növendéke lett. Apja néhány kudarcra ítelt próbálkozásától eltekintve soha nem szegődött semmilyen állásba, nem nősült meg, nemigen keresett pénzt. Úgy élt Bécsben, mint egy átutazó idegen, s mégis, Johann Strauss mellett ő a legbécsibb zeneszerző. Műveiben ott lappang a Szent Szövetség után hallgatásra ítelt bécsi értelmiségi ifjúság álma tettekről és menekülésről egyaránt, de monumentális remekműveket is magába foglaló életművében helyet kap az empire ragyogás, mint ahogyan a kocsmák, cukrászdák és szalonok hangulatát is átszűri egy-egy zongoradarabjába, kamarazenei tételébe. Hosszú éveken át „dalolt”. Az intim, biedermeier milliőben gyökerező szobaműfajt világméretű üzenetek hordozójává tette, több, mint hatszáz dala felőleli és továbbkölti a korabeli teljes irodalmat. Eletében mindössze egy nyilvános szerzői estje volt. s műveinek csak töredéke látott nyomtatásban napvilágot. Halála után fedezték fel, jellemző módon a német Schumann és a magyar-francia Liszt jóvoltából. A bécsieknek még sokáig kedvesebb volt Paganini és Rossini.

Viszont a kezdet kezdetétől, azaz a húszas évek közepétől szívesen hallgatták *id. Johann Strauss* és *Joseph Lanner* kávéházi és báli zenéjét, amelyből a város zenei anyanyelvének számon tartott „*Wiener Walzer*” született meg (persze bizonyos népzenei előzmények után), s futott be szédítő világkarriert. Úgynevezett „német táncokat” Schubert is komponált (Mozartnál, Beethovennél ugyancsak megtaláljuk őket), ám a valcer még lebegőbb és elegánsabb. A felejtés tánca. Hódolói, rabjai (mert ilyenek is akadtak jócskán) forogtak, keringtek és szédültek a térben, melyre Metternich cenzorainak és spionjainak árgus szemei előtt nemigen volt más módjuk. A keringő száz évre, 1918-ig a bécsi történelem kísérőzenéje lett s egyben történelmet dokumentált. Lanner, Strauss és a Strauss-fiúk (Johann, Joseph és Eduard) keringői, no meg galoppjai, polkái a politikai és a társasági élet valamennyi fontos és kevésbé fontos eseményét megörökítik.

Megtudjuk, hogy *Rossini* vagy *Paganini* Bécsben járt, hogy megépült a Duna-csatornán a bécsi „Kettenbrücke” (Lánchíd), hogy éppen indiai vagy kínai táncosok vendégeskedtek Bécsben. Idősebb Johann Strauss még megérhetette a számunkra oly fájdalmas osztrák győzelmet a szabadságharcok idején, s így Radetzky tábornokot a zenében is halhatatlanná tudta tenni. Az apa művészetét azonban elhomályosította zseniális fia, a keringőkirály, ifjabb Johann

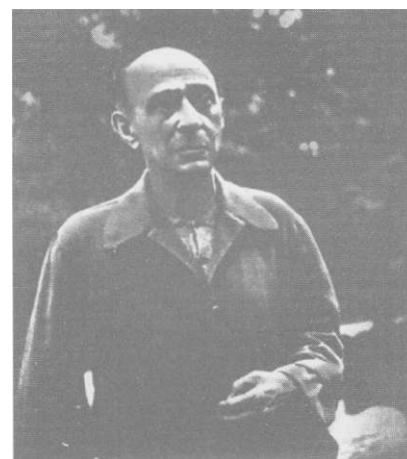
operettjével felkerülni az Udvari Opera színpadára, ám ez csak halála után sikerült a *Denevérrel*, mely a régi Bécs apoteózisa.

Jelképes, hogy Johann Strauss már nem lépett át a 20. századba. 1899-ben költözött fel a zeneszerzők Olümposzára, örökül hagyva keringőit, melyek a báltermek után a húszas évek végétől, Clemens Krauss vezényletével meghódították a modern hangversenytermetet is, mindenekelőtt a híres Mu-

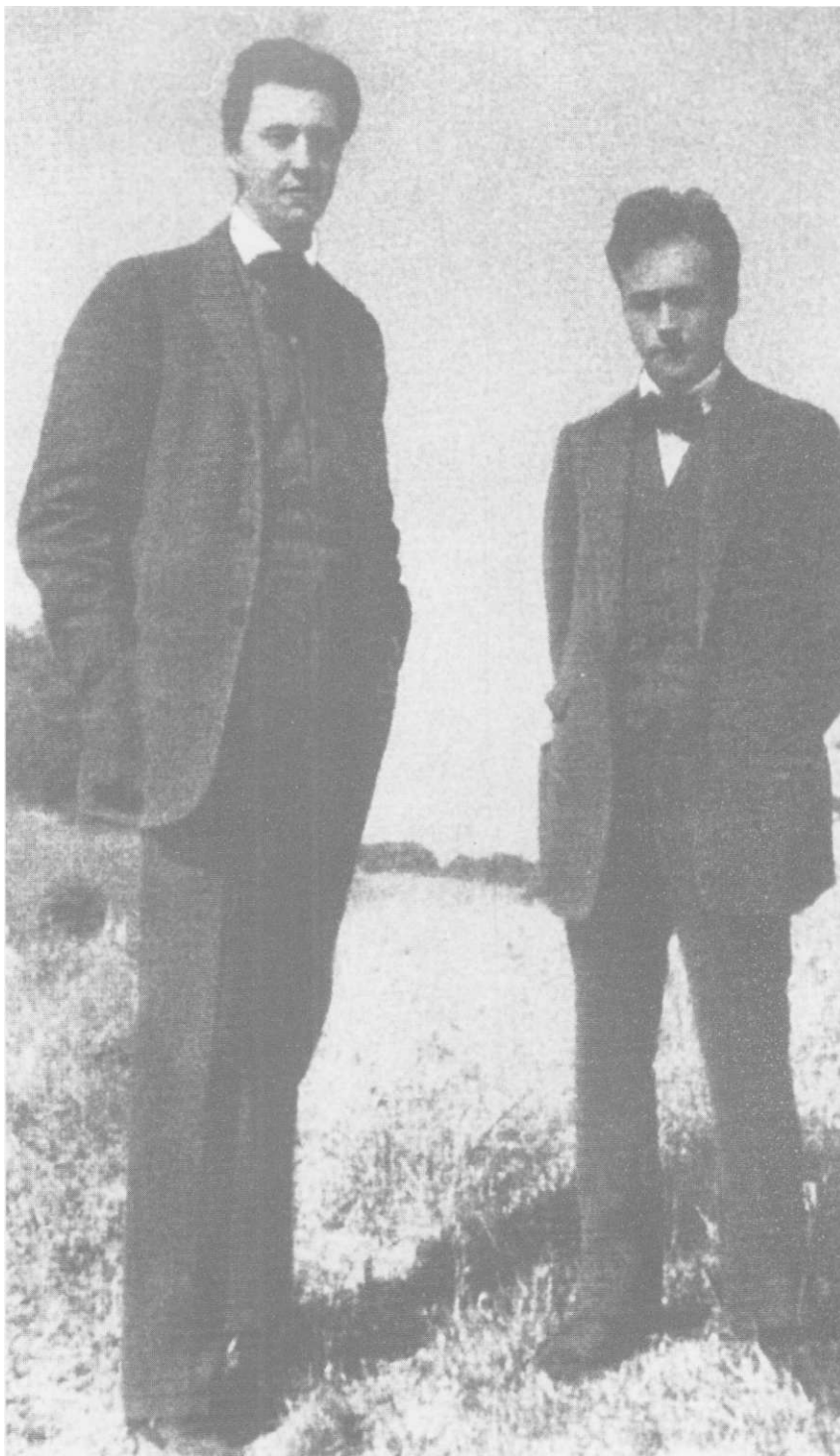
Richard Strauss és Franz Schalk 1917 szeptemberében

Strauss, akit még a kortársakkal egyáltalán nem kesztyűs kézzel bánó Richard Wagner is a század legtehetségebb zeneszének nevezett. *Brahms* resignáltan s egyben tréfásan kottázta le a „Kék Duna keringő” első ütemeit egy hódolójának ezzel az aláírással: „*sajnos nem tőlem!*” A hajdani kávéházi tánczenéből Johann Strauss szimfonikus remekműveket alkotott. Dallamvenciója kiapadhatatlan. Komponált is szorgalmasan; az élet leghétköznapibb pillanataiban jegyezte fel csodálatos ötleteit, sokszor az ebédlőasztalnál szalvétára, vagy ha az sem volt kéznél: a kézelőjére. A bécsi kedély nagy mágusa egyébként depresszióra hajló, szorongásokkal teli, aggodalmas karakter volt, inkább esőben szeretett dolgozni, mint napsütésben, félt a vonatozástól, mert szédült, ezenkívül háromszor nősült és szenvedélyesen szerette a tarokk-játékot. Barátaival, Brahmsszal és a karmester Hans Richterrel gyakran verték a kártyát. Strauss tudta, hogy zenéjével is közük, a „klasszikusokhoz” tartozik. Szeretett volna valamelyik

Arnold Schönberg

sikverein „Aranytermét” az újévi koncertek alkalmával, melyeket immár évtizedek óta az egész világ élvezhet képernyőkön keresztül a Bécsi Filharmonikusok hasonlíthatatlan előadásában. Ezeknek a hangversenyeknek a fénykora persze *Willy Boskowsky*, a Filharmonikusok kitűnő koncertmestérének idején volt, amikor hegedűvel a kézben, bécsi kedéllyel és straussi

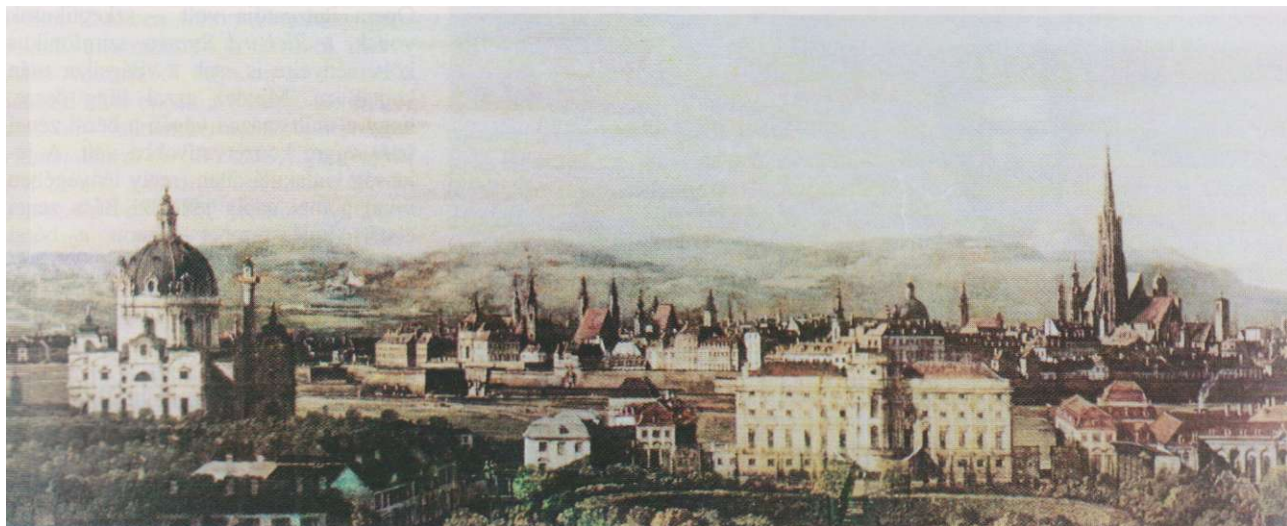

Alban Berg és Anton Webern

szelemben szólaltak meg a tánczenék. Boskowsky 1979-ben vezette utoljára az újévi koncertet, azóta a nemzetközileg (és a hanglemezcégek mércéjén) legelőkelőbb helyen álló karmesterek adják egymásnak a pálcát újévenként. Bécsset már csak a zenekar képviseli, a bécsies hangzás, a „Wiener Ton”, aminek titkát úgy őrzik, mint egykor Stradivari hegedű-lakkjait.

A Bécsi Filharmonikusok 1842-re teszik megalakulásukat, de fogalommá a múlt század utolsó évtizedeiben váltak. Kezdetül a bécsi zenére esküdtek fel (ma sem lehet tag idegen állampolgár, és: női muzsikusk!), így óhatatlanul a klasszikus örökség ápolása a legfőbb feladatuk. Nagy szerepet játszottak *Brahms* szimfóniáinak bemutatásában és népszerűsítésében, néhány *Bruckner*-szimfónia is a zenekarhoz fűződik, a *Mahler-művekkel* szemben azonban - annak ellenére, hogy Mahler a bécsi

Opera igazgatója volt - szkeptikusak voltak, a *Richard Strauss* szimfonikus költeményeire is csak a világsiker után kaptak rá. Mindez azzal függ össze, hogy a múlt század végén a bécsi zenei ízlés egyre konzervatívabbá vált. A jelenség kialakulásában (mely lényegében mind a mai napig jellemzi Bécs zenei életét) kulcsszerepet játszott a bécsi Egyetem tudós professzora, egyben rettegett zenekritikus: *Eduard Hanslick*, aki a klasszikusokon kívül csak Brahms-ért rajongott, s mindenfajta modern zenei stílusrányt gyanakodva és meglehetősen antipátiával fogadott. Ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) Bécsben az 1880-as évektől Európa új zenéjének tüzfészke alakult ki. *Anton Bruckner* a hatalmas zenei formák építőmestere magának a Jóistennek ajánlja egyik művét, s kilenc szimfóniájában korát messze meghaladva teremt meg egyfajta új zenei rendet. *Gustav Mahler* ugyancsak kilenc szimfóniát írt (a beethoveni bűvös számot nem merték áthágni a bécsi utódok), merész formai újításokkal, sajátos zenei nyelven. A harmadik modern romantikus, *Richard Strauss* fizikai értelemben későn került Bécsbe, éppen legmerészebb műveit Berlinben komponálta (a szimfonikus költemények zömét, a *Salome* és az *Elektra* című operát). Csak az I. világháború után igazgatta öt évig a Bécsi Operát, de már 1911-ben - Gustav Mahler halálának évében - tiszteletbeli bécsi komponistává vált a Hugo von Hofmannsthal librettójára írt *Rózsalovagban*, melynek érzékeny és dekadens története a színpadon a terézianus Bécs díszletei között és jelemezeiben játszódik, míg a zene a nem vérrokon Johann Strauss keringővilágát idézi egy korszak epilógusaként, nagy-nagy nosztalgiával. Ma a *Rózsalovag*, a müncheni zeneszerző Drezdában bemutatott műve éppen úgy Bécs zenei védjegyéhez tartozik, mint a Császárkeringő vagy Beethoven Kilencedikje. A nevezetes bécsi századforduló - harcban a konzervativizmussal - a zene avantgárd vonulatának is kedvezett, noha ez a stílus, amelyet a zenetörténet a bécsi klasszikusokra célozva második bécsi iskolának nevez, bár szerves része a város kultúrájának, mégsem vált sohasem közkinccsé, amennyiben ez a fogalom közkezdveltséget is föltételez. Hatása azonban felbecsülhetetlen századunk zenéjének szinte valamennyi újítására. *Arnold Schoenberg*ről (aki nevét az amerikai emigrációban szándékosan írta így, angolosan) és tanítványairól, mindenekelőtt *Alban Berg*ről és *Anton Webern*ről van szó, akikhez később egy sor fontos, de kevésbé jelentős zeneszerző (*Wellesz, Apostel, Jelinek, Schreker, Křenek*) társult. A nagy gon-

Bécs látképe a Belvederéből (1759-61)
Bernardo Belotto festményének részlete

A Theater an der Wien

dolat, a hangok új elrendezése, a dodekafónia olvasztotta őket iskolává, noha például Schönberg, Berg és Webern műveit egy világ választja el egymástól. Bécs közönsége meglehetősen közömbösséggel, sőt olykor ellenérzéssel fogadta az új zenét, Schoenbergék első szerzői estjein még tettelegességre is sor került. Berg főművét, századunk egyik kiemelkedő remekét, a *Wozzeck* című operát, jellemző módon Berlinben mutatták be, majd Prágában és Leningrádban játszották, s Bécsbe évek múltán került csak el. A náci időszak alatt Ausztria és Bécs szellemi értelemben elvesztette függetlenségét és elvesztette nagy fiait is. A háború után néhány kiváló komponista, mint *Goetfried von Einem*, *Friedrich Cerha* és a magyar származású *Ligeti György* ausztriai te-

vékenysége folytán született ugyan „új” zene, mégis Bécsset egészen a legutóbbi évekig a zenei világ a muzsika múzeumának tekintette (a felfedezések izgalmát Grazra hárították, elsősorban a „Steirischer Herbst” modernzenei fesztiválon). A konzervatív és meglehetősen koros közönség sem várt mást a császárságot végleg elvesztett egykori császárvárostól: megőrizni a múltat s a régi szép időket. A II. világháború után fölnőtt generáció újabb hajtásai azonban - úgy tűnik - megelégtették a szmokingos-frakkos polgári zenefogyasztás szokásait s valóban újat akarnak. Ebben a szellemben hívták életre néhány éve a *Wien Modern* fesztivált, melyen négy kortárs komponista köré rakódik az egy hónapig tartó program. A kapunyitás szelleme lengi át a ha-

gyományos *Bécsi Ünnepi Hete* ket is, sőt három esztendeje Salzburgban (horribile dictu!) ugyancsak megtörtént az áttörés. A helyzet kényes. Múzeumra ugyanis már csak az idegenforgalom miatt is szükség van. A szellemi kihívások viszont a régi image-t a „*Musikland Österreich*” szlogent tölthetik meg új tartalommal. Az sem utolsó szempont, hogy az avantgárd meddig nyújtózkodhat az állami büdzsé takarója alatt? Salzburgot máris súlyos vádák érik, s mintha Bécsben is alábbhagyott volna a kezdeti lelkesedés. Valószínűleg egyensúly teremődik és kompromisszum köttetik, mint Ausztriában általában. De, hogy végül is a 21. század Schönberge vagy Johann Straussa születik-e meg, az egyelőre a jövő zenéje marad. ■

A WIENER WERKSTÄTTE

Mély és bonyolult összefüggésrendszer rejlik egy stílus, egy magatartás kialakulásának háttérében. Különösképpen vonatkozik ez a művészetre, amely rendkívüli érzékenységgel fogja fel a kor és a környezet jelzéseit. Kiváló példa erre a századforduló korszakában Bécs városának társadalmi és - ezzel szorosan összefüggő - művészeti fejlődése. Bécs néhány évtized alatt, az 1860-as évek után kétmillióssá várossá duzzadt. Elképzelhető, milyen építészeti és városrendezési problémákat kellett megoldaniuk a főváros vezetőinek. Bécs nagy fiának.

Hans Makart: Nyáréji álom, 1871

A Postatakarék épületének pénztárterme, 1904-1906

Bécs az 1873-as világiállítás idején. Előtérben a kiállítás épületei

az építész Otto Wagnernek híres mondása: „A művészetek atyja a szükségszerűség”. Miként a múlt század valamennyi polgárivá fejlődő nagyvárosában, Bécsben is a múlt és a jövő küzdelme formálta a város arculatát. Amikor Ausztria fővárosában a *Ringstrasse* *érája* (építészetének szellemisége miatt nevezték így) kezdődik, Párizsban - a kor követelményeinek megfelelően - éppen ezekben az esztendőben alakította át a francia fővárost Hausman báró, csakúgy, mint más városrendezők Budapestet, - noha jóval szerényebb mértékben. A bécsi Ring még historizáló szellemben épült, de már az új művésznemzedék - Wagner, Loos stb. kritikáinak pergőtüzében. Most a város „modernizálásának” 20 éve alatt - 1860-1880 - felnőtt és megizmosodott az a művészgeneráció, amely a következő évtizedekben a megújult Bécs, egy átformálódott társadalom kifejezőjévé és alakító-jává vált. A múlthoz ragaszkodó és

A Postatakarékpénztár épülete, 1904-1906

a jövő felé forduló törekvések egyszerű, de sokatmondó megfogalmazódása összegeződik a Ring építészetének bírálatában. Wagnerek ugyanis azt vetették a tervezők szemére, hogy a körút modern vonalvezetésének radikálisan ellent-

mond az új épületek múltbanező, klasszicizáló megformálása.

Mindez pusztán elméleti megfontolásnak tűnhetne - minthogy a nevezetes Ringet már megépítették - ha bírálataik nem tartalmaznának fontos, jövőt meghatározó konfliktusokat. Röviden szólva az egész művészet gyökeres átalakulásáról van szó, melyek eredője, termőtalaja a társadalom: a létforma, ízlés, és

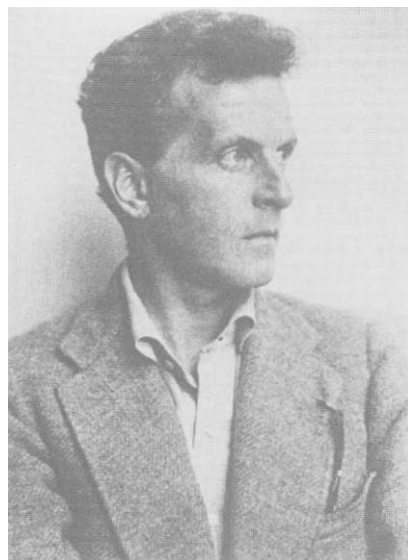
az igények totális megújulása. A bécsi művészek soha nem tagadták, hogy mozgalmuk elvi alapjait a jónéhány esztendővel korábban. Angliában, John Ruskin és William Morris által kezdeményezett praeraffaelita áramlat elveiből merítették. Először esett meg a történelemben, hogy a közlekedés és a sajtó rohamos növekedésének következtében a művészetek, az új irányzatok - és az ismeretek általában - szélesebben terjedtek a nemzetek között. Így azután az Angliában „kitalált” eszme néhány éven belül elérte Párizst, Rómát, Moszkvát, Prágát, Bécsset és ... Budapestet.

Ruskin, Morris és társaik gondolatait az angol ipar rendkívül gyors fejlődése serkentette. Emlékeztetni kell arra a cseppet sem elhanyagolható újdonságra, hogy 1860 után évi rendszerességgel nyitották meg a Nemzetközi Kiállításokat és Vásárokat, ahol a látogatók *milliói* ismerkedhettek meg az ipar és a kézművesség legújabb termékeivel. Felmérhetetlen a Nemzetközi vásárok újításokat gerjesztő- és terjesztő hatása. A praeraffaelita mozgalmat - néhány mondatban összefoglalva - éppen a gyáripár hódításai inspirálták. A nagyüzemek ontották a szériagyártmányokat; ám ezek kivitelezését a művészek, kézművesek és az alkotásaikhoz szoktatott fogyasztók ízléstelennek, ízlésrombolónak találták. Vissza a kézművességhez! - hirdette az 1860 körül megalakult *Arts and Crafts* mozgalom. Feltételezhető, hogy a jómódú, kiműveltebb polgárság ízlése itt vált el az ún. „tömegízléstől”. A bécsi *szecesszió* és az ebből sarjadó Wiener Werkstätte (későbbiekben W.W.) célja és módszerei tökéletesen megegyeztek angol, francia és más alkotótársaik eszméivel.

A bécsi szecesszió és a kézműves mozgalom legfontosabb törekvése: szakítani a múlttal. A nyárs-polgári hagyományokat: az Isten, a Király, a Család (a németeknél a Kirche, Küche, Kinder) olyan komfortos művészet szolgálta ki, amely kielégítette szépérzékét, és cseppet sem zavarta nyugalalmát. Szemérmesen rejtegetett erotikáját

Gustav Mahler

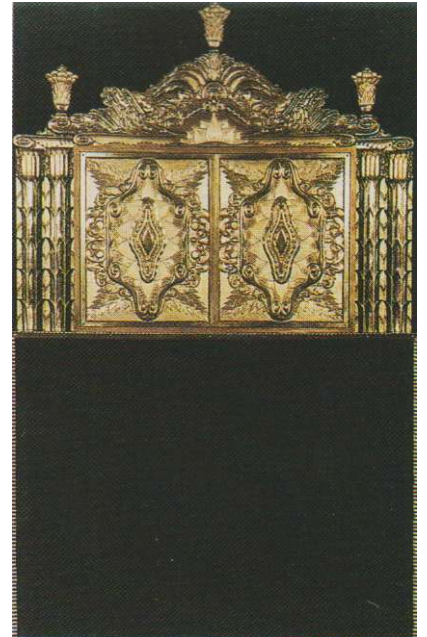
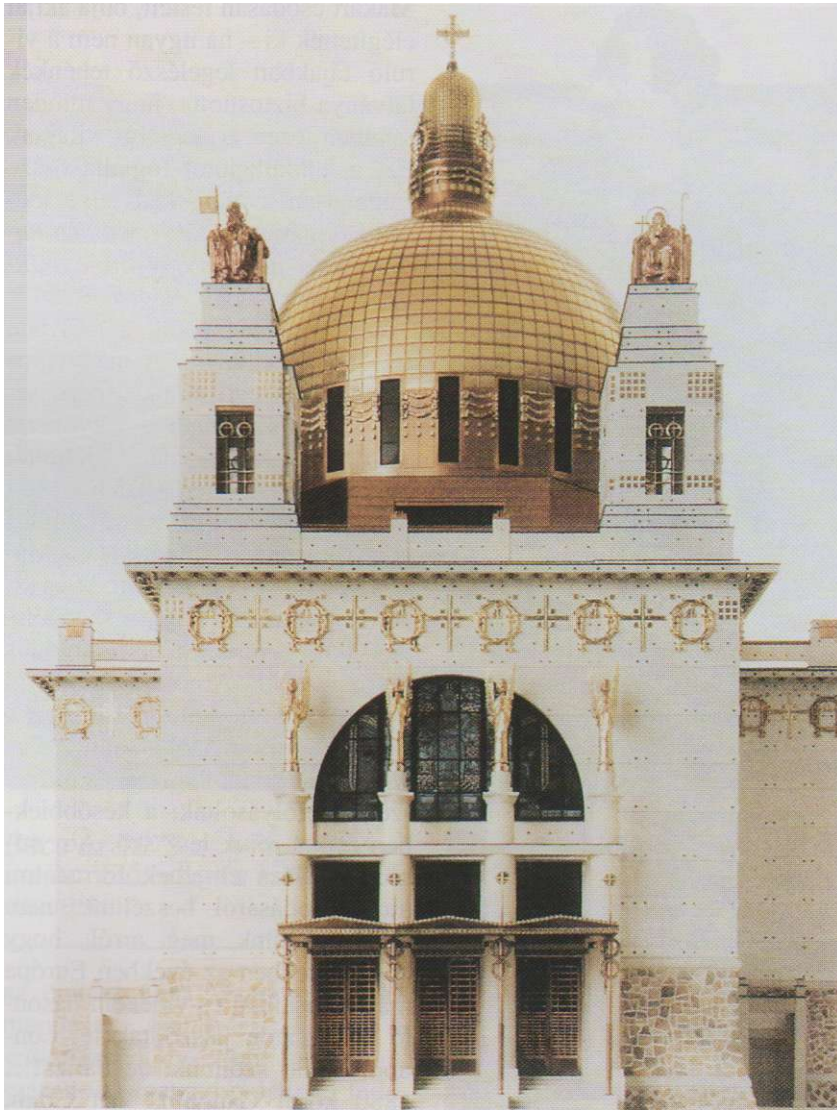
Ludwig Wittgenstein

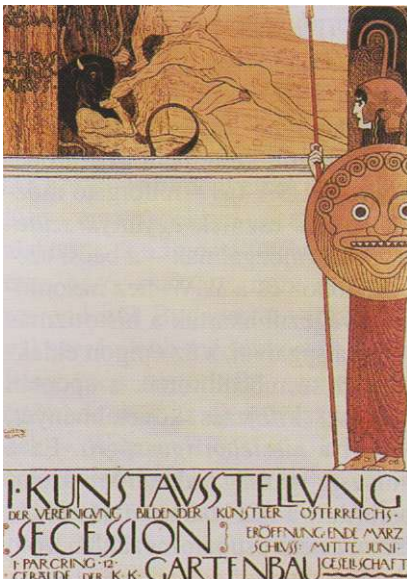
Theodor Herzl

Makart csodásan festett, buja aktjai elégitették ki - ha ugyan nem a viruló tájakban legelésző tehénkének látványa biztosította, hogy minden rendben ezen a legjobb világon. Ezt a lelkiállapotot foglalta össze frappánsan a máig kedvtelve idézett császári mondás: „*Minden nagyon szép, minden nagyon jó, mindennel meg vagyok elégedve*”.

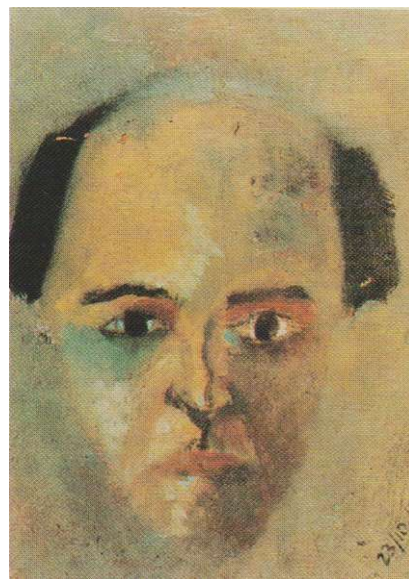
Mindeközben pedig a mélyben forrongott a világ. A nagyváros egyre szaporodó munkás népességének mozgalmában gyökeret eresztettek Marx világot jobbító, felszabadulást ígérő tanai. Mert Bécs nem csupán a császári, főúri pompák, Johann Strauss, Hans Makart városa volt, hanem itt élt és alkotott Sigmund Freud, a szocialista Viktor Adler, a pszichológus Alfred Adler, Arnold Schönberg. Gustav Mahler, Anton Bruckner... És nem sorolom azokat, akik egész századunk gondolkodását és művészetét befolyásolták; a későbbiekben éppen róluk lesz szó. Ám miközben Bécs elitjének forradalmi munkálkodásáról beszélünk, nem feledkezhetünk meg arról, hogy éppen ezekben az években Európa más városaiban és vidékein hasonló folyamatok játszódtak le. Londonról már szólunk, de Párizs!... 1880 körül Gauguin, Van Gogh, Cézanne, a Vadak (Matisse), a kubisták (Picasso, Braque), az absztraktok (Kandinszkij)!... nem kívánom a jelzésszerű felsorolásokkal fárasztani az olvasót, miközben emlékeztetni szeretném az Európát - sőt, az USA-t is - felforgató mozgalmak és eszmék *egyidejű születésére*. E mozgalmak - a bécsi szecesszióhoz és a W.W.-hez hasonlóan - végezni akartak a historizmus művi álságaival, s az epigon eklektikával szembeállították a spontán művészi kifejezés követelményét, igényt a *meztelen igazságra*. Ez a művészi igazság vakmerően szembefordult a *spiesbürger* ízléssel, és bizony nem csupán meztelen volt, hanem egyenesen provokatív. A bécsi festők elbűvölő, lágy, érzéki vonalait darabokra törte Kokoschka expresszív szenvedélye, szemérmes, rejtett bujaságukat megval-

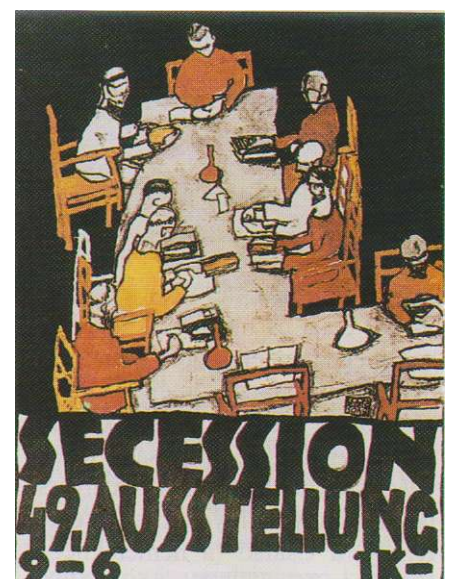
Richard Teschner
Az „aranszekerény”
A Steinhilfentemplom modellje
Josef Hoffmann: söröspohár,
borosüveg és vizespohár

Gustav Klimt plakátja
az első szecesszió-kiállításhoz,
1898-ban

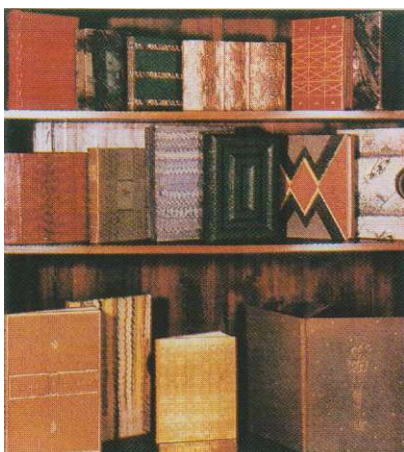
Arnold Schönberg:
Zöld önarckép,
1910

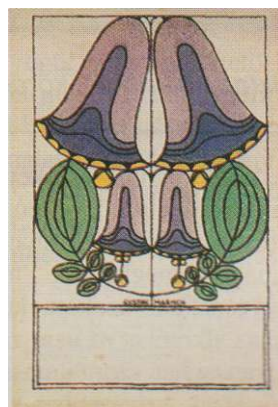
Egon Schiele
plakátja
1918-ból

Egon Schiele: Ölelés, 1917

A Wiener Werkstätte könyvborítói

Postai levelezőlapok a Wiener Werkstätte stílusában

lott és kitért vad érzékiséggé változtatták Egon Schiele szenvedő-szenvedélyes leányalakjai, szerető párpai, mindenről nyersen valló aktjai - így saját meztelen önarcképe is. - Más művészi eszközökkel, de hasonló szellemben alakítja át a világról képzelt sémaszemléletet Gustav Klimtnek az érzelmek bujaságát színekben, formákban dúskáló, az ösztönök nyüzsgő, vibráló változatosságát kifejező festői világa.

Viktor Adler hívei körében

A szexualitás érzékeny, érzéki, de szokatlanul közvetlen kifejezése érthető módon sokkolhatta a problémákat megkerülő, megszipító művészethez szokott közönséget. De az alkotókat ez nem zavarta; ők, a Nietzschét szorgalmasan forgató művészek, szívesebben követték az utolsó éveit élő német filozófus tanait: „A művészi nagyságnak nem az a mértéke, hogy milyen *nemes érzeteket* ébreszt, hanem az, hogy mennyire sikerült megvalósítania a *nagy stílust*. Ez a stílus annyiban közös a *nagy szenvedéllyel*, hogy nem kíván tetszeni, nem óhajt meggyőzni, hanem úrrá akar lenni az önmagával azonos káoszban. Formába kényszeríti a káoszt.”

Mindez természetesen csupán úgy volt lehetséges - netán szükségyszerű -, hogy a világ szemlélete nagyot fordult, méghozzá éppen ezekben az esztendőben. A múlt század utolsó évtizedében munkálta ki Sigmund Freud forradalmi elmé-

Karl Marx Hof. A belső udvar az óvodával

letét az ember ösztönvilágáról és létünket irányító hatalmáról. Az 1898-ban megjelent *Die Traumdeutung* című munkájában azt állította, hogy az álomnak - látszólagos zavarossága ellenére - nem csupán határozott értelme, hanem célja is van. És ez nem egyéb, mint az elnyomott és eltitkolt vágyak betelje-

sülése. Az álomlátások, látomások helyettesítik, illetve beteljesítik a tudat erkölcsi gátlásai folytán kielégítetlen vágyakat. Ez a szellem polgárjogot adott a művészi képzelet korlátlan kibontakozásának.

Bécs szellemi életét ekkor kavarta fel a hírhedt „anti-Freud” teória, a nögyűlölő, dühödten antiszemita, majd idegzavarában később öngyilkos Otto Weininger: *Nem és Jellem* című műve, melynek sikeréről tanúskodik, hogy jó

néhány év alatt 28 kiadást ért meg. Ekkor és itt írta a női nemhez fűződő ambivalens kapcsolatokat tárgyaló drámáit Arthur Schnitzler, ekkor alkotta meg a filozófiát megrendítő gondolatait Wittgenstein, és itt hatott a legerőteljesebben Nietzsche filozófiája, Richard Wagner muzsikája és művészetét kísérő utópiája. 1896-ban jelent meg Bécsben a magyar származású Theodor Herzl: *Der Judenstaat* című könyve, amely a mai Izrael államot megalkotó cionista mozgalom elméleti alapját képezte. Most nem is említhetem a tudomány világrengető felfedezéseit, az atomelméletet, a relativitás teóriáját. Nem kétséges, hogy mindez együttvéve megkövetelte, kikényszerítette a művészet megújulását.

A W.W. a század első éveiben az építész Joseph Hoffmann és a grafikus Kolo Moser gondolataiban fogant. Programjuk az Otto Wagner által elképzelt, s a századvége egyik uralkodó gondolata, a Gesamtkunstwerk kézzelfogható megvalósítása volt. Esztétikájuk ugyancsak az angol Ruskin-Morris és az *Arts and Crafts* ideáit követte. Ők is szembe akartak szállni a nagyüzemi szériagyártás izlésromboló gyakorlatával; s a géppel, a gépi munkával szemben a *kezet*, a kéz munkáját igyekeztek egykori helyére visszaállítani. Ezt a némi- leg konzervatívnak tűnő szándékot ellensúlyozta a mozgalom „haladó”, szociális, sőt, szocialista elkötelezettsége, melynek lényege: a kézművesség tárgyait eljuttatni a néphez, s ezzel a legegyszerűbb embereket is felkészíteni a boldogabb jövő illő fogadására. Programjukban meghirdették a kézműves alkotás és az ún. magas művészet egyenértékűségét. A baloldali mozgalmakkal létező eleven kapcsolat bizonyítéka, hogy jóval a proletár városrész megépülése előtt, a tízes években megtervezték a később oly híressé vált Marx-Hof bejárati kapuját - még szecessziós felfogásban.

A W.W. egyik alapítója így fogalmazta meg programjukat és

esztétikájukat: „*Szeretnénk intim kapcsolatot létesíteni a közönség és az egyszerű használati eszközöket gyártó kézművesek között. Alapelvünk a funkció, a forma és a rendeltetés, a használat egysége, harmóniája*”. Akkor - sajnos - még elkerülte a figyelmüket, hogy az általuk készített pompás tárgyak soha nem juthattak el a néphez. „*A gép elúzi a kezet!*” - hirdették; ma már nehezen értjük, vajon miért nem vették észre, hogy a *kéz műve*, a kezek egyedi alkotásai kizárólag a módosabb, az igényes és tehetőse rétegek számára elérhetőek. A közizlés végül mégis sokat köszönhet e megszállott kézművesek tervet megízlés-arisztokratizmusának, minthogy a W.W. egyedi modelljeit, mintáit és formáit átvette és követte a gyáripar, s a napjainkban *dizájn* néven ismert formatervező iparművészet megjelenése is a londoni, párizsi - pestigödöllői - kézműves elődök munkáinak folytatása. Ennek egyik érdekes, kirívó példája: a Budai Goldberger textilgyár tulajdonosa; egyik szövetmintáját Renoir: *Táncoló pár* hölgyének szoknyájáról „csente”.

Az egyediből a szériába vándorlás elkerülhetetlen folyamata nem csekély lelkiismereti problémát okozott a W.W. mestereinek. Törekvésük egyik fő célja az lett, hogy legalább olyan elfogadható tárgyakat formáljanak, amelyek még tömeges megjelenésükkel is finomítják a közizlést. Sikerük lemérhető a kor szériában készült üveg- és kerámia tárgyain, a textil-es tapétamintákon; mégis ez okozta a W.W. mestereinek „kétlelkűségét”. Merthogy egyrészt belátták, hogy a szabadverseny, a vásárlóerő növekedése elkerülhetlenné teszi az áruk sorozatgyártását, másrészt a különlegesen képzett munkások alkalmazásával és a nemes anyagok felhasználásával tudathasadásos állapotba kerültek: méregdrága termékeik, iparművészeti alkotásaik soha nem válhatnak a nép használati tárgyaivá. Pedig oly sok mindennel kísérleteztek. A szecesszió gyönyörű kivitelezésű fo-

lyóirata, a *Ver Sacrum* propagálta a termékeiket. Színház-kabarét nyitottak a Kärtner-strassén Klimt és Kokoschka dekorációival. Kiállításokat, vásárokat rendeztek, de az igazi siker elmaradt. A W.W. bírálói nem késlekedtek feltárni a mesterek gyakorlatának gyenge pontjait: „Valóban a népek szánt művészet ez, hogyha néhány milliomon kívül aligha vásárolhatják meg drága készítményeiket? Vajon nem hajszojják-e túlságosan az eredetiséget, ahelyett, hogy megkeresnék az általánosan használható stílust és gyártási technikát?”

A W.W. produktumai kezdetben alig találtak a vásárlók igényeivel, s ezért igen komoly pénzügyi nehézségekkel küszködtek. Melleleg érthető, hogy a lelkes, úttörő művészeket (ma avantgárdot mondanánk) jobban foglalkoztatta az anyagáraktól és az előállítási költségeknél az alkotás a formaképzés aktusa. Hiszen művészek voltak, nem kereskedők.

A W.W. nagy álma, a Gesamtkunstwerk végül is az építészetben valósulhatott meg. Ebben a műfajban az épülettervezéstől a legapróbb használati tárgyig úgymint kapucsengő, liftajtó, étkezés, bútor, tapéta, dekoráció, képek stb., a művészegyüttes közös alkotása volt, és teljes stíusegységet képezett. Magánvillákat, szanatóriumot, bérházakat, középületeket, templomokat terveztek, és kiviteleztek. Már említettem a *Fledermaus* (Denévér) - J. Strauss művéről elnevezett - kabarét, ahol például Oskar Kokoschka mutatta be első színdarabjait, vagy olvasta fel prózai műveit, miközben a színház plakátját is ő tervezte.

Végül a meggondolatlan gazdálkodás 1913-ban teljes csőddel végződött, a W.W. hatalmas adóssággal fejezte be tevékenységét: legalábbis kereskedelmileg. Mert nem feledkezhetünk meg a ránk maradt kincsekről, az alkotó kezek tökéletes, mives munkáiról, de arról sem, hogy alig öt esztendővel később, 1918-ban Weimarban hasonló elveket követve kezdte meg működését a nem kevésbé jelentős Bau-

Paraván 1910-ből

aranyművesei által készített valódi ékszerek díszítik. Mindezek ismeretében nem tűnik túlzásnak a zürichi szecesszió kiállítás felirata: „Az 1900-as évek forma- és gondolatvilága vezet a modern művészethez.” A szecesszió, és a vele rokon W.W. művészete valóban szecesszió - vagyis szakítás - elválás a múlt korok művészetétől, de mindenképp az individualizmus, mint az egyik legfőbb művészi erény megjelenése. Az egyéniség, az eredetiség, mint fontos mérce, a szüntelen megújulás gondolata és az ebből táplálkozó művészet fényes, ünnepi pompával fejezte be a 19. századot. A szecesszió és a W.W. művészei még hittek abban, hogy a művészet és a

Női cipők 1914-ből

haus. Joseph Hoffman vagy Kolo Moser bútorait, J. Hoffman brüsszeli Stoclet palotáját a Bauhaus előképek tekinthetjük. Ez a különleges építmény egyúttal a W.W. leg-

tökéletesebb és legköltségesebb, szerves egységet képező műve. A dúsgazdag tulajdonos nem firtatta az árakat. Az ebédlő márványozatik fríze Klimt műve; a 15, egyenként 2 méter magas kompozíciót üveg és féldrágakő berakások, főalakját, a *Táncosnőt*, a W.W.

filozófia meghatározó társadalomformáló erő. A történelem folyamában hajózva, netán kormányosként is feltételezték, hogy a hajójuk hajtja a folyót. Ebben bizonyára tévedtek, de hajójuk akkor az új művészet szabad, tágas horizontja felé haladt. ■

AZ OSZTRÁK-MAGYAR ZENEI KAPCSOLATOK MA

Interjúvázlatok, satírozva

Mióta van Magyarország, és van Ausztria, nyilván azóta léteznek magyar-osztrák zenei kapcsolatok. Az elmúlt századok során Ausztria, térségében nemcsak politikai, de zenei értelemben is vezető szótartalmat játszott, így azután - ilyen vagy olyan módon - a magyar zene csúcsteljesítményei sem képzelhetők el a nyugati szomszédunkkal való kölcsönhatások nélkül. Míg Liszt Ferenc pályájának egyik legfőbb útjelzője a Habsburg-ellenes kelet-közép-európai mozgalmak nemzeti érzülete volt, addig Bartóknak és Kodály-nak a magyar paraszttől inspirált, század elejei kirobbanása már abból a polgárosodásból merítette energiáját, amelyet nálunk éppen az Ausztriával való kiegyezés indított el. Ám mint ahogy az újító Liszt megmaradt mindvégig az osztrák - és német - zene csodálójának, úgy a magyar zene 20. századi fejlődésében is nyomon követhető - ha máshogy nem, hát egyfajta „kurucos” dac lenyomataként - e nagy hagyomány. A kortárs európai zene egyik kiemelkedő alakja, a Salzburgi Ünnepi Játékokon és a bécsi Wien Modern fesztiválon egyaránt ünnepelt (s az alábbiakban még említésre kerülő) Kurtág György egy mondata fejezi ki ezt a leginkább lényegre törően: „Az én anyanyelvem Bartók, Bartók anyanyelve pedig Beethoven volt”.

Mi most azonban nem a zenetörténeti vonatkozások sűrű gyökérzetéig kívánunk leásni, inkább olyan friss hajtásokat keresünk, amelyek nagyjából az elmúlt évtized politikai változásai nyomán sarjadtak. A vasfüggöny lehullása mindenekelőtt a fiatalabb nemzedékek életlehetőségeit bővíti, s az alábbi interjú sor első alanya sokat tett azért, hogy zenei fiatalágunk füle „kinyíljen” Európára.

Az „Európába vezető út” egyik első állomása pedig, vagy ezer év óta: Ausztria.

Soproni József, zeneszerző, a budapesti Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola volt rektora:

Ausztria és Magyarország, jelesül Bécs és Budapest között a kapcsolatok tradicionálisak. Az elmúlt évtizedekben ezek természetesen eléggé szűkre mérték voltak, az utóbbi nyolc-tíz évben viszont a lehetőségek - talán személyes találkozások révén is - kitárulkoztak. Dr. Gottfried Scholz zenetudós, a bécsi zeneművészeti főiskola akkori rektora a 80-as évek végén vetette fel nekem az együttműködés lehetőségét, cserekoncertek, valamint tanárok cseréje révén. A szándékok kinyilvánítását azután partneri egyezmény követte, amelyben már lefektettük, hogy anyagi erőforrásainktól függően megszervezzük diákjaink cseréjét, akár hosszabb időre, akár rövidebb kurzusokra, s lehetőséget biztosítunk tanárok hospitációjára és vendégtanárkodására is. Én rektorként természetesen el is látogattam a bécsi főiskolára, végigjártam a tanszakokat, meghallgattam a diákok házikoncertjeit. Persze - saját szakmából kiindulva - közvetlen kapcsolatot építettem ki az ottani zeneszerzés-tanszékhez is; az évek folyamán így azután hagyománya lett annak, hogy az ottani növendékek koncerten mutatták be nálunk, saját előadóikkal, a legfrisebb kompozícióikat, mint ahogy a mi főiskolás zeneszerzőink is kimentek cserekoncertekre, és ők is vitték magukkal a saját előadóikat. De ugyanúgy együttműködés jött létre az énektanszakok között is; tanáraink például kijárnak a schönbrunni kastély barokk színházában rendezett operavizsgákra, mint ahogy az ottani énektanárok is eljönnek a mi vizsgáinkra. Azután a hangszeres tanszakok is megtalálták a kapcsolatot egymással, már amennyiben erre szükség volt, hiszen meg kell je-

gyeznem: a kapcsolatok valahol rejtetten, a személyek között mindig is megvoltak. Nekünk csak intézményesítenünk kellett ezeket, amennyiben folyamatosan előteremtjük az anyagi kereteket, és biztosítjuk a látogatások hivatalos jellegét; a fogadóintézmény így azután mindent megtesz azért, hogy a vendégtanárok és -diákok jól érezzék magukat, s az órákra szabadon bejárhassanak. A legutóbbi időben azután még nagyobb lendületet vett az együttműködés: a legújabb bécsi rektor, Michael Frischenschlager ötlete nyomán ugyanis nyaranta a Semmeringen háromhetes hangszeres találkozókat rendeznek a budapesti, bécsi és prágai főiskolák diákjainak és tanárainak részvételével. Igen szerencsésnek találom ezt a kezdeményezést, mivel három nagy zenei hagyománnyal rendelkező ország kiváló zenészeit és fiatal tehetségeit egyesíti. Megemlítem még, hogy a grazi főiskolával is jó kapcsolatokat ápolunk, sőt két tanárunk rendszeresen tanít ott: Kovács Béla klarinétot. Krause Annamária pedig a zongorapedagógiával kapcsolatos metodikát.

Második interjúnk előtt essék szó az osztrák-magyar zenei kapcsolatok jelenlegi kudarcairól is. íme, két csüggesztő példa. Az 1956-ban emigrált és ma is Bécsben élő Ligeti György 1978-ból való „anti-anti-operája”, a Le grand Macabre - nemcsak a háború utáni operatörténetnek, hanem az egyetemes 20. századi zeneirodalomnak is kiemelkedő darabja - idén januárban szenzációs előadásban került színre Bécsben, a Wiener Operntheater produkciójában (mellesleg: a Győri Filharmonikus Zenekar közreműködésével!) Göncz Zoltán, a Korunk Zenéje sorozat szervezője és Máté Péter, a Budapesti Őszi Fesztivál menedzsere mindent megtettek azért, hogy az előadást vendégül láthassák Budapesten. Csak-

hogy az az 5 millió forint, amibe ez került volna, leküzdhetetlen akadállynak bizonyult. A magyar közönségnek tehát továbbra is várnia kell arra, hogy ezzel a rendkívüli énekesi teljesítményeket követelő művel megismerkedhessek. Klenjánszky Tamás, a Budapesti Tavasz Fesztivál vezetője pedig arról számolt be, hogy a Bécsi Ünnepi Hetekkel való együttműködésre tett eddigi kísérletek - a két fél minden fáradozása ellenére - sikertelenek maradtak. A sok öröm után azonban egy kis örömet is izlelhetünk. Éppen Göncz Zoltán, valamint Király László gondozásában jelent meg tavaly - a mester 70. születésnapjára - Hermann Sable Ligeti-tanulmányinak magyarra fordított kötete, amelynek támogatóihoz az osztrák Bundesministerium für Unterricht und Kunst „Kulturkontakt” szervezete is csatlakozott. Klenjánszky Tamás pedig a kooperáció lehetséges és biztató módját találta meg Bécs legnagyobb hangversenyrendező intézményének, a Konzerthausnak egy rendezvénysorozatával, a Bécsi Tavasz Fesztivállal.

A következő interjú Bécs zenei arculatának egyik legfontosabb alakítójával készült - egy olyan nyugati menedzserrel, aki képes és kész belehelyezkedni a posztkommunista országok mai nehézségeibe.

Karsten Witt, a Bécsi Konzerthaus Társaság főtájtára:

1991 nyara óta állok ezen a poszton, és már megválasztásom évében, de még mielőbb Bécsbe jöttem volna, felkerestem a szomszédos országokat, a testvérvárosokat. Kezdetől fogva célnak tekintettem ugyanis a keleti szomszédainkkal való együttműködést, nem utolsósorban a kulturális gyökerek okán, de persze azért is, mert úgy gondolom, hogy nekünk itt, Bécsben a Nyugat legelső kirakatává kell válnunk, olyan mintává, amelyhez Budapest, Prága és más városok is igazodhatnak. Rögtön az első szezonomban elindítottam tehát a Konzerthaus egy új rendezvénysorozatát - a Bécsi Tavasz Fesztivált -, amely minden évben március vége és május eleje között zajlik, akkor, amikor már elég sok turista keresi fel a várost, viszont az Ünnepi Hetek még nem kezdődnek el. Ennek a Tavasz Fesztiválnak pedig éppen az a feladata, hogy a lehetséges együttműködés fórumává váljék, még hozzá a legváltozatosabb formákban. A kooperáció legegyszerűbb módja, hogy bizonyos művészeket, együtteseket, zenekarokat meghívunk, így például

az első évben a Román Állami Filharmónia George Enescu Zenekarát és a Szlovén Filharmonikusokat is vendégül láttuk, más kisebb együttesek és szólisták mellett. Ennél összetettebb eset az, amikor hangversenyeket egyes tematikus súlypontok köré rendezzük; az elmúlt szezon Tavasz Fesztiváljának fő témája például a cseh zene volt, Janáčekkel a közép-pontban, de egyszermind azon komponisták műveit is felvonultatva, akiknek Theresienstadtban kellett elpusztulniuk. Ezeknél az egyes nemzeteket bemutató hangversenysorozatoknál azután vagy hazai, osztrák erőkre támaszkodunk, vagy az adott ország koncertrendezőivel hozunk létre teljesen közös projekteket. Különösen gyümölcsözőnek bizonyult az együttműködés a Budapesti Tavasz Fesztivállal, amellyel közösen szerződöttünk egyes művészeket. A Capella Savana például azzal a „Musica Danubiana” programmal szerepelt nálunk, amely a budapesti fesztiválnak egyik fő témája volt. Vagy említhetném az Ensemble Inter Contemporain esetét is: a kortárs zenét játszó, világhírű együttes budapesti fellépését éppen az tette lehetővé, hogy utána Bécsben is vendégszerepelt. De mindjárt az első fesztiválunkat, melynek egyébként a magyar zene alkotta egyik fő témáját, a Budapest Fesztiválzenekar és a Bécsi Singakademie Kórusának közös fellépésével nyitottuk meg, még hozzá úgy, hogy Mahler II. szimfóniáját Bécs után Budapesten is ez a gárda adta elő.

Mindezeket túl fontosnak érzem, hogy közös infrastruktúrát építsünk ki a régióban, olyan háttér-együttműködést, amely egyes részleteiben már ma is megvan, de amelyről a közönség nem feltétlenül tud, hiszen nem is kell tudnia. A külső szemlélő számára annyi látható, hogy egyes magyar művészek a fesztiválok közötti kooperáción kívül is rendszeresen fellépnek nálunk: ilyen például Kocsis Zoltán, Perényi Miklós, a Keller Vonós-négyes, vagy éppen a Budapesti Fesztiválzenekar, amely terveink szerint a jövő szezonban háromszor is ellátogat hozzánk, kétszer Fischer Iván, egyszer pedig Eötvös Péter vezetésével (mellesleg mindkét karmester az együttestől függetlenül is, rendszeresen dirigál nálunk). Ehhez jön még, hogy 1995-től egy egész évadon át - s ha lehet, még az azt követő 96/97-es szezonban is - vendégül láthatjuk majd Kurtág Györgyöt mint *composer in*

residence-t. Márpedig ha Kurtágnak erre az időre Bécs ad otthont, az azt jelenti, hogy 1996-ban - amikor Ausztria ezeréves, Magyarország pedig ezeregyszázéves fennállását ünnepli -, kapcsolataink még szorosabbra fonódhatnak, és még több magyar művészt hívhatunk meg, mint ahogy tőlünk is elvisz majd Budapesre a Klangforum Wien együttese olyan projekteket, amelyek itt kerültek bemutatásra. Nagyon örülnék végül annak is, ha Eötvös Péternek a gödöllői kastéllyal kapcsolatos - jelenleg sajnos megfeneklett - tervei megvalósulnának; Eötvöst az egyik legjelentősebb karmesterpedagógusnak tartom, és ha ő hosszabb időszakokat töltene Budapesten, azzal bécsi aktivitását is növelni tudnánk.

Milyen jellegű nehézségeket tapasztal az együttműködésben?

A művészekkel egyáltalán nincsenek nehézségeink, hiszen ők Magyarországról már a kommunista időkben is szabadon kiutazhattak; a művészeket kiközvetítő állami ügynökség jól működött, mint ahogy az időközben alakult privát ügynökségekkel is professzionális kapcsolatunk van. Nehézséget okoz azonban, hogy a kelet-európai együtteseket sok zenész elhagyja, és nyugatra megy. A Budapesti Fesztiválzenekarnál szerencsére nem ez a helyzet, hiszen ez egyike a régió legjobb együtteseinek, sőt, itt inkább Bécs okozza a nehézségeket, mivel meg kell értetnünk a bécsiekkel, hogy nem minden másodosztályú, ami az egykori k.u.k. „örökös tartományokból” jön, hanem nagyonis elsőrendű, nemzetközi színvonalú zenekarról van szó - amit a siker többig igazol is. Nehézségeket okoz persze, hogy bizonyos dolgok még kialakulatlanok, így például gondunk van azzal, hogy Budapest nem lesz világkiállítás s hogy nem tudjuk, mi lesz helyette. De úgy hiszem, nem lehetünk türelmetlenek, a viszonyok a következő években stabilizálódni fognak.

Ön szerint mikorra érjük majd el azt az állapotot, hogy az egyes művészek, együttesek, projektek Bécsben, Pozsonyban, Budapesten és más környéki városokban való közös szerepeltetése nem a kivétel, hanem a szabály lesz?

Erre csak mint külső szemlélő adhatok választ, de úgy gondolom, hogy a probléma általánosabb gyökerű. Föltevérdik az úgynevezett reformországokban ugyanis az a kérdés, hogy

A Wiener Sängerknaben

miként lehet kiépíteni a polgári társadalom struktúráit, ha egyszer ezeket az előző rendszerben tudatosan lebontották. Természetesen léteztek és léteznek ezekben az országokban zenekarok, operaházak, komponisták, kérdéses azonban, hogy léteznek-e olyan széles publikum is, amelyik a kultúrát élete részének tekinti, s egyrészt elfogadja, hogy az állam a kultúra intézményeit nagy összegekkel szubvencionálja, másrészt maga is hajlandó ezekre áldozni. Olyan fogas kérdés ez, amelyre csak 1-2 generáció múltán kaphatunk választ. Én mindenesetre komoly veszélyt látok abban, hogy az államilag szubvencionált kulturális szférát - amelynek modellje a kommunizmusban voltaképpen fejlettebb volt, mint a kapitalizmusban - most könnyelműen lerombolják. Az amerikai modellnek, amelyben a kultúrát privát pénzek finanszírozzák, Közép-Európában nincs gyökere. Ne feledjük, hogy nálunk még ebben a században is létezett a Monarchia, így tehát az állami szerepvállalás tradícióját a mai polgári társadalmaknak is

folytatniuk kell. Mert nem 1-2, de három generációba is bele fog telni, amíg itt olyan magánvagyonok halmozódnak fel, amelyekből elvárható, hogy a kultúrát eltartsák. Ezt az időt pedig valahogy át kell vészelní, s a Nyugat a spórolással, egyes intézmények bezárásával most éppen nagyon rossz példát mutat. Mi itt. Bécsben persze egészen különleges luxust élvezünk, még nyugat-európai mércével mérve is, hiszen hallatlanul széles az a közönségünk, amelynek életében a művészet - elsősorban a zene - szinte egzisztenciális fontossággal bír. Nincs a világon még egy olyan város, ahol ilyen sok ember menne minden este vagy hangversenyre, vagy operába, vagy színházba. Ez olyan speciális helyzet, amelyre Budapesten vagy Prágában még bizonytalannal várni kell, annál is inkább, mivel ez ennyire kifejlett formában már mondjuk Hamburgban sem létezik. Én magam minden nap a sors kegyeként élem meg, hogy a munkámat éppen Bécsben végezhetem.

Joseph Haydn - az alsó-ausztriai születésű, bécsi mester, aki élete aktív korszakának legnagyobb részét az Esterházyak szolgálatában, Magyaror-

szágon töltötte - önmagában is az osztrák-magyar zenei kapcsolatok jelképe. Haydn magyarországi tatózkodásának - Bartha Dénes, majd Somfai László munkássága révén - a hazai zenetudomány is kiváló eredményeket köszönhet.

Haydn volt az első nagy zeneszerző, aki a nyugati műzenébe bevezetett egy jellegzetesen magyaros-cigányos hangot. És Haydn neve fémjelez most egy jellegzetesen osztrák-magyar zenei vállalkozást is - „jellegzetesen” osztrák-magyart, de úgy is mondhatnánk, tipikusan azt, mivel (egyelőre) sokkal inkább osztrák, mint magyar.

Fischer Ádám, karmester, az eisenstadti-kismartoni Haydn Fesztivál művészeti igazgatója:

Én bizonyos értelemben abból élek, hogy ismerem mind a magyar, mind az osztrák mentalitást, és tudom, hogy a kettő találkozásakor mi minden érthető félre. Meg kellett tehát találnom annak a módját, hogy mindkét gondolkodásmóddal szót értek. A zenéléshez való hozzáállásukban az osztrák muzsikusok például sokkal öntudatosabbak, magabiztosabbak, és ezáltal lezserebbek, míg a magyarok inkább gátlásosak - nem is ok nélkül, mert ha egy magyar elkezd utánozni egy osztrákot, abból nem könnyedség, hanem slamposság lesz; így azután a slamposság elleni harc nálunk mást jelent, mint odaát. De persze ezek a különbségek nemcsak zenei téren jelentkeztek, hanem már rögtön a fesztivál és a zenekar létrehozásakor is. Például az osztrák fél nem értette azt, hogy a fertődi kastély - a Budapesttől való távolsága, félreessése okán - a magyar zenei életben szinte semmilyen szerepet sem játszik. A magyarok nem is nagyon akartak részt venni a szervezésben, elvárták, hogy az osztrákok irányítsanak. Félreértésre adott okot a két ország eltérő közigazgatási felépítése is. Ausztria szövetségi ország, s a politikai, gazdasági és kulturális életét nagyon önállóan intéző Burgenland tartományi vezetői nem értették, hogy miért ilyen nehéz kulturális kapcsolatokat létesíteniük a fővárostól sokkal inkább függő, döntéseiben sokkal önállótlanabb, akkori Vas megyével. A Haydn Fesztivál létrejöttét ebből a szempontból én egy kicsit éppen a rendszerváltozás és általában az európai változások előhírnökének érzem. Amikor 1987-ben elkezdtünk egy osztrák-magyar zenekart szervezni, a

A híres bécsi újévi koncert

kívülállókat ezt teljesen utópisztikusnak tarották. Az első Haydn Fesztivál megvalósulása akkor még valóban szenzációszámba ment, mint ahogy valahol szimbolikusan is tekintem, hogy ez a kelet-nyugati kapocs éppen ott jött létre, ahol később az endekásokat kiengedték, tehát ahol végső soron az egész rendszer megdőlt.

Művészi szempontból az ötletet viszont az adta, hogy én - mivel a Bartók Szakközépiskolát Budapesten, a zeneművészeti főiskolát viszont Bécsben végeztem - mindkét városban jól ismerem a generációmbeli muzikusokat. Ismerem a különbségeiket és a hasonlóságait, és így tudtam, hogy össze lehet őket hozni. Olyan ez, mint amikor az ember a feleségét és az anyját hozza össze, és tudja, hogy jól meg fogják egymást érteni, mert ők ugyan nem ismerik egymást, de én ismerem mindeketjüket, és tudom, hogy milyenek. A zenekar pontosan fele-fele arányban osztrák és magyar, 60-65 tagot számlál, bár néha - korai Haydn-szimfóniák esetén - csak 25 főből áll. A zenészek Bécs-

ben főként a Staatsoper zenekarából, Budapesten pedig főleg az ÁHZ-ből toborzódnak, mivel én ebben a két országban elsősorban ezekkel az együttesekkel dolgoztam, és így őket ismerem a legjobban, de természetesen más zenekarok muzikusai is játszanak nálunk.

Memyre vannak jelen a magyar zenei életben?

A Haydn Fesztivál osztrák rendezvény, mivel a fesztivál magyar részét mindmáig nem jött létre. Maga az osztrák-magyar Haydn Zenekar csak egyszer játszott Budapesten, akkor is az osztrák állam támogatásával, egy osztrák kulturális hét keretében. Magyarországon tehát valójában nem vagyunk jelen, hacsak nem nevezem jelenlétnek azt az évi két-három jótékonyági hangversenyt, amelyet a ferdtői kastélyban tartunk (legutóbb az amerikai turnénk műsorát játszottuk el főpróbaként - osztrák közönség előtt - Eszterházán). Az igazság az, hogy a zenekarnak egyelőre nem is jósolok Magyarországon túl nagy jövőt, mivel vezető bécsi művészek játszanak benne, ami bizony nem olcsó mulatság.

Ausztria arról híres, hogy - kis túl-

zással élve - szinte minden faluban van egy fesztivál. A Haydn Fesztivál ausztriai vagy bécsi publicitását azonban én még ezt figyelembe véve is viszonylag kicsinek találom. Mi lehet ennek az oka?

Ez megintcsak a szövetségi szisztémából következik, mivel ez Burgenland hivatalos fesztiválja, amelyhez Bécsnek semmi köze, sőt éppen az a cél, hogy Bécs zenei túlerejét ellensúlyozzák vele. Így történhet meg tehát, hogy Angliában ismertebbek vagyunk, mint az osztrákok körében. Egyik koncertünket például egyenesen közvetítette az egyik német televíziós társaság, és ezen keresztül a fél világon volt látható. Most decemberben kerül majd adásba az a film, amelyet Peter Ustinov forgatott Haydnról, és amelyben a mi zenekarunkkal készült felvételek mind a két kastélyban -, ezt egész Amerika és egész Európa láthatja majd. Ezen kívül a Nimbus Records nevű angol lemezcégnél fölvevessük az összes Haydn-szimfóniát; eddig 57-et rögzítettünk, úgyhogy - habár a felén már túl vagyunk - még jó ideig eltart ez a vállalkozás.

És vajon mitől más ez a zenekar? Mitől „osztrák-magyar” a stílusa?

Az alapját a bécsi zenekari stílus képezi (hiszen én is azon nevelkedtem), ezt azonban ötvözzük egy olyasfajta - mondjuk úgy - cigányos játékmóddal, amely Haydn-t nagyon élővé teszi. Álláspontom szerint ugyanis az autentikus, hiteles zenélés lényege nem az, hogy historikus hangszeren játszunk, hanem hogy fel tudjuk-e eleveníteni az akkori érzéseket. A korabeli hangszerek rekonstrukciója adott esetben elidegenítőleg is hathat, pedig a célunk ennek pontosan az ellenkezője: ha egy zene akkor boldogságot sugárzott, akkor annak ma is boldogságot kell sugároznia. Kétszáz év alatt pedig a szubjektív hallásunk, felfogóképességünk többet változott, mint maguk a hangszerek. Ismerjük azt a híres történetet, hogy Haydn egyik koncertje után az emberek előrerohantak, és lelkesen ünnepelelték a mestert, amikor is hátul lezuhant az egyik csillár, amire Haydn így szólt: a zeném megmentett öt-hat embert. Én ezt jelképesen akként fogom föl, hogy bizonyos értelemben az az igazán jó előadás, amikor az emberek úgy tombolnak, mint a Pavarottinál. Akkor tudniillik jó volt az előadás, akármilyen rosszul játszottak is a zenészek... ■

Az

Európai utas

folyóirat

„TÖRTÉNELEM A DEMOKRÁCIÁÉRT”

címmel tanulmányi versenyt szervez középiskolás diákok számára.

A vetélkedőt az Európai Utas Alapítvány, a Friedrich Naumann Alapítvány az Európai Unió PHARE and TACIS demokrácia programja és az Istituto Mitteleuropeo támogatja.

A pályázók az első fordulóban előre megadott témből választva otthon készítik el dolgozataikat. A legjobb pályamunkák készítői jutnak a második fordulóra, ahol otthoni felkészülés után zárt helyen írják meg második dolgozatukat. A két fordulóban legkiválóbban szereplő 15 pályázó kap lehetőséget arra, hogy pályamunkáiról elbeszélgessen a neves történészekből, társadalomtudósokból álló zsűrivel.

A zsűri tagjai:

Pomogáts Béla, Szarka László, Kiss Gy. Csaba és Pokorni Zoltán

A verseny színvonaláról felkért szakértőkből álló Tanácsadó Testület gondoskodik.

A verseny lebonyolítása:

I. forduló: 1995. március 1-15.

II. forduló: 1995. április 15-30.

Döntő: 1995. június

A verseny díjazása

I. forduló: Európai Utas előfizetés (minden résztvevőnek)

1000 Ft értékű könyvutalvány (a II. fordulóra továbbjutóknak)

II. forduló: Egy hetes európai utazás a verseny támogatóinak vendégeként
(a döntőbe jutott 15 pályázó számára)

Döntő: Fődíj: 15 000 Ft (könyvutalvány)

II. díj: 10 000 Ft (könyvutalvány)

III. díj: 5 000 Ft (könyvutalvány)

IV-X. díj: 3 000 Ft (könyvutalvány)

XI-XV. díj: 1 000 Ft (könyvutalvány)

Minden gimnázium, középiskola jelentkezését várjuk. A versenyzőket segítő szaktanárok munkáját tiszteletdíjjal honoráljuk.

Részletes program, jelentkezés és információ

Európai utas

Sió László

**1062 Budapest, Bajza utca 18.
Telefon: 142-1978. Fax: 122-5164**

BÉCS: HAZAHOZOTT TŰNŐDÉSEKBEN

„Már nem vakít ragyogva többet
a sápadt Alt-Wien-porcelán,
parókás, farsangos időknék
parfümfét lehelí reám.
Nehéz, tömjénes, cukros illat,
a lelkemig fáj, szívemig hat
s a múltat visszaálmodom...”

Kosztolányi Dezső: *Ódon,
ónémet cifra óra*, 1908

Egyszer, egy réges-régen tovatűnt, letáncolt, ó-múlt századi farsangon gardenpartyt adott egy nagyúr: Klemens Lothar Wenzel Metternich-Winneburg birodalmi herceg, akiben csak és kizárólag Napóleon volt képes bátorítani a félelmet... Napóleon 1809-ben holmi fejével felelő „kezesként”, túszként tartotta fogva táborában Metternich herceget, annak további sorsát zálogául szeszélyeinek és az 1809-ben kitört háború megalázó, napóleoni feltételeinek teljesítésén múltott a mindenható birodalmi herceg szabadsága, élete... Hát igen. ha már Történelem, ha már História, ha már Világtörténelem, abban tényleg jobb Napoleonnak lenni, mint Metternichnek... És mégis: Metternich túlélte a világtörténelem legnagyobb Játékosának birodalmát. Metternich, a bécsi kongresszus elnöke, az európai diplomácia nem szürke, hanem tolakodóan erélyes eminenciása, a Szent Szövetség mindenható „mindenese”, a nápolyi király Portella hercegevé, a spanyol király I. osztályú granddá nevezett ki, aki az osztrák császár házi-, udvari-, majd államkancellárja lett, és pedig korlátlan teljhatalommal (mely hatalom csak a jövő felé korlátozta önmagát), akit a magyar országgyűlés - a pozsonyi diéta - indigenátussal ajándékozott meg (az a magyar nemesség, amelynek „hadrakelt fiait” Napóleon egyik lovassági tábornoka szétkergetett Győrnél), Metternich: minden európai demokratikus eszme, minden nemzeti reform megtestesült akadály, a romantikus idealizmus és a fegyveres forradalmak mélyfagyasztója, ez kék-hideg-vérű hibernátor fényes estélyt adott a császári Bécsbe akkreditált diplomáciai testületnek és a honi high society-

nek, - „to the happy few” -, főuraknak, főnemes nőknek és eladósorba lépett arisztokrata hajadonoknak. Talán megunt már Metternich a sok maszkot, egy nagykövet hitvesével kísértelt az álarcosbálból kastélya parkjába, és egy erődszerű díszkapuban. egy sötét ciprusfásor végén így szólt a főnemes hölgyhöz: „Látja, Kegyelmes Asszonyom, itt, az én kertem alatt, a kastélyom falain kívül: kezdődik Ázsia... a széle: mindjárt Magyarország. ...” A nagyúr a szent-istváni magyar határ felé mutatott... arra, amerre a Lajta folyik? (Ó, a lelkes-mélabús kuruc katonanóta: „Fakó lovam a Murza / Lajta vizét átússza...” - de hát nem úszta át...) Netán a schwechati magaslatok felé nézett a nagyúr, ahol nem sokkal Metternich birodalmi herceg fényűző maszkabálja után megállt (és ezzel egy európai csatát veszített!) a Móga altábornagy főparancsnoksága alatt Bécs alá - és ellen - fölvonult magyar Honvéd Hadsereg... Nem zúdult rá Bécsre, ahol pedig barikádharcosok várták, ott akkor forradalom volt, a Habsburgok elhagyták a Burgot és maga Bem irányította a torlaszharcokat. A két forradalom - a bécsi és a magyarországi - nem ölekezett össze a szabadságban. A nagy pillanatot - a Stefan Zweig-i „Csillagórát” - Móga eltékozolta, nem akarván túllépni, úgymond a „Magyar Királyság határait...” elvégre nem is volt szegény Móga Napóleon, márpedig mondtuk, a Világtörténelemben az a legjobb, ha mindenestre Napóleon az ember, és nem Móga... de magát a későbbi merész trónfosztót, Kossuthot sem látszott izgatni Bécs forradalma. Schwarzenberg herceg ellenben tábori flegmáját megőrizve, a schwechati magaslatokról, amelyeket éppen feladni készült, észrevette a magyar reguláris hadsereg sorai közé benyomuló és ott zúrzavart keltő népfelkelők, nemzetőrök meglehetősen sok bortól mámoros, a harcmezőn céltalanul bolyongó csapatait (Kossuth lelkesítette őket csatára és toborozta őket Győrben és Komáromban, nagyhatá-

sú szónoklattal és sok szeszt is adott a meginduláshoz...), és ágyúinak ismételt sortüzével mért csapást a népfelkelők hevenyészett soraira. A részeg lelkesedést hamarosan pánik-szerű megfutamodás váltotta volt föl, veszélyeztetve a kiváló Honvéd Hadsereg akkor még kifejezetten támadó alakzatú hadrendjét is. Rohanása, fejvesztett futása a magyar népfelkelő önkénteseknek - „vissza Ázsiába” - a magyar vitézktészeknek, sujtásoknak, tollforgatóknak („dupla nyolcas”, „sej-haj-csomókötés”, „tulipánkötés”, „karikás dupla szív”, „rostélykötés”, „boszorkánykötés”, „kápoldadás-kötés”, „galambkosár”, sok aranyos zsinórzat, aranyaszomány, mente, díszdolmány, párdubörkacagány...) ez a temérdek hulláma, bizony ez a vitézkötés-konyulás mentette meg a barikádos Bécsét: a Habsburg dinasztíának. Megint megállt az idő a bécsi és nem sokkal utána a pest-budai Dunapartokon. A torlaszok harcosai nem háborgatták történelmi álmát azoknak a császároknak, főhercegeknek és főhercegnőknek, akiknek testét érc- és márvány szarkofágok őrzik a Kapucinusok templomában, akiknek szívét arany urnákban őrzik az Augustinusok templomának Loreto-kápolnijában. akiknek kivett vesét a Szent István-dómban őrzik, a Föltámadásig-tervezett márvány sírfedélkövek mögött... Még az Escoriálnál is zordabb, és főleg bizarabb, morbid temetkezési kultusza ez Európa legősibb uralkodó házának, amelynek tündökléséhez és aláhanyatlásához századok kötésével kötődik - „Ázsia felől” - a magyar sors, a magyar hűség, a magyar rezisztencia, a „Vitam et sanguinem” és az „Ugocsa non coronat”, a nyugati világ számára oly ismeretlen „magyar paradoxona”...

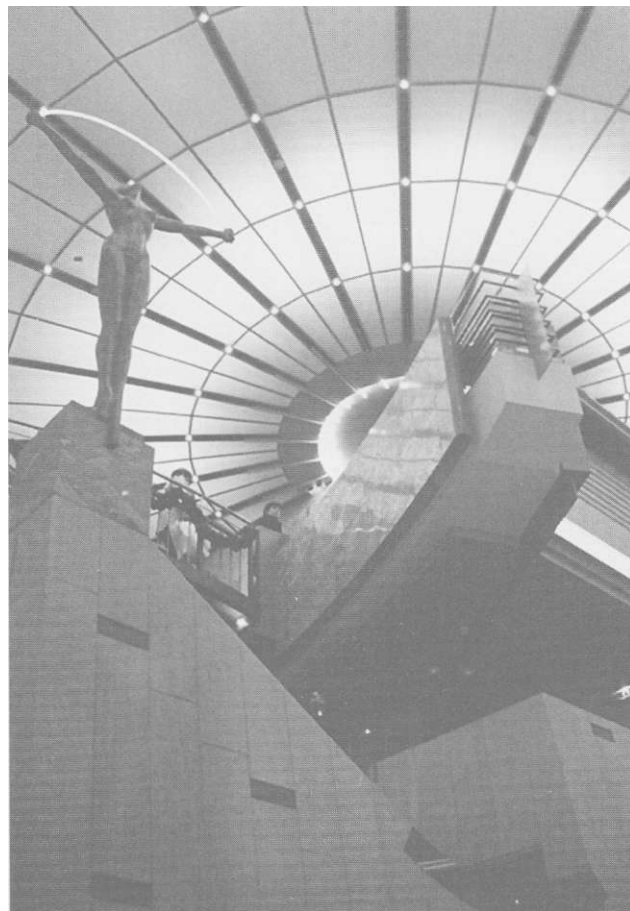
A magyar vitézi öltözés azonban direkt divattá lett a birodalmi, császári Bécsben, és pedig annak végső „vaskorában”, belé-enyészve, mint színes, eleven szál egy széteső, százas szövésebe: a bécsi késő biedermeier dolgosan-békés, mégis imperi-

ális idilljébe. Rajongott kasztját alkották Bécs nemes hölgyeinek fárságosan-frivol köreiben a magyar testőrgárdisták, a *párduczbőr kacagányos*, nyalka, daliás magyar nemesi testőrtisztek. Közülük - sokan titokban - számosan poéták voltak, mint Bessenyei György, Kisfaludy Sándor, ez utóbbi botrányos szerelmi csapongásai, párhuzamos viszonyai és ehhez társuló nyersen ó-magyar modora miatt, leszerelni és váltni volt kénytelen az udvari regimenttől, hogy megtérve a „magyar Ázsiába”, (Mettemich kertjei alá...) a pannon-

dalmas, ám mégsem véletlen szerep- és tudatcsere: a páratlanul gazdag, nagyságosan kedélyes, a majdan Brahmsot, Lisztet is inspiráló magyar népköltészet, népdal és tánc, a magyar mulatás, vigasság, Nicolaus von Lenau verseiben szólalt meg, sírt fel német nyelven: *ázsiai szomorúsággal, urali, szibériai messzeségekből...* „Az, mi bajban volt a hamuként porlad / táncol és ujjong e hangok ajkán, / libeg a légben, küldik a holtak, örököket fiaikra hagyván... (...) húzadják a cigánnyal, folyvást, / változat nélkül, véletlen

szi ménesfuttatás, a nyílt tűzön fortyogó, bográcsos *Paprikás-GJ-LYÁS...*) mindannyiszor eszembe-érzéseimbe-émlékeimbe nyomul egy másik, a sudárnövésű bécsi testőrök-nél fenyegetően súlyosabb, halhatatlan költő, Vajda János, a '48-'49-es magyar Honvéd Hadsereg délvidéken (Szenttamásnál) harcoló hadtestének századosa... Vajda János sűrűn utazgatott Bécsbe - hazája, nemzete „Ázsiájából” és önnön, *külön*, „privát”, személyes „Ázsiájából”, megnézni egy tékozló tünődéssel, milyen is Nyugat-Európa pánccélból és por-

latin, Balatonhegyvidéki szőlőbirtokain megírja mélabús regéit a hősi végvárok romjairól... (Nota bene: ama vészes, nagy időkbén, ezek a balatonvidéki bátor végvárok is oltalmazták Bécset, vitézséggel-vérrel tartóztatva föl a meg-megújuló török seregek nyugatnak vonulását! (A daliás, mámoros, táncos magyaros testőrököltek éppen az ó-konzervatív, minden újító eszmét jégvermelő, imperatori Bécsben fordították magyarra a francia forradalom (később pedig Napóleon) röpiratait, kiáltványait. „Eközben”, milyen különös, fáj-

sem mást (...) rabjai a zenének, bor-nak (...) forog a forgó, ropog a körtánc (...) Vége van... Így szól a mese, tehát, / döréiről a Tiszapartjának: / kik még akkor is táncoltak tovább, / mikor vége volt a muzsikának.” (...) „Tavasza borzong a szép Magyarhon” (Lenau: Tiszaparti parasztok, Jankovich Ferenc fordítása.) Valahányszor Bécsbe utazom (éspedig gyakran, hiszen nincs is oly messze a mettemichi-johannstraussi császár-várostól a mai magyar „Ázsia”, a Pusztá, a Hortobágy, a Délibáb, a nyugati turistáknak rendezett cirku-

celánból, márványból és gránitból emelt „határvárosa”, Szfinx-nézéssel kelet felé... Vajda János gyakran lépett a Pest és Bécs között közlekedő termeszögösök fedéltetere, (mindig harmadosztályú menetjegyet vett), *Húsz év múlva is, Harminc év után* is: a Bécsben élő, szépséges, Carmen-végzetes *Georgina-fátum* követhetetlen utakra fagyott, jeges nyomát keresve, önkínzó-önkívületben. A Gina-versek, Gina-versciklusok egyszerre láva és gleccser kitörése, olvadása, izzása, zajló jéghatári RIANÁSA, magashegységi zuhatag-mo-

rajlása, lavina-alászakadása! Gina a tőle évtizedekkel idősebb, enyhén púpos Esterházy Mihály grófot fogadta delejes és delejező kegyeibe, a koldusszegény költő, a volt honvédtiszt helyett... Vajda tomboló, veszett farkasdühében megtaposta, a „kárhozat helyét”, a 72 éves korában kiszenvedett, púpos gróf sírhantját a Hietzing-i régi köztemető VII. parcellájában, a gróf „saját tulajdonát képező” 31. számú sírt, amelyre a Carmen-Gina vitt virágot... *A kárhozat helyén*, vagyis a Hietzing-i temetőben, a sírtaposásra vetemedő

mű, „carmeni” természetének szeszélyeit szabadon követve, az egész „jószágot” sietősen eltékozolta egy vándorcirkuszra, mint annak tulajdonos „Directrix”-e és merész műlovárnője, és mint ilyen, egészen Szentpétervárig is eljutott, cári gárdatiszteket bolondítva magába, játszva... és Vajda Jánosra nem-émlékezve... A költő - „Harminc év után” - ismét Bécsbe zarándokolt... és a híres Demel cukrászda és kávéház ablakán át - kívülről - leste meg a már öregedő és nyomorúságos sorsba süllyedt Ginát, akit cselrel ő maga csalt oda a

már a téboly határain, Európa és Ázsia határvonalán, a Lajtánál... *Carmen-Georgina* Bécsé maradt, öreg és szegényen is, fényes évek emlékének fájdalomában, s javára szól, hogy panasztalanul... Vajda János, a husángos-indulatú, mégis *Mont Blanc-horizontú* költő, habár el-elzarándokolt a birodalmi Bécsbe, ha másért nem, hát sírokat taposni és meglesni szerelme arcát eltorzító, vissza-nem-fordítható idő-múlást... nos, ő, megmaradt Metternich kertjén kívül, Pannóniában, akárha - és azóta is... - „Ázsiában.”

A városképek Máté Mária felvételei

„Mont Blanc ember”, aki minden virágot Gina virágjának „látott”, *Georgina-virágnak*... magába, mint idegenbe roskadva írta le: „Virágkehelyben ronda pók.” (...) „E percel elem szakadatlan; / Agyamban ez a jelenet / Kering szüntelen, változatlan, / Mint befagyott emlékezet.” A holtában megtaposott gróf a vagyona egy részét és egyik bécsi palotáját Ginára testálta, aki heves, könnyel-

kávéházba... Akkor írta gyötrelmes sorait: „Hittem, hogy lesz idő, midőn megömersz / S helyet cserél bennünk a fájdalom,” mert: „Van fájdalom a gondolatban.” Ám Gina nem adott helyet tékozló szívében a „Mont Blanc ember” (Ady nevezte így Vajdát) szívében örökké működő tűzhányó-kráterei fájdalomnak. Vajda János „öngénuszába fordult”, mint ha csak bent, csak belül volna, és kívül is számára már nem: a külvilág... '49-ben a Szabadságot vesztette el. nemzetével együtt, hogy aztán elveszítse a Szerelmet is, már-

Tegetthoff a lissai csatában. Anton Romako festménye

Én szeretem Bécset. Ezt a mai, „semleges” Bécset, amely egyáltalán nem „semleges”, ha a magyar élethez nem mérhető gazdagságát, nagyságos Nyugathoz-tartozását tesszük mércének, és akkor már bizony: *határnak* is! Mint volt tengerész, el nem mulasztom, akárhányszor járok Bécsben, hogy tisztelettel adózzak Tegetthoff tengernagy emlékének, jóllehet a dicső

admirális 16 méter magas gránitoszlopon álló három és fél méter magas bronzszobrát hihetetlenül izléstelen „díszítmények” rútitják: a gránitoszlopot hajóorrok fúrják keresztül, a talapzatot viszont paripák „vontatják” a történelmi halhatatlanságban... miközben egy harsonázó angyal is figyelmeztet, hogy itt a Nagyságról akart mesélni a szobrász Karl von Hasenauer, akit maga Tegetthoff - aki az 1866-os Lissa-i tengeri ütközetben szétverte az „új nagyhatalom”, Olaszország egész armadáját... - alighanem lekergetett volna vezérhajója fedélzetéről, ha meglátta volna ennek a tekergetett tengeri szörnyekkel, polipcsápokkal „heroizált”, minden stílusok senkiföldjére illő emlékmű patetikus tervrajzait... Tegetthoff tengernagyot, harc közben, amint vezérhajója hidjáról irányítja hajóraját a menekülő olasz flotta-zöm felé, páncél-lemezekre és deszka-darabokra zúzva azt: *Anton Romako* Tegetthoff vakmerőségéhez méltó merészséggel festett képén láthatjuk olyanakkal, amilyen Tegetthoff valóban volt a történelemnek. Annál pompásabbak Bécs lovasszobrai. lovag-szobrai, kezdve Károly főherceg és Prinz Eugen von Savoya hatalmas, a diadalmas sereg-vezérlés szárnyaló pózában bronzba merevült szobraival, hogy Bécs többi lovasszobráról ne is beszéljünk... Egyébként Tegetthoff Habsburg-hullaszállító is volt: I. Ferenc József császár parancsára ő szállította haza a Mexikóban kivégzett „Mexikói császár”, Miksa holttestét... Miksa Tegetthoff barátja volt és Miksa szintén tengerész volt... Most ő is ott pihen a Kapucinusok templomának mélyén, egy dísztelen bronzkoporsóban, mintha nem is I. Ferenc édestestvére lett volna, csak holmi „amerikás” kalandor... A Tegetthoff-győzelmek - Lissa, Helgoland - szebb emlékművet érdemeltek volna. Dehát Bécs oly gazdag, oly fényűzően eklektikus, tele épületekkel, templomokkal, amelyek a gótikától a XIX. századi neogótikáig ívelnek, amelyben mégis az uralgó, domináns „architektúra-harmóniát” az idős és ifjabb Fischer von Erlach alakította ki. Az atyai és fiúi közös életmű csúcspontjaként: a Károly templommal, amelynek gazdagságáról, az antik és a renaissance és végül a barokk *Rómához* híven igazodó építészeti

összhangjáról külön tanulmányban, még inkább költeményben volna szólni illő. Bécs gótikájához, birodalmi barokkjához, majd múlt századi neoklasszicizmusához és neogótikájához - például a Városháza épülete - hatalmas, archaizáló, aranykori lendülettel - és milyen szervesen! - társul Otto Wagner és Olbrich szecessziója, építsenek bár galériát, pavilont, lóvasút-állomást, akármit, és éppen akkor, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia lassan kivereték a világtörténelemből...

Jellemző Otto Wagner nem-földön járó, alkotó géniuszára, hogy éppen 1917-ben! látott hozzá a Győzelem Emlékművének terveihez, miközben szegény Károly már régen a Békét kereste haldokló birodalmának, ha a német birodalmi Nagyvezérkar nem tudom hanyadik „pörölycsapásának” lángeszű tervei meg nem ingatták volna mégis a föltétlen békeszerzésben...

Szeretem Bécsét, talán „ázsiai szeretettel”? Épül egyre! Most is jött hirtelen valaki, hogy bebizonyítsa: *habár felül a gálya* (vagyis például: a Szent István-dóm, a Szent Péter-templom, a Burg, a Kapucinusok temploma, az Albertina, etc. vagyis a letűnt századok kultúrájának minden építhető és megépített monumentális öröksége!) azért a PÉNZ, a FOGYASZTÁS az úr! *Hans Hollein*, az építészeti posztmodern „heroldja”, a düsseldorfi Képzőművészeti Főiskola professzora, az Osztrák Építészövetség vezetője tagja, a Reynold Emlékérem és a Brnói Biennale fődíjának tulajdonosa, a Retti gyertyaüzlet (Bécs), a CM Boutique, a 14. milánói Austriennale, a Richard Feigen Galéria (New York), a Siemens AG (München), a pechtoldsdorfi Városháza, a teheráni Üveg- és Kerámia-múzeum, a Schullin ékszerüzlet (Bécs), a Modern Művészetek Múzeuma (Frankfurt) világhírű építője, továbbá számos városi villa építője: éppen a Stephansdom közvetlen közelében, annak építészeti sokféleségével versengve, annak a tér alatt húzódó ősi katakombái fölött - amely téren a XVIII. században még temető volt - fölépítse a *totális fogyasztás templomát!*

Haas-Haus ennek a „Shopping Center”-nek a neve. Domború, a dóm felé néző homokzatának tökéletes üvegborítása: bizarr fragmen-

tumokban tükrözi, veri vissza a székesegyház gótikáját, romszerű darabokban. A Graben felé eső sík felületet: quarcit és fenékö-színű gránitlapok adják, amelyek éles, sarkos törésekben csatlakoznak az üveggel borított felületekhez, oly hatást keltve, mintha a már kész épület egyre épülne még. Ilyen „romvilág” látható Piranesi római metszetein. Nem is a Haas-ház külső hatása az, ami „sokkolja” a - mondjuk éppen a St. Stephansdom-ból kilépő - nézőt. A „mindenvő”, „mindenfogyasztó” és mindent, ami csak létezik: csak és kizárólag áruként bemutató, rendkívül gazdagon, dinamikusan, mozgalmasan merész lendülettel tagolt belső tér az, ami a fogyasztás extázisába, az elragadtatott: „*vegyük meg! és együk meg!*” önkívületébe löki, szédíti az épületbe lépőt. Minden van itt! Az alsó szinttől az ötödik emeletig, a Haas-ház tele van üzletekkel, bárakkal, éttermekkel, irodákkal, áruházi csarnokokkal, amelyeket fantasztikus lépcső-művek kötnek össze, sőt, egy helyen kivilágított, pirosra festett, infrafényt sugárzó japán-híd segíti a látogatókat, hogy tovább haladhassanak, árutól áruig. Még a Szent Gellért-hegyi szabadságszobor kis „mása” is belefért ebbe a nyugati bazárba! - Bécs óvárosának szívében. Egy női aktszobor neoncsövet tart, maga fölé feszítve, mint a győzelem pálmaágát... Valóban, *minden kapható itt*, ebben a modern építészet minden lehetséges anyagának - nemesacél, alumínium, gránit, üveg, kerámia, márvány etc. - pazarlón gazdag egybeépítésével világra hozott konzum-kombinátban. Talán épp csak olajkút nincs benne? Talán egy 400 000 Brt. tankhajó hiányzik a fogyasztásnak e voluminózus templomcsarnokából? Mert minden egyéb benne van! What to eat? - kérdi több felirat is. Oda kellene írni: Freedom to eat! (Ha ugyan nem ettük meg már reggelire a szabadságot is...) Olajkút az tényleg nincsen a Haas-házban. Sivatag sincs... A sivatagok Ázsiában, Afrikában vannak... Dehát ki is akar sivatagot venni? Az olaj pedig... az vezetékeken át a távoli sivatagokból eljön Európába, Bécsbe... és, egyelőre még tovább is. keletre... túl Metternich kertjén... Magyarország felé is... egyelőre.

Az Erzsébet császárné és királyné verseit tartalmazó kazettát szerzőjük rendelkezése szerint 1950-ben nyitották föl. A verseket azóta tudós kiadásban közreadták, a kutatók és életrajzírók mint érdekes történeti forrást és pszichológiai dokumentumot tanulmányozzák. Erzsébet azonban nem annak szánta őket, hanem verseknek. Rajongott Heinéért, őt tartotta Mesterének, és tanítványként igazi költő akart lenni. E becsvágyát az utókor cseppet sem méltányolja, verseit mindössze egy királyi műkedvelő dilettáns rigmusainak taksálja. Készülő könyvében - melynek alább két részletét közöljük - Mészöly Dezső szembeszáll ezzel a közvélekedéssel, és megkísérel igazságot szolgáltatni Erzsébetnek, a költőnőnek.

Mészöly Dezső

TITÁNIA TITKA

Erzsébet egy maga kezével írott levelet tett versei mellé abba a kazettába, melyet testvéröccsére, Károly Tivadarra bízott. Ki e levél címzettje? Te is, jó olvasó!

Kedves Jövendő Lélek!

Neked adom át ezeket az írásokat. A Mester diktálta őket nekem s ő szabta meg céljukat is: 1890 után 60 évvel adassanak ki e versek a politikai foglyok és segítségre szoruló hozzátartozóik javára. Mert 60 esztendő múlva épp úgy nem lesz boldogság és béke, vagyis szabadság, a mi kis csillagunkon, amint ma sincs. Talán egy másik bolygón? Ma ezt még nem tudom megmondani neked; talán majd ha e sorokat olvasod. Szívből üdvözöllek, mert érzem, hogy vonzódasz hozzám:

Titánia

1890 nyarának derekán írtam ezt, egy száguldó különvonatban.

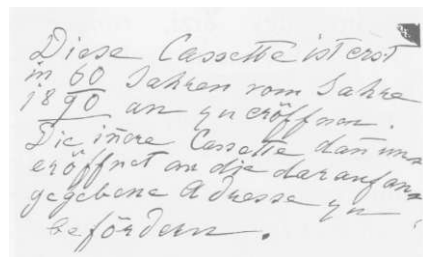
Lappangó líra fűti e prózai sorokat: ezért is írta alájuk magaválasztotta költői nevét, a *Szentivánéji álom* számmal háló tündérkirálynőjére emlékezve.

De ez a tündéri asszony praktikus nőként is intézkedett; a svájci szövetségi elnökhöz szóló levelében leszögezte: „A bevételt 60 év múlva kizárólag az Osztrák-Magyar Monarchia politikai foglyainak gyermekei kapják.”

Szex, vívás, pisztolyászat

A 19. század egyebek közt a párbajmánia klasszikus korszaka is. Jellemző a korra, hogy az orosz irodalom két kimagasló költője Puskin és Lermontov pisztolypárbajban lelte halálát. Kardforgatás és törvívás mellett az úgynevezett „pisztolyászat” is helyet kapott akkor a vívóleckék sorában. Érdekes, hogy írók, költők hódoltak ennek a sportnak. Nálunk például Kemény Zsig-

mond és Vörösmarty Mihály. Hadd idézzem Kemény naplójából a költőnél tett látogatásának emlékét: „Csengeryvel elmenénk régi barátomhoz, Vörösmartyhoz. Egy ingbe találtuk, pezsgőt készítve. Erősen örült látásomon. Wesselényi meg Szász Károly után tudakolt. Emlegettük Sibón töltött jó időnket és Deák Ferit. Majd vadásatról, *pisztolyászatról*, de legtöbbet a jó borokról beszéltünk.” Jut eszembe, hogy a mélyen sértett Petőfi így írt a személyét leckéztető Klapka tábor-

noknak: „Uram! Ezek olyan dolgok, amelyekért békés időben személyes elégtételre hívtam volna s tán lelöttem volna Önt, mint a verebet, mert én meglehetősen lövök.” Ne gondoljuk, hogy csak egy szilaj lírikus ragadtathatja el magát ennyire. Az epika klasszikusa, a regényírás óriása, Tolsztoj Leó gróf fiatal korában ugyancsak megnyomja a tollat, mikor egy elszenvedett sértés után pisztolypárbajra hívja ki pályatársát Turgenyevet. Hadd idézzek csak néhány kiragadott mondatot Henri Troyat *Tolsztoj élete* című munkájából: „... Tolsztoj azonnali párbajt követelt, de nem afféle paradisztikus lovagias ügyet, amikor »két író összejön egy harmadiknak a társaságában«, messziről egymásra lönek, vigyázva, hogy el ne találják egymást, aztán a tett színhelyén kibékülnek és »pezsgőzéssel fejezik be az estét« ... Ki is jelölte a helyet (a bogoszlóví erdő szélén) és fölszólította ellenfelét, hogy másnap reggel jelenjen meg ott a

pisztolyaival együtt.” (Az olvasó megnyugtatósára, legalább így zárójelben közlöm, hogy a párbajra nem került sor, miután a félreértések tisztázódtak és a két író nem győzte önmagát hibáztatni.) Kardforgatás, törvívás, „pisztolyászat” persze férfiak sportja. De Erzsébet, ez az amazontermészetű Wittelsbach-lány szenvedélyes vívó is volt, s mesterétől - aki dobogó szívvel hódolt tanítványának - fegyverforgatást és pisztolyászatot tanult. A gyakorlatok színteréül Ischl legszebb pontját választotta a királyné: egy félreeső, magaslati tisztást. A tanítvány úgy érzi, *randevúra* megy, mikor mesterével találkozni készül. Belehelyezkedve a férfi lelkiállapotába, átéli annak vára-kozását, amint a drótkerítés finom rezzenéseit figyelve megsejti az ő közeledő, ismerős lépteit. Az ilyen intim részletek váratlanul és nagyszerűen meg tudnak emelni egy látszólag igénytelenül indított verset is.

Roppant érdekes a vívóleckék emlékének lecsapódása Erzsébet lírájában. Példa lehet ez arra is, hogy a költészet a maga megsejtéseivel olykor a lélekelő tudomány felfedezései előtt jár. Hogy a fegyverforgatásban kiélt agresszivitás mögött elfojtott, („szublimált”) szexualitás lapang, azt a költő egy finoman merész versében vallja meg. Már a költemény címe is elárulja, hogy nem sablonos érzést rögzít.

RENDEZ-VOUS

*Ki itt a csúcsra felhág,
Egy meghitt kis helyen
Lenyughat. Lomb közén át
Két völgyre lát a szem.*

*Két gyors folyó medert ás
És meg-megcsillan ott,
S hallatszík messzi zsongás:
A vizesés zuhog.*

*Kéklő magasba szöknek
Sötét erdők felett
A napsütötte szirtek:
Korona-ékszerek.*

*Pompás hely ez minékünk!
Ha tizenegyet üt,
A fák közül kilépünk:
Légyottra érkezünk.*

*Megsejti Ő, fülelvén
Járásom ritmusát
A kertrács rezzenésén,
Mikor még meg se lát.*

*De semmi csók! Ha vér hajt,
Fegyvert ragad kezünk:
Csak pisztollyal lövünk majd,
És törhegyel bökünk.*

1885-ben írja Erzsébet ezt a versét. Oly évben, mikor Freud még alig ismert fiatalember, s innen van nagy hatása lélekelemző műveinek publikálásán!

Igen, Erzsébet - néhány könnyű kézzel odavetett versével - már *modern* lírikus. Előfutára annak az irodalmi hullámnak, melyet a pszichoanalitikus eljárás indított meg a 20. században. Szerb Antal írja *A világirodalom történetében* Freud hatásáról: „A freudizmus közkeletűvé tette a mélylélektant. Ami Dosztojevszkij korában még a géniusz csodálatos éleslátása volt, ma már mindenki számára természetes: hogy a lélek mélyén sötét és titokzatos erők honolnak, mint a lelancolt titánok az alvilágban, illetve mint titánok, akiket rosszul lancoltak le és időnként kitornek a napvilágra.” De idézhetném itt Babits Mihályt is, aki így ír *Az európai irodalom történetében*: „...Legmeglepőbb kitérülést Freud professzor tana hozta, a pszichoanalízis. Freud figyelmeztetett lelki életünk sötét hátterére, elnyomott képzeleteink veszedelmes sokaságára, álmaink és öntudatlan cselekedeteink áruló jellegzetességére. Tana talán még

jobban hatott az írókra, mint a tudósokra. A mai világirodalomról akármilyen vázlatos beszámolót is alig lehetne adni a bécsi orvos nevének említése nélkül.”

Titánia csapásán

De kanyarodjunk vissza a századvég titkon költő poéta-asszonyához Erzsébethez. Az ő „modernségét” érzem abban is, ahogy a Szentivánéji álom Shakespeare-i üzenetét felfogja és átéli. A korabeli színház - tudjuk - csak bűbajos tündérmesét formált ebből a vad és fölkaparó műből. Erzsébet néhány verse arról győz meg, hogy mélyebbre látott, mint korának esztétái és színházi rendezői. Azt hiszem, ha ma élne, sűrűn bólogatva olvasná ő korunk modern Shakespeare-kommentárait, Jan Kott könyvét például (*Kortársunk, Shakespeare*), melynek a Szentivánéji álomról szóló fejezete oly meggyőzően mutatja ki az egész darabot átszövő merész erotikát. S bizonyára nagy élvezettel nézte volna végig Erzsébet az ő kedvenc Shakespeare-darabját Peter Brook újszerű rendezésében. Emlékeztetőül hadd idézzem e nagy hatású produkció jellemzését Koltai Tamás könyvéből (*Peter Brook, Gondolat, 1976*):

„A *Szentivánéji álom* nem a játsszi kergetőzések színdarabja. Sokkal inkább a szerelmi tébolyé.

*Bolond s szerelmes oly fővő agyú
S ábrázó képzetű, hogy
olyat is lát,
Mit józan ész felfogni képtelen.*

A megbomlott agyú szerelmes világa diszharmonikus. »Zavartan félálomban, fél-imette« bolyongnak Brook színpadán a szereplők, nem az athéni erdő elvarázsolt világában, hanem a szerelem útvesztőiben, fölcserélhető partnerek, váltott szeretők között, rémülten és olykor elszántan az ösztönök

Titánia (Erzsébet császárné)
és férje (I. Ferenc József
császár és király)

diktálta parancsoktól, alámerülve az erotika örvényeibe, keresve a szerelmi boldogságot, mely alig támad föl, máris mint árny tűnővé, mint álom rövidevé válik.”

Erzsébet modern Shakespeare-szemléletének bizonyosságául, hadd iktassam ide néhány őszinte verses vallomását. *Titánia panaszában* a jambusokat anapestusokra váltó ideges ritmus mesterien érzékelteti a szeretkezésben kielégületlen nő izgatott szívdobogását.

TITÁNIA PANASZA

*Itt vágyakról zengnek a húrok,
és szerelmet lehel a táj...*

*Jaj, friss vágyak mért olyan
múlók?*

Hány tört eskü szégyene fáj!

Jó hűgaim szerelme meghat -

És szívükre szívem irigy.

Ók lángolnak ma is, mint tegnap -

S évezredek telnek el így!

Csak én nyögöm végtelen átkom,

Én, Tündérek Nagyasszonya,

Én nem lelem meg soha párom,

Velem egylelkű társam soha!

Liliomkoronám ha ledobtam,

Nem is egyszer a nász küszöbén,

Jaj, nem tudtam szeretni hosszan

Egyetlenegy földit sem én!

*Ó, hány buja nyaréji álmom
Telihold babonás sugarán
Már azt súgja, megvan a párom!
Már azt hiszem, nyílik Szezámm...*

*S a bűvölet reggelre elhagy.
Még társamon ott a karom,
De borzadva érzem, az ő nagy
Szamárfeje mennyire nyom!*

*Ígytárstalan életem elfoly,
Míg járom e föld utait,
S még Hádész mélye se rejt oly
Szeretőt, aki ér valamit!*

Egy kesernyésen évődő versében, mint női „Kékszakáll” tekint végig boldogtalan szerelmi életé-

nek szomorú trófeáin, néhány sorban jellemezve a szóban forgó férfiakat. (Mi magyarok jóleső mosollyal nyugtázhatjuk, hogy köztük Andrassy sejthető személye az egyetlen, akit Erzsébet csalános nyelve megkímél.)

TROFEÁK

Én Madame Kékszakáll vagyok,
Van egy kamrám nekem,
Hol sok szép trófeám ragyog,
Kinyalva, fényesen.

Pompásan preparált fejek,
Fülük nagy szörpamat.
Meg is szánom szegényeket...
Szerencsétlen csapat!

Az első szám: csinos barom.
Ámbár számár-fülű;
De könnyen siklom át azon,
Mert másképp gyönyörű.

Délen kísért lovag gyanánt,
Becéztem szép fejét,
S kezemből ette a banánt...
De meguntam szegényt*

A második hű lovagom
Maradt, bármerre ment;
Nincs is e földön jutalom,
Mit meg nem érdemelt.

Cirógatom a régi bőrt,
S emlékekkel tele
Idézem azt a szép időt.
Kettesben övele...**

A harmadik -fuj! ronda dög.
Pocsék a tarfeje.
S mily bugris módra működött!
Szemétre hát vele!

Tirol zengő sziklái fenn
Ekhózzák szegyenét,
S egy éles kőszál éktelen
Mócsinggá szabja szét!***

* Hunyady Imre gróf - Erzsébet kíséretében volt Madeira szigetén, 1860-ban.

** Andrassy Gyula grófra gondol.

*** Friedrich Pacher von Theinburg, Erzsébet flörtje egy álarcos bálon.

Elég! elég!... A negyedik
Fickóra térek én...
Nyugatról küldte az Elite,
S oly mókás volt szegény!

Veres sörény állt néki jól,
Nyerített és vadult,
And never was he sick, nor sore,
But jumped and pranced about.*

Szünet! Más jön most - ó. de más!
Függ is külön helyen.
Bármily kicsiny volt, óriás
Keresztem lett nekem.**

Szamar - de telivér! Nagyon
Makrancos, szó, mi szó,
Bár idomított és finom,
Mégsem megbízható.

Nagy fejben sok kis rigolya
lapult a fül mögött,
S ha bojtját kaptam el: nosza,
Torpant, farolt, szökött!

Hányszor vetett le, épp mikor
Azt hittem, semmi gond;
S lám, engedelmessége jól
Takart kis csapda volt!

Mégis kedves számár-feje,
Bármennyiszor dühít;
Ezért is van külön-helye
Galériámban itt.

Nos, leporoltam tisztesen
A sok szép trófeát.
- Emléketek marad nekem.
Nyugodjatok tovább!

Különösen „modernül” hat ránk a fenti költemény rögtönzött „utóirata”, a Jauss (ez Erzsébet egyik néhai hátaslovának neve). Alig hogy pontot tesz groteszk trófeáin végigtekintő versére, váratlanul fölbukkan lelkében egy nagyszerű csödör emléke. Maga sem érti, mi ez, de verset kell írnia az elviselhetetlenül és elbűvölten szilaj Jaussról! Meg sem próbálja magya-

* Bay Middleton, angol kapitány.

** Ferenc József.

rázni a meglepő eszmetársítást, a kis rögtönzés egy nagy kérdőjellel zárul.

JAUSS

(Utóirat a fenti vershez)

Volt egy szép telivér lovam,
Parádés, büszke mén.
Rég föld alatt van már (ha van)...
Páratlan volt szegény!

Farát földobta és lehányt
Minden komisz legényt,
Sőt hasra puffant zsarnokát
Tiporta, marta még!

Tünődöm Könyvem sok helyén
S e versen odafent...
Hogy ugrott most be épp e mén?
S ez vajjon mit jelent?

A modern grafika egyik izgalmas fölfedezése volt, hogy egy rajzon az elhagyott vonalak hatása legalább oly fontos, mint a meghúzottaké. S ezzel párhuzamosan: az impresszionista vers rájött, hogy az elharapott szó néha fontosabb lehet a kimondottnál, mert mozgósítja fantáziánkat, s passzív olvasóból alkotótársrá léptet elő bennünket. Ez a modern fogás adja meg e látszólag jelentéktelen „utóirat” varázsát.

Akad talán, ki úgy véli: olyan költői fogásokat tulajdonítok itt Erzsébetnek, melyekre ő maga nem is gondolt. Ha így volna, az még erősebb argumentum lenne az ő poeta natus-rangja mellett. Igazi költő az, akinek versei okosabbak, mint ő maga.

Babits szavaival:
„Nem az énekes szüli a dalt,
a dal szüli énekesét.”

Fejtő Ferenc

SIGMUND FREUD

és magyar „szellemi fia”

FERENCZI SÁNDOR

konfliktusokkal terhes barátsága

Eva Gerő-Brabant terjedelmes könyvet írt a magyar pszichoanalitikus iskoláról,⁽¹⁾ amelynek ő maga is tanítványa. E műben azok a legérdekesebb fejezetek, amelyeket a szerző Sigmund Freud és a magyar Ferenczi Sándor szenvedélyes kapcsolatának szentelt. Freud hol „nagyvezírnek”, hol szellemi fiának titulálta Ferenczit. Szerette volna, hogy ő lépjen majd örökébe, különösen azt követőleg, hogy C. G. Jung 1910-ben „kilépett” vonzasköréből, amely lépés fordulóponthoz jelentett ennek az általa létrehozott fiatal tudományágnak a történetében.

Tartósbbnak bizonyult Freud baráti viszonya magyar tanítványával és barátjával, akit egyébként 1908 februárjában maga Jung mutatott be a Mesternek. Ekkoriban a magyar neurológus-pszichiáter már nem volt teljesen kezdő a szakmájában: a gazdasági és kulturális fellendülés időszakát élő Budapesten megjelenő *Gyógyászat* nevű folyóiratban már számos cikket publikált a morfium alkalmazásáról, a hipnózis terápiás felhasználhatóságáról (hipnózissal, ellentétben Freuddal, a későbbiekben is foglalkozik majd), illetve a spiritizmussal kapcsolatban szerzett tapasztalatairól. Ezek az írások bizonyos fokig már ismertté tették a nevét, különösen a haladás élvonalába tartozó értelmiségi körökben, ahol számos barátja volt. Ferenczi viszonylag későn ismer-

kedett meg a nagy bécsi tudós már akkor terjedelmes életművével, de nyomban felismerte Freud zsenialitását.

Már első személyes találkozásuk alkalmával kiderült, hogy a két ember között több rokon vonás van, például mindketten biológiai szempontból kívánták megvizsgálni a pszichológia tanítását, mindketten hívei voltak Häckel és Darwin elméleteinek, mindketten arra törekedtek, hogy összeegyeztessék azt, ami az emberben állati eredetű, azzal, amit a civilizációnak köszönhet, ám a villámcsapásszerűen létrejött barátságához nagymértékben hozzájárult a két tudós *azonos származása* is. Eva Gerő-Brabant tág teret szentel ezen utóbbi vonatkozás taglalásának. Való igaz: Freud is, Ferenczi is Galícia osztrák részén letelepülő zsidó családból származott. Freud apja, Jakob, akárcsak Ferenczi apja, Baruch Fränkel, egy galíciai „Stehtel”-ben nevelkedett, s elvándorlásuk előtt (egyikük Bécsben, másikuk Miskolcon telepedett le) mindketten hagyományos zsidó öltözetet és fejedőt hordtak, és jiddisül beszéltek. Bizonyos, hogy második generációhoz tartozó leszármazottaik - akik már be akartak olvadni a környező társadalomba - azon igyekeztek, hogy megszabaduljanak minden, a család múltjából származó különbözőségtől, s ez egy életre meghatározta őket. Kétségtelen, hogy a hagyományos társadalomból a modern társadalom-

ba való átmenet nem zsidó magyarok és osztrákok körében is kiváltott effajta traumákat, ámbar ezek az identitás-problémák a gettóból épphogy csak kikerült szülők gyermekei között mélyebbek voltak. Mint zsidók, különböztek a többségtől, s mint ateista zsidók a kisebbségen belül is kisebbségben voltak. Ez a helyzet kétségkívül kényelmetlen volt: nem véletlen, hogy az asszimilált zsidók előszeretettel fordultak a mélypszichológiai és szociológiai kutatások felé. Érdemes megjegyezni, hogy Freud egyebek között azzal okolta meg, miért a svájci Jungot kérte fel az általa újonnan alapított Pszichoanalitikus Egyesület elnökének, hogy tanítványai közt a kevés *nem zsidó* közé tartozik. Ezzel is cáfolni kívánta azt a tanításaitól idegenkedő, bécsi orvosi körökben elterjedt nézetet, hogy a pszichoanalízis kimondottan zsidó tudományág volna. Freud és Jung kapcsolata mindvégig hűvös volt, míg Freud és Ferenczi barátságában egy egész elsüllyedt múlt visszhangzott, s szerepet kaptak benne a kis nyelvi cinkosságok, a szülők által beszélt jiddisre tett utalásoktól kezdve egészen a „zsidó viccekig”, amelyeket kedvtelve meséltek egymásnak. Vajon azt ismerték-e, amit nemrégiben hallottam Krakóban? Így hangzik: *Kérdés: Mi a különbség egy galíciai vándor kereskedő és egy neves pszichoanalitikus között? Válasz: Egy generáció.*

1908-tól kezdve szoros együttműködés alakul ki a két férfi között; Ferenczi mind nagyobb részt vállal a pszichoanalitikus elmélet és a pszichoanalitikus technikák fejlesztésében. Sűrűn találkoznak, hol Bécsben, hol Budapesten, gyakran nyaralnak együtt külföldön. Ugyanakkor a szakmabelieknek hamar feltűnt, hogy Freud hajlamos Ferenczivel kissé lekezelőleg bánni. Ez azért történhetett így, mert a pszichoanalízis megalapítója, hasonlatosan Jahvéhoz, birtoklásra és uralkodásra hajlamos, féltékeny mester volt, aki feltétlen odaadást követelt. Ezt Ferenczi is észrevette, az teszi érthetővé, hogy amikor 1910-ben Freud megbízásából Bécsben, a második pszichoanalitikus kongresszuson előterjesztett egy Pszicholanalitikus Egyesület megalapítására irányuló tervezetet, akkor külön kiemelte, hogy „ennek a szervezetnek olyan családnak kell lennie, hol az Apa tekintélye nem dogmán. hanem meglévő képességein alapszik...” Freud elméletileg hajlandó volt ugyan elfogadni, hogy csak „*primus inter pares*” legyen, de uralkodni vágyó természete következtében a pszichoanalízis történetében egymást érték a kiátkozások. A mozgalom Freud uralkodása idején úgy festett, mint egy eretnekségek által állandóan megosztott szekta. Freud legtehetségebb tanítványa: Jung, Stekel, Adler, Abraham, Rank rendre fejükre vonták a Mester villámain. Paradox módon Ferenczinek, aki gyengéd fiúi szeretettel viseltetett iránta, Freud éppen azt rőtta fel, hogy „hevesen és fenntartások nélkül szereti”... „Ezt azért nem szeretem, mert a tudattalanjában minden biztonnyal kemény bírálatokkal illet”... Ebből is látható, hogy kapcsolata Freuddal neki sem volt problémamentes. Ferenczi egy Sziciliában tett közös utazás után ezt jegyzi meg: „Túl nagy volt nekem, túl sok volt benne az apából.”

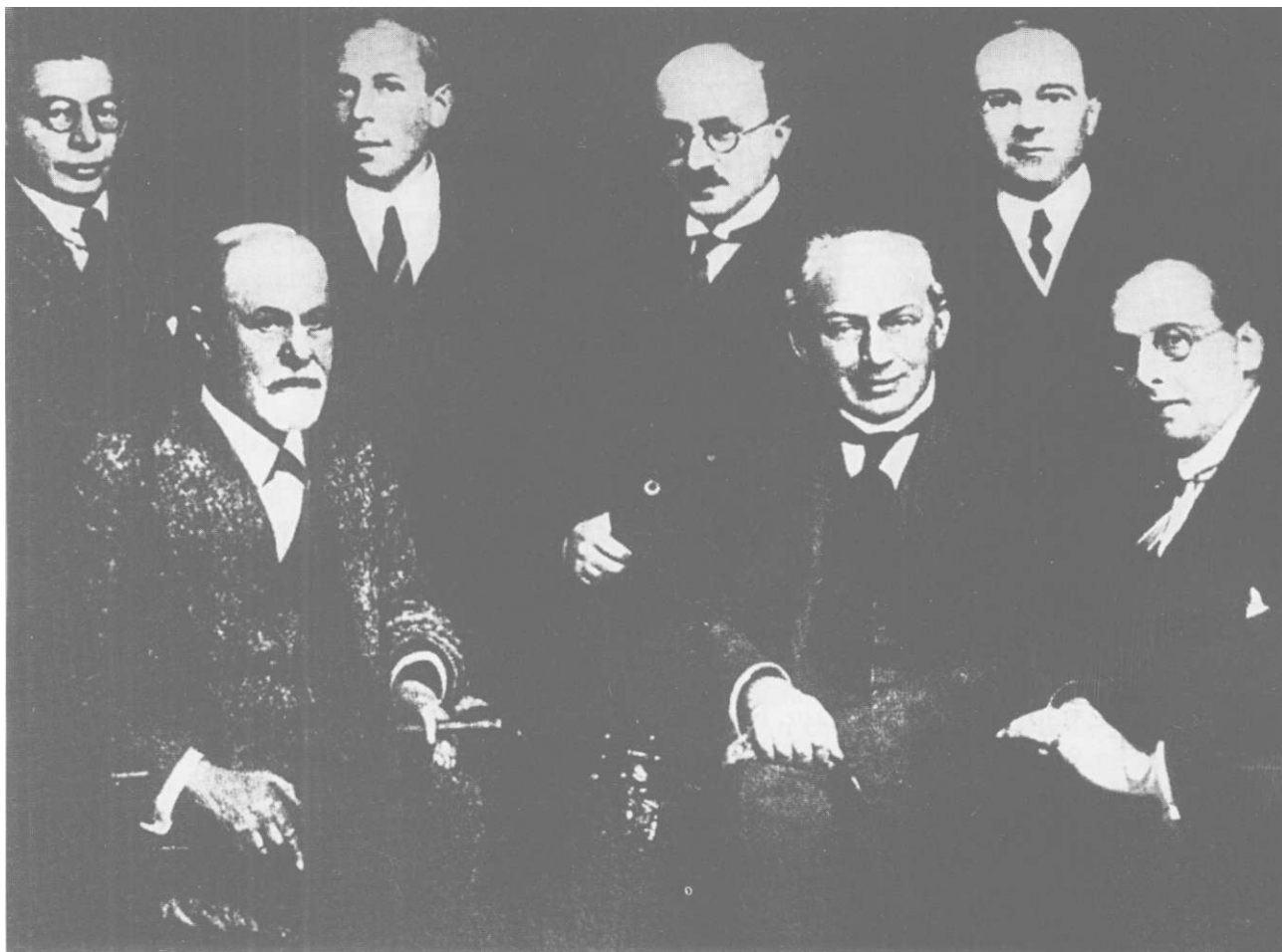
AMester és a Tanítvány kapcsolata tehát jól szemléltette az Oedipus-komplexust, a tan egyik alaptételét. Ferenczi, minden Freud iránti tisztelete ellenére sem tudta megállni, hogy kifejezésre ne juttassa függetlenségét, akárcsak korábban Jung: azt kívánta, hogy mint egyenlőt ismerjék el, amit Freud nem tűrt. Éppen tanítványaihoz fűződő ellentmondásos, konfliktusokkal terhes kapcsolata indította Freudot arra, hogy elkezdjen az „apa megölésének” mitikus témáján gondolkodni, amelyet *Totem és tabu* című jelentős művében fejt ki, két évvel a Ferenczivel együtt Szicilián töltött, munkálkodással elegy üdülés után. Ha tanítványai a legcsekélyebb jelét adták bármiféle eltérő véleménynek, Freud azonnal egy előkészületben levő „árulásra” kezdett gyanakodni. Ferenczi ezt érezte, és mindent elkövetett, hogy megnyugtassa Freudot saját lojalitása felől. Támogatta mesterét a szakadárak ellen indított hadjárataiban, s még azt is felajánlotta, hogy - magánélete egy válságos időszakában - analízisbe megy hozzá. A dolog nem ütött ki jól, és néhány hét után Freud félbeszakította az analízist. „Az Ön analízisének vége, bár nincs befejezve” - mondta. Ferenczi nem leplezte csalódottságát. Később úgy magyarázta a kudarcot, hogy amikor arra kérte Mesterét, hogy analizálja, akkor arra akarta rávenni ezzel, hogy *valóban* töltsen be az apa szerepét. „Minden beteg olyan, mint a gyermek, és azt is kívánja, hogy úgy bánjanak vele, mint gyermekkel” - írja majd később. Mármost Freud számára az analízis során az apa csak a jelkép szerepét töltötte be.

Innen származik egyébként az a legjelentősebb változtatás, amelyet Ferenczi hozott a pszichoanalízisbe, s amely végül oda vezetett, hogy az ő és Freud útjai elváltak egymástól. Ferenczi ugyanis a terapeutát aktívabb szerepben kívánta látni, több beavatkozást tartott helyesnek a részéről, a hipnózist sem kizárva. Az 1913 után

évente megrendezett analitikus kongresszusokon kimondatlanul ugyan, de elítélte az ortodox freudisták által gyakorolt terápia nagymérvű intellektualizálódását. Freud attól félt, hogy kockázatos lenne az analitikusokra nézve, ha megfogadván Ferenczi tanácsait, belemennének a páciens-gyerek játszmájába, és feladnák semlegességüket. „Ha az analizáltakkal meg akarjunk izleltetni a normális gyermekkor boldogságát, akkor csak növeljük függőségüket. Inkább arra kell törekednünk, hogy úrrá legyenek *infantilizmusokon*, segítve őket abban, hogy felelősségteljes felnőttekké váljanak.” Ferenczi egy másik ponton is eltérő véleményre jut mesteréhez képest: a gyermek anyjához való kötődésének („kapaszkodásának”) határozottan nagyobb fontóságot tulajdonít, mint maga Freud.

Freudnál minden elméleti véleménykülönbség személyes drámát idézett elő, ha tanítványai bármiféle jelét adták a tőle való függetlenségnek, elkedvetlenül, úgy érezte, hogy elárulták őt. Sőt, ami még rosszabb volt, úgy tekintett rájuk, mint kóros esetekre, illetve örültekre. Ilyesmi történt Ferenczi esetében is, aki hiába biztosította mesterét számtalanszor ragaszkodásáról és hűségéről, az a tény, hogy - főként az „opus magnum”, a *Thalassa* (1925) megjelenése és diadalmas Egyesült Államok-beli körútja után - egyre több beteg kereste fel Budapesten, előbb elhídegüléshez, majd szakításhoz vezetett.

A szakítás 1932-ben vált teljesé - Ferenczi alig egy évvel élte csak túl. A betegséget, amely halálát okozta (Biermer-anémia), már néhány évvel korábban diagnosztizálták, Ferenczi azonban „pszichoanalitikus” magyarázatot adott rá, azt állítva, hogy „elszabadultak benne az önpusztító erők”, a halálösztön erői. Utolsó levelében, amelyet Freudhoz intézett (mert a kapcsolat sosem szakadt meg köztük teljesen), 1933. május

Freud 1922-ben híveivel. Hátul állnak (balról jobbra): Otto Rank, Karl Abraham, Max Eltingon, Ernest Jones. Ülnek: Freud, Ferenczi Sándor, Hans Sasch

3-i kelettel, vagyis a Reichstag égése után, azért esdekel Mesteréhez, hogy hagyja el Bécset és meneküljön el Angliába, „amíg még nem késő”. Freud úgy gondolta, hogy Ferenczi szorongását a betegség okozza. Nem érezte, hogy veszélyben lenne, s csak 1938-ban, az Anschluss idején szánta rá magát arra, hogy elhagyja hazáját. Ferenczi 1933. május 22-én halt meg. Húszéves működése során számos magyar analitikust képzett ki, akik a nácizmus elől menekülve Angliában, Franciaországban vagy az Egyesült Államokban találtak menedéket, s később világhírnévre tettek szert. Közéjük tartozott Róheim Géza, Hermann Im-

re, Grünberger Béla. Michael Balint (Bálint Mihály) - e mesterek műveit Eva Gerő-Brabant tiszteletteljes megértéssel elemzi.⁽²⁾ A névsorból mindazonáltal hiányzik egy fontos név: Georges Devereux neve, aki eredeti szellem volt, az etno-pszichiátria megalapítója, és Erdélyből származott.⁽³⁾ Megjegyzem végezetül, hogy Eva Gerő-Brabant könyvének felettébb érdekes az a fejezete, amely a nagy költő, József Attila, „a magyar Hölderlin” neurózisát-pszichózisát tárgyalja; s megállapítja, hogy őt az (egyébként eredménytelen) analitikus kezelések és a freudizmus terén szerzett elméleti ismeretei olyan „frusztrált, rosszul szeretett gyermekké” tettek, aki ezt felkavaró költészete egyik „Leitmotiv”-jaként hordozta magában, mely költészet egyetemes értékét egyébként Bartók Béla az elsők között ismerte fel.⁽⁴⁾

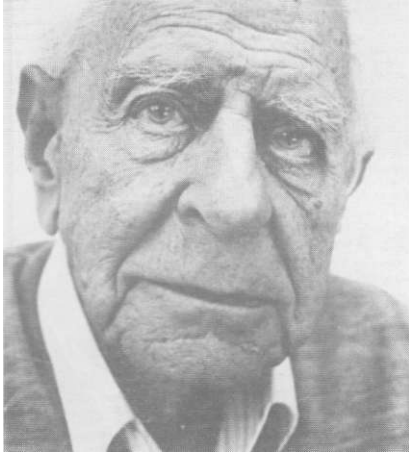
Fáber András fordítása

¹ Eva Gerő-Brabant: *Le passé présent, Chronique de l'École hongroise de Psychanalyse* (A jelenvaló múlt. a magyar pszichoanalitikus iskola krónikája), Párizs, L'Harmattan, 1993.

² Például Michael Balint *Le défaut fondamental* (Az alapvető fogyatékoság) című művét (Párizs, Payot, 1971.)

³ Georges Devereux, akárcsak Róheim Géza, szakképzett pszichoanalitikus és etnológus volt, aki hosszú időt töltött a síkvidéki Mohave indiánok között és a Sédang Moiri törzs tagjai társaságában Vietnamban. Több nagy amerikai egyetemen is tanított, majd a 60-as évek végén Franciaországban telepedett le ahol a párizsi École pratique des Hautes Etudes professzora lett. Legismertebb munkája az *Essais d'etno-psychiatrie générale* (Általános etno-pszichiátriai tanulmányok), Párizs, Gallimard, 1970. Figyelemre méltó műve a *Tragédie et poésie grecques* (Görög tragédia és görög költészet), az Etudes psychanalytiques (Pszicholanalitikus tanulmányok) sorozatban, Párizs, Flammarion, 1975.

⁴ L. Attila József, *La Coscienza del Poeta*, a cura di Beatrix Töttössy, Lucarini Editore, 1988 (J. A., a költő tudata). ■

GYERMEKKOR BÉCSBEN

Ez év szeptemberében Angliában elhunyt a század jelentős filozófusa, Karl Popper. Ahhoz a nagy csapathoz tartozott - elég F. A. Hayek, Ludwig Wittgenstein, Joseph Schumpeter, Kurt Gödel vagy Ernst Gombrich nevét említeni -, amelynek tagjai Bécsben felnővén, majd az angolszász világba kerülvén mértékadó módon befolyásolták a mai nyugati elméleti és kritikai gondolkodást. Popperről csak annyit, hogy valahányszor a „nyitott társadalomról” olvasunk vagy hallunk, rá emlékezhetünk: a fogalom az ő 1945-ben megjelent könyve (The Open Society and Its Enemies) nyomán ment át a köztudatba.

Mindentudás és esendőség

Húszéves koromban inasnak álltam be egy idős bécsi műbútorasztaloshoz, bizonyos Adalbert Pöschhöz, és nála dolgoztam nem sokkal az első világháború után, 1922-től 1924-ig. Szakasztott úgy nézett ki, mint Georges Clemenceau, de jámbor és szívéllyes ember volt. Miután bizalmába fogadott, gyakran részeltetett tudása kimeríthetetlen tárházából, valahányszor kettesben maradtunk a műhelyben. Egyszer elmondta, hogy azelőtt sok éven át kísérletezgetett örökmozgó szerkesztésével, és elgondolkozva hozzátette: „Azt mondják, nem lehet megcsinálni - de ha egyszer valaki megcsinálja, mindjárt másképp fognak beszélni!” („Da sag'n s' dass ma' so was net mach'n kann; aber wann amal eina ein's g'macht hat, dann wer'n s' schon anders red'n!”) Kedvelt szokása volt, hogy kérdéseket tett fel nekem, amelyekre maga felelt, amikor kiderült, hogy nem tudom a választ rájuk (hiába voltam egyetemi hallgató - egyébként nagyon büszke volt, hogy ilyen tanonca van). „És tudja-e - kérdezte -, ki találta föl a keményszárú csizmát? Nem? Hát Wallenstein, Friedland hercege, a harmincéves háború alatt.” Egy-két még nehezebb kérdés következett, s miután mesterem diadalmasan vágta a választ a maga feltette kérdésekre, szerény öntudattal kijelentette: „Na látja, kérdezhet tőlem, amit akar: én mindent tudok.” „Da konnen S' mi' frag'n, was Sie woll'n: ich weiss alles.”)

Azt hiszem, többet tanultam az ismeretelméletről kedves mindentudó mesteremtől, Adalbert Pöschhtől, mint bárki más tanáromtól. Senki nem tett annyit azért, hogy megtérjek Szókratész tanítványának. Mert mesterem nemcsak arra tanított meg, hogy milyen keveset tudok, hanem arra is, hogy a legnagyobb bölcsesség, amire törekedhetem, csak annyi lehet, hogy minél világosabban lássam végtelen tudatlanságomat.

Ezek és egyéb ismeretelméleti kérdések jártak a fejemben, miközben egy íróasztalon dolgoztam. Akkor épp egy nagy megrendelést kaptunk harminc sokfiókos mahagóni íróasztalra. Félek, hogy némelyikük minősége - különösen a politúrjuk - erősen megsínylette episztemológiai belefeledkezéseimet. Ez mesteremben felkeltette a gyanút, és engem is rádöbbentett, hogy túlságosan tudatlan és túlságosan gyarló vagyok az efféle munkához. Ezért 1924 októberében arra jutottam, hogy befejezem inaskodásomat, és valami más mesterséget keresek magamnak, könnyebbet, mint a mahagóni íróasztalok készítése. Egy évig szociális munkát vállaltam, elhagyatott gyerekekkel foglalkoztam, amit már korábban is csináltam, és igen nehéznek találtam. Utána jó öt évet tanulással és írással töltöttem, majd 1930-ban megnősültem, és boldogan éltem mint iskolai tanár.

Akkoriban nem gondoltam többre a tanárságnál, csak amikor 1934

vége felé megjelent *Logik der Forschung* című könyvem, kezdtem kicsit belefáradni a tanításba. Így aztán nagy szerencsének éreztem, amikor 1937-ben alkalmam nyílt, hogy elhagyjam a tanári pályát, és hivatásos filozófus legyek. Harmincötödik évemben jártam, és arra gondoltam, hogy most végre sikerül megoldanom a feladványt, hogyan lehet íróasztalon dolgozni, és mégis elmerülni az episztemológiában.

Gyermekkori emlékek

Bár legtöbbször tudja születési idejét és helyét - az enyém 1902. július 28., Himmelhof, Bécs Ober St. Veit kerületében -, azt azonban csak kevesen tudják, mikor és hogyan kezdődött szellemi életük. Ami filozófiai fejlődésemet illeti, néhány korai stádiumára vissza tudok emlékezni, de ezek bizonyosan későbbiek, mint érzelmi és erkölcsi fejlődésem kezdetei.

Gyanítom, hogy gyerekfejjel volt bennem valami tudakosság, sőt erényeszség, bár talán enyhítő körülmény, hogy úgy éreztem, nincs jogom senki fölött törvényt ülni, kivéve magamat. Legrégebbi emlékeim közé tartozik a csodálat érzése, amelyet szüleim és a nálam különbek iránt tápláltam; bámulattal néztem föl például unokatestvéremre, Eric Schiffre, mert egy évvel idősebb volt nálam, takaros és csinos arcú fiú: ezeket az adottságokat mindig fontosnak és elérhetetlennek tartottam.

Manapság gyakran hallani, hogy a gyerekek természetüknél fogva kegyetlenek. Én ezt nem hiszem. Magam lágyszívű gyerek voltam - „softy”, ahogy az amerikaiak mondják -, és a legerősebb érzésem, amelyre visszaemlékszem, a heves részvét volt. Belejátszott ez első szerelmembe is, amelyet négy-öt éves koromban éltem át. Óvodába vittek, s volt ott egy szép vak kis lány. Szívem szakadt meg mosolyának varázsától és vakságának tragédiájától. Első látásra beleszerettem. Sose felejttem el őt, noha csak egyszer láttam, akkor is mindössze egy-két óra hosszat. Többet nem küldtek

óvodába: talán mert anyám észrevette, mennyire fel vagyok zaklatva.

Bécs nyomorúságos szegénysége volt az egyik fő probléma, amely már kisgyerekként is megindított - olyannyira, hogy szinte mindig ott lapult tudatom hatterében. A nyugati demokráciákban élők közül ma már csak kevesen tudják, mit jelentett a szegénység a század elején: éhségtől, hidegtől, reménytelenségtől szenvedő férfiakat, nőket, gyerekeket. De mi, gyerekek, nem tudunk ezen segíteni. Kérincselünk néhány fillért, hogy odaadhassuk egy-két szegény embernek - ez volt a legtöbb, amit tehettünk.

Csak sok év múltán tudtam meg, hogy apám sokat és keményen dolgozott a helyzet enyhítéséért, de erről sohasem beszélt. Két bizottságban is dolgozott, amely otthonokat tartott fenn hajléktalanoknak: a szabadkőműves páholy, amelynek nagymestere volt, árvaházat működtetett, a másik (nem szabadkőműves) bizottság pedig hajléktalan felnőtteknek és családoknak létesített egy nagy intézetet („Asyl für Obdachlose” - ennek volt bennlakója Adolf Hitler első bécsi tartózkodása idején).

Apám e tevékenysége nem várt elismerést kapott, amikor az öreg császár a Ferenc József-rend lovagjává tette meg, ami nemcsak meglepetést, de problémát is okozott. Apám - mint a legtöbb osztrák - tisztelte ugyan a császárt, de John Stuart Millen iskolázott radikális liberális nézeteket vallott, a kormánynak pedig végképp nem volt híve.

Ráadásul szabadkőművesként egy olyan társaság tagja volt amelyet akkoriban törvényen kívül helyezett Ferenc József osztrák kormánya - magyar kormánya azonban nem. A szabadkőművesek gyakran üléseztek az osztrák-magyar határon túl, Pozsonyban (ma Bratislava, Csehszlovákia). Az Osztrák-Magyar Monarchiát, bár alkotmányos monarchia volt, nem a két parlamentje kormányozta. A parlamenteknek nem állt hatalmukban elmozdítani a két miniszterelnököt vagy a két kabinetet, még bizalmatlansági szavazással sem. Az osztrák

parlament, úgy tűnik, még annál is gyengébb volt, mint az angol parlament Vilmos vagy Mária alatt, ha egyáltalán lehetséges az összehasonlítás. Kevés volt az ellenőrzés és ellensúly, és szigorú politikai cenzúra működött; apám például Siegmund Karl Pflug álnéven és *Anno 1903* címmel írt egy ragyogó politikai satírt, melyet a rendőrség azon nyomban lefoglalt, amikor 1904-ben megjelent, s amely egészen 1918-ig rajta maradt a tiltott könyvek listáján.

Mindazonáltal azokban az 1914 előtti napokban a cári Oroszországtól nyugatra a liberalizmus légköre lengte be Európát. Apám, Dr. Simon Siegmund Carl Popper, miként két fivére is, a bécsi egyetemen szerzett jogi doktorátust. Nagy könyvtára volt, könyv könyv hátán mindenütt - kivéve az ebédlőt, ahol egy nagy Bösendorfer hangverseny-zongora állt, és Bach, Haydn, Mozart, Beethoven, Schubert és Brahms kottái sorakoztak. Apám, aki egyidős volt Sigmund Freuddal - művei megvoltak a könyvtárban, és mindjárt megjelenésük után azon frissiben olvasta őket -, ügyvédi és jogtanácsosi praxist folytatott. Anyámról, Jenny Popperről (leánykori nevén Schiff) egy későbbi fejezetben, a zene kapcsán írok majd részletesebben. Apám nagyszerű szónok volt. Védőbeszédét csak egyet hallottam, valamikor 1924-ben vagy 25-ben. és védence éppen én voltam. Az ügyet teljesen egyértelműnek láttam. Ezért nem is kértem apám segítségét, és nem kis zavaromat okozta, hogy ragaszkodott védelmem ellátásához. De beszédének tökéletes egyszerűsége, világossága és egyenessége mély nyomot hagyott bennem.

Hivatásában apám keményen dolgozott. Barátja és egykori társa volt Bécs utolsó liberális polgármesterének, Dr. Carl Grünblnek, tőle vette át aztán ügyvédi irodáját. Az iroda az otthonunkban kapott helyet, egy nagy lakásban Bécs legközepén, a Stephanskirche főkapujával szemközt. Hosszú órákat dolgozott irodájában, de szíve szerint inkább tudós volt, mintsem gyakorló jogász. A történe-

lem érdekelte (könyvtárának tetemes része történeti művekből állt), különösen a hellenizmus kora és a XVII-XVIII. század. Verset is írt, görög és latin költőket fordított németre. (Ritkán beszélt ezekről a dolgairól. Csak véletlenül akadt egy nap a kezembe néhány könnyed és derűs Horatius-fordítása. Egyébként is könnyű kézzel és erős humorérzékkel volt megáldva.) Nagyon érdekelte a filozófia. Még mindig megvan a könyvtáramban a tőle örökölt teljes Platón, Bacon, Descartes, Spinoza, Locke, Kant, Schopenhauer és Eduard von Hartmann; John Stuart Mill összegyűjtött művei német fordításban, Theodor Gomperz szerkesztésében (akinek *Görög gondolkodók* című munkáját apám igen nagyra tartotta); Kierkegaard, Nietzsche és Eucken műveinek java és Ernst Mach kötetei; Fritz Mauthnertől *A nyelv kritikája* és Otto Weiningeről *a Nem és jellelem* (a jelek szerint mindkettő hatott Wittgensteinre); és Darwin legtöbb könyvének fordítása. Darwin és Schopenhauer arcképe on függött dolgozószobája falán). Megvoltak természetesen a német, francia, angol, orosz és skandináv irodalom klasszikusai. De erősen foglalkoztatták a társadalmi kérdések is. Nemcsak Marx és Engels, Lassalle, Kari Kautsky és Eduard Bernstein legfontosabb művei voltak meg neki, hanem Marx kritikáinak munkái is: Böhm-Bawerk, Carl Menger, Anton Menger, P. A. Kropotkin és Joseph Popper-Lynkeus (aki alighanem távoli rokonom volt, lévén hogy Kolinban született, és apai nagyapám is ebből a kisvárosból származott). A könyvtárnak volt egy pacifista részlege is Berta von Suttner, Friedrich Wilhelm Förster és Norman Angell könyveivel.

Így aztán a könyvek már rég hozzátartoztak életemhez, amikor még olvasni sem tudtam. Az első könyvet, amely mély és tartós hatás tett rám, anyám olvasta föl két nővéremnek és nekem nem sokkal az előtt, hogy megtanultam olvasni. (Hárman voltunk testvérek, én a legkisebb.) Egy gyerekkönyv volt, a nagy svéd író, Selma Lagerlöf tollából: *Nils Holgersson csodála-*

tos utazása. Sok-sok éven át minden évben egyszer újraolvastam, ahogyan az idők során alighanem Selma Lagerlöf minden könyvét elolvastam, nem is egyszer. Első regényét, a *Gösta Berlinget* nem szeretem, bár tagadhatatlanul figyelemre méltó munka. De az összes többi könyvét mesterműnek tartom.

Az ember intellektuális fejlődésében természetesen az olvasás és írás megtanulása a legfőbb esemény, különösen az olvasásé. Nincs mihez hasonlítani, hiszen arra nagyon kevesen emlékeznek (Helen Keller a nagy kivétel), hogy a beszéd megtanulása mit jelentett számukra. Örökké hálás leszek első tanítónőmnek Emma Goldbergernek, aki megtanított írni-olvasni-számolni. Azt hiszem, voltaképpen csak ez a három dolog az, amire egy gyereket meg kell tanítani; de vannak gyerekek, akiket tanítani sem kell rájuk, maguktól is megtanulják. A többi az atmoszférából jön, meg amit olvasva és gondolkodva teszünk a magunkévá.

Apámon, első tanítómon és Selma Lagerlöfön kívül, azt hiszem, élethossziglani barátom, Arthur Amdt volt a legnagyobb hatással korai szellemi fejlődésemmre. Róla el kell mondani, hogy rokonságban állt Ernst Moritz von Arndtval, a napóleoni időszakban született német nacionalizmus híres alapítójával, ő maga azonban heves antinacionalista volt. Német származású létére Moszkvában született, és ott töltötte ifjúságát. Húsz évvel volt idősebb nálam - közel járt a harminchoz, amikor 1912-ben először találkoztam vele. Mérnöknek tanult a rigai egyetemen, és diákvezér volt a sikertelen 1905-ös orosz forradalomban. Szocialista volt, erős ellenzékben a bolsevikokkal, akiknek néhány vezetőjét személyesen is ismerte még 1905-ből. A szocializmus jezsuitáiként jellemezte őket, akik képesek ártatlan embereket feláldozni, még a velük egy hiten lévőket is, mert a nagy célok igazolnak minden eszközt. Arndt nem volt marxista meggyőződésű, de úgy gondolta, hogy a szocializmus addigi történetének Marx a legnagyobb teoretikusa. Tapasztalhatta, hogy na-

gyon szívesen hallgatom őt a szocialista eszmékről beszélni; úgy érzetem, semmi sem lehet fontosabb, mint véget vetni a szegénységnek.

Arndt mély érdeklődéssel követte (sokkal inkább, mint apám) azt a mozgalmat, amelyet Ernst Mach és Wilhelm Ostwald tanítványai indítottak, azt a társaságot, melynek tagja így nevezték magukat: „a monisták” (volt valami kapcsolatuk a híres amerikai folyóirattal a *The Monist*tal, amelybe Ernst Mach is írt). A tudomány, az ismeretelmélet és - mai szóval - a tudományfilozófia érdekelte őket. A bécsi monisták soraiban szép számmal voltak a „félszocialista” Popper-Lynkeus követői, többek között Otto Neurath.

Az első könyv, amelyet a szocializmusról olvastam, Edward Bellamy utópikus regénye, a *Visszatekintés* volt. (Gondolom, Arndt adta a kezembe - apám kerülte, hogy befolyásoljon.) Tizenkét éves lehettem akkor, és a könyv nagy hatással volt rám. Arndt elvitt a bécsi erdőbe a monisták vasárnapi kirándulásaira, és ilyenkor a marxizmusról és a darwinizmusról magyarázott nekem. Nem kétséges, mind a kettő messze meghaladta értelmemet, de azért érdekes és izgalmas volt.

A monisták vasárnapi kirándulására mentünk 1914. június 28-án is. Estefelé, Bécs külvárosához közel hallottuk meg a hírt, hogy a trónörökös, Ferenc Ferdinánd főherceget Sarajevóban meggyilkolták. Rá egy héttel anyám engem és két nővéremet nyári vakációra vitt egy Salzburg környéki kis faluba, Alt-Aussee-be. Ott kaptam meg tizenkettedik születésnapomra apám levelét, hogy sajnálja, de nem tud leutazni a születésnapomra, ahogy szeretne volna, „mert sajnos háború van” („denn es 1st leider Krieg”). Minthogy a levél épp aznap érkezett, amikor Ausztria-Magyarország ténylegesen hadat üzent Szerbiának, apám, úgy látszik, már előbb látta a háború jöttét.

Popper intellektuális önéletrajza angolul íródott 1970-ben egy gyűjteményes kötet számára, majd kibővíve külön is megjelent 1976-ban *Unended Quest* címmel. Az itt közölt részletet Farkas János László fordította, a cím a szerkesztőségtől származik. ■

Alexander Giese

AZ IDŐ SZORÍTÁSÁBAN

Mindig vonzott a történelem, amelyről sokáig azt hittem, hogy törvénytöréseket fedezhetünk fel benne - csak később mondtam le erről a bizonytalan és hiábavaló törekvésről.

Történelmi regényeket kezdtem írni; a humanitás, a humánus viselkedés, a tolerancia és az emberség nyomait és ösvényeit próbáltam megtalálni a különböző korokban. Azt hiszem, ezzel mintát akartam állítani a mai viselkedés elé, tehát elkötelezett író voltam és az vagyok ma is. A történelmet azonban, mind a történetírásban, mind pedig a történelmi regényben, ma úgy ítélem meg, mint a híres Theodor Lessing, hogy értelmet ad annak, ami értelmetlen. A történelmi folyamatokat egyre inkább kaotikusnak látom: sőt ma már az is nehezemre esik, hogy világosan meghúzzam a határt olyan nyilvánvalóan ellentétes irányú mozgások között, mint amilyen a hagyomány és a modernség.

Tudni vélem, hogy egész életemben hagyományok vettek és vesznek körül, és bizonyára nem tévedek, ha úgy gondolom, hogy civilizációink - amelyben élünk - hosszú távon egy korallághoz hasonlít, melynek sok ágacska nőtt és sok minden ránkövesedett, vagy hogy a pozitív oldalát is említsem: gyakran olyan konstrukciónak tetszik, amely kipróbált, megvizsgált és életrevalónak bizonyult dolgokból állt össze.

Az igazi hagyomány ugyanis az, amit úgy adnak tovább, mint valami még mindig átélhető, formálható, formálható - ha komolyan vesszük Goethének azt a mondatát: *Was du ererbt von deinen Vätern hast, erwirb es, um es zu besitzen.* (Amit apáidtól kaptál örökül, szerezd meg azt, hogy birtokosa légy.)

Mint gyerek, ebben az értelemben a szülői ház hagyománya szerint éltem - egy kézműves családban, olyan szülők felügyelete alatt, akik a világgazdasági válságban teljesen deklasszálódtak, minden szempontból elszegényedtek - egy

örökül kapott vallás, a katolicizmus vonzásában, s annak is egy igen szűk látókörű, szigorúan bigott változatában, melynek képviselői elértek azt, hogy féljek és rettegjek Istentől: így éltem születésem óta, a bécsi kispolgárság szokásai és erkölcsi szerint. Szigorú, megszabott ünnepi szokások, tekintélytisztelő viselkedés a felnőttekkel, a szülőkkel és a följebbvalókkal szemben: vagyis inkább engedelmességben éltem, mint szeretetben, inkább félelemben, mint tiszteletudóan, a látóköri nehezen meghaladható szűkösségében, úgyszólván alázatosan megadva magam a rám mért sorsnak. Mindezt persze nem kellett megszerezni, mert ezt rákényszerítették a gyerekekre - s ilyen értelemben átéltem azt, amit rendszerint nevelésnek neveznek, s aminek semmi köze sem volt az önműveléshez. Tanítóim, akik a századfordulón fejezték be tanulmányaikat, igen kevés tiszteletet és semmiféle szeretetet sem tanúsítottak a megnyirbált Ausztria maradékával szemben.

Az első világháború vége és a második kezdete között eltelt húsz évben nőttem fel, az Első Köztársaság politikai zűrzavarái közepette, amikor - ezt Gerhard Booz linzi történész kimutatta - minden napra esett egy merénylet; abban az időben, amikor 1927-ben égett az Igazságügyi palota, 1934-ben a jobboldal nyíltan háborút viselt a baloldal ellen és ágyúval lövöldözött, bérkaszárnyákat rombolt le, és a bécsiek megismerkedtek a „házak csatájával”; olyan korban nőttem fel, amikor a nemzetiszocialisták puccsot hajtottak végre Bécsben, és meggyilkolták a kancellárt, a diktatúra éveiben nőttem fel, egy önmagát kereszténynek és németnek nevező diktatúrában, azokban az években, amikor a század első felének Közép-Európájában a demokrácia bátyái elestek.

Mi volt itt az igazi hagyomány? Az én számomra, ahogy én éreztem, a Habsburg állam időben épp oly

messze volt, mint a Karoling Birodalom. Amit a szüleim nemzedéke talán még kötelező érvényűnek tartott, az nekem csupán távoli múlt volt. S amit a hagyományok őrzői az idők folyamából felidéztek, és aminek az újjáélesztésére törekedtek, amit programjukban hirdettek: a legitimisták a Habsburg mítoszt, a keresztényszocialisták a katolicizmust, a szociáldemokraták az internacionalizmust s a német nacionalizmust, amely a nemzetiszocialisták halált hozó barna színére váltott - mindez az apolitikusan nevelt gyermek szemében, akit már korán vonzottak a könyvek, s aki már kamaszkorában mindenk fölértette a színházat, komédiának látta, még gyakrabban bohóctréfának, és még a nyilvánvaló politikai tragédiák sem érintették igazán.

Az első világháború utáni Ausztriából - és úgy sejttem, egész Közép-Európából - egyvalami teljesen hiányzott, pedig egész életemben ezt kerestem: a józan, valódi liberalizmus.

Ugyanis minden más ideológia eredményesen kereste hagyományait és megvalósításuk módját. A magát kereszténynek és németnek nevező Hazafias Front uralma alatt gondoskodtak arról, hogy mi, gyerekek és fiatalok a Ringen parádézzunk Schuschnigg kancellár és Inntzer kardinális előtt - ott volt minden bécsi iskolai osztály -, és hazafias meggyőződésünket demonstrálандó hangosan és ismételten kiáltanunk kellett: „Ausztria”. Ám én és iskolatársaim, akik osztályonként csoportosítva elvonultunk a Burgtheater előtt, úgy néztük mindezt, mint egy kevésbé sikerült színházi előadást. Figyelemre méltó volt az is, hogy egy meglehetősen morbid szövegű himnuszt kellett megtanulnunk: „Fogjatok össze ifjak jól, egy halott vezet minket.”

Mai eszemmel megértem, hogy a nagy kettős Monarchia összeomlása után Közép-Európa rendkívül táncstalan volt, és a pártok görcsö-

sen igyekeztek hagyományos, már kipróbáltak mondott értékekre lel-
ni - ezt tapasztaljuk napjainkban is,
a Szovjetunió vezette Kommunista
Internacionálé összeomlása után.

Abécsi egyetem hallgatójaként
történelmet tanultam, azt re-
mélve, hogy valami értelmet
találok a történelemben, ekkor
ugyanis még nem tudtam - és itt tu-
datosan ismétlem magam -, hogy
az ilyen tanulmányok az értelmet-
lenségnek adnak értelmet, tehát a
dolgok értelmét öngerjesztő módon
hozzák létre. Húszévesen, amikor
ott kellett hagynom az egyetemet és
be kellett vonulnom a német hadse-
regbe, sejtelmem sem volt, hogy ez
a nagy fordulat a modernség felé a
legliberálisabb magatartás eredmé-
nyeként már régen végbement épp
az én hazámban, a századforduló
idején Bécsben. Evekkel születésem
előtt.

Ám ifjúkoromban - 1927 és
1938 között - semmi sem látszott
Bécsben a legközelebbi múltból a
mindent beborító díszletektől: ezt a
díszletet az építészetben barokknak
és historizmusnak nevezték, a körút
pompájának, Jugendstilnek és art
decón, a politikában pedig a díszlet-
hez tartoztak a honvédő és védegy-
letek tagjai és a nemzetiszocialisták,
s ők mind együtt masíroztak a haj-
dani világváros óriáskulisszái kö-
zött. Akkori megítélésem szerint
ezek csak olcsó politikai komédiák
voltak, és nem is sejtettem, hogy ez
a kispolgári politika a lehető legna-
gyobbá, világméretű halálos drámá-
va fajul majd. Ha jól emlékszem,
tizenhat éves koromra fölöttébb vilá-
gossá vált bennem az a kettősség,
amely Bécs nagyszerű hagyomá-
nyait elválasztotta akkori, 1937-es
jelenétől.

Csak hogy - a modernitásból én
semmit sem éreztem (annak elle-
nére, hogy lakásomtól néhány ház-
nyira, a Neustiftgasse 42. szám alatt
állt az egyik legmodernebb épület,
egy bérház, melyet Otto Wagner
épített).

Reálgimnáziumi képzésemben a
humán és reál tananyag szokásos
köre tartozott, latin, angol és azok a
természettudományos ismeretek,
amelyeket tanáraink a század első
két évtizedében sajátítottak el. Amit

pedig életérzésben közvetítettek fe-
lénk - tudatosan vagy sem -, az
nem nevezhető sem hagyományos-
nak, sem modernnek, inkább vala-
miféle félelem, magányosság és
bornírtság mögé rejtett kispolgári
fölényesség volt ez, amely csak
igen ritkán bővült a világban való
jártassággal. Nekem például abban
a szerencsében volt részem, hogy
nyolc osztályon át egy liberális tör-
ténészprofesszor volt a tanárom. Ő
volt a szerencsés kivétel.

És megint e fölöttébb illékony
határvonal előtt állok, amely sem
horizontálisan, sem vertikálisan nem
húzható meg az időben: ez a hagyó-
mány és a modernség közötti határ-
vonal. Nekünk, akik Ausztriában la-
kunk, az én 1921-es nemzedékem-
nek éppúgy, mint ennek a magyar-
országi nemzedéknek *nolens volens*
a katasztrófába vezető utat kellett
járnia, és csak a szerencsének kö-
szönhetjük, ha túléltek a nemzeti-
szocializmust és a második világhá-
borút.

A Harmadik Birodalom idején a
szélsőjobb hagyományai kerültek
hatalomra Közép-Európában, s azt
reméltük, hogy amikor eltemettük
az ezeréves birodalmat, eltemettük
ezeket a hagyományokat is. Leg-
alábbis így gondoltuk a háború vég-
gén. Ma már tudjuk, hiába gondol-
tuk így. 1918 után másodszer 1945-
ben kapták ajándékba ezek a népek
a demokratikus államrendet, ame-
lyet - ellentétben Nyugat-Európával
- sohasem mi magunk harcoltunk
ki. Igaz ugyan, hogy Magyarország
kossuthi hagyományának erősebb
volt az utóhatása, mint a bécsi
1848-é. Amikor 1945-ben megse-
misült a náci uralom, az osztrákok
előtt nemcsak a demokráciához ve-
zető politikai út nyílt meg, hanem
megnyílt a modernség felé vezető
kulturális út is. Nem mindenki lé-
pett erre az útra. A modernség -
ahogyan a posztmodern is - tovább-
ra is az elit rétegek területe.

Ugyanakkor, ha jól látom, 1945
után többféle dolgot „fogadtak el”:
elfogadták a nyugati viselkedésmó-
dokat, a nyugati divatirányzatokat -
leginkább azokat, amelyek az Egye-
sült Államokból jöttek -, s amikor
kulturális értékekről volt szó: mű-
vészek munkáiról, tudósokról, filo-

zófusokról, akkor ugyancsak a Nyu-
gat volt a meghatározó, főként
Franciaország és Anglia. A háború
utáni első évek sötét egén Kafka,
Sartre és Camus voltak a csillagok.
Mi, mint megszállt ország kultúrpo-
litikai ugarnak számítottunk. Meg
kellett ismerkednünk az utolsó húsz
év nyugati irodalmával, valamint a
nyugati filozófiákkal. De ezzel pár-
huzamosan, és úgy látom, ez nem
kevésbé értékes, elfogadtuk azt, ami
eredendően a sajátunk volt; elfo-
gadtuk félreismert és eltaszított tu-
lajdonunkat, a századforduló bécsi
iskoláit; ilyen iskolák egy egész sor
tudományterületen voltak, s közü-
lük több a világot rengette meg: a
zenében (Mahler, Schönberg,
Schrecker, Alban Berg, Matthias
Hauer), a festészetben (Klimt,
Matsch, Schiele, Kokoschka és az
egész szecesszió), a pszichoanali-
ziszben (Sigmund Freud, Alfred Ad-
ler. Reich és sokan mások), az épí-
tészetben (Wagner. Olbrich, Loos),
a gazdaságtudományokban és a fi-
lozófiában (Keynes, Neumann, Car-
nap). És az irodalomban Schnitzler-
től kezdve Hofmannsthalon át min-
denki; emlékszem még, hogy 1952-
ben a Tutzinger Evangélikus Akadé-
mián annak a nézetemnek adtam
hangot, hogy az osztrák irodalom
kapuja fölött így olvassuk a három-
királyok nevét: Kafka, Musil és
Broch.

Ez tulajdonképpen azt jelenti,
hogy mindazt, ami szá-
munkra ismeretlen, mind-
azt, amit a mi saját kis diktatúránk
és a náci diktatúra elzárt előlünk, el
kellett olvasnunk, meg kellett tanul-
nunk, mindent be kellett és be lehe-
tett pótolni, ami a századforduló
idején a művészetben, a kultúrában,
a költészetben, az irodalomban lét-
rejött.

A náci megfosztottak bennün-
ket igazi bécsi hagyományainktól,
egy pángermán mítoszt tállaltak
elénk, kitaláltak és tápláltak a vér és
az anyaföld mítoszákat, és alapvetően
elzártak minket a nyugattól. Ez a
folyamat, úgy vélem, egy kis időbe-
li eltolódással itt. Magyarországon
is lezajlott.

És bámulattal tapasztaltam, hogy
ez a bécsi modernség ismét úgy-
szólván biztos szövésű hagyó-

mánnyá állt össze, annak ellenére, hogy egységes korstílust nem hozott létre.

Talán elmondhatom, hogy az 1945-ös év a mi számunkra ebben az értelemben mégis csak a nulladik év volt, amikor a hagyományt is újra kellett értékelnünk, mert meg kellett tisztítanunk azután, hogy a nemzetiszocialisták, akik minden aggály nélkül hirdették a saját ezeréves birodalmukat és azt, hogy a történelem egyedüli célja ez a birodalom, bekebelezték és kisajátították mindazt, aminek rangja, neve és jelentősége volt történelmünkben. Így tehát Ausztriában a hagyományt is újra kellett értelmezni. Ma nem tudom megmondani, hogy ez sikerült-e. És ez a folyamat természetesen még most is zajlik. Minden nemzedéknek újra kell írnia a maga történelmét, mert változik a perspektíva, ahonnan a múltat szemléljük, még az úgynevezett tények is változnak, akárcsak a tények értelmezése: mindkettőt folyamatosan újra kell értékelni. Ebben az értelemben persze soha nem beszélhetünk *szilárd* hagyományról. A hagyomány is, hasonlóan a jelenhez és a jövőhöz, változékony. Éppúgy, mint a modernség. Intellektuális és szellemi hagyományainkat meg kellett tisztítanunk (és még mindig vagy már megint meg kell tisztítani) a náci fajelméletek primitív bálványaitól. A náciizmus ugyanis napjainkban a külföldiek elleni düh, az idegengyűlölet és a populizmus köntösében jelenik meg.

És még egy elvi megjegyzés: a modernség is arra törekszik, hogy épp olyan hagyományossá váljon, mint a tradíció, amely ellen küzd. Tehát minden korszakban megtalálhatjuk nemcsak a hagyomány és a modernség párhuzamait, hanem azt is, hogy a tovább hagyományozandó dolgok közé bekerül az is, ami modern. Mi másnak tekinthetném például a bécsi iskolákat: Klimt, Matsch, Schiele ugyanis már modern klasszikusok, és a hagyományunkhoz tartoznak. Sigmund Freud és a pszichoanalízis már hagyomány. Éppúgy, mint Alfred Adler individuálpaszichológiája. Gustav Mahler, Anton Webern, Alban Berg, Schönberg - ők már egy új bécsi is-

kola részesei, mint Magyarországon Bartók: hagyomány ő is, persze nem olyan régi és nem olyan elismert, mint a bécsi klasszikusok: Wolfgang Amadeus Mozart, Joseph Haydn vagy Franz Schubert... Modernség vagy hagyomány? Arthur Schnitzler már hagyomány, miként Hugo von Hofmannsthal, Franz Werfel, Franz Kafka, Robert Musil és Hermann Broch. Rainer Maria Rilke is hagyomány, hasonlóan Josef Weinheberhez, Franz Theodor Csokorhoz és Ernst Schönwieséhez.

Levonhatom tehát a következőt: a közös közép-európai hagyományt kiegészíti mindannyiunk közös modernsége - mert minden nevet, amelyet Ausztriával kapcsolatban említettem, önök helyettesíthetnek egyenértékű magyar, horvát, szlovák nevekkel. Közös modernség? Nyilvánvalóan ezt a kérdést kell föltenni magunknak. És úgy vélem, erre ugyanaz a válasz érvényes. Hiszen még politikai áramlataink is alig különböznek egymástól, esetleg csak időbeli egymásutánjuk eltérő. Ezen a területen - ismert okokból - nem vagyunk szinkronban. Ausztriában a megszállás csak tizenegy évig tartott, Magyarországon ellenben évtizedekig. Minden közép-európai államban vannak nemzeti és nacionalista pártképződmények, vallási vagy pszeudo- és vallási pártok, magukat liberálisnak nevezők, ám ezeket mások nem mindig tekintik liberálisnak. Közép-Európában vannak parasztpártok, néppártok, kommunista, szocialista és szociáldemokrata munkáspártok, radikális jobboldali és radikális baloldali pártok, Németországban vannak még szélsőjobboldaliak, valamint szélsőbaloldaliak, az utóbbi évtizedekben mindenütt vannak zöldek, akik pártcéljuknak tekintik a környezetvédelmet, vagy mozgalomként támogatni szeretnék azt. Ezek közül melyiket tekintjük modernnek? S melyiket tekinthetjük hagyományörzőnek? Ezt persze mindannyian tudjuk, és úgy hiszem, mindenki jobban tudja a másiknál. Én azokat tartom a legmodernebbeknek, akik a leginkább liberálisak. Ám nem áll szándékomban elemezni vagy szidni a politikai mozgalmakat.

Talán hozzáfűzhetem még, hogyan ítélem meg közös vonásainkat; úgy látom, közös vonásunk a liberalizmus, a felvilágosodás gyermeke, hogy egészen pontos legyek: a felvilágosodás utáni felvilágosodásé; megemlíteném ezért még egyszer, hogy több regényt írtam azzal a szándékkal, hogy alapvetően közös vonásokra leljek a legkülönbözőbb korokban, az ókorban, a középkorban és az újkorban. Mindig arra törekedtem, hogy a humanitás, az emberséges magatartás lehetőségét, az összehasonlítható etikát ábrázoljam a nagy történelmi korokban és vallásokban, és mindezt életrajzi regények, történelmi személyiségek kapcsán igyekeztem bemutatni. Marcus Aureliusról és Szent Severinről szóló könyveimben megpróbáltam bemutatni, milyen lehetőségeket kínált az antik és a korai keresztény humanista Ausztria-Magyarország térségében. Azt akartam világossá tenni, ami nem függ a fejlődéstől, hanem mindig személyes érdem volt és az is maradt, és ez az ember etikus viselkedése szélsőséges helyzetekben; ez volt számomra lenyűgöző. Omar Chajjamról, az iszlámról szóló regényemben, melynek magyar fordítása is van, valamint két utolsó regényemben (*Lerida oder der lange Schatten*, valamint *Licht der Freiheit*, az utóbbi a kudarcot vallott felvilágosodásról szól) úgyszintén erre törekedtem. És úgy gondolom, ez a mi közös hagyományunk is: az ókor, a kereszténység, a felvilágosodás, a liberalizmus. Úgy vélem, az intellektuális és szellemi modernség - ellentétben a tradicionalisták megkövesedett frontjaival - gyarapítja mindannyiunk közös liberalizmusát, ezt azonban éppen a mi térségünkben állandóan táplálni, támogatni kell, és újra kell fogalmazni. Ezt az igazi liberalizmust még mindig titkos orvosságához hasonlíthatjuk. Talán igen leegyszerűsítve úgy is fogalmazhatok: a liberalizmus korábban olyan magatartás volt, amelyet gazdag polgárok és egyes nemesek engedhettek meg maguknak, ma pedig a liberalizmus mindannyiunk számára az egyetlen olyan életmód, amely megmenthet minket a katasztrófától. A lakosság széles rétegeivel meg kell ismertetnünk ezt a liberalizmust, mi-

vel ez a nevelés, egy bizonyos, nem csekély műveltség eredményeként alakult ki. Úgy gondolom, csak a liberalizmus óv meg minket az újabb világkatasztrófától, a nemzeti, szociális és gazdasági katasztrófától. Freud, Einstein és Kafka végtelen modernsége, főként pedig a bécsi iskolák megújítása és világméretű folytatása - az Egyesült Államokban, valamint Nyugat-Európában - nyilvánvalóan mutatja, hogy *másodszori* újrakezdésre volt szükség ahhoz, hogy a hagyományos értékeknek ez a fajta többnyire liberális átértékelése érvényre juthasson. Ami a századforduló táján újdonság volt, az a 20. század első felében halott volt. Majd újra életre kelt a második világháború után. Ez a mi valódi, mindmáig el nem avult modernségünk. És valójában erre a modernségre épül minden szellemi, intellektuális és művészi törekvésünk a század második felében, akár modernnek, akár posztmodernnek nevezzük ezeket a továbbiakban. Félbe kell itt szakítanom a gondolatot - talán meséljem el, mi játszódott le a szemünk előtt az utóbbi évtizedekben? Megpróbáltam hangot adni nézeteimnek öt történelmi regényben. Nem vagyok sem irodalomtörténész, sem kultúrtörténész, elbeszélőnek tartom magam, nem pedig költőnek.

Végezetül pedig fölteszem magamnak a kérdést, amely a hagyomány és a modernség viszonyára vonatkozik: hogyan töltöm el a saját időmet? Mert azt remélem, hogy e kérdés megválaszolásával valamivel többet tudhatok meg a hagyományról és a modernségről. Nem tudom, önök hogyan töltik az idejüket, nem tudom, mit tesznek: azt tudom vagy talán sejtem, hogy én hogyan csinálom. Egyetlen pillanatban sem elégedtem meg azzal az állásponttal, amelyen éppen voltam. Énem egy részével tulajdonképpen a jövőben élek, úgy, hogy félig-meddig sejtem, félig tudom, s mindig előre elgondolom azt, ami következik. Semmivel sem elégszem meg, semmibe sem nyugszom bele. Már gyerekkorom óta tartó érzés bennem: nem lehet, hogy körülöttem minden csak ideiglenes, csak valamiféle előlegezése annak, aminek valóban léteznie kellene,

aminek lennie kellene; amit ebben a pillanatban átélek, az nem a „valódi” lét, ezen csak át kell esnem; át kell esnem azon, amit a pillanat kínál; s majd valamikor megnyílik előttem a valóságos lét a maga gazdagságában és cáfolhatatlanságában.

Középiskolás éveimben is minduntalan úrrá lett rajtam az érzés, hogy amit ma átélek, az csak a valóság kivonata, most ezt meg ezt el kell intézнем, például matematikát kell tanulnom vagy latint, de az „élet”, bármilyennek képzeltem is, egészen más lesz; a munkaszolgálatban, amelyet 1939-ben öt hónapig önként vállaltam, hogy ezzel járhatóvá tegyem a magam számára az egyetemre vezető utat, amúgy is csak félig éltem: mindaz, ami velem történt, az őrmesteri hangnem, a gyakorlatozás, a gyötrelem, az uniformis és a táborélet nem az én valóságos életem volt, hanem valami, amit kiróttak rám, olyasmí, mintha egy szabott idejű büntetést kellene letöltenem, anélkül, hogy szívvel vagy lélekkel „ott” kellene lennem; emlékszem egy hosszú kaszárnyafolyosóra abból az időből, amikor a katonaidőmet töltöttem, a kaszárnyának arra a folyosójára, ahol minden reggel ötkor teljes menetfelszerelésben száz másik újonccal együtt mozdulatlanul álltam, percekig vagy félórakig: a testem ott volt, de valami bennem szilárdan meg volt győződve arról, hogy ez nem a valóság; ilyenkor egy Rilke-versre gondoltam, Weinheber néhány versszakára, Goethe vagy Nietzsche valamelyik mondatára, egy olyan mondatra, amit könyv nélkül ismertem. Ami a tudatomban, ami a lelkem mélyén végbement, az volt a fontos, arra gondoltam. Csak azzal nem törődtem, ami éppen akkor és éppen ott történt. S létezésem ideiglenességének érzése egyre fokozódott, ahelyett, hogy csökkent volna. A háború öt éve alatt (a fogsággal együtt öt év volt) úgyszólván egyfolytában a próbaidőmet töltöttem.

A legreálisabb és legbrutálisabb valóságban is volt mindig egy nagy adag ideiglenesség, valódi nem-valóságosság. Ami velem történt és ahová vetődtem - pergőtűzbe vagy páncélos csatába -, tulajdonképpen nem az én életem volt, hanem az, amit

rám róttak - és egyszer majd végre elkezdődik az én életem is. Akármilyen ideiglenesen éltem is tovább a háború utáni időben, az úgynevezett békeidőben, egyszer nekem is rá kellett döbennem, hogy ez az ideiglenesség az én számomra örökké tart, hogy az idő ilyenfajta eltöltését én mindig így fogom megélni, függetlenül attól, hogy munkával vagy pihe-néssel telik az időm; s hogy a lét teljessége talán csak azok előtt nyílik meg, akiknek elég bátorságuk van ahhoz, hogy a mostban éljenek. Akik háttérbe tudják szorítani a holnapot. Ma már belátom, hogy az átmenetiség időérzésem konstruktív eleme volt (és az ma is). Ami közeleg - így érzem ma is -, mindig oly erős, hogy beárnyékolja azt, ami most van, bármi legyen is az. Valószínűleg ezért esik nehezemre, hogy ünnepeket tartsak meg és ünnepeljek, ezek ugyanis nemcsak visszaidézik az időt, hanem úgy látom, hogy valójában rituálisan rögzíteni is akarják azt. Tudom, hogy csak kicsit, csak minimálisan kellene korrigálni az időérzékemet, és sok bizonytalanságtól, sok félelemtől megmenekülhetnék, s egyúttal szép és jelentős dolgok nyílnának meg előttem: lehetővé válna, hogy az időt - pontosabb kifejezéssel talán az időbeliséget - élvezzem, azt az időbeliséget, amelynek át kell adnunk magunkat, amelynek fel kell ajánlanunk magunkat, hogy hosszabb ideig éljenek elevenen az örömeink és gyönyöreink. A jelenvalót megragadni nem tudom, az elmúltat alig becsülöm, az eljövendőt derengeni látom, így a modemség és a hagyomány között érzem az idő szorítását. A hagyomány mindig arra kényszerít, hogy ismét megvalósítsuk, a hagyomány pedig az én esetemben a felvilágosodás, pontosabban a felvilágosodás utáni felvilágosodás; a jövő, ez a legnagyobb kihívás mindig erre szólít fel, és remélem, elmondhatom, hogy azon az új, járhatlan úton járok, amely az eljövendő egyik modem eleme, a modemség sejtje felé vezet. Azt hiszem, hogy mindkettőben benne élek, a hagyományban és a modernségben is. És mindaddig ezt teszem, amíg a párkák el nem vágják életem fonálát.

Bendl Júlia fordítása

Szabó Magda

A HARMADIK GYŰRŰ

Gyerekkorom kedvesen abszurd momentumai közé tartozik, hogy tizenkét évesen első lettem egy kisdíjak számára meghirdetett pályázaton, amely azt kívánta, írják meg az iskolások, mit tehet a nő a Trianon utáni magyar társadalomért. Ha nem tennék fel ezt a kérdést, hetek tudományos búvárkodása után, eleve kétségek közt és aggódva, háromszor-négyszer nekifognék az értekezés vázlatának, s gyötörne a gyanú, hasztalan iparkodom én, a feladat meghaladja képességeimet, s amit az első világháború után nem tudtak megoldani az államférfiak, aligha tudja kibogozni az én érvelésem. Tizenkét évesen fölényes bizottsággal vettem az akadályt, pár óra alatt összeállítottam az ország asszonyai-lányai összes tennivalóját, melyek helyes kivitelezése esetén el nem maradhat a diadalmos eredmény. Az iskolában irredenta nevelést kaptunk, nacionalista szöveggyűjteményem lángja csak úgy lobogott, minden illendő türelem vagy megértés mellőzésével úgy elintéztem a minden rosszért felelősnek érzett, körülöttünk élő németeket a szemmel láthatólag csak a maga hasznát kereső Amerikával együtt, hogy csak úgy sisteregtek a mondataim. Alaposan eligazítottam a honasszonyokat, honleányokat, a franciák és az osztrákok külön megkapták a magukét. Érvelésem, a maga gyerekes módján, éppen meggyőződések elfogultsága miatt volt egyszerre komikus és megkapó. Tetszett a munkám, hivatalosan, nagy nyilvánosság előtt megdicsérték érte, kaptam oklevelet is, és a dolgozatot valamennyi iskolában felolvastatta a diákoknak magyar órán a tankerületi főigazgató rendelete.

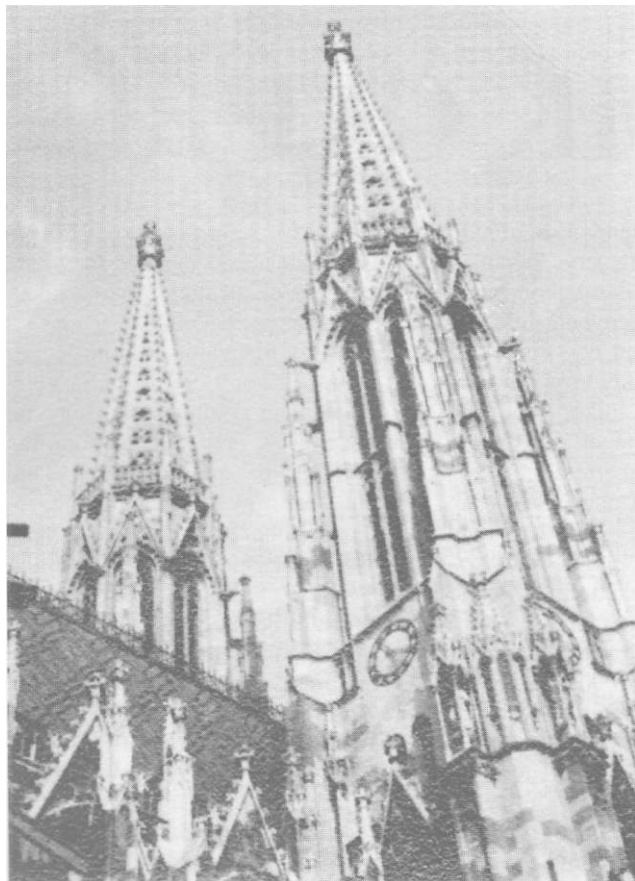
Legkedvesebb nagynéném külön ajándékkal honorálta a családot személyemben ért kitüntetésemért, kaptam tőle egy az akkori Debreczenben Isten tudja, milyen boltban beszerzett tollszárat, ez az elefántcsont műtárgy szememben a világ kincse volt. Hogy ne éreztem volna annak a szépen esztergált darabot, amelyben golyó alakú üreget vájt a mester, azt üveggel tartarta, s a csepp ablak mögött ott volt

előttem tizenkét esztendeje kezdődött életem legvalószínűtlenebb látványának a képe; valami dombokon erdők ereszkedtek alá napfényben, felettük, mint a madár, lebegett egy semmihez sem hasonlítható gyönyörűség, a Gloriett. Mit tudja bárki, mikor és hogyan találkozok a jövődjével, mit tudtam én, aki Pestet sem ismertem még, életem összesen három napját töltöttem saját fővárosunkban, s hol láthattam volna olyat, amit a vájatba sülyesztett kép mutatott. Rejtette még az idő azt a megrázkódtatást, melynek tektonikus rengése majd feltépi előttem az alkotás addig minden kísérletnek ellenálló talaját, és a nyírt sövény sorok között szembesít legfontosabb regényem, a Pillanat mindaddig meg nem talált megoldásával; tudatom egyszer csak észrevesz egy addig a másodpercig sose regisztrált fénycsíkot a nyírt sövényből kifehérlő Aeneas-szobor alakján, s hirtelen előttem a válasz a régóta tervezett regény mindaddig megoldhatatlan kérdésére; a szobor, bár nem is kérdezem, válaszolt. Minden alkotás valami áldott sokk eredménye, engem Schönbrunnban ért a termékenyítő megrázkódtatás, a problémámasor addig áthághatatlan szakadékát váratlanul átívelte a felismerés. Megvolt a híd, az alkotni tudás kivételes, kegyelmi állapota. Tizenkét évesen hogyan sejtettem volna, hogy a családi ajándéknak varázseréje van, tollal keresem majd a kenyerem, s az elefántcsontba mélyített üvegből a jövődjé ragyog felém, amely most éppen sikert hozott, de nem fog fukarkodni kudarcra sem, s egyelőre csak arra figyelmeztet, merre keressem majd életem harmadik mátkagyűrűjét, mert gyűrűből ennyit szánt nekem. Az elsőt majd a férjem adja, a másodikat a napba szárnyaló főnix emblémájával a szülővárosom, a harmadikat, amely eljegyez Béccsel, Schönbrunn ajándéka. Nem Riesenradot kapom, az obligát jelképet vagy a Ringet, de egy megvalósult álmot, amelynek körvonalait a Lipót halála után színre lépő *new establishment* képviselője, a fiatalon elvesztett és a birodalom népei közt megbékélést

szorgalmazó, reformtervező Első József fantáziája és ízlése volt megképzeltben az akkor még teljesen lakatlan, szépséges vidéken.

Akit egy megvalósult álom jegyez el, meg kell hogy érezze, mire kötelezték a megtiszteltetéssel. Hogy mi történt velem, nem tudtam pontosan gyerekként, de annyit igen: valami történt, s ez arra sarkall, hogy agyam tárolókamráiba évek, évtizedek alatt módszeresen betápláljam a gyűjtött adatokat, elkezdtem életkoromat meghaladó komolysággal tanulmányozni a szomszédos ország politikai és kulturális történetét. Ha ma állok meg Schönbrunnban a domb tetején és körbenézek, a város és környéke felel, az osztatlan időt is tetszésem szerint bonthatom; akit valaha Bécs eljegyzett magának, és nem élt vissza a megkapott harmadik gyűrűvel, az előtt nyitottak dimenziók és időfolyosók, az, ha néz, azt lát, amit kíván, akkor is, ha más szemének nem látható. Előkelő korszak legénye volt a megállapítható és tetszése szerint kiválasztott idő, amely a végtelen folyamatban már eltűnt kulisszáit és kellékeit is visszahozza.

Néz-néz a kiválasztott, kiszemel egy pontot a Schwedenplatz és a Heinrichgasse között, ezen a helyen mindig érzékelhető volt valami mozgás, ott állt a Castrum egyik kapuja, de ha távolodni kívánna az ókorból, megfuttathatja a századokat, s láthat legionárisok helyett mondjuk tutajosokat, ott topognak a Salztornál, éjjel is folyik a kirakodás, rezegnek a vízbe vert cölöpökön a lantornák, nem jár ez veszély nélkül, nappal sem egyszerű terep ez, a folyó is sokkal közelebb van még a mostani belvároshoz, ott locsognak a habok a halászok Madonnája templomának lépcsőin, s hol még a kor, mikor a mostani Donaukanal túlsó részén házakat megbíró szilárd keményedik a Werd ingatag csincsés látvidéke. Néz-néz, aki valóban látni kívánt mindig, most éppen az Augartent figyeli, ahogy változik, az imént még császári vadászterület volt, most már enyhet adó liget a munkában megfáradt polgárok szá-

A cikket a szerző fényképalbumának képeivel illusztráltuk

mára, s kicsit távolabb muzsika szól, lassan létrejön közelében a Péter, harsan a* babák öblös kacagása, folyik a szőke serital, időközben lebontják a Glacis-t, a régi kapukat, őrtornyokat, csak szép neveik maradnak, mert Virgil sose hazudott, szárnyas az idő és gyors a lendülése. Hány háborút hoz, világháborúkból mindjárt kettőt, hol vannak már a monarchia birtokából az egykori magyar sóbányák, hol maga a monarchia, szerencsére Kagran felé békés repülőgépek szállnak, s nagy fekete batárok vagy autók vagy színes helikopterek szállítják az érkező politikusokat, olajsejkeket, a kíséretüket is igénye szerint változik a csont tollszár üvege mögül nézőnek, motoros biztonsági őrök és a Nagy asszony párduckacagányú testőrei között futnak a járművek. Zaj van, városi zaj, Peter Altenberg a Centrál egyik asztalánál mélézik, körötte a Szecesszió nagyjai, finom ujjak között nagyot csavarodik a művészetek klasszikusan ívelő vonala, lovak is

poroszkálnak, vannak, amelyeket táncórára vezetnek, de terményszállítók is, szegény fáradt négylábúak ácsorognak az Ungargasse táján, csordák várják a vámot, amely eldönti, helyben válnak-e étellé vagy továbbexportálásra adják át őket a hajdúk. De kaphat a város jegyese exotikusabb látványt is, ha változtat az idősíkon, valahol Pötzleinsdorf táján furcsa sziluettek, tevék és elefántok imbolyognak, itt a török Bécs alatt, lövik a várost, a kávéillat vér és lőporsszaggal egyesül és mennyi színe van a halálnak és háborúnak, mézsárga, fekete, vörös, lila, zöld. Titok nemcsak a jövő, a jelen is, súlyos államtitkok alatt roskadoznak Jenő herceg Himmelpfort utcai házán az atlaszok, ha mocanni tudnának, néznék az Aspromont-Rákóczi rezidenciát, ahol súlyosabbak az éjjeli lidércek terhei és tuskécek és véresek az álmok, amelyek fejetlen holttesteket görgetnek az irrealitás éjszaka vizében, amelyben minden egyazon pillanatban messze és közel. Az atlaszok tudják, milyen tragikus bonyodalmat idézhet fel egy szent lelkesedéssel indított amatőr szervezkedés, becézheti már szegény Frangepán Katalin asszony a politika

külli közé került ujjai roncsát, nem segíthet Ilona lányán se Munkácson, sem az Annagasse-i kolostorban, lépked a Zrínyiek lánya a maga kikerülhetetlen útján, meg sem áll Nikomédiáig.

A Lugecket hasztalan faggatom, azt csak a hírek érdeklik, kis hírek, hétköznapiak, a Lugeck kíváncsi, de közönyös. Akitől joggal várható, hogy figyelje, ami volt vagy van vagy eljön egyszer, az a Dóm szószékén ablakából kitekintő építőmester, aki szemünkbe néz az időtlenségéből és hirdeti a művészet pusztíthatatlan hatalmát. Korok, korszakok, történelmi periódusok képsorait hullámoztatja Schönbrunn mágiája, néha állóképet mutat, néha meglendül, futni kezd. Ami véglegesnek bizonyul, az a szeretlen élettelenléstől nyer életet, mint a Nagyasszony férjének, Ferencnek ásványgyűjteménye, Bessenyeinek szép úrnője, Mária Terézia éjjel, mikor a szobrok is élhetnek és márvány vagy bronz merevségüket megoldja a búbáj, törheti koronás fejét generálisai között a múzeumoknál. Sok gyermeke közül nyilván kettőnek sorsát figyeli a földi léten túl is izzó nyugtalansággal, aranyhintón Schönbrunn-

ból útjára eresztett fruska menyasszony, Toanett, akiből a franciák királynéja lett és akinek levágták a fejét, hasztalan intette leveleivel, imádásos könyveivel, nem tudta kivédeni a történelmet. Ha él még, mikor a tragédia rászakad, hiába császárnő, nem tudta volna megvédeni a gyermekét, mint ahogy hasztalan próbálta visszatartani esztelen útján boldogtalan fiát, Józsefet is. Am Toanett bukása legalább méltóságteljes volt, illetve abszolút uralkodóhoz, iszonyú vég, lázadás, összeesküvés, merénylet beletartozik a monarchia szókincsébe, de egy kettős lelkű királyfi csodalénye nem. Hát volt értelme annak, hogy József lelépett a canaille-hoz a trón lépcsőjéről, ki látott még ilyen világfelforgató módon reformert alakító jakobinust a familiában? Töri fejét a Nagyasszony, mit hol vétett el a gyerekek jellemének formálásában, vagy miért hozott rájuk a világtörténelem két ilyen egyszerre brutális, egyszerre groteszk büntetést. Mária Terézia szobra körül autóbuszcsordák, öntik a turistákat, akik nem foglalkoznak se Józseffel, se Toanettel, vásárolni kívánnak, szórakozást keresnek és azt a híres bécsi kedélyt, amiről az útikönyvek is írnak. Elmosolyodom. Évtizedek alatt erről is sokat megtanultam, a bécsi kedélyeségről, az idegenek szemében örökkévalónak tűnő hibernált derűjéről, ismerős a nem múltó sztereotípiá, amelyhez kíséretképpen Strauss muzsikál, és kicsi koronák villognak a majdnem valódi operabálon. Egy-egy görbe utcán még csakugyan fellelhető Tschöll papa sose volt, de a sablon

kedvéért raktáron tartott, elviselhetőre mitigált bánata, csak hogy a házakban nem a három kislány után maradt csend őrzi az emlékeket, mordul már durva beszéd is, részegek és narkósok nem vállalják az imágót, amellet a zene városában volnánk, s ott sokféle muzsika szól, nemcsak Mahler úr vándorlegényei keseregnek, gyermekeiket vesztett anyák jajgatnak meg a süket titán vívja kilátástalan, mégis győzelmes csatáját a sorssal a hold szűrt fényében, a sasnak ma is kettős a feje, a világhírű fiúkórus Ave Mariája mögé Kasperl is odaáll, s míg zeng a békítő dallam, megvív az ördöggel. Bécsben sokáig kell lakni ahhoz, hogy a kirakóskockákat képpé tudja összerakni az idegen, mert van egy enyhén monarchikus lehelletű, kicsit már falsra hangolódott valcerritmusú felszíni dallam Vindobónában, a nosztalgia amúgy is világcikk, anélkül nehezebben fordul a szekér kerekre, csak hogy a sztereo-jelen szintén igazsága úgy felerősíti az optimista háromnegyedes ütemet, hogy belerepednek a dobhártyák. És azt se feledjük, hogy a háttérben ott bujkál régi barátunk, Augustin, épp most keveredett ki a Karintiai kapunál a pestises halottak tömegsírjából, s úgy fújja a rettegés, a megkönnyebbülés, a gúny és a reménytelen beletörődés pimasz szövegét, hogy a halál az Amadeus film végét jelző zárónevetéssel váltal von és megteszi Augustinnak, hogy kedvéért visszahúzódik díszletei közé.

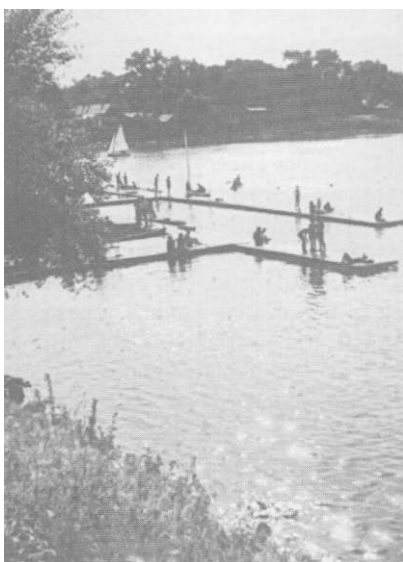
Persze a turista nem figyel erre, arra koncentrál, ami miatt idejött, hát megy a Metróba, a Humába, a Maria-

hilferre, s boldogan elfogadja a lewendulával illatosított harmónia látszatát, nincs itt probléma egy szál se, problémák csak innen vagy túl vannak a háttáron. Maradjunk abban, hogy Bécs kényelmes, kellemes, szép, érdemes oda kirándulni. Hogy Bécs Szent Szeverin városa is, s ennek ellenére, illetve éppen emiatt a legbonyolultabb helye a világnak, azt csak a város valódi szerelmese (érzi, aki régóta felvállalta dupla varázsköreit s a rózsaszínre és világoskékre árnyalt, belül szénfekete legendákat. A Husarenhügel legalább olyan kietlen látomás, mint a Spinne-rin, akinek sose volt guzsalya, sose volt fonó felesége, csak kálváriaábrázolás az autósztládán, tragikus felkiáltójel: vigyázzatok, nem a szelid emlékezés és hitvesi hűség emlékhelye ez, nem várt itt a Szentföldről vissza lovagot hú asszony, rokka mellett, ide kivégezni hozták a bűnözőket, itt állt az akasztófa. Ez egyébként ne is tartozzék a turistára, ott a Stadtpark, ott sétáljon, az csupa mosoly, a Ringen a virsliárus bódék illata nemcsak étvágyat, életkedvet is gerjeszt. A nagyon művelt érdeklődő Grillparzert a Burggartenben is megtalálja, klasszicizáló, nemes-udvariasra stuccolták zseniális keze körmeit, nem kell a titkai és depressziója okait kutatni hajdani lakóhelye táján, a Blutgasse vidékén, mint ahogy elbékítőbb a kirándulás, ha megveszi rajta a világító töltőtollat vagy muzsikáló slusszkulcsot az utas, miért keresné a cirkuszmúzeumot vagy az anatómiait vagy a bűnügyit, minek, a város ugyan, mint a legyező, fenyegető méretűvé és tartalmúvá szétnyitható, de kényelmes kicsivé zsugorítható szintén. Hát nem jobb Sissi úgy, ahogy a film ábrázolta, nem kell a Hermes villába kivándorolni, a harmónia a tökéletesre berendezett színpadon mindjárt fejre áll, elég csak szemmel bemérni a park terjedelmét: micsoda és mekkora magány ez. Ha a turista tudná, merre találja meg és igazán kíváncsi volna rá, Sissi ügyben eligazíthatná akár Freud és Doderer világa, de ki az, aki eljut a Strudelhofstiegeig, hiszen a Pázmáneumot sem ismeri, ahogy nem ismeri a Trautson palotát. Szegény drágák, kezükben sovány kis csomag, a zsákmany, sosem állnak a Hohe Warten, alattuk a nem idegenforgalmi Grinzing és Heiligenstadt, köröttük mókustestek barna villanása, s a mesebeli táj, a szépség lábaink elé dőlt gyümölcsös-

kosara. Mít tartozik a giccs hódolóira, hogy Schubert igazi bánatának semmi köze a hölgyek keblére pergő orgonaszíromhoz, más fáj az édes zenében, az iszonyú gyerekkor, a betegség, a téves művészi besorolás, ami nem idegen a föld egy táján sem, de itt, ahol egy salzburgi ütés akkora visszhangot keltett, hogy iskolában fogják tanítani, míg még megvan a világ, valahogy súlyosabb vétek. Bécs adná magát, de könnyebb nem venni jelzéseit. annál inkább, mert hivatalos kultúrpolitikánk évtizedek óta segít is ennek. nem a turista felelős, ha a Kaszinó előtt nem jut eszébe Gina, s nem csobban meg a múlt ifjúság tündérta-va, hiszen ha egyáltalán, akkor két és fél mondatban tanítjuk az iskolában Vajda Jánost. Azt látja a turista, amit könnyű észrevenni, csizmás kiskutyákat, akik idős gazdáikat vezetik, kezükben esernyő az uraknak, hátukon a nem szegénységben élő magányosok bús hátizsákja, az egyedüllét, a tömeg nyüzsg, sok az éltes ember, mégis észrevehető, hogy hiányzik az utcáról egy teljes nemzedék. Bűbáj rózsafelhője és fekete füst: a politizálni mindig jól tudott irányítás Bécs alkati tömör mélabúját marcipánmasszába mártotta be, fut is Vindobóna egyazon pillanatban előre és hátra, a halál elől a halál felé bűvöletes sirkultuszában, amelyre büszkén lüktetnek fel a balzsamozott királyszívek, de az Ágoston-rendieknél mindenki tudja, egyetlen valódi fejedelem van a holt uralkodók között, az viszont messze nyugszik, a Sankt Marx-i temetőben, ahol kiszégyelli szemét a rosszul silbakolt őrangyal, annak a szájából

egyszerre énekel Sarasto és Papageno. Bécs mágikus város, nehezen megközelíthető, a maga módján majdnem prűdül szemérmes, s reszket a keze, míg görcsbe köti és helyükre parancsolja szenvedélyeit. Aki egyszer beleszeretett, soha nem tudja majd elfelejteni. *

Jól emlékszem a Béccsel való igazi találkozás első mozzanatára, tizenhét éves voltam, pár héttel érettségi után, pedig még nem ismertem Wilder Kis Városá-t, senki se figyelmeztetett arra, hogy az élet minden egyes napjára figyelni kell. Ma, amikor a halálon kívül már minden megtörtént velem, rögzítem a lét mozzanatait, nincs kire hagyjam majd, mégis véremmé vált az, amit a gyerekeknek eszmélésük első percétől fogva tanítani kellene az iskolában, hogy nincs az életnek ok

nélküli és következménytől mentes pillanata, és minden, ami később ránk következik, valamelyik jelentéktelenségében terepszínűre álcázott döntés eredménye.

Azt mindenképpen éreztem, hogy az elhatározás: az érettségit követő nyár egy részét töltsöm Bécsben, a családban nagy eseménynek számít. Anyám előkészítette a holmimat, siralmasan szerénynek ítélt, kiegészítettem két borjú nagyságú bőröndre. Anyám sose vitatkozott velem, ma már értem, miért nem tiltott annak idején se kályhaajtótól, sem ollótól, egy jelentéktelen hólyag vagy kis vágas súlyosabb sérülést védett ki a jövőben. Utolsó nagy utazásom idején a Viking tenger egy szigetén töltöttem a nyarat, egy finom szállodában, nagyocskas szatyrral vonultam be, volt benne egy nyári öltözék, egy fürdőruha, némi fehérnemű, egy papucs és egy kardigán.

De hol van még Mőn szigete?

Egyelőre egy tizenhét éves lány van, aki szerencsésen befejezte a középiskolát és az önképzőkör sokrétű pályázatán nagy termést aratott, megnyert valamennyi első díjat s a váratlan pénz biztató nyárral kecsegtetett, lehetővé tette, hogy külföldön töltsen el. Az Ibusz hirdette bécsi szállodában napi háromszori étkezéssel, szállással, kirándulásokkal és rendszeres nyelvvoktatással összeállított négy hetet bármelyik nyári hónapra, mi befizettünk júliusra. A döntést derűs izgalom követte, anyám családjának egyik ága Ausztriából vándorolt be Mária Terézia apja uralkodása idején, az őseleinte Pest-Budán telepedett meg, majd tovább jött, Debrecenbe; esetleg megláthatom a borvidéket, Melk környékét, ahonnan Trutson gróf egyik birtokáról az első Rickl Anselm, az intező, útra kelt. A tény, hogy Bécsbe megyek, nem fogadtam egyértelmű elragadtatással, volt a földrajzi hely nevének nem pozitív csengése is, apám minden év október hatodikán kisodorta egy diplomatokból az aradi tizenhárom kivégzésének rézkarcát, megnézte velem, elszavalta apja unokatestvérének, a népköltő Sárosy Gyulának, aki sokáig szenvedett Kufsteinban forradalmi versei miatt, Ingeborg önszületésnapjára című költeményét, s megfelelő hangsúllyal figyelmeztetett, ezt a rokonunkat *in effigie* azért akasztották fel, mert tiszteletlenül nyilatkozott művében Ferenc

József anyjáról. Már egyetemista voltam, mikor végre kezembe került az Arany Trombita, és egyáltalán nem csodálkoztam azon, hogy Sárosy rokonom nem volt népszerű Ausztriában, a népeposzban ugyanis a horvát bánt halljuk beszélni, aki Zsófia főhercegnő ágya alatt bújt el, s kimászni akarván nem szeretné megijeszteni szerelmesét, hát ezzel a szöveggel nyugtatja meg: „Meg ne ijedj, szívem, Zsóka, én vagyok, Jellasich Jóska.” Bécs tekintetében a Jablonczay család se volt mentes a problémáktól, hol a Wesselényi szövetkezésbe bonyolódottak, hol az eperjesi vértörvényszék elé kerültek, egyik ösömet el is adták gályarabnak a protestánsok üldözése idején, de a valódi meglepetést a

Rocki atyafi okozta, aki házasság révén a Jablonczay családba került és saját költségén szabadcsapatot szervezett 1849-ben, melyet személyesen vezetett egykori népe, az osztrák ellen Debrecen határában. A Habsburg trónfosztás szülővárosomban zajlott le, Kossuth neve is megtette hatását, az áhitat minden jele nélkül készültem Bécsbe, nem voltam sem ijedt, sem elragadtatott, mégcsak lámpalázat sem éreztem. Gyanútlanul érkeztem meg abba a városba, mely testi-leki gyógyulásaim második állandó színtere lett, ha később megsebesültem és valami okból nem lett volna okos hazamennem Debrecenbe, az irány mindig Bécs volt, ott hurcoltam a sérülést valamelyik szinte senki által nem ismert utcáján, házanként megtanultam a várost valaha. Az Ibusz út csak a kirándulásokat rendez-

te, közlekedésre nem volt pénzem, ami mégis, kellett postára, gyalog mentem a legnagyobb távolságra is, az érettségi után következő egyetemi években már dolgoztam abban a szállodában, ahol először vendég voltam, hol mint konyhalány, hol mint bevásárló, fürdőszoba-felelős, kerti munkás, vasalónő és karrierem csúcspontján kapus, majd irodás. De ez már későbbi történet, későbbi, izgalmasabb, veszedelmesebb, mint az első útkeresés érettségi után, mikor életem legelső komoly utazását bonyolítottam le egymagam. Előbb Pestre kellett feljutnom Debrecenből, az indulást a szülők szervezték, vonatra ültettek az állomáson, apám majd megszakadt, míg felszuszakolta a bőröndjeimet, amelyeket akkor már egyre lohadó lelkesedéssel figyeltem. Ment minden forgatókönyv szerint, baj nélkül meg-

érkeztem Pestre, a csomagokat hordár hozta utánam, aki rögtön megtalálta nekem azt a várótermet, amelyben az Ibusz-csoporthoz csatlakoznom kellett. Jelentkeztem a vezetőnél, aztán körülnéztem, voltunk vagy harmincan, azonnal láttam, mindenki idősebb nálam, szomorúan elütök társaimtól, akkor még nem sejtettem, hogy az iskolateremnek kijelölt szállodai szalonban én leszek egész júliusban a tanár úr egyetlen növendéke, a körötem ácsorgók, akik nevét a vezetőnk rendre kipipálta egy listáról, nem óhajtanak nyelvet tanulni, egyszerűen éltek a biztos szállást, étkezést garantáló, számukra meglepően olcsó utazási lehetőséggel. Még beiratlan, nem kellemetlen gyerekarcom kelthetett volna feltűnést, de már-már az udvariatlanság határáig nem tette, utóbb rájöttem, a bőröndök tartottak minden férfit távol tőlem, még csak látni is rossz volt a két szétrepedéssel fenyegető behemótot. A vezető, becsületére mondván, segített felszálláskor, leszálláskor már nem, futott ellenőrizni, vár-e bennünket a megbeszélte autóbusszal, magam kínálódtam le a szörnyeket a Westbahnon, majdnem földre rántottak, a pestinél nagyobb és áttekinthetetlen utastömegben végképp nem tudtam mit kezdeni velük, elmaradtam a kifelé igyekvő csoporttól. Már az autóbussznál állt mindenki, mikor észrevették, nem vagyok sehol, a vezető, mint utóbb kiderült, rábeszélte két kellelten útitársat, jöjjenek értem, azok megtalálták a szörnyetegeket, berakták az autóbusszok alul nyitott hátsóba. Végre elindulhattunk. Milyen volt az odaút, életem első vám- és útlevélvizsgálata, akár a táj vagy Bécs elővárosai, az életemért nem tudtam volna megmondani, annyira lekötött az aggodalom, hogy boldogulok majd az akkor már teljes veszedelmükben felismert podgyászokkal. Szégyenkeztem, dacosan dühös voltam, csak magamnak tehettem szemrehányást, megkapaszkodtam a friss látnivalókban, valahogy azok sem akartak alakulni, nem ismertem én útközben egyetlen, de már filmen vagy képen látott épületre, műemlékre se, nem volt Szent István temploma, Graben, még csak a Ring se volt, amelyről már hallottam, annyit érzékeltem, nagyon sok és nagyon nagy házak között visz az autóbusszal. Hogy az osztrák főváros milyen szomorú, megkopott,

szegényes volt a harmincas évek közepén, nem fogtam fel, nem tudtam mivel összehasonlítani. Az én szememnek Debrecen méretei és házai után olyan hatott, amilyenek egy olasz bevándorló érzékelhette Brooklyn.

Sokáig futott az autóbusz velünk, míg megérkeztünk az Ibusz kijelölt szállodába, amely a prospektusban Szerafinum néven szerepelt és a tizenharmadik kerület zöldövezetében állt. mikor megálltunk előtte, láttam, hosszabb név barnállik a falról: Szent Szerefin vendégház. Elmerültem: csak nem kolostorban fogok lakni, de a Szerafinum nem volt zárda, csak egy más-más korban keletkezett részekből összeépített, kiegészített és szépen rendbehozott, több emeletes épület, két óriási szárny öböl módon kitüremelő középső részt szorított, az Annexet, amely mögött nagy kert lombjai zizegtek, az egyik szárnyban Bécsben tanuló diáklányok éltek, a másikban szobáikat a maguk bútorával berendezett idős hölgyek ápolónőikkel, az Annex közepén volt az igazgatói irodája, a recepció, a szalon, társalgó, zene- és étterem, a szuterénben a személyzeti lakások, a konyha és kamarák, a kert felé párhuzamosan egy-egy mellékfolyosó vezetett a diáklányok és öregasszonyok lakrésze alatt, tizenöt-tizenöt vendégszoba, ez volt a voltaképpeni hotel, a szobákban csak hideg víz folyt, tisztálkodásra egy melegvízes fürdőszoba jutott a tizenöt-tizenöt helyiségnek. Minden vakítóan tiszta volt, villogtak az ablakok, a frissen süölt ajtó, nem rég lakkozott, festett ablakkeretek. Álltam, bámultam, ami szemem elé tárult, és mint ahogy történni szokott, nem vettem észre, hogy a Párkák szorgos keze merevre bénult egyetlen pillanatra, megállt előttem az élet. jól megnézett, meg is érintett, aztán feloldotta a mitológiai növények bénaságát és folytatódott a lét tovább, de ez a minimális idő elég volt arra, hogy megtörténjék velem a csoda és Rilke imperatívusza, amelyet az archaikus Apolló szájába-szépségébe ad, megtegye hatását, nem tudtam róla, de elkezdtem megváltoztatni az életemet. Öntudatos magyarnak neveltek, kis-korom óta zavart, és hamisnak éreztem a pusztá-csárda romantikát, amelynek konyhagőze mögé valódi arcukat takarják a rossz ismertetések és prospektusok, sosem éreztem más-

nak magam, mint Európában élő magyarnak, idegesített a gulyás, csikós, karikás, paprika álromantikája. Kölcsey pontosan fogalmazott: keleten nőtt törzsoke fáznak, csak ferde szememet és kun fejformámat kellett megnézni, le se tudtam volna tagadni, csak hogy réges-régen eljöttünk Keletről és itt telepedtünk le, Európa szívében. Minden Szabó ösöm külföldi egyetemen végzett, ki Göttingenben, ki Zürichben, ki Skóciában, a gályarab rokon kiszabadulása után Oxfordba menekült, ott szerzett orvosi diplomát, szülővárosom híres nagykönyvtárának polcai előtt királyok bámulták a szellem gazdagságát, patricius kalmár őseim meg, a debreceni boodenbrookok, színházat alapítottak, realiskolát, gőzmalmot, csak úgy, ingyen, városuk iránti hálából és szeretetből. Gyerekeiket idegen nyelvre német, angol és francia kisasszonyok oktatták, napjaik este házikoncerttel vagy színházlátogatással végződtek, és támogatott minden, a kulturális fejlődés érdekében indított mozgalmat. Nem, egyáltalán nem volt nyugati lámpalázam, nem azt éreztem, hogy itt Bécsben végre bejutottam Európába, hanem a fordítottját, hogy Európának végre alkalma van listába vennie engem is, itt vagyok, megjöttem, most észrevettem, talán egyszer a nevetem is megtanulja. Mikorra én is megtanulom a gyerekkorban még nem ismert toleranciát. Csak álltam az Annex előtt és vártam, egy ajtó nyílt meg, kilépett egy középkorú, vasszürke ruhája előtt magas kötenyt viselő, komoly asszony. Hol vagyunk tulajdonképpen? - kérdezte németül az egyik útitársnő. A szürkeruhás felelt neki, azt mondta: ez Währing.

*

Istenem, Istenem, hány emlékkép nyüzsög el, ahogy a kódszót kimondom. Währing, Szent Gertrud immár újjáépített, a háborúban szintén lebombázott temploma a Schubert parknál, ahová eredetileg Beethoven és Schubertet temették, Währing, a Türkenschanz zöld-ezüst lombszövény alatti külön világa, pici tavak, akkor még, a második világháború előtt hattyúk lebegtek a vizükön s a Sternwartera akármikor fel lehetett menni, a kaput nem zárta senki. A levegő súlyos a sokféle illattól, ahány fát látok, annyiféle csoda, de a bokrok is azok, látom májusi dísz-

ben, vadrózsa és orgonailat fellegében, összel is, mikor kilenc árnyalata van a zöldnek és ugyanannyi a sárgának, a karmos, bőrszerű leveleit mutogató díszcserjék már ígérnek a bogycsok villogását, télen is láttam, ilyen lehet, ha van még valahol a felhők fölött a jégpáncélos, egyszerre zöld, egyszerre vajszerű, vastag hópárnába burkolt tündérország. Kút, vizesés, megállíthatatlan hinta, leng az élet velünk és zavartan mosolyog a már mindent sejtő világ. Währing gúla, barátaim felejthetetlen ustebi figuráival a soha vissza nem térő emlékek őrzője, bonthatatlan temető, s belsejében, a múmia koporsójában nem én nyugszom, hanem a mindig megújuló, megölhetetlen, visszahozhatatlan, de elefelejthetetlen, tündökletes ifjúság. A Szeverinumot akna érte, az új épület nem is hasonlít a régihez, mégis mindig meglátogatom és állok egy darabig előtte akkor is, ha valami út csak másfél órányi időre hoz vissza Bécsbe. A Spinnerinhez is kijárok, oda évente egyszer, azon a megbeszéltnapon, amelyet kitűztünk a barátokkal; e hónap e napján találkozunk majd újra, ha a háború végképp véget ér. Magam vagyok a gót kálváriánál, azaz hogy kettesben a hamis legendával, voltaképpen én magam lettem a Spinnerin, én várom vissza a Triesterstrassen a halottaimat, akiket annyira szerettem, a Wienerbergen, ahol szinte mindig fúj valami szél. Ha egyszer én is meghalok, lehet, hogy a sok badarság közt, amit egy az életből kilépő összehord, ez a név is elhangzik majd, hogy Währing, s aki mellettem áll, elcsodálkozik. mert Debrecen logikus és érthető, mi mást mondhattam egyre, de mit emlegetem a válasz percében Bécs tizenharmadik kerületét, amelyben a második világháború kitörése után már nem laktam soha többé, új bécsi lakásaim mind a belvároshoz kötöttek. Währing. Az, hogy Debrecen, rendben van, de hova botlik a távozó értelem? Nyilván ha tudnék, sem óhajtanék magyarázatot adni, ingerült lennék a halál percében, mert mit nyomoznak még akkor is utánam. Igenis Debrecen és igenis Währing, életem két pólusa, Anteus testvérek kettős tartóoszlopa. Mi közük hozzám? Währing, az ifjúság gúlája és az ustebi figuraké. Nem tartozik másra, Währing ügye meg az enyém.

Kristó Nagy István

BÉCCSEL, BÉCSRÓL- HETVEN ÉVEN ÁT

Majd minden magyar értelmiséginek köze volt-van Bécshez, az szinte sorsának része - persze Budapest s azon magyar város vagy táj után, ahol született, élt, dolgozott. De mindnyájan kissé „bécsiek” is vagyunk. Alább egy olyan személynek rapzodikus és egészen szubjektív, de talán tipikus, Béccsel kapcsolatos emlékei következnek, aki a vidéki középosztály jellegzetes familiájából származott. Összeszedem hát saját hajdani emlékeimet, vagy hetven év előtől máig, hallomásokból, úti benyomásokból, előkotort írmányokból, nemrég följegyzett álmig. (Utóvégre én már Freud szelémében nőttem fel.)

Anyit már kisgyerekkoromtól

tudtam, hogy Bécs a Monarchia fővárosa vala, amellyel Pest mindig rivalizált, de soha utói nem érte megannyi Bécsset járt rokon, ismerősöt tanító emlékei mind ezt éreztették már a gyermekkel. „Mennyivel gazdagabb, de nem oly szép mint Budapest” -, mondták büszkén. Ámde a legrégebb élő bécsi kapcsolatot számomra a zene nyújtotta. Beethovent, Mozartot, Schubertet mindig ismertem és szerettem. A *mindig* szó szerint értendő, mert Anyám játszott zongarműveiket s mind hallottam, mikor még beszélni sem tudtam. A harmincas évek vége felé meglepve fületem fel a fiatal Fricsay vezényelte K. 550-es g-moll szimfóniának már első, megindító hangjaira: zongoraletéből jól ismer-

tem, épp csak addig nem tudtam, hogy - szimfónia. A Beethoven szimfóniákat és versenyműveket viszont már régebben ismertem a rádióból (utóbbiak máig is kedvenceim, az I., II. és IV. szimfóniával együtt). Ötven évvel ezelőtt ki nem állhattam Brahmsot, Brucknert és Richard Strausst, mert a német rádiók gyakran közvetítették s ebből náci rokonszenvet sejtettem (mindazonáltal Wagnert mindig becsültem). És bármily abszurd: Brahmszal szembeni gyermekem ellenszenvem egyik oka *Magyar táncai* voltak: a verbunkost és cigányzenét annyira utáltam, hogy ez Brahmsra is rossz fényt vetett... Mahlert pedig banalitása és „trivialitása” miatt utasítottam el - nem voltam fogékony sem zseniális

iróniájára, sem igaz megrendülésére. Ma... nem is tudom, kit szeretek nála jobban. Aztán: az ötven-hatvanas évek „illegális” zenei összejövetelein fedeztem fel Webernt; Schönberget csak később - főként Fodor András jóvoltából. Ámde - gyerekoromtól s azóta is: minden vasárnap 11-kor a bécsi rádió hangversenye - *ünnep*; az volt még a náci időkben is.

Jól tudom, nem ildomos egy konkrét épületesoporttal kapcsolatos, 10 éves kor körüli emlék - de ez az igazság. A gyermeket is izgatja (vagy legalábbis izgatta a 30-as évek legelején) mindaz, ami új, ami modern - és így talál rá a bécsi szociáldemokrata kormányzat által létesített hatalmas lakótelep korszerű épületeinek képeire, melyek közül az egyik éppenséggel a *Karl Marx Hof* nevet viseli... Ez a név pedig nálunk akkor maga volt a „borzalom” - vonzott tehát, mint a mesék Ördöge, később Madách Lucifere (Zichy Mihály gyönyörű klasszicizáló késő naturalista illusztrációjában). Szóval: a bécsi munkás lakótelep képeit láttam, talán a *Deutsche Kunst und Dekorationban* vagy a *Berliner Zeitung* mélynyomásos képes mellékletében, amit Apám időnként Pestről hozott magával.

De ez csak *kép* volt, más képekkel, például a postdami *Einstein-torony*ével, vagy a hamburgi *Chile Haus*éval, amely mint építészeti remekmű, máig sincs benn igazán a tudatunkban. Hanem aztán: 1934-ben a szélsőbaloldali felkelés hírei és képei! Utóbbiak ugyanazon lakótelep látványával, amint ágyúzzák őket. Rettentő szegénység volt akkor a magyar vidéken s még egy gyerek is arra kellett gondoljon - miért láznak az osztrák munkások ezeken a lakótelepeken?

És azután 1936-ban: diákcsoporttal első látogatásom Bécsben, mikoris autóbusszon megtekintjük a várost. Budapesttel s még inkább az Alfölddel (ahonnan jövünk) összevetve: nincs az az ordító nyomor, mint nálunk, az arcok is kevésbé megviseltek, nincsenek rongyosok az utcákon, ellenben meglepő, hogy felnőtt férfiak is ezrével hordják a nálunk teljesen ismeretlen s rövid-

nadrágos voltánál fogva szokatlan - bőrnadrágot.

Esik, de az (azóta rendbe szedett) lakótelepet is megmutatják - talán ez a legmaradandóbb emlékem. Persze megmásszuk a Stefanskirche 137 méter magas toronyát, onnan nézünk le a városra. Mekkora! bámulunk s hogy eltörpül a torony alatt Bécs első - akkor még egyetlen, tán 18 emeletes - magasháza is. Este pedig a Prater, Óriáskerék (azóta se ültem rajta).

Nem egészen két év múlva Schuschnigg drámai beszédét hallgatom, egy nappal az Anschluss előtt - miközben a másnapi németőrára egy Uhland verset kellene megtanulnom...

Még azon a nyáron, bécsi útutazásomról már korabeli följegyzésem is maradt, meg is jelent egy helyi lapocskában. Bár 17 évesen írtam, szó szerint közlöm:

Este fél 12-kor indultunk el a Keleti pályaudvarról. Tizenketten voltunk diákok, akik a British Council meghívására kéthetes tanulmányútra indultunk... Hajnalban érkezünk Hegyeshalomra, ahol lebélyegezték az útlevelünket, megkérdezték, hogy mennyi pénzt viszünk magunkkal s hogy nincs-e elvámolni valónk? Nem volt. Az állomáson a jó magyar középosztály tagjai közül kikerült kellemes modorú, könnyed vámhivatalnokok és harcias, horogkeresztekkel felszerelt németek álltak egymás mellett. A magyar rendőr kedélyesen köszöntötte a német kalauzt, aki éppen ekkor bújt elő valamelyik épületből. Istenem, ha arra gondolok, hogy a német hivatalnok, aki most a zord germán lelkeséget képviseli szigorával, horogkeresztjével és darabos modorával, pár hónappal ezelőtt még a kedélyes bécsi szellem letéteményese volt! Akkor Schuschnigg Hazafias Frontjának volt a hive, most pedig mély meggyőződéssel üdvözlö bennünket: Heil Hitler! Hegyeshalom, akkor két olyan államot kötött össze, mely a római egyezménynek keretében élt. Ugyanaz a Hegyeshalom ma hegyfok a germánság mindent elnyelő tengerében.

Azonban nem sok időnk van az elmélkedésre, mert kicserélték a mozdonyt és vonatunk tovább indult Bécs felé. Vasúti kocsik álltak egymás mellett a síneken. Az oldalukon felírás fehérlett: Österreich. Ezt azonban buzgó náci kezek áthúzták és mellé festették: Deutsche Reichsbahn. (Általában Németországban minden „birodalmi”: van Reichsbahntobahn, Reichssportfeld, Reichspost, Reichstinte... Ez velejárója az államtotalitáros rendszernek és a németek határtalan öntudatának.)

Közben lassan elértük Bécs külvárosát. Az első felirat, amit láttunk: „Ein Volk, ein Reich, ein Führer”. Körülbelül öt óránk volt s így bementünk a városba körülnézni. Hitler látogatása idején jártunk ott, igen érdekes az utca képe. Mindenfelé vörös horogkeresztes zászlók; Hitlerjugend, SS és SA osztagok vonultak fel. Komoly bécsi polgárok, előrehaladott korukhoz nem méltó, felemás egyenruhában, rövid, kemény lépésekkel masíroztak... Azt hiszem, itt is vége már a kedélyeskedésnek. Az új Németországban dolgozni kell, nincs helye a sramlizenének. (Na, nem is nagy kár érte.)

A pályaudvaron szép tiszta belga vasúti kocsiba szállunk át. A vonat nagy sebességgel rohant át a gyönyörű osztrák tájakon. És este már Nürnbergben voltunk.

Ötvenöt évvel ezelőtt, mikor a hitleráj befolyására itt is elő kellett keresnünk a származási papírokat, kiderült, hogy két dédszülőm is bécsi - dédnagymama Elsa Handlos, szép nevű férje azonban nem osztrák, hanem görög: Parecco Trüantafilosz...

És megint egy azon frissiben készített valódi naplójegyzet az 1942-es Bécsről - ami viszont csak 1988-ban jelent meg, de pontosan adta vissza az akkori benyomásokat:

Már a Keletin, a bécsi gyorsnál német világ. Remek egyenruhás „északi típusú” tisztak, BDM — (lányszervezet), Hitlerjugend tagok indulnak hazafelé. A hatá-

ron elég enyhe az útlevel és vámvizsgálat. A magyar vámtiszt erélyes, udvarias, jóindulatú. A német kalauzno márkát árul, a pengőért majd Magyarországon árut vesz. Egy márkát ad 1 pengőért. (A hivatalos árfolyam 1,40-1.) - Eszem; német útitársaim nézik, összesúgnak s közben rám pislognak: beszédtema, hogy egy magyar mindent ehetik.

Egy-egy országról mindig az első benyomások mondják el a legtöbbet. És most?

Bécs: minden rozogább, mint pár éve volt. Hordár mégis akad a pályaudvaron. Magyar stricik lézengenek, cigarettáért mindent adnak cserébe.

Plakátok: „Sieg um jeden Preis!” „A német ifjúság önként jelentkezik a Waffen-SS-be.” „Vár a haditengerészet!” - „Lépj önként a hegyi alakulatokba!” - „Vár a közönség. Lépj a DVW-ba!” (erről nem is tudom, micso-da. És megkérdem magamban - minek a biztatás, mikor úgyszólván őket...)

A forgalom kicsi, a járdaszegély fehérre meszelve, a villamosok ablakai kékre mázolja, nappal is minden kísértetiesen fest.

Zsidó nő - egyáltalán nem „zsidós” típus. Mellén sárga fölrirat: Jude. Arca egészen eltorzult. De ha nem is ennyire - minden arc eléggé megviselt.

Egészen fiatal gyerekek: katonák, sebesültek. Rajtuk kívül mindenütt öregek - ez Bécs. És a nők? Láthatóan szerelemre éhesek. Hallatlanul szemeznek. Fia-
tal fiúk fogdossák őket. Különb-
en idegesség, elfojtott harag, érzé-
kenység, fásultság, fáradság.
Hol a régi jókedvű Bécs?

A kirakatokban remek cipők, egészen olcsón (18 márka).

Este a vonatonál sorbanállás, életveszélyes tolongás. A kísérők is föltolakszanak. Aztán a vonat pernyi pontossággal indul.

Egészen új fejezet: 1964, tisztaság, rend, árubőség, drágaság, Mercedes taxik. És banánt kapni és narancsot! - Az első út persze a Stefansdomba vezet - különös hangzatok: beat-mise. Az-

tán a Schweizer Garten-be: a *Museum der 20. Jahrhundert*. Micsoda gazdagság -, nálunk még tilos a „modernség”. Erről most egy idej visszaemlékezés:

Sose felejttem el, hogy a hatvanas évek közepén, mikor újdonság volt a bécsi 20. századi múzeum (melynek akkor még nem lehetett magyar vezetője) megcsodáltam: minden országból mennyi jó modern művük van az osztrákoknak, noha a legdrágább mesterektől nem feltétlenül a legkülönbek. Így aztán egy szép, mégis másodrendű Bonnard mellett valósággal tündökölt - egy még különb Rippl-Rónai. Bonnard főműre nyilván nem tellett Ausztriában, viszont még a Monarchia idején fölfeledezték s megvették a legjobb Rippl-Rónaiak egyikét. (Mi persze nem vettünk a legjobb osztrákok műveiből - tudtommal egy árva Klimt van egész Magyarországon.)

Ekkoriban, mint a *Világkönyvtár* szerkesztőjének, a *Magvető*-nél már lehetőségem nyílik tenni valamit az osztrák kultúra s egyben a korszerű európaiság érdekében. Kafkát fordítom (az Amerikát) és magyarázom. Nálunk tulajdonképpen az elsők között próbálom megfogalmazni, hogy századunkban a legmodernebb és legnagyobb művészet és tudomány legalábbis annyira a perifériákon születik meg, mint Angliában vagy Franciaországban. Sőt az angol nyelvterületen is: Írországban és az Egyesült Államok déli államaiban (hogy az utóbbiak helyét aztán Latin-Amerika művészete és irodalma foglalja el.) De a század első felében épp így *határhelyzetben* létrejött nagy művészet a spanyoloké (és katalánoké), az oroszoké s a (volt) Monarchiáé. Ott nőtt föl új, nagy szellemiség, ahol még nagy volt a szegénység, agrár- és munkás-proletariátus, utóbbi már meg is szervezték, sőt szövetségekre is lelt az ún. „haladó értelmiségben”, köztük legjava írókban Adytól Zweigig.

Mi történt ezekben az országokban? Nemzetté válás, más-más időszakban és fokon, államalkotás, nyelvújítás, nemzeti romantika, ön-

tudat, nacionalizmus és liberalizmus - mindez már a múlt században. Küzdelem a feudalizmus ellen, előrehaladás az iparosítás és polgárosodás útján; az egységes európai kultúra értelmiségi elsajátítása -, kiugró nagy egyéni teljesítményekkel. Olyan országok ezek, ahol nagy a feszültség, van fejlett termelési mód és kapitalizmus - de továbbra is létezik elmaradottság, régi hatalmához ragaszkodó (fél- vagy egész-) feudalizmus, új tőkés mohóság -, s van ez ellen lázadó szocialista vagy keresztényszocialista munkásság, van mindezt tisztán látó új elit, olyan művészekkel, akik a *Prága-Szmolenszk-Ogyeszsa-Tirana* négyesögben - Béccsel mint szellemi központtal - periférikus helyzetben az új irodalom, művészet és tudomány friss termőtalaját művelik.

Közben írtam a szintén ide sorolható Csontváryról, Ö. v. Horváthról, Krausról, Krúdyról, Musilról, Traklról, Weöresről, később Bernhardtól, Celanról, Handkéről. 1960-ban szerkesztettem az első átfogó Rilke - kötetet (megrótt miatta a *Népszabadság*), de mint lektor elutasítottam Doderer *Strudelhofstiegejét* - talán mert túl nosztalgikusnak és statikusnak éreztem? (Csak most jelenik meg.) Íme: a lektor helytelenül is dönthet. Mentségemre szolgáljon, hogy fontosabbnak tartottam Brochot, akit utolsó regényével, a *Kisértővel* mutattunk be, és javasoltam Werfel bájos *Celláját*.

Ennyit arról, ami elménkben 1960 után kavargott s ami egyúttal - kényszerűen - az akkor még meg lehetőséget nyújtó szocialista művelődéspolitikára, részese (sőt bűnrészesre) is volt. De ezeket a ke-
reket sokan feszegettük, más kiadónál is. 1963-ban Németh Lászlónak én adhattam kezébe Wittgensteinnek az Akadémiai Kiadónál megjelent *Tractatusát*, - ő (velem szemben) be merte vallani, hogy nagyon nehéznek találja. És miután az elsők között kapta meg a Heder-díjat, módomban állt (vidéken) közzétenni *Heder jóslata* című esszéjét.

Erich Fried Budapestre látogat - és mert városunk középületei, bérházai, széles útjai annyira emléke-

tetik ifjúkora Bécsére - sírva fakad. 1938-ban ugyanis megfogadta, hogy oda soha nem megy vissza. (Később mégis megbékél és a valódi Bécs-et is újra láthatja.)

Újabbeszterendők követik egymást - Hundertwasser és Wotruba kiállítás Budapesten és minden fontos irodalmi alkotás megjelenik. 1989-ben örömmel veszem kézbe Pók Lajos kollégám kitűnő művét: *Bécs 1900* - a századforduló osztrák-bécsi kultúrájáról; olvasónaplómba írok róla, de nem jelentetem meg, mert... csak közhelyeket tudnék mondani. Végül: ez idén - immár sokadszor - megint pár nap Bécsben:

Bécsben is dögletes meleg volt a nyáron. De ez a másik Dunaparti főváros (amellyel több mint száz éve, noha szegény rokonként, versenyezni igyekeztünk) tisztább, rendezettebb, gazdagabb, mint Pest és több a zöldje-parkja is. A fekvése persze nem vetekszik a miénkkel s ahol nálunk hegy van, ott a UNO-város óriási épülettömbjei merednek az égre, visszaverve s nyelve a rekkenő hőséget (amit belül nyilván légkondicionálás ellensúlyoz). Ilyen modern épületkomplexumunk sincsen, de még kevésbé olyan cifra csodapalotánk, mint a Hundertwasseré ott az Oroszlán utcában. Akárki akármit mond is, éppoly új teljesítménye a legmodernebb építészetnek, mint Piano és Rogers Pompidou-központja Párizsban - ám annak épp ellentéte. Nem „gépszerűen” funkcionális, hanem képszerűen színes, ötletes, játékos, egészen a hülyéskedésig - mindenesetre emberszabású. Aki még nem látta, el ne mulassza! Persze, ahogy a századfordulón Otto Wagner-nél (akinek van Pesten egy zsinagógója!) nem volt gyengébb Lechner Postatakarékja, úgy Makovecz sem „rosszabb”, csak más, mint az osztrák. Bécsben sem rosszabb a szobortömbszerű Wotruba-féle északi külvárosi templom, de a Hundertwasser ház monumentális vidámsága világvizonylatban is figyelemre méltó.

Többet ér, mint a bécsi modern tárlatok. Mert a Hegyi Lóránd igazgatta 20. századi múzeum (a Déli pályaudvarnál) aktuális kiállítása nem annyira meggyőző, mint amennyire elgondolkodtató - legalább is atekintetben, hogy ízlésünk nincs-e túlságosan elmaradva? Hegyi több mint tíz éve tette közzé alapvető könyvecskéjét az Újszenzibilitásról (a Gyorsuló idő sorozatban) —, de a kristálytisztán előadott elmélet nem feltétlenül igazolódik a művek hatása által. Vagy még nincs hozzá az érzékenységünk? A mostani Malfiguren kiállítás hat festőt szembesít. Clemente, Immendorff és Morley az újfajta figurális, tematikus művészetet képviseli - ez tulajdonképpen egy világszerte újból divatos neoexpresszionizmus. Kirkeby, Nitsch és Twombly a spontán informal nonfiguratív festészet mestere.

A Malfiguren tárlat képei mellett látható a Ludwig gyűjtemény bécsi részlegének számos reprezentatív alkotása. Közte néhány teljesen visszafogott, de tárgyát nagy mesterségbeli tudással, többféleképpen megközelítő ábrázolat, amelyben a teljes absztrahálás a természettudományos pontossággal találkozik. Az egyik (fiatalon elhunyt) amerikai művész például New Jersey államot mutatja be régi fotókkal, helyrajzi sőt geológiai fölvételekkel, szakrajzokkal, ezek alapján előszedett közetekkel stb. - node ebben a precizításban hol a művészet? A tárgy elemeinek önkényes és finom megközelítésében? Nem tudom. Végül jópár tisztán nonfiguratív festmény -, igen, de az egyszínűre befestett hatalmas vászon mit mond a Malevics óta sokszor ismételt „teljes” absztrakció után? Talán egy-egy új szín kikeverésében? Lehet. Aztán itt van két „realista” alkotás, ezek viszont túlságosan primitívnek tetszenek: egy összepréselt (baleset során összetört?) motorkerékpár, továbbá sziluetszerűen kivágott, kör alakban felsorakoztatott, egymás farkát kergető nyuszik körtánca.

A fiatal Kunsthalléban hiperrealizmus: John De Andrea halatlan gondossággal elkészített szobrai: csupa vonzóan szép, melankolikus női aktszobor, hiteles testszinnel, hajzattal, szőrzetel...

No persze látható s újra meg újra megnézendő a világ tucatnyi legkülönb múzeuma közé tartozó Kunsthistorisches Museum, melyben egyetlen magyar mű látható: Munkácsy zajosan unalmas freskója a központi csarnok mennyezetén. Ha ugyan magyarnak nem tekintjük a nagyszentmiklósi aranykincset. Vagy „ajtósi” Dürert, akinek hatalmas kiállítása a késő nyár igazi szenzációja, márcsak azért is, mert több évi restaurálás után középpontban áll a Velencében eltanult új, színes olajtechnikával megfestett 1508-as remekmű, A Szentháromság imádása.

Hatvan éve olvastam először Freudot, de aztán Adler individuálpaszichológiájához pártoltam, s annak Nietzsche-től átvett *Wille zur Macht* tanához. Aztán jött Jung, meg az amerikai behaviorizmus s egyebek, mára pedig nem hiszem, hogy lelkünknek egyetlen kulcsa lenne. De hogy a tudatalatti része lényünknek, sőt mindennapjainknak, az nem vitás. Ezért merem ezt a kusza emléksort egy október 5-kén följegyzett álommal zárni:

Amerikából hazalátogatott öcsémel meg akarjuk nézni a *Secession* kiállítását. (Ez a valóságban is megtörtént - a további már „álommunka”:) Egy oldalbejáraton kell bemenni, de rossz oldalon kísérletezünk. Tán nincs is nyitva? A magasan fekvő (?) épület teraszáról (mint a Belvederétől) messze ellátni s a távolban - a Lomonoszov egyetem látható, amit mint ritka ronda kontrasztot akarok megmutatni az öcsémnek. Azt mondom, amivel jópár éve Moszkvában megbotránkoztattam útitársaimat: „A világ második legrútabb épülete.” „Hogyhogy? És ha már... mért második?” „Mert a Nemzetgazdasági Kiállítás az első.” Ebben maradunk s már föl is ébredtem - Budapesten. ■

KIRAJZÁSOK KORA

Egy-egy régió irodalmának, művészetének elzártsága, az egymást soron követő nemzedékek elzártságérzése, akkortól kezdve válik igazán elviselhetetlenné, amikortól elszigeteltségén a burok megreped, mert ezután egyre tágítaná a rést, melyen kiláthat - sőt kijuthat tágasabbnak hitt szellemi térségek felé. Jó néhány Erdélyben élő magyar író számára huszonöt évvel ezelőtt kezdett alkalom nyíltni arra, hogy túljusson a Lajtán. Az első megálló természetesen Bécs volt, a gazda pedig, aki már akkor főlvállalt s húsz év múltán is gyámolítani igyekezett bennünket, Szépfalusi István tiszteletes úr volt: ki is lehetett volna más? Elsőként elinduló viszont, aki a földérintő, kapcsolatteremtő szerepre vállalkozott, Kányádi Sándor volt; ő valamennyiünk közül már akkor a legnyughatatlanabb kapunyitogatónak számított. A hatvanas évek változásokat ígérő erjedésfolyamatai felénk is elgyűrűztek; a magyar irodalom erdélyinek mondott szárnya épp új értékrendet vajdított.

Az első kiutazások éveiben nyilván számos „külső” körülménynek kellett szerencsésen „összejátszania” ahhoz, hogy útra kelhessünk, amelyekre mi akkor reá sem figyeltünk, s melyekre később a nyolcvanas évek el is feledtettek velünk, esetleg illúzió-döglöttaknának minősítették ezeket visszamenőlegesen. Na de minden kor értelmiségije, miközben szereti szkeptikusnak hinni magát, szinte kötelező módon fölkiutat valami önámító bizakodás-otok; a hatvanas évek Kelet-Európájában abban egyelőre senki sem reménykedhetett, hogy a pártállam-rendszerek napja egyhamar leáldozik, hanem enyhülést, oldódást vágyott, s erre hatvannyolcig mutatkoztak is biztató jelek. Sőt, miután a Prágai Tavaszt elperzselt hatvannyolc augusztusa, nálunk még mindig ígért valamit a Bukaresti Ősz, merthogy a „testvéri se-

regekkel” Prágába nem vonult be Románia, s ezzel akkor a Nyugat kegyeit keresve mímelte a különust. A kinti közvélemény átejtése meglehetősen sikerrel járt; hogy mindez másfél-két évtized múltán hová alakul, azt akkor nehéz lett volna előre megjósolni. Kétségtelen, ha azokban a hónapokban, években közülünk valaki merített papíron böcsületes „cégjelzéssel” ellátott meghívólevelet kapott, azzal megkísérelhette, hogy az útlevelét kikérvenyezze. Ez a „művelet”, igaz, néha hónapokba tellett, de ha a kiutazásra végül rábólintott fél tucat „illetékes fórum”, a vízumok megszerzése már csak napok kérdése volt... (Mindez mára fordítva történik: miután végre ki-kizsebében hordhatja útlevelét, egy német, francia stb. beutazási vízum megszerzésével eltölthet két-három hónapot.)

Persze az útra készülődésnek minden „szakaszban” megvolt a maga fifikája, már-már tudománya. Tudni illett például, hogy az útlevélosztály, ha végre rábólintott kiadni az úti okmányt, ezt úgy tette, hogy a kérelmező kötelező módon lekésse a rendezvény meghívólevelében föltüntetett időpontját. Ezen úgy lehetett segíteni, hogy a vendégül látók a levélben öt-tíz nappal előbbre jelezték a találkozót. Vagy: a román hatóság egy idő után kezdte megsokallni, hogy Európa legkülönbözőbb metropolisáiból mindegyre nagyon is „magyar-gyanús” művelődési társaságok megbízólevelei érkeznek (Bornemisza, Mikes, Szepsi Csombor stb.) - nos, a következő fordulóban ezek mind „valódi” osztrák, angol stb. meghívókká léptek elő; a levelek szövege pedig ékes franciául íródott, mert hogy itt állítólag ezen a nyelven megértik az Európa-csiziót. Ehhez Londonban például néhai Tábori Pál a PEN klubból (melynek ő ott akkor valami tisztségét viselte)

könnyen beszerezte a kellő iratot, hogy azt majd Siklós István (azóta sajnos ugyancsak néhai) elküldhesse nekünk.

Egyébként a román hatóság „ellenérzést” az is kiválthatta, hogy ezekben az években a magyar kultúrincstár magyarországi pályatársainknak nagyon nem javallotta a kapcsolattartást az említett bécsi, londoni, hollandiai stb. társaságokkal, merthogy azok tagsága jórészt ötvenhatos kivándorolt, márpedig a „sajnálatos események” óta akkor még alig telt el tucatnyi év. De „egyeztetések” a kutya-macska barátság ellenére is elképzelhetők voltak a „táboron” belül.

Miután az útlevelet kézhez vehettük, s a vízumok is összekerültek, már csak a másodosztályú vonatjegyet kellett a kolozsvári főtér sarkán megvásárolni az úticélig menet-jövet - amire akkor kéthavi fizetésből Európa legtávolabbi pontjáig is futotta. (Ma ennek minimum az ötszörösével kéne számolni, ha valaki még utazásra szánna el magát.) Indulás előtt aztán még tanácsos volt beszerezni a Ceáról frissen megjelent riportkönyvet, amit egy mindenre kapható francia újságíróval írtak meg; ezt az utas hanyagul a kinti barátainak ajándékba szánt bőrdnyei könyv tetején felejtette, majd határátlépéskor úgy rendezte, hogy a vámosok ezt a csomagot nyitassák ki elsőül (a holmik átkutatására egyébként elkerülhetetlenül sor került); nos amint a „riportalany” hódító mosolya a szürke tányérsapkás képibe villant, be is volt fejezve a vámvizsgálat. A könyvecskét azután mihelyt Biharpüspökiből továvanszorgott a vonat, az utas ki is dobta az ablakon, nehogy bolondnak nézzék, ha valahol még ki kell nyitnia a bőrdnyejit.

Amúgy más országhatárokon nemigen adódott gond; ott a párizsi

diákzajdulás és a müncheni olimpia közt félúton még nem vadásztak kábítószer-csempészre, sem terroristákra, s a kelet-európai útvévlástán sem feltétlenül jelentek meg koldushordák rémképei a nyugati hatóság lelki maradék értékeit, úgy tűnt, a konzumidiotizmus ezt a tájat még alig kezdte ki. Igaz, mi akkor az ún. nyugati életmóddal, életvitellel vajmi kevésbé ismerkedhettünk meg, erre két-három hét aligha lett volna elég, no meg vendéglátóink nagyobbrészt keserves honosodásgondokkal küszködő magyarok voltak, akiket egyelőre igen összevont szemöldökkel méregetett az új haza. Hanem volt honnan visszanezünk, másként rálátnunk mindarra, ami két országhatárral odébb kis időre mögöttünk maradt. Valami számunkra újkeletű magyarságélmény kezdett feltölteni bennünket; ha már e század ily mostohán felaprított, szétszórt s jelentős hányadunkat szerte is hordta a földtekén, ennek „köszönhetően” furcsa mód világpolgár nemzetté lettünk: így hát a vándor a Fokföldtől az Északi sarkkörig otthonra lelhet a magái között.

A legelső, a bécsi kirajzás élménye, mert megbontotta s oldozni kezdte rajtunk a kelet-európai szellemi szemérem görceit - fölért valami eszmélkedő bűnbeeséssel. Azt ugyan tudtuk, hogy ott, ahonnan jö-vünk, szükség lehet reánk, ám miután a magunkkal hozott vers, novella a Bécsben, Salzburgban, Grazban rendezett irodalmi esteken is igen méltányolódott, föl kellett ismerünk, a szűkebb pátria, ahonnan idevetődöttünk, nemcsak a kiszolgáltatottság s a fennmaradás-kényszerek „ahogy lehet”-terepe, hanem valós, máshol is érvényes értékeket termő táj, melynek „mívelése” most épp a mi gondjainkra bízódott; az alkotásra pedig tilalomfák tövén, és elzorduló viszonyok közepette sincs mentség, bármint tipródjunk is ezután.

... *Bécsnek büszke vára* különben egy köréje zsugorodott „emberszabású” kicsi ország fővárosa - mely akkor már fél évszázada a magyarság egyes számú menedéke, ha az a legkülönfélébb politi-

kai okokból futni kényszerült. Nyugat félig-meddig még Balkánnak látja, mi kelet felől jövet egészen Nyugatnak. Hol volt ekkor már gög, kamarilla és promenád - no meg részünkről kurucos előítéletek...

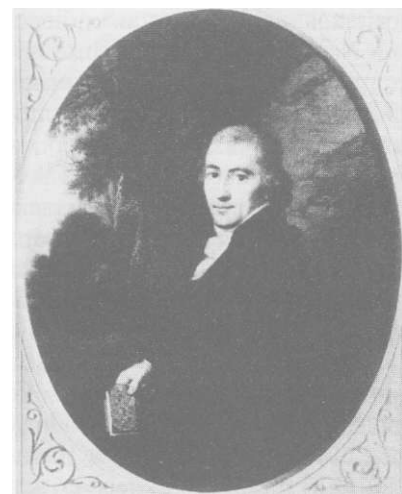
Ha egyszer valaki megkísérelné számba venni, hol, mennyit s mit tettek a magyarság emberségben, műveltségben való megtartásáért, a határon túli magyar kultúrműhelyek „utcasorának” mindjárt a legelőjére sorolódna a bécsi Kapistangsse 2. alatt működő, Szépfalusi István „üzemeltette”, különös családi-baráti vállalkozás, melyben bibliaórától tolmács-mesterkurzusig, irodalmi-társaság-összejöveteltől megemlékező ünnepsé- gíg egész sor szellemieken munkáló igyekezet fér meg egy fedél alatt.

Szépfalusi portréját megrajzolni könyvnyi terjedelem sem volna elég (szerencsére ő maga ezt is megkísérli) - számomra viszont személyében a legsajátosabb értelmiségi emberélményt azáltal nyújtott, hogy ő valami korszerű szellemi ökumeniát próbált a legkülönfélébb vétetésű lelkek között megteremteni -, s aligha képzelhető el a korszerű személyiségépítésnek olyan eszköze, mely számára közömbös lett volna e ténykedésben az elmúlt emberöltő alatt. Valószínű így „vett észre” s „fogott munkára” minket is, amikor még szegény rokonként sem igen tartottak számon másfele. Ám mihelyt megmelegedtünk a Bornemisza-környezetben, mint egy nagyállomás fordítókorongja, bocsátott is tovább München, Stockholm, Amszterdam fele, hogy járjunk be minél nagyobb távot a nyugati magyar kultúrműhelyek utcasorán.

Ezek az utazások a hetvenes évek elején, akkor úgy gondoltuk, csupán kutya-futásban megejtett felderítő utak, hogy aztán, ha majd sorsunk jobbra fordul, tudjuk hová lesz érdemes visszatérni. Nos a visszatérések jórészt elmaradtak, sőt e földérintő utaknak is meglett a börtje, sokunkat Szófiáig sem engedték el a nyolcvanas évek fordulójától majd évtizeden át. ■

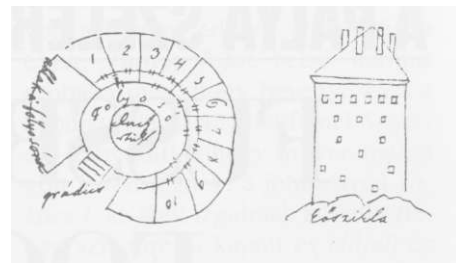
Először 1964-ben voltam Kufstein várában. A toronybörtönt hamiskás büszkeséggel mutatta az idegenvezető, naná, hiszen valamely magyar vonatkozása is volt. „Itt raboskodott a híres ungarische betyár, Rózsa Sándor.” S hogy a gyengébb képzelőerejű turistának se kelljen túlzottan megerőltetnie magát, ott hevert a cella végében, félkönyökre támaszkodva, a papírmáséból kivágott, lajbis, bőgatyás, tajpipás betyár. Térdig vasban. Nem tudom, szegény osztrák idegenvezető mire vélhette a tekintetemet, s egyáltalán volt-e róla fogalma, hogy a tajpipás papírfigurával egy szent helyet degradálnak mutatványosbódévá. Tudta-e, hogy itt raboskodott egykor a magyar progresszió színe-java? Tudott-e Teleki Blankáról, Kazinczyról, Leövey Kláráról, Batsányiról? Lefelé menet, miközben azon töprengtem, hol állhatott meg a négyesfogat, amely 1789-ben érkezett a vár elé, hogy nyolc év után szabadult, rabiátus gazdáját, az öreg Wesselényit hazavigye Zsibóra - kellemetlen gondolat kezdett fészkelődni bennem. Lehetséges, hogy a véreskezű Haynau megszálló csapatai máig sem vonultak ki Magyarországról? A pökhendi ulánusok és hetyke dragonyosok kemény csizmasarkai még most is tapossák, ha nem is a haza földjét, de azt a territóriumot, amely nem helyezhető el a szokványos dimenziókban? Amely legeslegbelül rejtőzik bennünk, tudva-tudatlanul, de éppen annyira a

Batsányi János. Johann Niedermann olajfestménye

Lázár Ervin

KUFSTEIN

A kufsteini vár alaprajza. Kazinczy Ferenc Fogságom naplójának egykorú másolatában

nagybetűs Hazához tartozik, mint a Balaton, a Hortobágy vagy a pálfai Öreghegy.

Aztán jósorsom Törökországba is elvitt. Ringatott bennünket a törökök megmagyarázhatatlan testvéri szeretete. Madzsarisztán? de hiszen mi rokonok vagyunk. A Jedikulát szeretném látni - mondtam konokul. Nincs azon mit nézni, egy romhalmaz. Bemenni sem lehet. Esetleg kívülről, de minék. Valami szégyenkezés-féle mocorgott bennem. Mit akarok én Török Bálint láncával? Mi ez a kis belső sajtó? Akárha otthon volnék a sátorhelyi emlékpark tücsökjáratok hálózta tömegsírjai között. Rádásul, estefelé, Isztambul egy kopott külvárosi utcájában játszogató gyerekeket látok. Mondókát mondanak. Földbe gyökerezik a lábam. A ritmusa, a dallama, a lejtése! Ellebegtet a gyerekoromba, Alsórácegresre. Ha eddig kételkedtem volna, hogy rokonok vagyunk, most itt a bizonyosság. És mégis, az a kis tűszúrás ott belül. Pedig milyen nevetséges. Hát ők lennének azok, akik elválták? Amit a magyar gyerek gyógyít? Sípbal, dobbal, nádihegedűvel?

Aztán Viktor Silov tábornok Volgája, mint egy nagy fekete koporsó

átúszik a hídon. Na, itt az ideje, mondom magamnak. Vonuljatok ki ti is! Távozzatok Haynau dragonyosai és vértesei, távozzatok aradi, sörrel koccintó hóhérekülönítmény. Kifelé I. Szulejmán, Szokoli Mohamed ruméliai beglerbég, III. Murad, I. Ahmed, kifelé basák, agák, cugsfűrerek és lityinántok. Kifelé legbelülről is. Szinte hallok az ünnepi zenét, szól a síp, dob, nádihegedű. Lehet, hogy nem vérzik már a golya lába?

Már-már felszabadultan Németországban jártam a családommal. Hazafelé jövet eszembe jutott, nem árt ha a gyerekek is látják. Teszünk egy kis kerülőt, mondtam nekik, nézzétek meg ti is Kufsteint. A legrosszabbkor érkeztünk, mondta a pénztáros, mert óránként visz végig az idegenvezető egy csoportot s legközelebbiig ötven percet kell várunk. Sebaj, ha már ideautóztunk hegyen völgyön át, mi nekünk az az ötven perc. Legalább volt időnk szemrevételezni a következő turnusra összegyűlő osztrák turistákat. Sütött róluk a jólét, a szabadság. Aztán nekiindultunk. Kicsit türelmetlenül végignéztük a medvecsontvázakat, régi bútorokat, képeket. Közel egy óra múltán megérkeztünk a toronybörtönbe vezető lépcsőkhöz. A ba-

ráságos, fiatal idegenvezető megköszönte a csoport figyelmét és közölte, több látnivaló nincs, vége a történelmi utazásnak. Látva meghökkenésem, rákérdezett: Ugye, maguk magyarok? A mutatóujja a lépcső felé rebbent. Akkor talán oda is föl akarnak menni? De még mennyire, hiszen azért jöttünk. Akkor menjenek, mi addig itt várunk - mondta és az órájára pillantott. Siessenek.

Rózsa Sándor papírmásé figuráját már eltakarították. A falakat márványtáblák borítják, alattuk porosodó koszorúk, szomorkodó piros-fehér-zöld szalagok. Körül a cellák. Olvassuk a márványba vésett neveket. Hányan is voltak. Talán száznál is többen. De nem tudunk a végére jutni, mert letről sürgető kiáltásokat hallunk. Az osztrák turisták türelmetlenek. Ezek ide miért nem jötték föl? - kérdezi a fiam. Kérdezd meg tőlük - morgom megbántottan és a szemrehányó tekintetek keresztútjében lesurranunk a lépcsőn, mint akik rossz fát tettek a tűzre. Persze, megingt ezek a magyarok!

Hazafelé, már a magyar határ közelében bementünk valamiért egy üzletbe. A bejárat mögött mellbevágó magyar nyelvű felirat: *Magyar, ne loj!* Nem lopnék én, mondom magamban, de ti mindazokat, akik a jóra és a szépre, az emberhez méltó életre neveltek volna, ezer évre bezártatok a kufsteini toronyba. Nagyon hiányzik nekem az az ezer év. Kifordulok a boltból és persze tudom, hogy túlzok, tudom hogy igazságtalan vagyok, de tessék megbocsátani, nehéz terheket cipelek. Haynaut, II. Muradot és Viktor Silov koporsóéhez Volgáját. ■

Kazinczy Ferenc. Friedrich John rézmetszete

Rózsa Sándor öreg korában

FUSSBALL - WALZER - FOCI-CSÁRDÁS

90 év labdarúgó-történelem

Máig azt mondjuk, hogy az első magyar-osztrák labdarúgó-mérkőzést 1902. október 12-én játszották Bécsben.

Persze tévedés lenne azt hinni, hogy ekkor találkoztak először a legjobb pesti és bécsi labdarúgók. Játszottak már előzőleg egy sereg olyan mérkőzést, amit úgy tekintettek, mint a két főváros legjobbjainak összecsapását. A kezdeti időkben a budapesti piros-fehérek, a BTC és a bécsi fekete-fehérek, a Cricketter csapata egyben bízást válogatottnak is volt tekinthető, így is hirdették mérkőzéseiket. A százat is meghaladta 1902 derekán a klubcsapatok mérkőzéseinek száma. Az elsőt még 1897. október 31-én rendezték; a budapesti BTC hívta meg az angol játékosokkal teletűzdelt Cricketter-t, amelyben balösszekötőt a Remington gyár bécsi vezérképviselője, *Shires* játszott. Az emlékezetes első osztrák-magyar klubmérkőzésen - ünnepi külsőségek között - a kétezer néző körében ott volt a későbbi magyar kultuszminister, Berzeviczy Albert is. Az ezt követő találkozók többnyire - akár csak az első, amelyen a Cricketter 2:0-ra győzött - a bécsiek győzelmét hozták. Őket a császárvárosban dolgozó angol fiatalok (munkások, kereskedők, nyelvtanárok, főleg pedig a schönbrunni parkot kialakító kertészek, a First Vienna alapító tagjai) tanították meg a labdajáték művészetére. Budapesten viszont kevés volt az angol, itt a Müegyetem hallgatói vitték a vezető szerepet. Az első magyar győzelmét is a Müegyetem csapata, az MFC érte el 1899-ben a bécsi Victoria ellen. A magyar csapatban sze-

repelt például *Kandó Kálmán*, a vilánnymozdony későbbi világhírű megalkotója. „*Mámorosak voltunk az első nemzetközi győzelemtől*” - írta emlékezéseiben Kandó.

Ilyen előzmények után játszotta a két ország első válogatott mérkőzését, 1902 őszén, Bécsben. Az osztrákoknak volt már tapasztalatuk; másfél évvel korábban a svájciak ellen győztek 4:0-ra. A magyarok ekkor jelentkeztek első ízben válogatott csapattal a nemzetközi porondon.

Legyünk őszinték, Pesten ez a meccs nem keltett különösebb feltűnést. Nem érezték át jelentőségét annak, hogy a két szövetség megegyezett: évente kétszer találkozik egymással - felváltva a két fővárosban - a magyar és az osztrák válogatott. (Csodálatos kezdeményezés volt ez, hozzá hasonló csak egy akadt: az angol-skót találkozó...)

Bécsben jobban ráéreztek, hogy valami nagyszerű, egy új hagyomány indulhat hódító útjára. A pályaudvaron kokárdásan, az osztrák szövetség jelvényével ékesítve fogadták a magyarokat, akiket hatalmas, magas vadászkocsikra ültettek. A bakon a kocsis mellett udvari vadász ült pántlikás, bojtos kürttel. A kocsik végigdöcögtek Bécs főútvonalain, a vadász magyarmótákat harsogott, majd kürtszóval jelezte, hogy van mondanivalója: bejelentette, hogy délután labdarúgó-mérkőzés lesz a Práter pályán! Ilyen szövegű feliratok díszeltek a kocsik oldalán is széles, hatalmas vászonborításon. reklámtáblák társaságában. A meccs a WAC pályán folyt le, a Práterben, ahol két sporttelep is volt egymás mellett. A

WAC-é mindjárt elől a Rotundenstrasse elején, a Cricketteré a mai stadion helyén.

Gólt ezen az első mérkőzésen csak a bécsiek rúgtak, hármat a meccs hőse, a görbe lábú Studnicka. Mi nem sok tapsot kaptunk, legfeljebb akkor zajongott a bécsi nép, ha valamelyik magyar fellökte ellenfelét, akkor harsogott a „pfuj! Hundsker!” - és repült a kavics. A meccs végén (5:0) az osztrákok nem sokat törődtek a mieinkkel, a díszvacsorán gyorsan kereket oldottak úgy, hogy éjfél tájt csak a magyar fiúk dalolása emlékeztette Bécset az első válogatott mérkőzésre.

Aki mindenkit felülmúlt...

Ha a század elején létezett volna Magyar Rekordok Könyve, *Hajós Alfréd* különleges hangsúllyal szerepelt volna benne. Az 1896-os Athéni Olimpia kétszeres bajnoka ugyanis ezen a mérkőzésen a labdarúgásban is eljutott a válogatottsághoz; a sokoldalú sportember lendületes és munkabíró csatár volt. De a történetnek még nincs vége: 1906-ban az ő szövetségi kapitánysága alatt nyert a magyar válogatott 3:1-re, a következő évben pedig Hajós volt a játékvezető a budapesti magyar-cseh mérkőzésen. A továbbiakban is káprázatos eredményeket ért el: 1924-ben Párizsban az Olimpia szellemi versenyben stadiontervével ezüstérmet nyert. Hajós Alfréd az egyetlen magyar sportember, aki mind fizikai, mind szellemi vetélkedésben olimpiai érmet szerzett. Két nagyszerű sportteljesítménye, a

Nemzeti Sportuszoda és az LTE Stadion napjainkig állja az idők viharát.

Sok furcsaság megtörtént a magyar-osztrák labdarúgó-kapcsolatok izgalmas évtizedeiben. 1907-ben például a bécsiek egy sereg postagalambot hoztak magukkal, hogy azokat majd minden osztrák gól után felengedjék, hadd vigyék az örvendetes hírt Bécsbe, Grazba, Linzbe. A hírvivő galambok azonban csak egy gólt jelenthettek - a magyar csapat győzött 4:1-re.

1909 a budapesti FIFA Kongresszus éve volt. Az angolok évek óta megtették azt a figyelmességet, hogy a nemzetközi szövetség közgyűlésére, bárhol tartották is azt, elküldték válogatott csapatukat. Így jártak 1908-ban Bécsben, majd egy évvel később Budapesten. Több se kellett a magyar sport akkor már európai hírű külügyminiszterének *Fischer Mórnak*. Három válogatott mérkőzést szervezett a kongresszus napjaira, mert természetesen - hiába voltak itt az angolok! - az igazi szenzációt az osztrákok elleni mérkőzés jelentette. A hangulat kitűnő volt, hiszen három héttel a budapesti mérkőzés előtt Bécsben nyert, *Schlosser* mesterhármásával a magyar csapat, de hiába volt rekordközönség - 14 000 néző! - a magyar csapat erejéből csak békés 1:1-es döntetlenre futotta a kongresszusi mérkőzésen.

No, és ami azután a világháború alatt történt, arra nincs példa a nemzetközi labdarúgás történetében. Alighogy kirobbant a világégés, már volt hősi halottja az osztrák csapatnak, a huszonháromszoros válogatott *Robert Metz* elesett a harcúterén. A hír annyira megrendítette a két szövetség vezetőit, hogy rendkívüli mérkőzést iktattak be, a Vöröskereszt javára. Ez volt a kezdet... A háborús események nem okoztak törést a két ország labdarúgó-kapcsolatában, 17 alkalommal találkoztak egymással a legjobbak 1914-18 között s amire sehol nincsen példa: 1917-ben 5 válogatott mérkőzést játszottak hol Bécsben, hol Budapesten. S alighogy felbomlott az Osztrák-Magyar Monarchia, a „sógorok” már megjelentek az Üllői úton: 1919 áprilisában 40 000

Willy Schmieger, a 30-as évek bécsi mikrofonprofesszora

néző szorongott a lelátón, hogy láthassa a *Braun, Konrád, Orth, Schaffer, Szabó* csatársort (Orth jóvoltából nem is maradt el a győzelem).

A sűrű érintkezés eredménye volt, hogy 1922-ben már az ötvenedik hivatalos találkozót ünnepelethük, bár inkább az osztrákoknak volt okuk az öröme. A 2:1-es budapesti győzelmük hírére Bécsben győzelmi menetben járták a szurkolók az utcákat, a kávéházakban hajnalig ünnepelték a magyarok elleni diadalt. Istenem, akkoriban milyen értéke volt egy magyar-osztrák találkozonak! Olyannyira, hogy az osztrákoktól elszenvedett vereség után kötelezően jelent meg másnap a lapokban a hír: az éppen soros magyar szövetségi kapitány, természetesen lemondott.

Márpedig a sikerek és a kudarok, a győzelmek és a vereségek éppen olyan sűrűn váltogatták egymást, mint a két ország találkozóit. Kivételt a Wundermannschaft diadalmas korszaka jelentette: 1930. szeptembere és 1934. októbere között egyszer sem tudott győzni *Meisl Hugó* csodacsapata ellen a magyar válogatott. Akadt ebben a szakaszban egy kitörölhetetlen „szégyenfolt”: Bécsben 8:2-re kapott ki az a magyar csapat, amelyben *Sza-*

hó védett, *Lyka, Kalmár* és *Lázár* volt a három fedezet, elől pedig a *Cseh, Turay, Toldi* belső hármás próbálta meg, hogy bevegye *Hiden* kapuját. Dehát az ellenfélnél *Sindelar* irányított! S hogy milyen hatása volt a vereségnek: a jobbhátvéd *Takács I.* az átélt izgalmak következtében szívgörcsöt kapott és *elájult az öltözőben!*

Felejthetetlen rádióriporterek

Nagyot ugrik most előre a krónikás: 1966. október 30-án 3:1-re győzött Magyarország a Népstadionban Ausztria ellen.

24 órával később örökre eltávozott a sport világából *Heribert Meisel*, Európa legjobb televízió- és rádióriportere. Már hónapok óta harcolt a halállal. Küzdőszeleme - ő maga így mondta volna - töretlen volt a 90-dik percig. A 111-ik Osztrák-Magyar találkozón beharangozott kommentárt betegágyából még ő írta: „Irigylek mindenkit, aki ezt a hétvégét Budapesten tölti. Sehol másutt nem lehet olyan könnyen a vereséget elviselni, mint ebben a csodaszép városban. Este, a Mátyás-pincében paprikáscsirke és balatoni rizling mellett már minden megszépül...”

Ezt írta három nappal halála előtt.

Egy évvel korábban még nem látszott rajta abból semmi, hogy megtámadta a gyilkos kór. Akkor döntöttük el, hogy filmet készítsünk a két ország évtizedes labdarúgóbarátságáról, amely jobban összeköt bennünket, mint akár a politika, vagy a Kék Duna. ... A film a múlt felidézésével kezdődött, az akkor 78 éves *Husák* egy 1905-ös budapesti mérkőzésre emlékezett, amelyen ő volt a jobbszélső. „Nagy közönség volt, 5000 néző, nyerhettünk volna, de a magyaroknak szerencséjük volt.” *Meisel* rákancsintott a nézőkre: „Ugye ezt a mondatot máig is halljuk kedves osztrák szurkolók?”

A századelő osztrák válogatottja csapattársára *Willy Schmiegerre* emlékezett, később ő volt *Pluhár István* bécsi kollégája. Ők ketten, *Schmieger* és *Pluhár* a sportközveti-

A méltó utód, Heribert Meisel (a jobbszélen), Baróti Lajos, Albert Flórián, Szepesi György és Sándor Csikar társaságában

tés közép-európai úttörői. Schmieger korábban kezdte, mint Pluhár, 1928 októberében. Természetesen Magyarország volt az ellenfél, amikor a bécsi rádió első ízben közvetített labdarúgó-mérkőzést a Hohe Warte-ről. A bécsi riporter a következő évtizedben gyönyörű pályát futott be. Amikor 1937 őszén az ötvenedik közvetítését ünnepelte, akárcsak az elsőt, ismét Magyarország volt az ellenfél. Népszerűsége tetőfokán állt, hívei szerint azért, mert úgy beszélt, ahogy a futballszurkoló, ha jól fel van vágva a nyelve. A jubileumi mérkőzésen nem volt sok öröme a bécsi közvetítésben, a magyar csapat jobban játszott. Schmieger gyakran panaszkodott, hogy rekedt, megfázott, s hosszú másodpercekre ki-kihagyott. De ezen a mérkőzésen is voltak emlékezetes kiszólásai: „Seszta! Mars hátra! Nem fogad szót, hiába beszél nekik...” Vagy egy másik: „Cseh jön, jön és bevágja a labdát. És hogy bevágja a hálóba a labdát! Hogy a fene egye meg!” Majd 2:1-es magyar vezetésnél a mérkőzés végén: „Ó, de szeretnék már egy kicsit pihenni, elszívni egy cigarettát...” A Nemzeti Sport kritikusa együtt hallgatta Schmieger és Pluhár közvetítését, hogy megállapítsa ki tud gyorsabban beszélni. Nemhi-

6:1. 1935 november 11-én Balról jobbra: Hans Sutter, Pluhár, Marcel Snez, Vico Rigossi

ába győzött a magyar csapat, Pluhár is fölényesen verte jeles barátját: „Schmieger 230-as szótagsebességgel beszélt, a magyar riporter átlaga ezzel szemben 270 volt, sőt a magyarok támadásainál megközelítette a 300-at is.”

Ilyen „játékokra” is futotta akkoriban az újságírók idejéből... De térjünk vissza az utódokhoz, a Meisel-Szepesi filmhez, melyben a 30-as évek magyar-osztrák találkozóira Kari Seszta emlékezett. Láttunk képeket arról, hogyan építették 1931-ben a Práter stadiont, amelynek betonlépcsőit a bécsi rendőrség le-

gényége tette ki teherpróbának. Keményen dobogtak a rendőrcsizmák, a stadion lelátója állta a rohamot, akárcsak később egy-egy viharos magyar-osztrák mérkőzésen a „Práter poklában”. Seszta homlokán egy régi sérülés nyomát mutatta a kamerának: „Ez Toldi Gézára emlékeztet. Nagyszerű ember volt, csodálatos harcot vívtunk mindig egymással”. Itt ugrott a képbe Sárosi György, akit Genovában keresett fel Meisel, hogy megkérdezze: „Vajon durva játékos volt-e Sárosi szerint Karli, a bécsiek kedvence?” Sárosi egy történetet mesélt el németül: „Kapura törtem, s közben valaki

meglökött. Azt látom, hogy Seszta odarohant az osztrák játékosához, lekent neki egy hatalmasat, s rákiáltott: Jegyezd meg, a doktort soha nem bánthatod! Ő az én oltalmam alatt áll!” Seszta nem hiányzott a 30-as évek egyetlen magyar-osztrák mérkőzéséről sem, ott volt a 2:1-es győztes osztrák csapatban, a bolognai 1934-es világbajnoki mérkőzésen. Itt történt, hogy kézzel ütötte el a labdát a 16-oson belül, de az olasz, bíró Mattea - akik akkor éltek Pluhár közvetítéséből máig sem felejtették el a nevét - a kezezését nem akarta „meglátni” (a bíró az osztrák csodacapat mesterének, Hugo Miesl-nek volt jó barátja). Játszott akkor is, amikor 1936 áprilisában Kállai Lipót mesterhármásával és Cseh II. góljaival 5:3-ra

A háború utáni sportmikrofon úttörője, Edi Finger, a népszerű ingénieur, a Real Madrid sztárjával, Östereich Emillel s a magyar riporterrel

Béla bácsi Öcsivel a bécsi utcán (Guttman Béla és Puskás Ferenc)

vertük Bécsben a sógorokat. Pedig a Wundermannschaft akkor a csúcsponton járt, Londonban az angolokkal is nagyszerű harcot vívott. Londonban történt, hogy a mérkőzés előtt a walesi herceg köszöntötte a

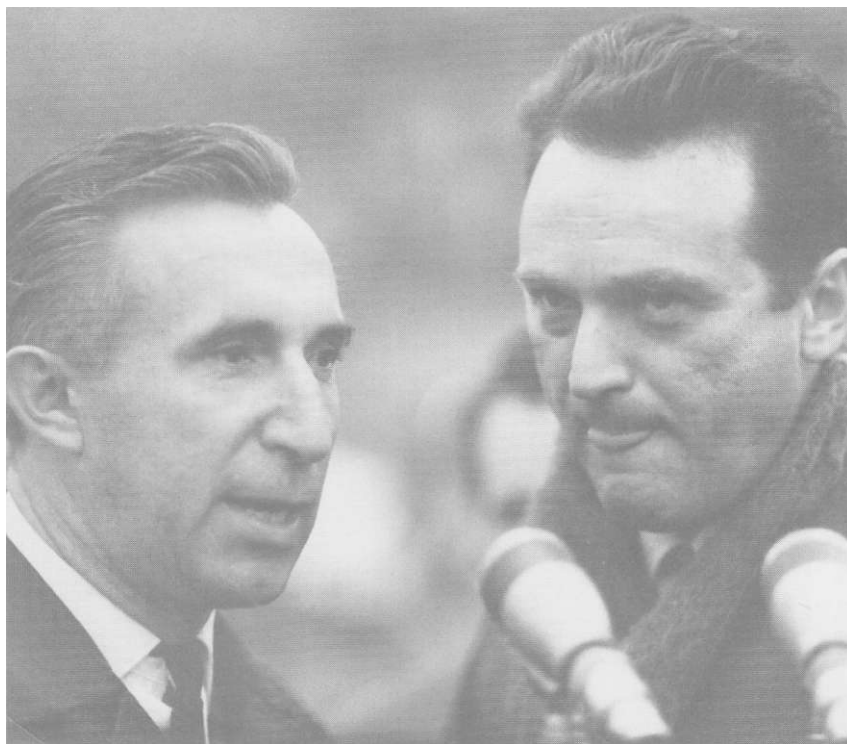
játékosokat. Seszta nevét már ismerhette, mert tőle megkérdezte, hogy tetszik neki a hátvéd játéka? - *Jól, bár ami azt illeti, Ön sem panaszkodhat a beosztására* - így felelt Seszta „angolos” humorral. Ha róla beszélünk, nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy az Anschluss kettétörte karrierjét. Nem kedvelte a náciakat, cseppet sem bántotta, hogy Ausztria megszűnése után nem szerepelt a német birodalmi válogatottban. Szóba került a korszak másik nagy osztrák játékosa, *Sindelar* is, aki önkézevel vetett véget életének, mert feleségét származása miatt el akarták szakítani tőle. Utoljára 1938 elején - már az Anschluss után - egy Bécs-Budapest mérkőzésen játszott, 5:3-ra győzött a pesti csapat, s mind az 5 magyar gólt Sárosi lőtte. Az eredeti filmszalagon az osztrák csodacsatár dicsérte magyar kollégája remekbe szabott góljait s így búcsúzott tőle: *„Te most ötöt lőttél,*

legközelebb én nem adom alább a féltucatnál...” Sárosi és Sindelar legendás barátsága a Közép-európai Kupa mérkőzésen vált igazán szorossá. 1927 óta küzdöttek nyaranta osztrák, csehszlovák, olasz, svájci és jugoszláv csapatok egymással a kupagyőzelemért. Különösen emlékezetes maradt az 1937-es esztendő: Az Ausztria, Szeszta és Sindelar remek játékával 4:1-re győzött Bécsben. Senki nem adott volna egy lyukas garast sem a Fradi továbbjutásáért. Hogy mennyire így volt: az osztrák rádió közvetítette a budapesti visszavágót, a pesti stúdió pedig ugyanakkor evezőversenyéről tudósított. S mi történt? A Ferencváros ellenállhatatlanul játszott, behozta hátrányát, 6:1-re győzött, s később a KK-döntőben is diadalmaskodott az olasz Lazio ellen.

Sindelar fiatalon halt meg, pedig korától még szerepelhetett volna 1945 nyarán azon az osztrák-magyar mérkőzésen, amelyet augusztus 19-én és 20-án, tehát egymást követő két napon rendeztek az Üllői úton. Az akkor már 38 éves Karl Szeszta játszott mindkét mérkőzésen. (Az elsőt 2:0-ra a másodikat 5:2-re nyerte Magyarország.) A banketten a főszerepet a népszerű Karli játszotta, az étteremben harsogott a hangja, amikor elénekelt: „Wien, Wien nur du allein...” Puskás Őcsi 18 éves volt, Szeszta közel a 40-hez azon az emlékezetes augusztus 20-i magyar-osztrákon.

Őcsi megkezdte válogatott szereplését, az osztrák „betonhátvéd” pedig búcsúzott. Húsz évvel később a bécsi TV-stúdióban találkoztak újra egymással. Puskás annyi év távlatából így emlékezett 1945. augusztusára: „Az volt életem legnehezebb mérkőzése. Ami nálam azóta sem fordult elő, reszkettem az izgalomtól. Nem csoda, először voltam válogatott.”

Seszták és Puskás hangulatos beszélgetése után a film visszakanyarodott a labdarúgópályára. Színhely, az Újpesti Stadion, időpont: 1950 októbere. Az a bizonyos magyar-osztrák mérkőzés, amelyen Puskás utolsó másodpercben lőtt góljával nyertünk 4:3-ra. Az akkori osztrák játszótárs, Karl Decker így

Karl Decker beszél a régmúlt emlékeiről (mellette Szepesi György)

emlékezett: „Sose fogom elfelejteni, hogy 3:3-nál meccslabdám volt. Azonban a kapufára fejeltem. Azután jött Puskás boszorkányos negyedik gólja. Háttal lőtte a kapunak, a labda lassan gurult, Zemann védhette volna, de nem vetődött”. Puskás fölcsett: „Hogy azt a gólt Zemann védhette volna? Életemben soha többé ilyet nem lőttem. Nem, nem azt a gólt nem védhette senki”. S a filmkockák Puskás szavait igazolták...

Három évet ugrunk előre, újra az újpesti stadionban vagyunk. Zemann a főszereplő, élete legnagyobb védéseit idézik a filmkockák. Grosicsot látjuk, ő beszél osztrák kollégájáról: „Nekem jóformán semmi dolgom nem volt, a 90 perc alatt két lövés jött kapura, abból az egyik gól lett. Bevallom, azért kaptam, mert csodálattal néztem Zemann védéseit, közben elfelejtettem a saját kapumról”. Zemann nevetve köszönte meg Grosics dicséretét. Megkérdezte: „Ezt a filmrészetet nem kaphatnám meg a hanggal együtt? Eltenném unokáimnak,

hadd hallgassák, hogyan dicsért a világ legjobb kapusa”. Újságcím ugrik a képernyőre, rajta a szöveg: *Magyarország-Zemann 1:1.*

A Grosics-Zemann duó szereplése után komorabb filmkockák következtek: a Práter stadion előtt feldühödött osztrák szurkolók közepert zúdítanak a magyarok autóbuszára. Az borzolta fel a nézők idegeit, hogy 1953 tavaszán Hidegkuti és Csordás góljaival Sebes Gusztáv csapata győzött Bécsben, ezúttal 3:2-re. A mindig higgadt, diplomatikus Bozsik „Cucu” nyugtatta a kedélyeket: „Jobb az ilyesmit elfelejteni. Ha nagyrítkán össze is koccantunk a mérkőzés hevében, utána mindig jóbarátok voltunk és azok is maradtunk”. Aligha tévedek, ha azt mondom, hogy Bozsik legjobb barátja az osztrákok közül Ernst Ocwirk volt, aki - akárcsak Puskás - 1945. augusztus 20-án az Üllői úton, 18 évesen szerepelt először a fekete-fehér osztrák mezben. Egymást igyekeztek felülmúlni a pontos labdatovábbítások és a felülmúlhatatlan cselek mérkőzés közbeni művelésében, játékintelligenciában mindketten utolérhetetlenek voltak.

Természetesen nem hiányozhat a magyar-osztrák mérkőzések krónikájából — ha én írok erről, semmi-

A századik osztrák-magyar mérkőzés
Schlosser kivonul a pályára,
1955. Bp. Népstadion
(MTI fotó)

képpen! - *Sándor Csikar.* Megszámlálhatatlanul sokszor játszott a „sógorok” ellen, élvezte a játékot, mert tudta, hogy robbanékonysága és csavaros esze mindig megzavarja bécsi ellenlábását. Meg is szólította a képernyő előtt Heribert Meisel: „Mondja, kedves Csikar, miért játszott mindig lecsúszott harisnyával és miért lógott ki mindig az inge?” Az éleseszü Sándor a tőle megszokott frappáns választ adta: „Nézz meg a nyakkendőmet... Ugye most is rosszul van megkötve? Na látja...

én világleletemben mindig lezser voltam. Egyébként hiába gyűrtem be az ingem, a balhátvéd Barschand addig rángatott, hogy úgysis kihúzta a mérkőzés hevében.”

A 80-as évek legszebb magyar győzelmé

De valamikor a hetvenes évek elején „elpattant a húr”, homokszemcse került az addig elegánsan működő közép-európai futballgépezetbe, lassanként eltűnt a magyar-osztrák mérkőzések bája, egyedülálló vonzereje. Megritkultak a találkozások is, ma már nem hogy évente kétszer játszanánk, de annak is örülünk, ha két évente egyszer ta-

lálkozunk. Azért akad egy-egy emlékezetes mérkőzés ebben a szakaszban is. Felejthetetlen marad az 1985-ös osztrák-magyar, a bécsi Hanappi stadionban. *Nyilasi, Törőcsik, Détári és Kiprich* csúcsformában zúzta szét a bécsiek világbajnoki reményeit. A 3:0-ás szó szerinti diadalt 8000 pesti és vidéki szurkoló - ahogy az osztrákok mondják: Schlachtenbummler - a játékosokhoz hasonló csúcsformában ünnepelte. Détári Lajos mondta a szurkolókról: „*Agyonszerettek bennünket, szegények nem sejtették - igaz, mi sem -, hogy a mexikói világbajnokságon a szovjetek ellen úgy mozgunk majd, mintha százkilós zsákokat cipelnénk a hátunkon”.*

Pillanatképeket villantott fel a krónikás az évszázadot átívelő ősi magyar-osztrák futball-rivalizálásból. A magával ragadó századelő a régmúlt, a közép-európai futball ex-tázisát jelentő 30-as, 50-es évek a közelmúlt. A jelen viszont sivár, s keveset ígér a jövő. Ez a summázata a kontinentális csúcsot jelentő eddigi 134 összecsapásnak.

S lehet-e szebb búcsú, hetvenen jóval túl a rádióriporter számára, mint az, hogy 1995-ben újabb magyar-osztrákon álljon ott a Népstadionban a pálya szélén. Nem fülkében, nem zárt ablak mögött, nem fülkagylóval a fején, várva a végzót a stúdióból, hanem benne az élet sűrűjében, a legszebb aláfestő muzsika hangjával, a lelátó morajával a háttérben, s az örömteli újjongó góóól! kiáltással. Ez lesz - ha meglesz - a 35-ik magyar-osztrák közvetítem, egyben 50 éves sportriporteri jubileumom.

Pluhár Istvánra emlékezem. Amikor - 73 éves volt akkoriban - felkerestem baji otthonában, hogy írjuk meg közösen emlékeinket, azt mondta: „*Tudod, ha halálos ágyamon megkér a rádió, hogy közvetítenék mégegyszer labdarúgó-mérkőzést, biz' fölkelnék, kimennék a pályára, beszélnek a mikrofon előtt, s csak aztán fekéüdnék vissza meghalni...*” Mert ilyen volt a régi rádióriporteri generáció. Mint ahogy közös könyvünk címe is máig sugallja riporteri ars poeticánkat: *Nekünk szerelmünk volt a labdarúgás és a mikrofon...* ■

ORSZÁGKAMPÁNY MOZART- TÓL A HABSBURGOKIG

Kultúra és idegenforgalom Ausztriában

Az Österreich Werbung magyarul Ausztria Reklámot jelent. „Biztos olyasfajta cég lehet, mint nálunk a Mahír” - mondaná valószínűleg az a honfitársunk, aki az osztrák viszonyokat nem ismeri. Ha viszont tudatjuk vele, hogy idegenforgalom van a dologban, meg hogy nem igazán cégről, hanem állami jellegű szervezetről vagy szó, akkor a magyar megfelelő az országos Idegenforgalmi Hivatal tájékan keresné a „rejtvényfejtő”.

Valójában az Österreich Werbung ez is, az is és még sokkal több... Ausztria politikai, gazdasági, turisztikai, kulturális képének ápolója, fejlesztője a nagyvilágban.

Nem cég, nem minisztérium - nyereségorientáltság nélküli egyesület formájában tevékenykedik. Egy a gazdasági, politikai, kulturális élet egészére hallatlan befolyással bíró egyesület, amelyet a gazdasági miniszter felügyel, s amelynek éves költségvetése egymilliárd schilling körül mozog.

- A bő pénzforrás adja meg sikereink egyik alapját - mondja kérdésünkre *Christian Knöbl*, a kultúráért és az audiovizuális marketingért felelős főosztályvezető. - A bevételek hatvan százalékaról a gazdasági minisztériumon keresztül a kormány gondoskodik. Húsz százalék származik a Gazdasági kamarától. A fennmaradó húsz százalékot a tartományok adják össze. Az általuk rendelkezésünkre bocsátott összegek nagysága idegenforgalmi, gazdasági súlyuktól függ. Burgenlandnak az idén 0,9 százalékot kell adnia, Bécsnek 2,27, Tirolnak 3,17 százalékot.

Tehát a pénz, a világ leghatékonyabbnak tartott országimázsteremtő intézménye az Österreich Werbung sikerének egyik alapja. Mi a másik?

A föderalizmus. Jól van ez az egész megszervezve, mármint maga az ország. Az Österreich Werbung

ugyanúgy működik, mint az osztrák állam: itt a bécsi központban felkarolunk egy gondolatot, arra pénzt szánunk, s utána a tartományi, a helyi Österreich Werbungok - hivatalos nevükön például: Tirol Werbung, Steiermark Werbung stb. -, amelyek saját kamarájuktól, saját helyi kormányuktól kapnak pénzekeket, szabad döntésük alapján vagy csatlakoznak a központi elképzeléshez, vagy nem. Semmit sem kényszerítünk rájuk, ugyanakkor mi Bécsben, fenntartások nélkül segítünk tartományi egyesületeinknek, hogy a tőlük származó ötletet az egész ország megismerje.

Mondana példát a saját területéről, a kultúrából merítve?

Minden idők egyik legsikeresebb országkampánya Mozartnak köszönhető. Az 1992-es Mozart év az osztrák zenekultúra, az idegenforgalom, és az édesipar éve volt...

Hogy érti, hogy az édesiparé?

A Mozart arcképével márkázott csokoládék és édességek a világ minden államában egycsapásra a legkeresettebb termékekké váltak. Az osztrák gazdaság számokkal keményen alátámasztható módon profitált a mi kultúra alapú stratégiánkból.

Mindazok az osztrák városok, települések, kastélyok, ahol Mozart - rövid élete során - megfordult ötletek parádéjával álltak elő. Ám az, amit Mozart kapcsán csináltunk, eltörpül az 1992-ben kezdett és 96-ig tartó *Habsburgok nyomában*, s az *Ausztria Imperialis* címszavakkal jelzett átfogó ország-, sőt térség imázskampányukhoz képest.

Térségkampány ?

Sem a *Habsburgokat*, sem *Mozartot* nem sajátíthatja ki magának Ausztria. A kiállítások anyagait - Tokiótól, New Yorkig - úgy állítottuk össze, hogy azokban megfelelő

hely illesse meg a volt koronaországok mindegyikét, így Magyarországot is.

A Habsburgok „jolly jokerek” mai régióink szempontjából. A világ bármely szegletében rajtuk keresztül lehet közelebbről meghatározni bennünket. A Habsburgok mecénási tevékenysége tette klasszikussá Haydnt, Beethovent, Lisztet.

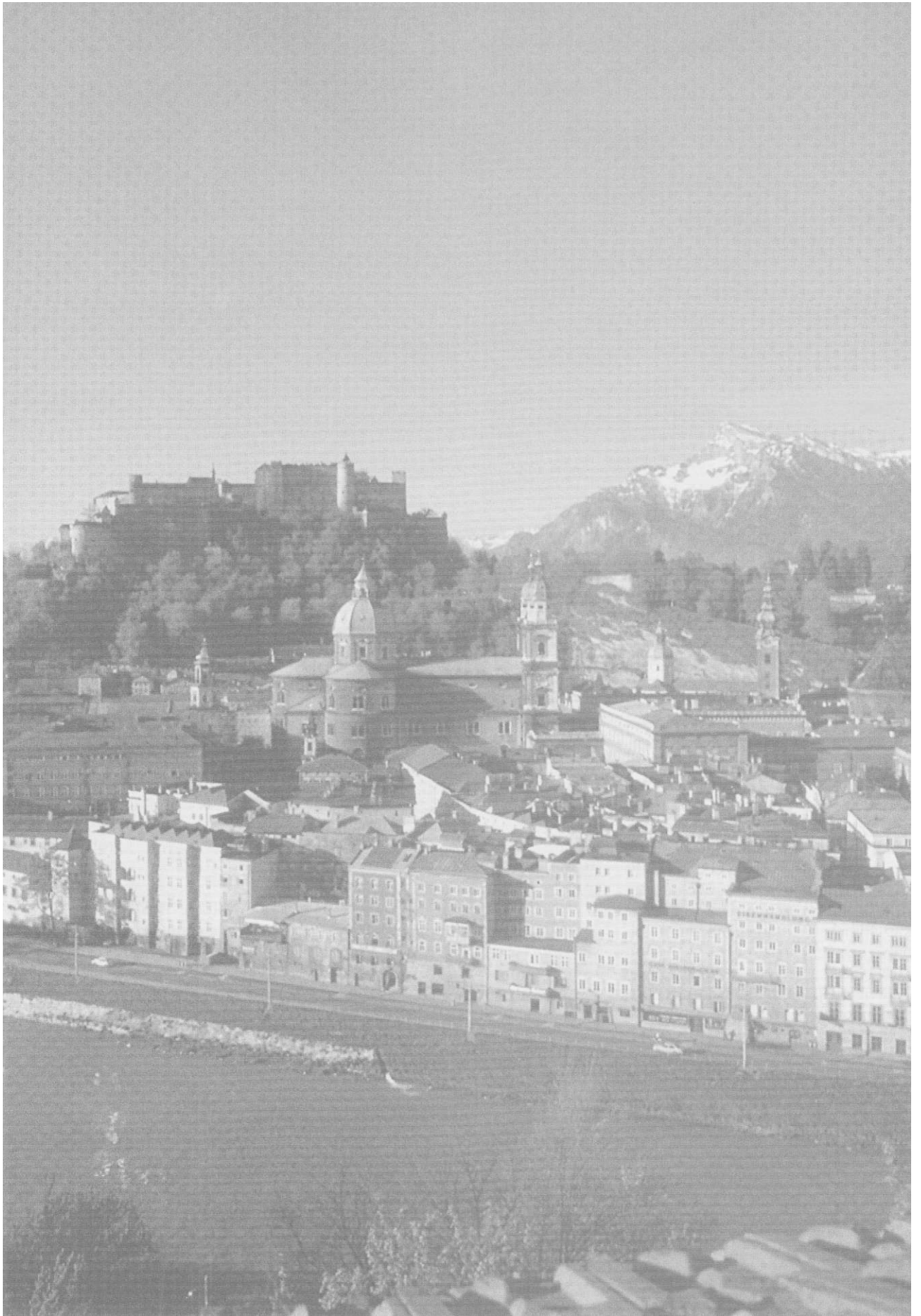
A Habsburgok voltak a Zöldek elődjai. Környezetvédelmi tevékenységük úttörő jellegű volt a világban. S ők voltak a tervszerű vadászat megteremtői is.

Az osztrák tartományok egymással vetélkedve tárták fel a Habsburg időszakhoz így vagy úgy kapcsolódó kincseiket. Például Tirol hajlandóan mutatkozott feláldozni a kultúra oltárán a téli sportok, üdülőhelyek megismertetésére szánt pénzeket, hogy saját gótikus, reneszánsz, barokk emlékeit rendbe tegye.

A Habsburgokra és különösképpen Tirolra építve, térségünkre tudtuk irányítani a figyelmet a sevillai világkiállítás kapcsán is, mert ott külön téma volt a Habsburgok spanyolországi ténykedése és a Toledo-Innsbruck közötti speciális kultúrtörténeti kapcsolat. E két városhoz kapcsolódtak a világkiállítás kulturális kiegészítő rendezvényei.

Eközben a New York-iaknak egy monstre rendezvénysorozat kapcsán bebizonyítottuk, hogy világvárosukat osztrákok alapították. Mi itt, az Österreich Werbungban örizzük a New Amsterdamról készült legelső akvarellt. Az első hollandok, akik létrehozták ezt a települést, Habsburg uralkodójuk küldöttei voltak.

*Salzburg óvárosa
a Kapucinus hegyről nézve*

Ez, gondolom, olyan nagy hatású reklám Ausztriának, ami többet ér egy sokmillió dolláros tévéhirdetésnél is...

Nem kérünk pénzt, jogdíjat az Ausztriáról szóló híradásokért! Egyébként Ausztriára, természetrajzára, kultúrájára, városaira vonatkozóan harmincezer percnyi anyagot tartalmazó videoarchívumunk van. Minden egyes film kizárólagos joga a mienk, de - ismétlem - sohasem kívánunk pénzt kérni a sugárzásért cserében. Mindent ingyen odaadunk a tévéállomásoknak. Ezért aztán inkább az Ausztriáról készült dokumentumokat vetítik, s nem azokét az országokét, amelyekért fizetniük kellene. Az amerikai Public Television kapva kapott az Ausztria és New York speciális összefonódására vonatkozó témán, újra és újra a mi archívumunkból kér és kap filmeket - ingyen reklámot csinálva országunknak.

Ugyanez a helyzet az Állami Japán Televízióval. Filmjeinknek bizonyíthatóan köze van a távol-keleti országokból hozzánk látogatók egyre növekvő számához. A japánok mindezekelőtt a kulturális látóvaló kedvéért jönnek Európába.

Ebből kellene közösen profitálnunk nekünk, magyaroknak és osztrákoknak. Nem gondolja?

Olyannyira így van ez, hogy a következő két évben - ugyancsak a „Habsburgok művészete” jelszó alapján - programok sorát kívánjuk a nagyvilágban, különösen az Ázsiában könnyen eladható Bécs-Prága-Budapest háromszögnek szentelni. Hama-

Hochosterwitz vára

rosan elindul a „Ló és a művészet”, és egyáltalán, a lóspört története Közép-Európában programsorozat is. De említhetném a borok világával kapcsolatos, az étkezési, ivászati és az e témákhoz kapcsolódó művészettörténeti programtervezetet, amelyhez minden tartomány csatlakozott. De visszatérve a „Ló és a Művészet” sorozathoz: képzőművészeti alkotások garmadája építészeti remekművek egész sora született a Habsburg Birodalomban „a lónak szentelve”. Mondanom sem kell, hogy e témakörökben Magyarország is sok látnivalót kínál.

Csakhogy nálunk - ellentétben Auszriával - még nincs igazán nívós idegenforgalmi infrastruktúra, kevés a szálloda, a kivesendéglő - szórakozóhely -, egyáltalán nem kielégítő a szabadidő eltöltésére való létesítményhálózat, melynek révén lényegében korlátlan számú látogatót vendégül láthatnánk.

A nyolcvanas évek végén az Österreich Werbungnál olyan stratégiákat dolgoztunk ki, amelyeknek szervező részé lett volna a Bécs-Budapest Világkiállítás. Bécs után Budapest is lemondta a rendezvényt. Mi, akik a pénzek hosszú távú megtérülésében gondolkodunk, és nem rövidtávú fiskális megfontolások, hanem egy ország, egy térség jövőbeli megítélése érdekkel bennünket, sajnálkozunk ezen. Amerikai tapasztalataink mondatják velünk, hogy az IBM-től kezdve a Coca-Coláig bezárólag óri-

ási sponzori pénzeket fizettek volna Budapestnek az amerikaiak, ha valamiféle határozott elszántságot tapasztaltak volna a világkiállítás rendezői részéről. Az idegenforgalom, s az ahhoz kapcsolódó infrastruktúra fejlődése szempontjából óriási lehetőséget szalasztottak el. De hát a politikusok és a távlatokban gondolkodó országtervezők megfontolásai között némelykor áthidalhatatlan nézetkülönbségek vannak. Ez itt Ausztriában is érezhető. Mi hiszünk abban, hogy Ausztria fennállásának millenniuma alkalmából, Magyarországgal közösen, olyan rendezvényt lehetne szervezni, amelyekre a világ felfigyel. Ám a nagyobbik osztrák pártot ezzel nem ért egyet, s ilyesmire nem kíván pénzt fordítani. Az ország nyugati tartományai, például Tirol, amely a Habsburg témában úttörő szerepet játszott, saját történelme szempontjából kezelhetetlennek tekinti az Ausztria fennállásának 1000. évére vonatkozó elgondolásokat. Így hát a millennium megünneplése Bécsre, Alsó-Ausztriára, s - az ottani 1100. évforduló kapcsán - a magyarországi rendezvényekre fog korlátozódni. Ez így inkább lehet kudarc, mint siker. De ezt sem önmagában szemléljük - valamit biztosan hozzátesz ahhoz az Ausztria-képhez, amelyet szerencsére már az egész világ ismer, és jönnek is hozzánk mindenhol, hogy a híradásokból, reklámokból, s mondjuk a Mozart-csokoládékból kialakított elképzeléseket - összevetessék a valósággal. ■

TALÁLKOZÁSOK

Előző számunkban képriportban foglalkoztunk az öt évvel ezelőtti magyar-osztrák határnyitással, s a berlini fal lerombolásával. A lapbemutató sajtófogadáson dr. Otto-Raban Heinichen német, és dr. Erich Kussbach osztrák nagykövet méltatta a történelmi eseményt s a folyóirat kapcsolatépítő tevékenységét.

*Dr. Otto-Raban Heinichen
(balra középen)*

Dr. Erich Kussbach (mellette)

*Vajda Mihály és Váradi Júlia
(balra lent)*

*Dr. Otto-Raban Heinichen,
Módos Márton és Módos Péter*

KÉTÉVES A

Karácsonykor ünnepli második születésnapját a magyar műholdas adás, a Duna Televízió. Ebből az alkalomból kérdeztük meg Sára Sándor főigazgató, Hanák Gábor hírigazgató és Lugossy László művészeti igazgató véleményét az eddigi eredményekről, tapasztalatokról és terveikről.

- *Felmérések szerint hol és mennyien nézik a Duna Tv műsorait?*

SÁRA SÁNDOR: Pontos műszeres felmérések sajnos nincsenek. Kérdőíves felmérések szerint Magyarországon a készüléktulajdonosok körülbelül 40 százaléka, a Kárpát-medencében élő magyarság mintegy 38 százaléka tudja fogni az adásokat, és utóbbiak 90 százaléka rendszeresen nézi is őket. És az sem elhanyagolható adat, hogy Erdélyben a magyarul nem tudók körében is mintegy 16 százalékos a nézettség; vagyis ahol venni lehet az adásokat, ott majdnem annyi román nézőnk van, mint magyar, és rendszeresen érkeznek nézőktől dicsérő és bíráló levelek Skandináviából, Izra-

elből, Egyiptomból és máshonnan is... Hozzáteszem: ezek az adatok még a tavasszal készült fölmérésekből származnak; azóta nyilván növekedtek a számok, mert a környező országokban naponta szerelik fel az új parabolaantennákat, és kábelezik be az adásaink vételére alkalmas berendezésekkel a lakásokat.

- *A második születésnapig milyen mértékben sikerült megvalósítani az induláskor elhatározott terveiket?*

SÁRA SÁNDOR: Az utóbbi másfél év szakadatlan munkával telt. Eleinte még helyiségünk sem volt; három aktatáskából szerkesztettük, terveztük a Duna Tv műsorait, a Széchényi Könyvtár Történeti Intéjünk - Videotár - Hanák Gábor eredeti munkahelye - és a Róna utcai filmgyári zeneterem, meg a Városligeti fasori három irodaszoba között ingázva. Mára már van székházunk, nemrég megérkezett a saját közvetítőkocsink, lett a technikai utómunkálatokhoz szükséges helyiség is. A Nikex irodaházát kaptuk meg, át kell alakítani. Tavaszra itt lesz a műte-

rem is, innen sugározzuk az adásokat. És időközben kialakult a nagyjából végleges személyi struktúra. Kezdetben hétköznapokon négy, szombat-vasárnap hat óra volt az adásidő, ma a két és félszerese; plusz a délelőtti szolgáltató műsorok. Szóval a leglényegesebb eredmény, hogy - olyan kevés pénzből, amennyi rendelkezésre állott - folyamatosan adni tudunk, és gyökeret vert a Duna Tv. Amely, kétéves lévén, még kiskamasz korát éli. Talpon maradtunk, noha közismerten sok gáncs érte a Duna Tv-t megalakulása óta - annak ellenére, hogy nagyon következetesen távol maradtunk a médiacsatározásoktól -; működünk és kialakult a törzsközönségünk Magyarországon és a határon túl is.

LUGOSSY LÁSZLÓ: Természetesen több pénzre volna szükségünk, hogy a műsorok még színesebbek, képileg gazdagabbak lehessenek. Elmélyültebb dokumentumfilmeket, tévéjátékokat szeretnénk készíteni, és - koproducerként - a magyar

filmgyártást is támogatni. A Duna Tv Rt. igazgatósága példamutató elhatározást hozott, amikor kimondta, hogy az összes reklámbevételek 10 százaléka játékfilmek, 5 százaléka dokumentumfilmek készítésére fordítandó. Ha ez a gyakorlat az egész magyar tömegkommunikációban általánossá válnék, nem volna ekkora gazdasági bajban a magyar nemzeti filmgyártás...

HANÁK GÁBOR: Mára kialakult a beváltak tetsző, áttekinthető és megjegyezhető úgynevezett állandó „műsorrács”. Az egyik sáv a délután 4 óra utáni, amikor többnyire ismeretterjesztő, művelődéstörténeti műsorok mennek; a 6 óra utáni időszak a „családi filmek”; az este 9 órai híradó után pedig fajsúlyosabb magyar és európai filmek dominálnak.

LUGOSSY LÁSZLÓ: És rendezesek az ismétlések: az értékes műveket műsoron tartjuk, mert meggyőződésünk szerint ez olyasmí, ami szembeszegül a „használd és dobd el” amerikanizált „kultúra”-felfogással: Petőfi vagy Tolsztoj művei sem hiányozhatnak az új és új nemzedékek keze ügyéből. Kulturális magazinműsoraink fillérekéből készülnek, de a tapasztalatok szerint fontos ismeretterjesztő feladatot töltenek be és népszerűek Magyarországon éppúgy, mint a határokon túl.

Ilyen például *A zene arcai*, a *Színházi Élet*, a *Mozgó-Kép* vagy a *Mű-Teremtés*.

HANÁK GÁBOR: A műsorszerkesztésnél arra is gondoltunk, hogy egy műholdas műsor mindig hatnyolc-tíz másik program versenytársaként jelenik meg egy-egy családi képernyőn, tehát az akár naponta három-öt órán át televíziózó sem képes mindent megnézni. Ám azért is hasznos volna a tervezett és remélt hosszabb adásidő - déltől-éjfélig -, mert akkor még több szellemi értéket tudnánk közvetíteni, és még sikeresebben versenyezhetnénk az egyéb műholdas és földi műsorokkal. Mostanában elkészült néhány rendkívül értékes dokumentumfilmünk (például Kovács András munkája a kolozsvári Bolyai Egyetem tragikus történetéről; Tóth Tamás és Kun Miklós filmje a KGB históriájáról; Xantus Gábor alkotása Xantus János kalandos és gazdag életéről és munkásságáról stb.); és nagyon örü-

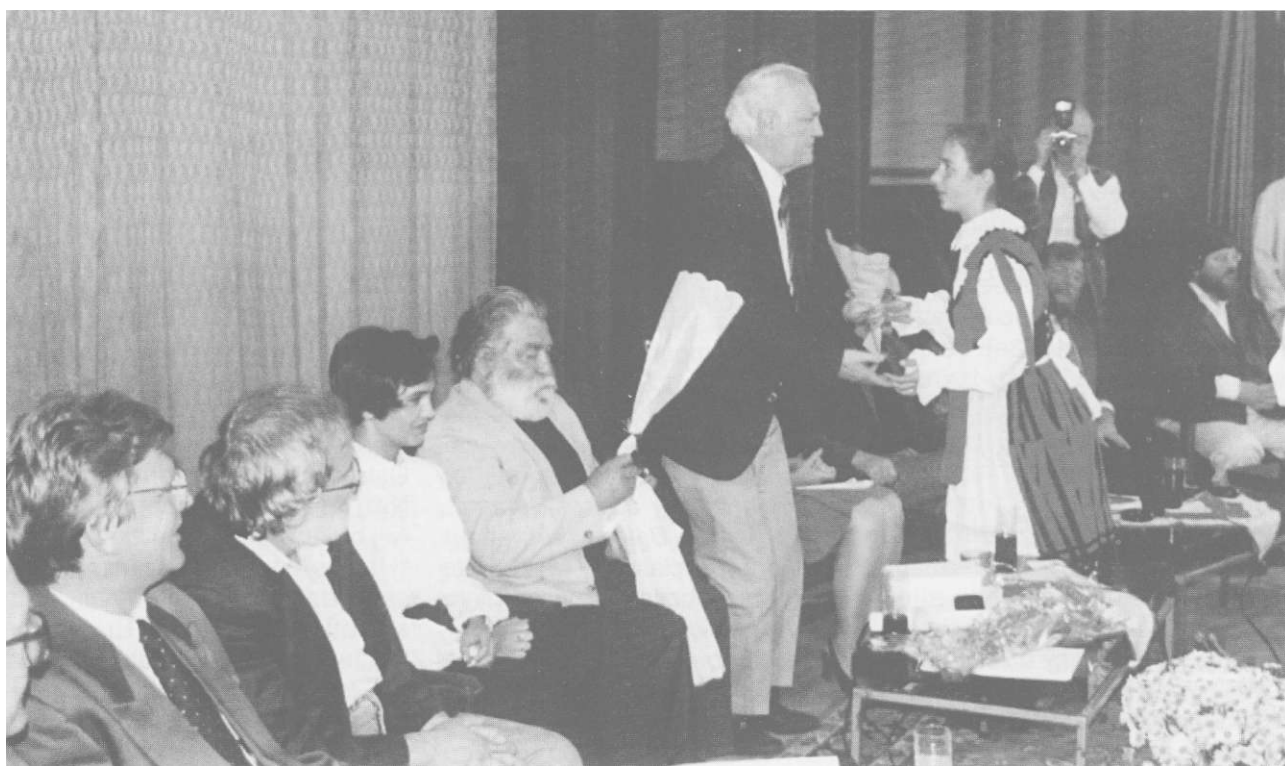
lünk annak, hogy a hírműsorainkba is rendszeresen rendelünk és kapunk érdekes és naprakész beszámolókat a Kárpát-medence legkülönbébb regionális videoműhelyeiből, amelyek a helyi társadalom eseményeiről tudósítanak. Szóval a nekik és róluk is szóló műsorok teszik közvetlenebbé a határokon túli közönséggel kialakult kapcsolatot. A Duna Tv nem Budapest-központú és szemléletű televízió; a *Régiók* című műsorunkban például csaknem negyven határon túli stúdió anyagai láthatóak... Természetesen rengeteget vitatkozunk és magunk se vagyunk még igazán elégedettek a hírműsorainkkal - szorosabb együttműködést kell kialakítani a *Hirmondó*, a *Közép-európai Magazin* és az *Esti Kérdés* között -: de például az augusztus óta rendszeresen jelentkező *Esti Kérdés* is rendkívül kedvező visszhangot keltett a levelek tanúsága szerint.

SÁRA SÁNDOR: Tervünk, elképzelésünk rengeteg van: megvalósítasuk a rendelkezésre álló pénz függvénye. És bízunk benne, hogy egészségben és folyamatosan emelkedő színvonalú, egyre színesebb és élvezetesebb műsorról érzük majd meg a Duna Tv harmadik születésnapját.

- Az Európai utas olvasói nevében is ezt kívánjuk!

Zsugán István

A képen balról jobbra: Csáky Zoltán a Heti Hirmondó és Esti Kérdés című műsorok főszerkesztője, Hanák Gábor főigazgató-helyettes, Ciprusz Éva bemondó, Sára Sándor és Dobos László

SZÁMUNK SZERZŐI

BATTA ANDRÁS (1953-)
zenetörténész

BOCHSKANL, PETER (1940-)
újságíró, a Wiener Journal
főszerkesztője

BUSEK, ERHARD (1941-)
osztrák alkancellár, a Néppárt
elnöke

DOBAI PÉTER (1944-)
író

FARKAS JÁNOS LÁSZLÓ
(1941—) filozófus, szerkesztő

FEJTŐ FERENC (1909-)
író, történész, publicista, Párizs

GERŐ ANDRÁS (1952-)
történész

GIESE, ALEXANDER (1921-)
osztrák író

GLATZ FERENC (1941—)
történész

HANÁK PÉTER (1921)
történész

JALSOVSZKY KATALIN (1943-)
muzeológus

KRISTÓ NAGY ISTVÁN (1921—)
kritikus, irodalomtörténész

LÁZÁR ERVIN (1936-) író

MESTERHÁZI MÁTÉ (1958-)
zeneesztéta

MÉSZÖLY DEZSŐ (1918-)
író, műfordító

NEMESKÜRTY ISTVÁN (1925-)
író, irodalomtörténész

POMOGÁTS BÉLA (1934-)
irodalomtörténész

POPPER, KARL R. (1902-1994)
filozófus

ROMÁN JÓZSEF (1913—)
kultúrtörténész

SZABÓ MAGDA (1917-) író

SZEPESI GYÖRGY (1922-)
újságíró

SZILÁGYI ISTVÁN (1938-)
író Kolozsvár

TOMSICS EMŐKE (1959-)
muzeológus

ZENTAI PÉTER (1954-)
a Magyar Rádió bécsi tudósítója

ZSUGÁN ISTVÁN (1941-)
újságíró

EURÓPAI UTAS - EUROPEAN

The Leitha had been the historical border between Austria and Hungary through centuries. "Over the Leitha" meant Hungary for the Austrians, Austria for the Hungarians. This issue of European Traveller has been compiled of writings on "over the Leitha". Béla Pomogáts writes about a historical Austro-Hungarian region and its unique prospects in a new, unified Europe. Ferenc Glatz's study sets forth the historical changes in the image the Hungarians have had about Austrians. The Austrian Vice-Chancellor, Erhard Busek, sums up the principles and virtues of Austria's policy concerning its neighbours. The Hungarian Minister of Transport and Infrastructure, Károly Lotz, in his article emphasizes the importance of Austrian-Hungarian cooperation in infrastructure development. What is the opinion of Austrians about Hungarians and vice versa? - Peter Bochskanl, the Editor-in-Chief of Wiener Journal examines the latest opinion polls. Under the headline "Towns, cultures, inner regions" there are several articles on the intellectual and spiritual characteristics of Vienna and Budapest and their centuries old relationship. Based on this common past we invited the historians András Gerő and Péter Hanák to have a conversation with János László Farkas on the future prospects of the two capitals' noble competition. In their richly illustrated article Katalin Jalsovszky and Emőke Tomsics compare those buildings in Vienna and Budapest which were built in the same style. On our coloured pages we show you the works of Wiener Werkstätte, accompanied by József Román's study. András Batta writes about the Viennese classics, while Máté Mesterházi obtains an insight into today's musical life in Vienna. Péter Dobai's essay tries to answer the question: What has Vienna as a spiritual experience ment for Hungarians? Dezső

Mészöly argues that we should consider Empress and Queen Elisabeth's poems as authentic poetic works. Ferenc Fejtő writes about the friendship rich in conflicts of Sigmund Freud and his follower in Budapest, Sándor Ferenczi. The extract from the autobiography of the great philosopher, Karl R. Popper, evokes the memory of his childhood in Vienna before World War I. The Austrian novelist, Alexander Giese, takes us back in his essay into his childhood between the two World Wars. Under the headline "Trips to Vienna" Hungarian writers remember their experiences connected to Austria and its capital. Viennese experiences are embeded in family memoirs in Magda Szabó's article, while István Kristó Nagy recalls what role Vienna played in his intellectual development. István Szilágyi was part of the group of Transylvanian Hungarian writers which - after decades of being closed in - was first allowed to go to the West - to Austria. István Nemeskürty gives a graphic description of some typical and appealing characteristics of Austrian mentality. Kufstein: prison in Habsburg times, where many Hungarian prisoners were held, but today it is a museum. This place sets motion to Ervin Lázár's thoughts.

Through decades György Szepesi has commented dozens of Austrian-Hungarian football matches in the radio. He writes on the already historic football relationship between the two countries. Péter Zentai interviewed the manager of the Österreich Werbung in Vienna. Next year the European Traveller will organise a competition entitled "History for Democracy" for secondary school students. With effective help from European institutions we were able to start this competition by which we wish to help Hungary's integration into Europe. The entry conditions are

TRAVELLER 1994/4 SUMMARY

explained at the end of this issue. The next issue of *European Traveller* will be published in March 1995.

EUROPÄISCHER REISENDER, 4/1994

Die Leitha war jahrhundertlang Grenzfluß Österreich und Ungarn. Hinter der Leitha für die österreichischer war das Ungarn, für die Ungarn war es Österreich. Die Beiträge in dieser Nummer blicken „hinter die Leitha“: *Béla Pomogáts* schreibt über eine historische österreichisch-ungarische Region und ihre Möglichkeiten in einem neuen, einheitlichen Europa. *Ferenc Glatz* behandelt historische Versionen des Bildes, das die Ungarn von den Österreichern und ihrem Land haben. Der österreichische Vizekanzler *Erhard Busek* faßt Prinzipien und Richtungen der Nachbarschaftspolitik Österreich in einem Exklusivbeitrag zusammen; der ungarische Minister für Verkehr und Stadtentwicklung, *Károly Lötz*, unterstreicht die Wichtigkeit der österreichisch-ungarischen Zusammenarbeit in der Entwicklung der Infrastruktur. Wie denken die Österreicher über die Ungarn, wie die Ungarn über die Österreicher? Darüber berichtet, gestützt auf neueste Umfrageergebnisse, *Peter Bochskanl*, Chefredakteur des Wiener Journals.

Unter dem Obertitel „Städte, Kulturen, Binnenlandschaften“ widmen sich mehrere Beiträge dem geistigen und mentalen Antlitz von Wien und Budapest und den jahrhundertalten Verbindungen zwischen den beiden Städten. Ausgehend von diesem Rückblick wägen künftige Chancen eines ritterlichen Wettstreits zwischen ihnen die Historiker *András Gerő* und *Péter Hanák* im Gespräch mit *János László Farkas* ab. Ein reich illustrierter Artikel von *Katalin*

Jalovszky vergleicht stilverwandte Gebäude in Budapest und Wien. Unsere farbigen Seiten würdigen das Schaffen der Wiener Werkstätte, den Text schrieb *József Román*. *András Batta* wendet sich den Klassikern der Wiener Musik zu, *Máté Mesterházi* gibt einen Einblick in das heutige Musikleben der Stadt. Ein Essay von *Péter Dobai* versucht zu ergründen, was Wien für die Ungarn als psychisches Erlebnis bedeutet hat und bedeutet. *Dezső Mészöly* tritt dafür ein, die überlieferten Gedichte der Kaiserin und Königin Elisabeth als authentische Dichtwerke zu verstehen. Über die konfliktreiche Freundschaft zwischen Sigmund Freud und seinem Budapester Schüler *Sándor Ferenczi* berichtet *Ferenc Fejtő*. Kürzlich verstarb der große Philosoph *Karl R. Popper*; unser Auszug aus seiner Autobiographie bezieht sich auf seine Kindheit im Wien vor dem Ersten Weltkrieg. Schauplatz der Kindheit im Essay des österreichischen Romanciers *Alexander Giese* ist das Wien zwischen den beiden Weltkriegen. „Wege nach Wien“ - unter dieser Überschrift erinnern sich ungarische Schriftsteller an Erlebnisse, die sie mit Österreich und seiner Hauptstadt verbinden: *Magda Szabó* bettet sie in Familien-erinnerungen ein, *István Kristó Nagy* in seine geistige Entwicklung. *István Szilágyi* gehörte einer Gruppe siebenbürgerlich-ungarischer Autoren an, die nach jahrzehntelanger Isolation endlich in den Westen reisen durften, nach Österreich. *István Nemeskürty* beruft sich auf eigene Erlebnisse, wenn er Typisches und Sympathisches der österreichischen Mentalität schreibt. Kufstein war ein habsburgisches Gefängnis, das viele Ungarn kennenlernten - heute ist es Museum. Gedanken darüber macht sich *Ervin Lázár*.

Reporter bei österreichisch-ungarischen Fußball-Länderspielen war jahrhundertlang im Rundfunk *György Szepesi*; er schreibt über

die inzwischen fast schon historischen Beziehungen zwischen den beiden Ländern auf diesem Gebiet. *Péter Zentai* interviewte in Wien Österreich Werbung den Direktor des österreichischen Fremdenverkehrsbüros.

Für das nächste Jahr schreibt unsere Zeitschrift - mit dankenswerter Unterstützung der Europa-Einrichtungen - für Oberschüler einen Wettbewerb aus, mit dem wir den Anschluß Ungarns an Europa fördern möchten. Mit dem entsprechenden Aufruf beschließen wir diese Nummer.

Die nächste erscheint im März 1995.

VIAGGIATORE EUROPEO 1994/4, SOMMARIO

Il fiume Leitha era per secoli il confine storico fra l'Austria e l'Ungheria. *L'Oltreleitha* significava l'Ungheria per gli austriaci e l'Austria per gli ungheresi. Il presente numero del *Viaggiatore Europeo* l'abbiamo composto di scritti che gettano lo sguardo all'Oltreleitha. *Béla Pomogáts* scrive di una regione storica austro-ungarica e delle peculiari possibilità di esse in una nuova Europa unita. Il saggio di *Ferenc Glatz* espone le varianti storiche dell'immagine che gli ungheresi si facevano sugli austriaci. L'articolo del vicecancelliere austriaco *Erhard Busek*, scritto per la nostra rivista, riassume i principi e gli indirizzi della politica austriaca portata avanti nei confronti dei suoi vicini. *Károly Lotz*, ministro ungherese dei trasporti e dello sviluppo urbano sottolinea l'importanza della cooperazione austro-ungherese nello sviluppo delle infrastrutture. Come la pensano gli austriaci sugli ungheresi e gli ungheresi sugli austriaci? Ne rende conto *Peter Bochskanl*, redattore capo del Wiener Journal, con il supporto

dei dati di un recentissimo sondaggio.

Sotto il titolo riassuntivo „Città, culture, paesaggi intimi” numerosi scritti si occupano dell'immagine spirituale, dell'anima di Vienna e di Budapest, dei rapporti secolari delle due città. Una conversazione redazionale - i cui ospiti sono stati gli storici *András Gero* e *Péter Hanák* e il padrone di casa *János László Farkas* - cerca di cogliere le chances future della nobile rivalità fra le due città. Nel suo articolo ampiamente illustrato *Katalin Jalsovszky* offre un paragone fra i palazzi dallo stile simile di Budapest e Vienna. Nelle nostre pagine a colori Vi presentiamo le creazioni delle Wiener Werkstätte, accompagnate da uno scritto di *József Román*, *András Batta* scrive dei classici della musica viennese mentre *Máté Mesterházi* offre un quadro della vita musicale odierna della città

L'elzeviro di *Péter Dobai* cerca di scoprire che cosa abbia significato agli ungheresi Vienna come esperienza spirituale. *Dezső Mészöly* è del parere che le poesie dell'imperatrice e regina Elisabetta

devono essere considerate delle autentiche opere poetiche. Lo scritto di *Ferenc Fejtő* parla dell'amicizia di Sigmund Freud e del suo allievo budapestino *Sándor Ferenczi*, ricca anche di conflitti. Un brano autobiografico del grande filosofo recentemente scoperso, *Karl R. Popper* rievoca l'infanzia passata a Vienna negli anni antecedenti alla prima guerra mondiale. Nell'elzeviro di memorie dello scrittore austriaco *Alexander Giese* la scena dell'infanzia è ormai una Vienna di un'epoca posteriore, quella fra le due guerre.

Sotto il titolo „Viaggi a Vienna” sono degli scrittori ungheresi a rievocare le loro esperienze legate all'Austria ad alla capitale austriaca. Le esperienze viennesi nello scritto di *Magda Szabó* si innestano in ricordi familiari mentre *István Kristó Nagy* ricorda i suoi viaggi viennesi collegati alla propria crescita spirituale. *István Szilágyi* faceva parte di quel gruppo di scrittori ungheresi della Transilvania che dopo tanti decenni di chiusura forzata per la prima volta ha potuto varcare le frontiere in direzione occidentale,

recandosi dalla Romania in Austria. *István Nemeskürty* descrive con piglio alcuni tratti caratteristici ed attraenti della mentalità austriaca. Kufstein: prigionie nei tempi asburgici, ove molti ungheresi erano rinchiusi - oggi museo. È questo il luogo che fa avviare le riflessioni di *Ervin Lázár*.

Nel corso di tanti decenni *György Szepesi* aveva trasmesso e commentato numerose dozzine di partite di calcio austriaco-ungheresi. Il cronista sportivo scrive dei rapporti di calcio ormai storici dei due paesi. *Péter Zentai* ha fatto un' intervista a Vienna al direttore dell'Ente Austriaco per il Turismo. Il Viaggiatore Europeo organizza per l'anno prossimo una competizione con il titolo HISTORY FOR DEMOCRACY per studenti di scuola media superiore. Con la competizione indetta con il sostegno delle istituzioni europee intendiamo dare un contributo all'adesione dell'Ungheria all'Europa. Il nostro numero è concluso dall'appello di concorso comprendente le condizioni della partecipazione.

MEGRENDELŐLAP

Megrendelem az Európai Utas c. folyóiratot 1995-re.

megrendelő neve

címe

Előfizetési díj egy évre: 500 Ft

Az előfizetési díjat a részemre küldendő átutalási postautalványon egyenlítem ki.

aláírás

A megrendelőlapot kitöltve az alábbi címre borítékban, bérmentesítve küldje:

Budapress Kft., 1462 Bp., Pf. 779

Fizessen elő

közvetlenül!

Ha Ön ezt a szelvényt

szerkesztőségünkbe

visszaküldi,

egy csekket küldünk,

amelyen Ön már

500 forintért

előfizethet

az Európai Utas

következő négy számára.

Ennyivel olcsóbban

és utánjárás nélkül

biztosan megkapja egy éven át

a legszebb magyar folyóiratot,

amely ajándéknak sem rossz

itthon és külföldön.

AZ EURÓPAI UTAS ELSŐ 16 SZÁMÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA

1990. októberétől 1994. októberéig

1. 1944-1945 tavasz. [Hét budapesti fotó.] = 1991/1. (2). 1-3. p.
2. 1956 Ausztriából nézve. (Szépfalusi István 1956 októberi naplójából.) = 1993/3. (12). 96-97. p.
3. ÁGH István: Nagyapák háborúja. [Az első világháborúról.] = 1991/2. (3). 10-11. p.
4. AICHELBURG, Vladimir: Ferenc Ferdinánd söre. (Ford.: Farkas János László.) = 1992/4. (9). 5-6. p.
5. ALBERT Gábor: A szellem megtartó ereje. [A sárospataki Református Kollégiumról.] = 1990. (1). 92-93. p.
6. ALBERT Gábor: A várvidéki magyarok papja. [Szépfalusi Istvánról.] = 1992/1. (6). 89. p.
7. ANDRÁSFALVY Bertalan: Gondolatok a Himnusz születésének évfordulóján. = 1991/1. (2). 85. p.
8. ANDRASZFALVY Bertalan: István királlyal kezdődött. = 1991/3. (4). 89. p.
9. ANDRIČ, Ivo: Hidak. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1992/2. (7). 6-7. p.
10. ANTALL József: Állásfoglalás a nemzeti és etnikai kisebbségekről. [Az alapszöveg hatnyelvű fordításával] = 1991/2. (3). 45-49. p.
11. BÁBA Iván: Közép-európai körkép átmeneti időben. = 1991/2. (3). 93-95. p.
12. BALASSA Péter: Mándy és a magyarok. = 1993/4. (13). 53-55. p.
13. BALLA Gyula: Híradás Kárpátaljáról. [Vári Fábrián Lászlóról.] = 1993/3. (12). 92. p.
14. BÁRÁNY Tamás: Képeket nézve. = 1991/1. (2). 9. p.
15. BARÁT József: Én a civil társadalomban bízom. (Beszélgetés Ralf Dahrendorffal.) = 1994/1. (14). 98-100. p.
16. BARBARO, Paolo: Holdfordulók Velencében. (Ford.: Székely Éva.) = 1992/2. (7). 57-60. p.
17. BARNÁ Imre: Donau, Dunav, Dunaj, Duna. (Claudio Magris: Dunabio.) = 1991/3. (4). 43. p.
18. BEKE György: Egy román nagybojár, aki fölfedezte magának Európát. = 1992/4. (9). 70-74. p.
19. BEKE György: A négyszázéves székelyudvarhelyi gimnázium = 1993/2. (11). 10-11. p.
20. BERNÁTH László: A japán tornatanár. (Bacsó Péter Fábri Zoltánról.) = 1994/3. (16). 61-65. p.
21. BERNIK, Francé: Á szlovén Matica kulturális küldetése. (Ford.: Lukács István.) = 1994/3. (16). 70-72. p.
22. BERTHA Bulcsú: A mi téli istenünk. = 1992/4. (9). 2. p.
23. A birodalom visszavág. [Név nélkül idézett cikk a Economist nem jelölt számából, a Pentagonáléról, ford.: Janzer Dóra.] = 1990. (1). 51. p.
24. BOCHSKANL, Peter: Tízéves a Wiener Journal. (Ford.: Kalász Márton.) = 1990. (1). 90-91. p.
25. BODOR Ferenc: A bonchidai kastély és utolsó gazdája. = 1994/3. (16). 56-60. p.
26. BODOR Ferenc: A budai barlangvilág. = 1994/2. (15). 83-85. p.
27. BODOR Ferenc: A budai királyi palota termei... = 1992/3. (8). 12-16. p.
28. BODOR Ferenc: Budapest: kulturális hídfőállítás. [Beszélgetés Demszky Gáborral] = 1994/1. (14). 3-8. p.
29. BODOR Ferenc: A Centrál kávéház = 1992/2. (7). 21-24. p.
30. BODOR Ferenc: A harmincas évek modern épületei. = 1993/3. (12). 20-23. p.
31. BODOR Ferenc: Kaszinók, klubok, egyletek... = 1992/4. (9). 12-17. p.
32. BODOR Ferenc: Kávéházak, cukrászdák - Auguszt. = 1991/4. (5). 22-27. p.
33. BODOR Ferenc: Az Orczy kávéház. = 1992/1. (6). 7-10. p.
34. BODOR Ferenc: Régi pesti szállodák. = 1993/1. (10). 25-30. p.
35. BODOR Ferenc: Régi szerkesztőségek nyomában. = 1993/4. (13). 9-13. p.
36. BODOR Pál: Kivándorlunk a XXI. századba. (Hazátlanok, honkeresőben.) = 1992/1. (6). 26-35. p.
37. BORBÁNDI Gyula: Bibó István, a humanista realista. = 1992/4. (9). 22-26. p.
38. BORBÁNDI Gyula: Egy rádióban hat nyelven. = 1994/3. (16). 82-84. p.
39. BORBÁNDI Gyula: Emlékek Kovács Imréről. = 1993/1. (10). 36-37. p.
40. BOROS István: A Solidarnośćról, a Szolidaritásról. [Beszélgetés Engelmayer Ákossal.] = 1990. (1). 61-63. p.
41. BORSI-KÁLMÁN Béla: Az erdélyi magyar kisebbség - történelmi távlatból. = 1990. (1). 41-42. p.
42. BOZGAN, Evantia-BOZGAN, Ovidiu: A makedorománok múltjáról és jelenéről. (Ford.: Takács Ferenc.) = 1993/1. (10). 39-43. p.
43. BUSEK, Erhard: Egyetek a Duna-tájon. (Ford.: Farkas János László.) = 1991/4. (5). 85-86. p.

44. BUSEK, Erhard: Az ezer apró terv tervezete. (Legyen Közép-Európa kulturális nagyhatalom.) = 1992/1. (6). 90. p.
45. BUSEK, Erhard: „A kultúra mindig nemzetek fölötti.” (Ford.: Módos Márton.) = 1990. (1). 28-30. p.
46. CALDERAZZI, Antonio Massimo: Odüsszeusz és a kérők. [Az Europa Domani c. milánói lapról, ford.: Zöldi Mihály.] = 1993/2. (11). 98-99. p.
47. CAMUS, Albert: A magyarok vére. = 1992/3. (8). 4. p.
48. CHERRUAULT-SERPER, Jacqueline: „Szellemi hazám, Közép-Európa.” (Beszélgetés Fejtő Ferencsel.) = 1993/2. (11). 29-33. p.
49. CHMEL, Rudolf: Három szomszéd, három könyv. (Ford.: Grendel Ágnes.) = 1993/2. (11). 82-84. p.
50. CHMEL, Rudolf: „Nem értjük egymást” avagy: a kölcsönös fogékonyság szükségéről (a szlovákok és a magyarok között is. Ford.: Körtvélyessy Klára.) = 1992/3. (8). 32-34. p.
51. CHMEL, Rudolf: A szlovák kérdés színeváltozásai a 20. században. (Ford.: Cs. Liszka Györgyi.) = 1994/2. (15). 13-17. p.
52. CHMEL, Rudolf: Történelmi keresztúton. (Cseh-Szlovákia helye az integrált Európában.) = 1991/1. (2). 29-30. p.
53. CHRZANOWSKI, Tadeusz: Vágyódás a végek után. (Ford.: Éles Márta.) = 1992/2. (7). 65-70., p.
54. ČOŠIĆ, Bora: Mica Popovic álma és igazsága. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1991/4. (5). 70-77. p.
55. A cseh szamizdat kilép a föld alól. [A prágai Közép-Európa Intézet összefoglalója alapján.] = 1991/3. (4). 62-63. p.
56. CSEPELI György-ÖRKÉNY Antal: Nemzet, polgár, állam. = 1991/4. (5). 41-46. p.
57. CSERES Tibor: Egy fogalomváltozás következményei. [Felszabadítókból megszállók.] = 1990. (1). 2-4. p.
58. CSERES Tibor: Élettöredékek Kovács Imrével. = 1993/1. (10). 38. p.
59. CSERES Tibor: Huszadszor tokaji írótabor. = 1992/3. (8). 57-58. p.
60. CSERES Tibor: Gyűlöletkelet Közép-Európában. = 1992/4. (9). 66-67. p.
61. CSERES Tibor: A „lex Apponyi” körüljárása. = 1992/1. (6). 4-6. p.
62. CSERES Tibor: Mire a levelek lehullanak... = 1991/2. (3). 19-21. p.
63. CSERES Tibor: Szibériai találkozások. [Kádár Gyuláról és Lengyel Józsefről.] = 1992/2. (7). 46-49. p.
64. CSERES Tibor: Tíz nap Illyéssel és Déryvel. = 1993/2. (11). 73-75. p.
65. Cseres Tibor bölcsessége. (Pomogáts Béla és Módos Péter megemlékezése.) = 1993/3. (12). 101. p.
66. CSIKI László: „Bukaresti szép napok”. = 1991/2. (3). 86-88. p.
67. CSIKI László: Ion Luca Caragiale a kacagó bölcsele. = 1994/1. (14). 13-14. p.
68. CSIKI László: A közép szele. [Az erdélyi románságról.] = 1993/3. (12). 83-84. p.
69. CSÓÓRI Sándor: A század nagy romantikusa, Che Gevara. = 1991/4. (5). 78-79. p.
70. CSUKÁS István: A magyar nyelv zsenije: Weöres Sándor. = 1994/1. (14). 64-65. p.
71. CSUKÁS István: Utazás fecskeszárnyakon. [Az Európai utas Marosvásárhelyen.] = 1994/2. (15). 90-91. p.
72. CZAKÓ Gábor: Francia távgyalogló Budapestben, 1906. [Egy fénykép ürügyén.] = 1992/2. (7). 20-21. R.
73. CZIGÁNY Lóránt: Emléksorok egy kupolás olvasóteremről. = 1993/4. (13). 80-82. p.
74. CZINE Mihály: Két nap Szlovákiában. [1990. október 30-31.] = 1991/1. (2). 48-50. p.
75. CZINE Mihály: Móríc Zsigmond mindekelőtt a valóságra figyelt. = 1994/1. (14). 18-19. p.
76. DAHRENDORF, Ralf: Reform és forradalom között - az átmenet Kelet-Európája. (Ford.: Székely András.) = 1991/1. (2). 12-17. p.
77. DE MICHELIS, Gianni: A kisebbségi jogok chartájáért. (Ford.: Székely Éva.) = 1990. (1). 33-34. p.
78. DEÁK Ágnes: Eötvös és Bibó. = 1992/4. (9). 18-21. p.
79. DEÁK Ernő: A magyar nemzetfogalom genezise. = 1993/2. (11). 34-38. p.
80. DIMITRIJEVIĆ, Vojin: A másik a hibás! (A poszt-totalitarizmus csapdái. Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1991/3. (4). 73-76. p.
81. DINESCU, Mircea: „Nyakamba vettem a világot”. [A román-szerb kapcsolatokról. Ford.: Kántor Erzsébet.] = 1992/4. (9). 75. p.
82. DOBAI Péter: Bécs: egy város, ahol megijed múlni az idő. [Klimtről és a város szellemi életéről.] = 1992/1. (6). 72-77. p.
83. DOBAI Péter: „Csapongás a végső csapásig”. [P. P. Pasoliniről.] = 1994/1. (14). 72-73. p.
84. DOBAI Péter: A visegrádi „Quadriga” észak-európai vizitációja. (Koppenhága, 1993. ápr. 13-18.) = 1993/2. (11). 76-79. p.
85. DOBOS László: „Ady életműve fátyolként terül rám.” = 1994/1. (14). 16-17. p.
86. DOBOS László: Akikért nem szólt a harang. [A második világháború végén Csehszlovákiából deportált magyarokról.] = 1992/1. (6). 78-80. p.
87. DOR, Milo: Fasizmus a kapuk előtt. (Nyílt levél Mihailo Markovičnak, ford.: Farkas János László.) = 1993/3. (12). 80-81. p.
88. DUBA Gyula: Kisebbségi „Európai utas”. [Szlovákiában]. = 1991/1. (2). 51-53. p.
89. „Egyszer már bizonyítani tudtuk, hogy az út járható...” [Lipovecz Iván beszélget Kádár Bélával.] = 1993/4. (13). 34-38. p.
90. Az elképzelt Európa. (A kötet bemutatása;

- Göncz Árpád, Fejtő Ferenc. Katona Tamás és Erhard Busek hozzászólásai.) = 1993/1. (10). 2-3. p.
91. ENYEDI Ildikó: Anarchia, káosz, szeretet. [A Blois-ban 1989-ben rendezett kelet-európai értelmiségi találkozó előadása.] = 1991/1. (2). 25-28. p.
92. ERDŐDY János: Kéthly Anna. = 1992/2. (7). 9-15. p.
93. „Erkölcsi tőkénk, örökségünk: az emberi hang.” (Kulcsár Katalin beszélgetése Dobos Lászlóval.) = 1991/1. (2). 42-47. p.
94. ESTERHÁZY Péter: Bohóctréfa a Mittel-festre. = 1991/2. (3). 115. p.
95. ESTERHÁZY Péter: Danilo Kiš országában. = 1994/1. (14). 35. p.
96. ESTERHÁZY Péter: A történet. [Berlini emlékek.] = 1994/3. (16). 8-9. p.
97. ESTERHÁZY Péter-KERTÉSZ Imre: Közös könyv. = 1993/4. (13). 59. p.
98. Európa szótár. [Intézményekről.] = 1993/3. (12). 88-91. + 1993/4. (13). 106-109. p.
99. Az Európai utas fogadtatása a határokon túl. [Sajtószemle.] = 1991/3. (4). 116-117. p.
100. Európai utas: Találkozások. [A közönségkapcsolatokról.] 1991/2. (3). 107-111. p. + 1991/3. (4). 106-107. p. + 1991/4. (5). 107-109. p. + 1992/2. (7). 89-90. p. + 1992/3. (8). 91-92. p. + 1993/4. (13). 94-100. p. + 1994/1. (14). 106-110. p.
101. FÁBER András: A népi demokráciák vége. (Fejtő Ferenc könyvéről.) = 1992/4. (9). 6-8. p.
102. F [arkas] J [ános] L [ászló]: Osztrák Ezredforduló. (Tallózás a Wiener Journalban.) = 1993/2. (11). 89-93. p.
103. FEDINISINEC, Volodimir: Bolygó ruszin vagyok. (Ford.: Berniczky Éva.) = 1992/4. (9). 62-64. p.
104. FEJTŐ Ferenc: Európa, Közép-Európa, Oroszország. (Ford.: Ádám Péter.) = 1992/1. (6). 24-25. p.
105. FEJTŐ Ferenc: Magyarország helye Európában. = 1993/3. (12). 2-5. p.
106. FEJTŐ Ferenc: Nemzetek, kisebbségek, Európa. (Ford.: Osvát Anna.) = 1994/3. (16). 14-15. p.
107. FEJTŐ Ferenc: Szarajevó, 1914. június 28. (Ford.: Fáber András.) = 1992/4. (9). 3-4. p.
108. FEJTŐ Ferenc: Változatok Mitteleuropa témájára. (Ford.: Ádám Péter.) = 1992/2. (7). 25-28. p.
109. FODOR András: A kultúra szabadsága, a kultúra szerveződése. (Bartók Béla és Kodály Zoltán.) = 1994/1. (14). 20-23. p.
110. FROLEC, Václav: A morva identitásról. (Ford.: Bodor Endre.) = 1994/2. (15). 76-82. p.
111. FÜLÖP Mihály: A külügyminiszterek tanácsa és a magyar békeelőkészítés. = 1994/2. (15). 18-25. p.
112. GERÓ András: A nyugat embere és a Kelet népe. (Széchenyi emlékezete.) = 1991/3. (4). 2-7. p.
113. GLOTZ, Peter: A nemzeti kihívás. (Ford.: Kalász Orsolya.) = 1990. (1). 35-36. p.
114. GOLDSTÜCKER, Eduard: Közép-Európa - Prágából nézve. (Ford.: Módos Márton). = 1991/4. (5). 48-50. p.
115. GOLDSTÜCKER, Eduard: Újévi levél szülőfalumnak. (Ford.: Kiss Szemán Róbert.) = 1993/2. (11). 101-103. p.
116. GOTHÁR Péter: Az idő mindig múlik. (Frederico Fellini, 1920-1993.) = 1993/4. (13). 62-64. p.
117. GÖMÖRY György: Julian Przyboś és a magyar forradalom. = 1992/3. (8). 4-8. p.
118. GÖMÖRY György: Az oxfordi Bodley-könyvtár és hajdani magyar látogatói. = 1993/4. (13). 75-77. p.
119. GÖMÖRY György: A soknyelvű Balassi Bálint. = 1994/2. (15). 43-46. p.
120. GÖNCZ ÁRPÁD: ...az egymásrautaltság természetes felismerésétől vezetettve... [Ajánló-sorok a folyóirathoz.] = 1990. (1). 1. p.
121. GÖNCZ ÁRPÁD: Fordulópont. [1956-ról és következményeiről.] = 1992/3. (8). 10-11. p.
122. GÖNCZ ÁRPÁD: Hosszú távollét után. (Levél a római Európai utas-est közönségének.) = 1993/2. (11). 104. p.
123. GÖNCZ ÁRPÁD: Az ideális és a reális jövőkép keresése. [A közép-európai kapcsolatokról.] = 1994/2. (15). 2-3. p.
124. GÖNCZ ÁRPÁD: Kik vagyunk mi, európaiak? [Az ENSZ-egyetem megnyitóján elhangzott beszéd, 1991. szept. 23.] = 1992/2. (7). 45. p.
125. GÖNCZ ÁRPÁD: A művésznek erkölcsi kötelessége szembeállni az erőszakkal. = 1991/3. (4). 110-113. p.
126. GÖNCZ ÁRPÁD: Politika és irodalom: politika az irodalomban és irodalom a politikában. = 1991/2. (3). 71-76. p.
127. GÖNCZ ÁRPÁD: Szerbek és magyarok közös kincse. = 1991/1. (2). 86. p.
128. GÖNCZ ÁRPÁD: Türelem és jóakarát. [A korforduló lehetséges veszélyeiről.] = 1990. (1). 26-27. p.
129. GÖRGEY GÁBOR: Beszélgetés a magyar Toscanában. (Vendégségben Kosáry Domokosnál.) = 1992/3. (8). 35-42. p.
130. GÖRGEY GÁBOR: Darvas Iván karácsonyai. = 1991/4. (5). 31-34. p.
131. GÖRGEY GÁBOR: DB, azaz Deutsche Bühne. [Szekszárdon.] = 1993/3. (12). 93. p.
132. GÖRGEY GÁBOR: Egy kis Vas-törmelék. = 1990. (1). 72-74. p.
133. GÖRGEY GÁBOR: Éjféle beszélgetés Mensáros Lászlóval. = 1993/1. (10). 76-80. p.
134. GÖRGEY GÁBOR: Esti beszélgetés Horváth Ádámmal. = 1994/2. (15). 47-56. p.
135. GÖRÖMBEI ANDRÁS: „Ki viszi át?...” [Nagy Lászlóról.] = 1994/1. (14). 78-79. p.

136. GÖTZ Eszter-SZEGŐ György: Jó házból való jó emberek. (Nyári egyetem Hollandiában.) = 1992/3. (8). 52-56. p.
137. GREDEL Lajos: Kálmán bácsi a józan modern. [Mikszáth Kálmánról.] = 1994/1. (14). 11-12. p.
138. GREDEL Lajos: A Kalligramról néhány szóban. = 1992/3. (8). 89. p.
139. GREDEL Lajos: Nappali menedékhe-lyek. [Az irodalmi kávéházakról.] = 1993/1. (10). 17-18. p.
140. GRUSZCZYŃSKI, Piotr: Gondolkodni, kifejezni, építeni. [A Res Publica c. lengyel lap-ról. Ford.: Szenyán Erzsébet.] = 1993/2. (11). 96-97. p.
141. GYAPAY Dénes: A legnagyobb olasz ipari tömörülés, az IRI. = 1990. (1). 58-60. p.
142. GYIMESI Éva, Cs.: Civil szeretnék lenni. [A politikai szerepvállalásról.] = 1992/1. (6). 81-82. p.
143. GYIMESI Éva, Cs.: Szentek és gazembe-rek. [A. Szcypiorski: A szép Seidenanné c. könyvéről.] = 1991/4. (5). 80-81. p.
144. GYÖRFFY Miklós: A létezés kísérleti tele-pén. (Három arckép: Franz Kafka, Robert Musil, Thomas Bernhard.) = 1994/1. (14). 46-51. p.
145. GYÖRGY Péter: Kokoschka - ismét Bécsben. = 1991/2. (3). 103-106. p.
146. GYURKOVICS Tibor: Az én boldog hábo-rúm. = 1991/1. (2). 10-11. p.
147. GYURKOVICS Tibor: Isten becsülete. (Beszélgetés Antall Józseffel.) = 1991/4. (5). 2-10. p.
148. GYURKOVICS Tibor: R. M. (1909-1944). = 1994/1. (14). 60-61. p.
149. A Habsburg-szellem kísért Velencében. (Christoph von Marschall cikke a Süddeutsche Zeitung 1990. augusztus 3-i számából, a Penta-gonáléről. Ford.: Módos Márton.) = 1990. (1). 52-53. p.
150. HAMBURGER Klára: Mozart és Közép-Európa. = 1991/2. (3). 1-8. p.
151. HANÁK Péter: Az alapítók kora. [Magyar-ország: 1867-1914.] = 1991/3. (4). 12-28. p.
152. HANÁK Péter: Fin de siècle: Művészet és világkép. = 1994/2. (15). 33-42. p.
153. HANÁK Péter: Reálpolitika és utópia Kö-zép-Európában. [Az 1970-es évek végétől.] = 1990. (1). 19-23. p.
154. HAVEL, Václav: A cseh elnök szerepe. [Csehország és Szlovákia szétválása után. Ford. Kiss Szemán Róbert.] = 1993/1. (10). 11-13. p.
155. HAVEL, Václav: „Az igazság megszabadít a félelemtől.” (Beszéd a Salzburgi Ünnepi Játé-kok megnyitóján. Ford.: Körtvélyessy Klára.) = 1990. (1). 24-26. p.
156. HAVEL Václav: A politikus legyen sze-mély, valaki... (Ford.: Farkas János László.) = 1992/2. (7). 40-44. p.
157. HEGYI Lóránd: Új nemzetfölöttiség csírái. [A '90-es évek európai festészetéről.] = 1992/2. (7). 71-77. p.
158. HENSEL, Leszek: 6x9 - A kép művésze-te. [A címben szereplő folyóiratról. Ford.: Fejér Irén.] = 1991/4. (5). 90-95. p.
159. HÓDI Sándor: Kisebbségi létünk új távla-tai. (Európai kitekintő.) = 1991/2. (3). 56-59. p.
160. HRABAL, Bohumil: - Hrabalról Skóciá-ban. (Az íróval beszélget Jan Culik, ford.: Körtvé-lyessy Klára.) = 1990. (1). 64-67. p.
161. HRABAL, Bohumil: Valaha régen Capri szigetén. [Részletek a Kedves Áprilka c. regény-ből, ford.: Kiss Szemán Róbert.] = 1992/1. (6). 54-59. p.
162. HUBAY Miklós: Gráci Szervác, Pong-rác... = 1991/2. (3). 101-102. p.
163. HUBAY Miklós: Mitteleuropica varietas. (Cividalei naplók.) = 1991/3. (4). 92-101. p.
164. Az ideális modell. (Papp Gábor Zsigmond beszélget Giorgio Petracchival.) = 1994/3. (16). 24-25. p.
165. JANCSÓ Miklós: ...Roma non é una cit-tá... = 1993/1. (10). 52-57. p.
166. JANKOVICS Marcel: Polgártársak! = 1994/3. (16). 81-82. p.
167. JÁSZI Oszkár: Emlékeimből: egyetemi évek. = 1991/2. (3). 29-31. p.
168. JELENITS István: „Amiként kezdtem, vé-gig az maradtam”. (Pilinszky János öröksége.) = 1994/1. (14). 80-81. p.
169. JESZENSZKY Géza: A magyarság és a három Európa. = 1990. (1). 31-32. p.
170. JESZENSZKY Géza: Olaszország és a kö-zép-európai integrációk. = 1992/1. (6). 16-20. p.
171. JÓKAI Anna: „Egyszer, egyetlenegyszer, és soha többé...” (A Hamvas Béla-jelenségről.) = 1994/1. (14). 62-63. p.
172. Kafka Prágája: történelmi háttér. (Ford.: Víg Mónika.) = 1991/4. (5). 50-53. p.
173. KALÁSZ Márton: Borpróba Künzelsau-ban. = 1994/2. (15). 31-32. p.
174. KALÁSZ Márton: Johannes Bobrowski. = 1994/1. (14). 70-71. p.
175. KALÁSZ Márton: A kentaur bőre. (Sebes-tyén Gyula emlékezete.) = 1990. (1). 71. p.
176. KALÁSZ Márton: Ki fél egy kerttől, ha benne nagyobb félelmek laknak? = 1991/3. (4). 50-55. p.,
177. KÁNTOR Lajos: Egy töprengő és vitatko-zó ember. (Szabédi László, 1907-1959.) = 1992/2. (7). 91. p.
178. KANTOR Lajos: Erdélyi utas (Elhangzott Párizsban az Európai utas estjén.) = 1992/4. (9). 90. p.
179. KÁNTOR Lajos: Erdély: „Európa pere-mén”. = 1991/4. (5). 61-65. p.
180. KÁNTOR Lajos: A tolerancia birtokán. = 1994/3. (16). 84-86. p.
181. KÁNTOR Lajos: Zárt és szabad formák. (Beszélgetések Markó Bélával.) = 1993/1. (10). 90-92. p.

182. KAPRONCZAY Károly: Magyarország menedékhely. (Török elől menekült szerbek és horvátok.) = 1992/1. (6). 41-42. p.
183. KAPRONCZAY Károly: Menekültek Magyarországon a második világháború alatt. = 1991/1. (2). 63-68. p.
184. KAPUŚCIŃSKI, Ryszard: A berlini fal ma. (Ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1994/3. (16). 13. p.
185. KAPUŚCIŃSKI, Ryszard: Impérium. (Részletek, ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1992/4. (9). 82-89. p.
186. KAPUŚCIŃSKI, Ryszard: „Mintha a történelem eltévedt volna...” (Ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1992/2. (7). 51-56. p.
187. KÁRPÁTI Tamás: Egy százöt éves matróna köszöntése. [Az MTK-ról.] = 1993/4. (13). 20-25. p.
188. KARSAI László: A pápai nuncius és Szá-lasi Ferenc. = 1991/1. (2). 72-76. p.
189. KAŚTELAN, Jure: Napra nyíló ablakok. [Matvejevic, P. Mediterrán breviárium c. könyvéről, ford.: Vujicsics Marietta.] = 1991/2. (3). 70. p.
190. KELEMEN János: Háború, pacifizmus és ész. (Svevo, Babits, Croce.) = 1993/1. (10). 47-49. p.
191. KENDE Péter: Bibó, a rendhagyó egyesítő. = 1992/1. (6). 12-15. p.
192. KENDE Péter: A Duna-völgyi nemzeti törekvések nyugati látószögben. = 1994/1. (14). 94-98. p.
193. KENDE Péter: Polányi Mihály életútja. = 1991/4. (5). 14-17. p.
194. KERI László: Nemzet és liberalizmus. (Beszélgetés Orbán Viktorral.) = 1993/3. (12). 61-64. p.
195. KERTÉSZ Imre: Krúdy Gyula. = 1994/1. (14). 24-25. p.
196. Kéznyújtás Bolognából. [A Bolognai Egyetem rektorának és Bologna polgármesterének levele Gianni de Michelisnek, ford.: Zsámbo-ki András.] = 1991/4. (5). 84. p.
197. KINKEL, Klaus: A németek nem felejtik el. = 1994/3. (16). 11. p.
198. KIŠ, Danilo: Álmodozások testvérisége. (Ford.: Vujicsics Marietta.) = 1994/3. (16). 48. p.
199. KIŠ, Danilo: A földönfutó. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1993/1. (10). 86-89. p.
200. KIŠ, Danilo: A józan ész utolsó menedé-ke. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1991/2. (3). 84-85. p. v
201. KIŠ, Danilo: A kis népek íróinak kötele-sége. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1994/3. (16). 46-47. p. v
202. KIŠ, Danilo: Kisasszony. (Ivo Andrić regé-nyéről, ford.: Vujicsics Marietta.) = 1994/1. (14). 34. p.
203. KIŠ, Danilo: Nem hiszek az írói képzelet-ben. (Ford.: Vujicsics Marietta.) = 1991/2. (3). 86. p.
204. KISS Endre: Régi és új közép-európai pá-lyaudvar. = 1991/2. (3). 89. p.
205. K [iss] Gy. Cs [aba] : Elfelejtett tájak, elfe-lejtett népek. = 1991/3. (4). 80. p.
206. K [iss] Gy. Cs [aba] : És Morvaország? = 1994/2. (15). 76. p.
207. K [iss] Gy. Cs [aba] : Galícia felé. = 1991/4. (5). 97. p.
208. K [iss] Gy. Cs [aba] : Gens fidelissima. = 1992/4. (9). 56. p.
209. K [iss] Gy. Cs [aba] : Az írás ismeretlen népe. = 1992/3. (8). 61. p.
210. K [iss] Gy. Cs [aba] : Kik azok a cincárok? = 1993/1. (10). 39. p.
211. K [iss] Gy. Cs [aba] : A közép-európai horvát kirajzásról. = 1993/2. (11). 85. p.
212. K [iss] Gy. Cs [aba] : Lengyel végek di-cséréte. = 1992/2. (7). 65. p.
213. KISS Gy. Csaba: Miért Gombrowicz? = 1994/1. (14). 66-67. p.
214. KISS Gy. Csaba: Milyen legyen egy kö-zép-európai folyóirat? (Válasz-féle Németh Lász-lónak.) = 1991/2. (3). 37-38. p.
215. KISS Gy Csaba: Mit tervez a Közép-Eu-rópai Intézet? [A cikk olasz és német fordításá-val.] = 1992/2. (7). 86-87. p.
216. K [iss] Gy. Cs [aba] : Népcsoport a Kárpá-toktóloldaláról. = 1993/3. (12). 57. p.
217. KISS Gy. Csaba: Polgári alternatíva? = 1994/3. (16). 80. p.
218. K [iss] Gy.Cs [aba] : Scepuria, Spiš , Zips, Spisz. = 1992/1. (6). 43. p.
219. K [iss] Gy. Cs [aba] : Stanisław Vincenz, 1888-1971. = 1991/3. (4). 81. p.
220. KISS Istvánné: A „minta”gimnázium. [A Trefort utcai gyakorlógimnáziumról.] = 1993/2. (11). 12-15. p.
221. KLENJÁNSZKY Tamás: Tisztelt olvasó! Kedves útitárs! = 1994/1. (14). 2. p.
222. KLESTIL, Thomas: A köztársaság szüle-tésnapján. = 1993/4. (13). 47. p.
223. KOENIGSMARK, Alex: A kisebbségek ki-sebbségei. [A németekről, ford.: Körtvélyessy Klára.] = 1991/2. (3). 91-92. p.
224. KOLÍBAL, Stanislav: A helyről. [Műtár-gyak és feljegyzések, ford.: Hajós Gabriella.] = 1991/2. (3). 96-99. p.
225. KONCSOL László: A gróf és útitársai. [Gróf Esterházy Jánosról.] = 1993/3. (12). 31-35. p.
226. KONCSOL László: Vasfüggönytipróban, Köpcsény felé. = 1991/1. (2). 37-39. p.
227. KONRÁD György: A bécsi vendég. [Er-hard Busekről.] = 1993/1. (10). 4-5. p.
228. KONRAD György: Egy nap íve. = 1990. (1). 68-70. p.
229. KONRÁD György: Parton. = 1991/2. (3). 77-79. p.
230. KORNHAUSER, Julian: Levél Steven Tontićnak Szarajevóba. (Ford.: Szenyán Erzsé-bet.) = 1994/3. (16). 26. p.
231. KÓSA László: A cipszerek. = 1992/1. (6). 43-48. p.

232. Kossuth Közép- és Kelet-Európa hatalmi struktúrájától. [Farkas János László beszélgetése Szabad Györggyel.] = 1993/4. (13). 3-8. p.
233. KOTSIS Krisztina: Az esztergomi Keresztény Múzeum 115 éve. = 1990. (1). 94-99. p.
234. KOVÁČ, Michal: A Duna ne elválasszon, hanem összekössön. = 1994/2. (15). 4-5. p.
235. KOVÁCS István: Egy szelíd összeesküvő visszaemlékezése - [Illyés Gyula példája.] = 1992/4. (9). 26-27. p.
236. KOVÁCS László, G.: Egy államalapítás „Traumája” (Ivan Kamenec könyvéről.) = 1994/2. (15). 10-12. p.
237. Kölcsönösség - versben és prózában. (Käfer István beszélgetése Karol Wlachovskýval.) = 1991/1. (2). 54-56. p.
238. „Köszönet Svájcnak.” (Kövesdy Zsuzsanna beszélgetése Ódor Lászlóval.) = 1992/1. (6). 87-88. p.
239. KÖBÁNYAI János: „Magyar Izrael.” = 1992/3. (8). 70-80. p.
240. KÖBÁNYAI János: Szarajevó. = 1994/1. (14). 86-91. p.
241. KRÓL, Marcin: 1956 utóélete. = 1992/3. (8). 11. p.
242. KUKORELLY Endre: Nem lehet, mivel lehetetlen. [Feljegyzések Budapestről.] = 1993/2. (11). 80-81. p.
243. KUKORELLY Endre: Az Opera segge. (Napló, 1989. április 16.-1991. február 1. Bécs.) = 1991/2. (3). 100. p.
244. KUSÝ, Miroslav: 1956. (Ford.: Haluška Veronika.) = 1992/3. (8). 8. p.
245. KUSÝ, Miroslav: A „gondolatjel-háború.” (Vita a csehszlovák államiságról. Ford.: Kovács László.) = 1991/1. (2). 61-62. p.
246. LAKAT T. Károly: Életem és a Fradi. = 1993/4. (13). 14-19. p.
247. LÁSZLÓFFY Aladár: Három jegyzet. (A parázna misszionárius. A liberális majom. Túl a tolerancián.) = 1993/3. (12). 85-86. p.
248. LÁSZLÓFFY Aladár: Kitántorogni Amerikába. = 1994/2. (15). 89. p.
249. LATOR László: Két hajdani játékos. [Réz Ádámról és Kormos Istvánról.] = 1993/4. (13). 60-61. p.
250. LÁZÁR Ervin: Elégia egy katonaládáról. = 1991/2. (3). 12-15. p.
251. LÁZÁR Ervin: A kutyi. = 1993/4. (13). 103. p.
252. LÁZÁR Ervin: Rózsamáli. = 1994/1. (14). 9-10. p.
253. LÁZÁR Ervin: Titok és reménység. = 1991/4. (5). 28-29. p.
254. Lenau Ház Pécssett. = 1993/3. (12). 92. p.
255. LENGYEL Balázs: Budapest ostroma 1945-ben. = 1991/1. (2). 6-8. p.
256. LENGYEL Balázs: Róma, mint Kecskémét. [Ottlik Gézáról.] = 1994/1. (14). 68-69. p.
257. LÉVAI Júlia: Bezzeg a prágaiak rózsaszínre festették a szovjet tankot! = 1991/3. (4). 70. p.
258. LITVÁN György: Duna menti remények és csalódások. (Jászi Oszkár bécsi éveit.) = 1991/2. (3). 31-35. p.
259. LONČAR, Budimir: A jugoszláviai nemzetiségi politika - külügyi szempontból. (Ford.: Balogh István.) = 1991/2. (3). 54-55. p.
260. LUTTER Tibor: James Joyce - vízgyűjtő vagy forrás? = 1994/1. (14). 26-27. p.
261. MADARÁSZ Imre: ELTE, Olasz tanszék: múlt és jövő. = 1994/3. (4). 114-115. p.
262. MAGENSCHAB, Hans: Bécs és a bevándorlók. (Ford.: Módos Márton.) 1993/1. (10). 8-10. p.
263. MAGRIS, Claudio: A Duna-könyv bemutatása. A Duna-könyv után. (Ford.: Tóth Erika.) 1991/3. (4). 46-49. p.
264. MAGRIS, Claudio: A tenger filológiájához. [Matvejević, P.: Mediterrán breviárium c. könyvéről.] 1991/2. (3). 68-70. p.
265. Magyar könyvkiadás Svájcban. (Kövesdy Zsuzsanna beszélgetése Kovács Andrásal.) = 1992/1. (6). 88. p.
266. A magyar polgárosodás aranyfedezete. (Módos Péter beszélget Gerő Andrásal és Schlett Istvánnal.) = 1993/1. (10). 22-24. p.
267. A magyarországi délszláv nemzeti kisebbségek új lapjai. = 1991/2. (3). 49. p.
268. MARCHI, Bruno de: Új Prométheuszok. (Ford.: Pintér Judit.) = 1994/1. (14). 74-77. p.
269. MARINO, Adrian: ...akkor én épp börtönben voltam. (Ford.: Kántor Erzsébet.) 1992/3. (8). 9. p.
270. MATVEJEVIĆ, Predrag: Mediterrán breviárium. [A Földközi-tenger népeinek kapcsolatairól, ford.: Misley Pál.] = 1991/2. (3). 61-67. p.
271. MEDICUS, Thomas: Város a senki földjén. [Trieszt, ford.: Farkas János László.] = 1990. (1). 80-84. p.
272. Még minden nyitott. (Módos Márton beszélget Magdaléna Vásáryovával.) = 1992/3. (8). 48-51. p.
273. MEGAY László: Ezekben lakik az idő. [A századforduló fényképeiről.] = 1991/3. (4). 33. p.
274. Meghatározó koordináták. [Módos Péter beszélgetése Göncz Árpáddal és Fodor Gáborral a második világháborúról.] 1991/1. (2). 4-5. p.
275. MEZEI András: Szlovéniai levél. = 1991/2. (3). 111. p.
276. MILOŠEVIĆ, Nikola: A rabul ejtett igazság. = 1994/3. (16). 29-30. p.
277. MŁOS, Czesław: A nacionalizmus dogmája. = 1994/3. (16). 28-29. p.
278. „Mindenki csak a maga nevében győzhet.” (Módos Márton beszélgetése Viktorie Hradskával.) = 1993/1. (10). 14-16. p.
279. MITTERAND, François: Európa biztonsága a XXI. század hajnalán. (Ford.: Kovács Péterné.) = 1991/2. (3). 43-44. p.

280. MÓDOS Márton: „Ausztriát magam választottam hazámnak.” (Beszélgetés Erich Kussbachhal.) = 1993/2. (11). 70-72. p.
281. MÓDOS Márton: „Hogy valaki a szlovéneket bejelölje a térképen... (Beszélgetés Tomaž Salamunna.) = 1994/3. (16). 34-35. p.
282. MÓDOS Márton: Két Közép-Európa, ha találkozik. (Esterházy Péter-est Prágában.) = 1991/1. (2). 82-84. p.
283. MÓDOS Márton: Magyarországot ma már nyugati mércével mérik... (Beszélgetés Erdődy Gáborral.) = 1993/3. (12). 53-56. p.
284. MÓDOS Márton: Szlovén függetlenség, európai gazdaság. (Beszélgetés Davorin Kračunna.) = 1994/3. (16). 38-39. p.
285. MÓDOS Péter: Búcsú Bodor Ferenctől. = 1994/2. (15). 83. p.
286. MÓDOS Péter: Dunaszerdahely - első átlomás. = 1991/1. (2). 30-33. p.
287. MÓDOS Péter: Egy kávé Mándyval. = 1993/4. (13). 57-58. p.
288. MÓDOS Péter: Az Európai utas első évének mérlege. = 1991/4. (5). 102-105. p.
289. MÓDOS Péter: Figyelem, ez már az élő adás... [A főszerkesztő, a lap céljairól.] = 1990. (1). 18. p.
290. M [ódos] P [éter]: Képeslapok Szlovéniából. = 1994/3. (16). 32-33. p.
291. MOLNÁR GÁL Péter: „Dos it ka musik! [Az operetről.] = 1993/3. (12). 13-19. p.
292. MOLNÁR GÁL Péter: Gróf Madách Színház. = 1994/2. (15). 56-61. p.
293. MOLNÁR GÁL Péter: Operaház a Tisza Kálmán téren. = 1993/4. (13). 26-33. p.
294. MOLNÁR GÁL Péter: A Vígszínház néhány év száma. = 1993/2. (11). 22-28. p.
295. MONOSZLÓY Dezső: Képet fessen a szótag. (Ivan Krasko, 1876-1958.) = 1994/1. (14). 15. p.
296. A Morgen egy száma. = 1992/4. (9). 91. .
297. A Morgen tizenöt éve. (Egy folyóirat Alsó-Ausztriából. Ford.: Pröhle Gergely.) = 1992/3. (8). 88. p.
298. MOUZON, René de: Hol is van Ausztria? (Ford.: Módos Márton.) = 1992/2. (7). 63-64. p.
299. MURÁNYI Gábor: Visszarabolni Európát? (A Századvég könyvkiadásáról.) = 1993/2. (11). 18-21. p.
300. NAGY Károly: Anyanyelvi konferencia, nemzetközi magyar együttműködés. = 1992/3. (8). 81-87. p.
301. NAGY Károly: Továbbra is amerikai magyarságszolgálat. [A Magyar Baráti Közösség zárónyilatkozatával.] = 1993/3. (12). 98-99. p.
302. NÉMCOVA, Helena: Levél Prágából az Európai utas szerkesztőinek. (Ford.: Juhász Júlia.) = 1991/4. (5). 106. p.
303. NEMESKÜRTY István: Ezeréves szomszédság. [Az osztrák és magyar kapcsolatokról.] = 1992/1. (6). 52-53. p.
304. NEMESKÜRTY István: Magyarország - ezerszáz éve híd és szellemi műhely. = 1990. (1). 50 p.
305. NEMESKÜRTY István: A másik Jókai. = 1992/4. (9). 9-11. p.
306. NEMESKÜRTY István: Modell is, valóság is. [Antall József könyvéről: Modell és valóság.] = 1994/2. (15). 26-28. p.
307. NEMESKÜRTY István: A szellem Közép-Európája. = 1993/1. (10). 6-7. p.
308. NEMESKÜRTY István: „Szent Márk dicső terén, melyet mélán tapostam...” [Jászay Magda: Velence és Magyarország c. könyve kapcsán.] = 1991/1. (2). 93-94. p.
309. NEMESKÜRTY István: Új történet kezdődött ott, ahol a régi abbamaradt. [A közép-európai népek kapcsolatairól.] = 1991/3. (4). 90-91. p.
310. Német-magyar gimnázium Gyöngyön. = 1993/3. (12). 94. p.
311. NÉMETH Géza: Az éhezés művészete. = 1991/4. (5). 54. p.
312. NÉMETH Lajos: Kondor Béla művészetéről. = 1994/1. (14). 84-85. p.
313. NÉMETH László: Egy folyóirat terve. [A négy magyar világ és a szomszéd népek folyóiratairól.] = 1991/2. (3). 36. p.
314. NÉMETH Miklós: Sorsfordulók, törésvonalak Kelet-Közép-Európában. = 1991/1. (2). 18-19. p.
315. NÉMETH Zsolt: Napforduló után. (Romániai jegyzetek.) = 1991/3. (4). 64-69. p.
316. NÉMETH Zsolt-LŐRINCZ Csaba: A határon túli magyarok. (Részlet a FIDESZ külpolitikai koncepciójából.) = 1990. (1). 43-44. p.
317. NYÍRI Kristóf: Bölcselet és rendszerváltás. = 1992/2. (7). 29-32. p.
318. ORMOS Mária: Egy kis világháború. [Az első.] 1991/2. (3). 22-28. p.
319. ORBÁN György: Szerb író Horvátországban. (Beszélgetés Bora Čosić íróval és Nenad Popovic kiadóval.) = 1993/4. (13). 51. p.
320. PÁLDI Livia: Közelség és távolságtartás. (Egon Schiele képei.) = 1991/1. (2). 95-99. p.
321. PAPP Gábor Zsigmond: Egy drámaíró évgyűri. (Beszélgetés Hubay Miklóssal.) = 1993/2. (11). 44-51. p.
322. PAPP Gábor Zsigmond: Hangmánia. [Olasz-magyar hangköltészeti estekről.] 1992/4. (9). 33. p.
323. PAPP Gábor Zsigmond: Hazatalál-e a nyugati magyar irodalom? (Válaszol Faludy György, Határ Győző és Pomogáts Béla.) = 1993/3. (12). 36-38. p.
324. PAPP Gábor Zsigmond: „A színészt tartotta a legfontosabbnak.” (Illés György Fábri Zoltánról.) = 1994/3. (16). 66-68. p.
325. PAPP Gábor Zsigmond: Visszatérés a tett színhelyére. (Beszélgetés Giuseppe Mamicával.) = 1993/1. (10). 50-51. p.
326. PARTI NAGY Lajos: A halál cukrászata. (Négy flekk Kosztolányi Dezsőről.) = 1994/1. (14). 30-31. p.

327. PÁSKÁNDI Géza: Egy Európa-utazó, akit elfeledtünk. = 1993/1. (10). 81-84. p.
328. PEKIC, Borislav: Nemzet és demokrácia. (Ford.: Vujicsics Sztoján.) = 1991/2. (3). 90-91. p.
329. PELINKA, Anton: Smali is beautiful. [Ausztriáról, mint kis államról, ford.: Szilágyi Márton.] = 1992/2. (7). 61-62. p.
330. A Pentagonális kezdeményezés munkaprogramja (1990-92) = 1990. (1). 45-48. p.
331. PETRI György: Danilo és az elbeszélés válsága. = 1994/3. (16). 49. p.
332. PITHART, Petr: A múlt, amely előttünk áll. [1956-ról, ford.: Haluska Veronika.] = 1992/3. (8). 9-10. p.
333. POLANYI, John C.: Apám, Polányi Mihály. = 1991/4. (5). 13. p.
334. POLLAK, Martin: Galícia. (Ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1991/4. (5). 97-101. p.
335. POMOGÁTS Béla: Dunántúl: történelem és költészet. = 1992/4. (9). 34-39. p.
336. POMOGÁTS Béla: Az egyetemesség költője: Babits Mihály. = 1994/1. (14). 28-29. p.
337. POMOGÁTS Béla: Az én 1956-om. = 1992/3. (8). 11. p.
338. POMOGÁTS Béla: Európai kisebbségi charta. = 1992/4. (9). 67. p.
339. POMOGÁTS Béla: Határok fölött. (Integráció és dezintegráció Közép-Európában.) 1993/1. (10). 58-62. p.
340. POMOGÁTS Béla: Az irodalom mint életforma: Márai Sándor. = 1994/1. (14). 52-53. p.
341. POMOGÁTS Béla: Kárpátalja és magyar irodalma. = 1992/1. (6). 83-86. p.
342. POMOGÁTS Béla: Kisebbségek Európája. = 1990. (1). 37-40. p.
343. POMOGÁTS Béla: Kisebbségtörténelem. (A szlovákiai magyar irodalomról.) = 1991/1. (2). 40-41. p.
344. POMOGÁTS Béla: Kolozsvári gondolatok. = 1993/2. (11). 106-107. p.
345. POMOGÁTS Béla: Költő drámai térben. [Kányádi Sándor köszöntése.] = 1994/2. (15). 64. p.
346. POMOGÁTS Béla: Közép-európai gondok és remények. = 1991/3. (4). 77-80. p.
347. POMOGÁTS Béla: Németh László Közép-Európája. = 1991/2. (3). 39-42. p.
348. POMOGÁTS Béla: Pestújhely: város a homokban. = 1992/2. (7). 16-19. p.
349. POMOGÁTS Béla: A polgári közép esélyei. = 1994/3. (16). 76-77. p.
350. POMOGÁTS Béla: Szoboravató Nagyszalontán. = 1992/1. (6). 2-3. p.
351. POMOGÁTS Béla: Virtuális Közép-Európa-Erdély. 1993/4. (13). 39-44. p.
352. POŠOVÁ, Katerina: A prágai Činoherni Klub-Színház. = 1992/1. (6). 60-67. p.
353. PRESSBURGER, Giorgio: Ünnepi játékok, 1991. július 19-29., Cividale del Friuli. [A fesztivál programjával.] = 1991/2. (3). 112-114. p.
354. RAK, Jiří: A cseh (közép-) európaiság. (Ford.: Kiss Szemán Róbert.) = 1992/3. (8). 22-24. p.
355. REINFUSS, Roman: Lemákok vándorúton. (Ford.: Reiman Judit.) = 1993/3. (12). 57-60. p.
356. ROMÁN József: Az isenheimi oltár: egy lázadó manifesztuma? [Mathis Grünewaldról.] = 1994/2. (15). 65-75. p.
357. RÓNAY László: Európa - Márai szemével. = 1992/3. (8). 17-21. p.
358. ROSIÈRE, Stéphane: A megfigyelő nyugtalansága. [A Közép-Kelet-Európában bekövetkezett politikai fejleményekről.] = 1993/2. (11). 39-41. p.
359. ROSOVÁ, Tatiana-BUTOROVÁ, Zora: Szlovákok és magyarok Szlovákiában, a kutatások tükrében. (Ford.: Kiss Szemán Róbert.) = 1992/2. (7). 81-85. p.
360. ROSSI, Alberto: Magyar-olasz gazdasági kapcsolatok. = 1990. (1). 56-57. p.
361. RÖGL, Heinz: Osztrák ünnepek, 1995/96. = 1994/1. (14). 103-105. p.
362. Sajtóvisszhangok. [A Cividale del Friuliban 1991. július 19-e és 29-e között megtartott Mittelfest előadásairól.] = 1991/3. (4). 102-103. p.
363. SÁNDOR Iván: „Hajótöröttek vagyunk.” (Németh László belső tájai.) = 1994/1. (14). 54-55. p.
364. SÁRKÖZI Mátyás: Minden szebb, ha süt a nap. = 1993/4. (13). 78-79. p.
365. SÁRKÖZY Péter: A közép-európai kezdeményezés és Magyarország. (Beszélgetés Antall Józseffel.) = 1993/2. (11). 2-9. p.
366. SÁRKÖZY Péter: „Studium fuit Bononiae.” (Az olasz egyetemek szerepe a magyar kultúra történetében.) = 1992/1. (6). 49-51. p.
367. SCHLETT István: Formátlanság és demokrácia. = 1994/3. (16). 77-79. p.
368. SCHÖPFLIN György: Konzervatívok a kommunizmus bukása után. (Ford.: Beczássy Dorottya, Blénesi Éva.) = 1991/4. (5). 35-40. p.
369. SCHÖPFLIN György: Nacionalizmus és nemzeti kisebbségek. (Ford.: Farkas János László.) = 1991/1. (2). 20-24. p.
370. ŠIMEČKA, Martin M.: Egy folyóirat története. (A Fragment-K és a szlovák szamizdat. Ford.: Körtvélyessy Klára.) = 1991/1. (2). 34-36. p.
371. SKIERECKI, Hans: Köszönöm, hát így... 1991/1. (2). 81. p.
372. SPADOLINI, Giovanni: Két risorgimento, két nemzet. = 1994/3. (16). 51-55. p.
373. SPIRÓ György: A Krleža-„mítosz”. = 1994/1. (14). 36-37. p.
374. SPIRÓ György: A mi lengyel filmjeink. = 1993/1. (10). 66-68. p.
375. SPITZER, Juraj: Egy s más a pressburgerekről. (Ford.: Grendel Ágota.) = 1994/2. (15). 6-9. p.
376. STRADA, Vittorio: Öt ország, Európa és a világ. = 1990. (1). 48-49. p.

377. SURÁNYI Endre: Autók, motorok, emberek. = 1993/3. (12). 24-30. p.
378. SURÁNYI Endre: Egy pilóta halálára. (Bajcsy-Zsilinszky Endre búcsúja Kaszala Károlytól.) = 1994/2. (15). 86-88. p.
379. SURÁNYI Endre: Európa autói. = 1991/4. (5). 18-20. p.
380. SÜTŐ András: Nyitott lélekkel, replikára készen. [Hubay Miklósról.] = 1993/2. (11). 54. p.
381. SÜTŐ András: Sorok Illyés Gyuláról. = 1994/1. (14). 40-43. p.
382. SZABÓ A. Ferenc: Tételek Kovács Imre életművére. = 1993/1. (10). 31-36. p.
383. SZABÓ B. István: Budapest Európa kulturális térképén. (Beszélgetés Marschall Miklóssal.) = 1993/3. (12). 6-12. p.
384. SZABÓ B. István: Képes Krónika Szabó Istvánról. = 1993/2. (10). 63-69. p.
385. SZABÓ György: Az együttműködés folyóirata. (Beszélgetés Cesare Tomasetiggel.) = 1990. (1). 85-89. p.
386. SZABÓ György: La Fenice. = 1992/4. (9). 28-32. p.
387. SZABÓ György: Manzú bronzkapui. = 1993/3. (12). 65-68. p.
388. SZABÓ Lilla: Kassák ma. = 1993/2. (11). 55-62. p.
389. SZANUKOV, Kszenofont: Finnugor népek Oroszországban. = 1993/3. (12). 95. p.
390. SZARKA László: Közép-Európa 1918 őszén. = 1993/4. (13). 45-47. p.
391. SZARKA László: Szomszédok és kisebbség. = 1994/3. (16). 87-88. p.
392. SZÁVAI János: A francia Európa-gondolat és Magyarország. = 1990. (1). 54-55. p.
393. SZÁVAI János: Az új Közép-Európa és a francia külpolitika. = 1991/3. (4). 71-72. p.
394. SZÉKÁCS Vera: Bronz és lélek. (Beszélgetés Inge Schabel Manzúval.) = 1993/3. (12). 68-73. p.
395. SZÉKELY András: Az álom valósága. [A századforduló művészeti stílusairól.] = 1991/3. (4). 29-32. p.
396. SZEKELY András: A Béke-díjas Konrád György. = 1991/4. (5). 82-83. p.
397. SZENYÁN Erzsébet: Farmernadrágos Hérodotosz. [R. Kapuścińskirol.] = 1992/2. (7). 50. p.
398. SZENYÁN Erzsébet: A lengyelek élni szeretnek. = 1992/4. (9). 76-81. p.
399. SZOMBATHY Bálint: Balkáni főnix. [Linto-mir Micié és a zenitizmus.] = 1992/3. (8). 59-60. p.
400. SZOMBATHY Bálint: Európa rózsája. [Miroslav Mandić európai gyalogútjairól.] = 1992/1. (6). 70-71. p.
401. SZOMRÁKY Béla: Kolombusz és a bombatörténet. (Beszélgetés Szörényi Lászlóval.) = 1993/1. (10). 44-47. p.
402. A szülőföld keresése. (Czesław Mítoszsal beszélget Krzysztof Czyzewski. Ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1994/2. (15). 62-63. p.
403. SZYSZMAN, Simon: Karaimok Kelet-Európában. (Ford.: Kissné Reimann Éva.) = 1992/3. (8). 62-67. p.
404. TARJÁN Tamás: „Elmondom egy álmat.” (Bereményi Gézával az alkonyatban.) = 1992/4. (9). 47-55. p.
405. TARR László: Fény és árnyék. (Pillantás az elmúlt századfordulóra.) = 1991/4. (5). 11-12. p.
406. TEMESI Ferenc: Egy európai álom. = 1993/3. (12). 87. p.
407. TILKOVSKY Lóránt: „Nem és nem - amíg élek!” [Teleki Pál halálának 50. évfordulójára.] = 1991/1. (2). 69-70. p.
408. TÍŠMA, Aleksandar: Brekegés, madárccsicsergés. (Ford.: Osvát Anna.) = 1994/3. (16). 27-28. p.
409. TOMASETIG, Cesare: Legyen Közép-Európa Ház Budapesten! [A felhívás olasz eredetije és a magyar fordítása is.] = 1992/2. (7). 88. p.
410. TORNAI József: Donáth Ferenc imádsága. = 1993/2. (11). 42-43. p.
411. TÓTH Bálint: „Ezüstös fejszesuhanás.” (Vallomás József Attiláról.) = 1994/1. (14). 44-45. p.
412. TÓZSÉR Árpád: Nemlétező tárgy tanulmányozása. [Zbigniew Herbertről.] = 1994/3. (16). 42-43. p.
413. Triptichon. (Maurer Dórával és Gáyor Tiborral beszélget Hajdú István.) = 1993/4. (13). 83-91. p.
414. TYRAN, Peter: A burgenlandi horvátok. (Ford.: Bodor Endre.) = 1993/2. (11). 85-88. p.
415. UDVARI István: A ruszinok. = 1992/4. (9). 57-61. p.
416. VAJDA Mihály: Falak. = 1994/3. (16). 6. p.
417. Változó időjárás Közép-Európában. (Módos Péter beszélget Fejtő Ferencsel.) = 1994/1. (14). 101-102. p.
418. VÁNCSA István: Elégia a nagy hasakról. = 1991/3. (4). 34. p.
419. VÁSÁRHELYI Miklós: Álmodó városa, Fiume. = 1991/3. (4). 35-42. p.
420. VÁSÁRHELYI Miklós: Hármasszobor. = 1990. (1). 12-15. p.
421. VÁSÁRHELYI Miklós: Hogy meg ne értesék egymás beszédét. = 1992/2. (7). 8. p.
422. VÁSÁRHELYI Miklós: Nagy utazó. = 1993/2. (11). 105. p.
423. VÁSÁRHELYI Miklós: Sógor, szomszéd, haragos. (A német és a magyar.) = 1994/2. (15). 29-30. p.
424. VÁSÁRHELYI Miklós: Tündéralom - keserű ébredés - kijózanodás. [Egyetértés helyett szembenállás.] = 1994/3. (16). 16-19. p.
425. VATHY Zsuzsa: Álom Kárpátalján. = 1993/4. (13). 101. p.
426. VATHY Zsuzsa: Csak itt járkálnak. [Angyalokról és karácsonyokról.] = 1991/4. (5). 30. p.
427. VATHY Zsuzsa: Ó, Pápa! = 1992/4. (9). 40-46. p.

428. VENTAVOLI, Bruno: Egy piemonti hungarológus halálára. (Gianpiero Cavaglio, 1949-1993. Ford.: Zsugán István.) = 1993/3. (12). 76-78. p.
429. VERES András: Az autonómia kísértője. (Töredékek Konrád György pályaképehez.) = 1991/2. (3). 80-83. p.
430. VEZÉR Erzsébet: Éva Zeisel kalandos élete. (Egy magyar keramikus a világban.) = 1992/3. (8). 43-47. p.
431. VEZÉR Erzsébet: Fiókba zárt történelem. [Jászi Oszkár irathagyatékából.] = 1991/2. (3). 35. p.
432. VIDOR Miklós: Aki életében támadt föl: Kassák Lajos. = 1994/1. (14). 38-39. p.
433. VINCENZ, Andrzej: Tolerancia és nacionalizmus. (Ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1994/3. (16). 23. p.
434. VINCENZ, Stanisław: Találkozás chassziodokkal. (Részlet, ford.: Pálfalvi Lajos.) = 1991/3. (4). 82-86. p.
435. A visegrádi hármak - Párizsból. = 1992/2. (7). 35-39. p.
436. VUJICSICS Sztoján: Álhallások: kételyek kora. [Danilo Kisről] = 1994/3. (16). 50. p.
437. VUJICSICS Sztoján: Dubrovnik örök kövei. = 1992/2. (7). 4-5. p.
438. VUJICSICS Sztoján: A Duna menti szerbek művészeti emlékei Magyarországon. = 1991/1. (2). 87-92. p.
439. VUJICSICS Sztoján: Egy dél-kelet-európai Nobel-díjas író: Ivo Andrić. = 1994/1. (14). 32-33. p.
440. VUJICSICS Sztoján: Egy hazátlan ember naplója. (Bora Čosić Zágrábban.) = 1993/4. (13). 49-50. p.
441. VUJICSICS Sztoján: Hidak, századok - jelkép és sors. [Bosznia-Hercegovinában.] = 1993/1. (10). 19-21. p.
442. V [ujicsics] Sz [toján]: Milo Dor „nyílt leveleiről”. [Mihailo Marković válaszána ismertetése.] = 1993/3. (12). 82. p.
443. VUJICSICS Sztoján: Miroslav Krleža Hungarica. = 1991/4. (5). 66-68. p.
444. VUJICSICS Sztoján: Pécs-Dubrovnik-Velence. (Petar Dobrović szerb festő születésének centenáriuma.) = 1990. (1). 75-79. p.
445. V [ujicsics] Sz [toján]: Predrag Matvejevićről. = 1991/2. (3). 61. p.
446. VUJICSICS Sztoján: „Sorsomat betöltöttem!” [Milos Crnjanskiról.] = 1993/3. (12). 39-44. p.
447. VUJICSICS Sztoján: A számkivetett Danilo Kis. = 1993/1. (10). 85. p.
448. VUJICSICS Sztoján: Széchenyi Szerbiában, 1830. = 1991/3. (4). 8-11. p.
449. V [ujicsics] Sz [toján]: A szerb értelmiség és a háború. = 1994/3. (16). 31. p.
450. VUJICSICS Sztoján: A szerb Matica pesti évtizedei (1826-1864) = 1994/3. (16). 72-74. p.
451. V [ujicsics] Sz [toján]: A szláv Maticák. = 1994/3. (16). 69. p.
452. WALDENFELS, Georg v.: Bajorország és Magyarország - a jó szomszédság bő évezrede. [Egy könyv előszava, ford.: Székely András.] = 1991/3. (4). 88. p.
453. WEIS, Paul: Az „újbécsiek”. (Ford.: Székely András.) = 1992/1. (6). 36-40. p.
454. WILFINGER, Gerhard: Utazás Közép-Európában Erhard Busekkel. (Ford.: Farkas János László.) = 1992/3. (8). 25-31. p.
455. WIŚNIEWSKI, Rafat: Egy évvel a visegrádi csúcs után. = 1992/1. (6). 21-23. p. + 1992/2. (7). 33-34. p.
456. WIŚNIEWSKI, Rafat: Oly közel, oly távol. (Lengyelország és Közép-Európa, ford.: Szenyán Erzsébet.) = 1994/3. (16). 20-22. p.
457. WLACHOVSKÝ, Karol: Németh László Csehországban és Szlovákiában. = 1991/2. (3). 42. p.
458. WLACHOVSKÝ, Karol: Magyar irodalom szlovák nyelven. (Ford.: Kiss Szemán Róbert.) = 1992/2. (7). 78-79. p.
459. WLACHOVSKÝ, Karol: Utam Mészöly Miklóshoz. = 1991/1. (2). 57-58. p.
460. WOLFART János: A magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről. = 1991/2. (3). 50-53. p.
461. ZÁDOR András: Kis nép nagy írói. (A két Čapek és Jaroslav Hašek.) = 1994/1. (14). 56-59. p.
462. ZANUSSI, Krzysztof: Mi lesz Európával? (Ford.: Pap Krystyna.) = 1993/1. (10). 63-65. p.
463. ZELEY László: „Ne félj, van fejed és van szíved.” (Beszélgetés Teller Edével.) = 1993/2. (11). 16-18. p.
464. ZENTAI Péter: „Az állam, amit mindenki akart.” [Ausztriáról.] = 1993/4. (13). 48. p.
465. Zrínyi Miklósról ugyanolyan büszke tudtam lenni, mint Stefan cel Marérra...” (Balogh Júlia beszélgetése Gelu Páteanuval.) = 1991/1. (2). 77-80. p.
466. ZSÁMBOKI András: MicroMega - A kritikai baloldal után - a baloldal kritikája? [A címben szereplő folyóiratról.] = 1991/4. (5). 86-87. p.
467. ZSUGÁN István: Charlie tanár úr. (Beszélgetés Makk Károllyal.) = 1993/1. (10). 69-75. p.
468. ZSUGÁN István: Én ide szolgáltam. [Beszélgetés Gál Istvánnal.] = 1993/3. (12). 45-52. p.
469. ZSUGÁN István: „Europa domani.” (Észak-italiai jegyzetlapok.) = 1992/1. (6). 91-93. p.
470. ZSUGÁN István: Egy közép-európai mozgóképiró. (Jegyzetek Sára Sándor portréjához.) = 1991/3. (4). 56-61. p.
471. ZSUGÁN István: Művészet és politika vonzásában és taszításában. [Találkozás Kósa Ferencsel.] = 1993/4. (13). 65-74. p.

Műfaj

Tanulmány, cikk:

2., 4., 6., 7., 8., 11., 13., 18., 19., 21., 24., 36., 44., 45., 46., 49., 50., 55., 60., 68., 71., 81., 84., 100., 102., 104., 105., 108-112., 118., 119., 126., 128., 131., 135., 136., 137., 138., 141., 144., 145., 148., 149., 150., 151., 152., 153., 157., 158., 159., 163., 168., 169., 170., 171., 172., 174., 177., 179., 180., 182., 183., 188., 190., 191., 192., 193., 195., 197., 204., 205-221., 233., 234., 237., 239., 241., 243., 244., 245., 246., 254., 258., 259., 260., 261., 262., 265., 266., 267., 268., 273., 279., 282., 285., 288., 289., 291., 292., 293., 294., 295., 300., 303., 304., 305., 307., 308., 309., 310., 312., 313., 314., 315., 317., 318., 320., 324., 326., 329., 331., 333., 334., 335-351., 353., 354., 355., 356., 357., 359., 363., 366., 367., 368., 369., 372., 373., 374., 375., 376., 377-379., 381., 382., 383-384., 386., 387-393., 395., 396-400., 403., 405., 407., 409., 411-415., 419-424., 428., 429-434., 436-451., 452., 453., 461., 466., 469., 470.

Szépirodalom, esszé:

9., 14., 16., 22., 94., 146., 161., 185., 198., 199., 200., 226., 228., 229., 251-253., 264., 270., 425-427.

Beszélgetés, riport:

15., 28., 40., 48., 89., 93., 133., 134., 160., 164., 181., 232., 237., 238., 265., 266., 272., 274., 278., 280., 281., 283., 284., 319., 321., 323., 325., 365., 383., 385., 412., 413., 417., 465., 467., 468., 471.

Ismertetések:

46., 90., 138., 140., 158., 189., 236., 263., 299., 306., 308., 370.

Régiók

(1) Ausztria: 2., 6., 82., 298., 414.

(2) Csehszlovákia - Csehország, Szlovákia: 50., 51., 52., 74., 86., 110., 114., 154., 172., 236., 245., 286., 354., 359., 375

(3) Jugoszlávia - Horvátország, Szerbia, Szlovénia, Vajdaság: 21., 107., 259., 290., 328

(4) Közép-Európa: 11., 17., 43-45., 48., 60., 98., 104., 108., 150., 153., 192., 307., 339., 358., 454.

(5) Lengyelország: 40., 158., 277., 334., 355., 398., 403.

(6) Magyarország: 5., 25-35., 105., 111., 131., 182., 183., 300., 335., 348.

(7) Olaszország: 16., 141., 149., 165., 170., 196., 419.

(8) Románia - Erdély: 18., 19., 25., 41., 66., 68., 351.

(9) Szovjetunió, Oroszország -Ukrajna, Kárpátalja: 13., 103., 104., 341., 415

Első borítók

A 301-es parcella = 1990. (1).

A Gellért-szobor és az Erzsébet-híd 1945-ben. = 1991/1. (2).

Első világháborús katonák búcsúztatása. = 1991/2. (3).

Rózsaszín harckocsi fényképe. = 1991/3. (4).

Üvegre festett karácsonyi kép. = 1991/4. (5).

A lőcsei Szent Jakab-templom oltárának részlete. = 1992/1. (6).

Csontváry Kosztká Tivadar: Mosztári híd. = 1992/2. (7).

Két 1956-os felvétel. = 1992/3. (8).

Karácsonyi alakoskodó népszokások. 1992/4. (9).

Bécsi tüntetés az idegengyűlölet ellen. = 1993/1. (10).

Budapesti panoráma este. = 1993/2. (11).

A Fesztiválzenekar Vörösmarty téri koncertje. = 1993/3. (12).

Jelenet Kósa Ferenc Hószakadás c. filmjéből. = 1993/4. (13).

Csontváry Kosztká Tivadar: Mária kútja Názáretben. = 1994/1. (14).

Részletek az isenheimi oltárról. = 1994/2. (15).

A berlini fal. = 1994/3. (16).

Hátsó borítók

Krisztus a kereszten - ikon. 1990. (1).

E. Schiele: Hármás önarckép. = 1991/1. (2).

Leopold Mozart gyermekeivel. = 1991/2. (3).

A Mittelfest Olaszországban, 1992. = 1991/3. (4).

Mica Popovic festménye. = 1991/4. (5).

G. Klimt: Danaé. = 1992/1. (6).

Becsomagolt autók Berlinben. = 1992/2. (7).

Izrael: az áldozatok emlékműve. = 1992/3. (8).

A Fenice színház nézőtere. = 1992/4. (9).

Mensáros László utolsó szerepében. = 1993/1. (10).

Kassák Lajos: Térkonstrukció. = 1993/2. (11).

A budatétényi Szoborparkban. = 1993/3. (12).

Kárpátaljai látogatáson az Európai utas. = 1993/4. (13).

A Budapesti Tavasz Fesztivál plakátja. = 1994/1. (14).

Marosvásárhelyi képek. = 1994/2. (15).

Szlovéniai képek. = 1994/3. (16).

Színes oldalak

1989. június 16-a és előzményei. = 1990. (1).
5-11. p.

Petar Dobrović festményei. = 1990. (1).
75-79. p.

Szerb művészeti emlékek Magyarországon. =
1991/1. (2). 87-92. p.

Egon Schiele festményei. = 1991/1. (2).
96-99. p.

Mittelfesti részletek. = 1991/3. (4). 97-104. p.

Gustav Klimt képei. = 1992/1. (6). 72-77. p.

A '90-es évek festészete. = 1992/2. (7).
72-77. p.

Kőbányai János izraeli fényképei. = 1992/3.
(8). 71-80. p.

Róma fotói. = 1993/1. (10). 52-57. p.

Kassák. = 1993/2. (11). 56-57. p.

Maurer Dóra és Gálya Tibor. = 1993/4. (13).
83-91. p.

Kőbányai János: Szarajevó. = 1994/1. (14).
85-92. p.

Mathis Grünewald oltára. = 1994/2. (15).
65-75. p.

Szlovéniai tájak. = 1994/3. (16). 34-41. p.

(Összeállította: Buda Attila)

GÖRDÜLÉKENY SZOLGÁLTATÁS

Nincs olyan áru, ami kifogna rajtunk!

A Hungarocamion Európa egyik legnagyobb közlekedési vállalata - amire természetesen büszkék vagyunk -, ám úgy véljük, az igazi nagyságrend záloga csak a szolgáltatás magas színvonala, sokrétűsége lehet. Ez a törekvés vezérelt bennünket az elmúlt években, ez biztosítja ma is versenyképességünket.

Mit kínál partnereinek a Hungarocamion?

- Nemzetközi és belföldi fuvarfeladatok teljes körű megszervezését, lebonyolítását, a hagyományos áruk, a hűtést vagy fűtést igénylő, a speciális, a túlméretes vagy túlsúlyos, a veszélyes áruk pontos és biztonságos célba juttatását.
- Szállítmányozási tevékenységet, akár a tengerentúlra is
- Menetrend szerinti gyűjtőfuvarozást Európa 17 országába, 40 gyűjtőponttal, raktározási, csomagolási, belföldön terítési szolgáltatással.

- A kombinált fuvarozási módok (dunai hajózó- és vasúti forgalom) alkalmazását.
 - Vámügyintézés, a határpedíciós tevékenység teljes skáláját.
 - Belföldi, valamint egész Európára és a Közel-Keletre is kiterjedő képviselői hálózatunkat.
 - Munkatársaink több évtizedes üzleti kapcsolatait, tapasztalatait, gépkecsivezetőink biztos kezét, közlekedési rutinját.
 - A legmodernebb szállító járműveket, amelyek nemcsak a legkülönbözőbb fuvarozási igényeknek, hanem a szigorú környezetvédelmi előírásoknak is megfelelnek.
 - Műszaki, karbantartó szakembereink hozzáértését, márkaszerveink komplex szolgáltatását.
 - Munkatársaink szakmai jártasságát, körültekintő ügyintézését.
- Es még számtalan, akár egyedi igényeket is kielégítő szolgáltatást.

Az Ön bizalma a mi önbizalmunk.

NEMZETKÖZI AUTÓKÖZLEKEDÉSI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

CÍM: 1143 BUDAPEST, HUNGÁRIA KRT. 140-144. • TELEFON: 252-7172, • FAX: 252-6084

Európai utas

Ára: 149 Ft